กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

โดย

นายพิทักษ์ สุพรรโณภาพ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนศึกษา

ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

โดย

นายพิทักษ์ สุพรรโณภาพ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนศึกษา

ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

PARADIGM AND PRACTICE ACCORDING TO THE SUFFICIENCY ECONOMY APPROACH OF BAN DON KHUN WI SET COMMUNITY, TAMBON HUAY MORN THONG, KAMPHAENG SAEN DISTRICT, NAKHON PATHOM PROVINCE

By

Pitak Supannopaph

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF EDUCATION

Department of Education Foundations

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2010

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ” เสนอโดย นายพิทักษ์ สุพรรโณภาพ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา

…….....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศนวงศ์)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นรินทร์ สังข์รักษา
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรศักดิ์ อุ่นอารมย์เลิศ
3. อาจารย์ พันเอก ดร.นเรศน์ วงศ์สุวรรณ

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(อาจารย์ ดร.ลุยง วีระนาวิน)
...../...../.....

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นรินทร์ สังข์รักษา)
...../...../.....

..... กรรมการ
(อาจารย์ พันเอก ดร.นเรศน์ วงศ์สุวรรณ)
...../...../.....

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรศักดิ์ อุ่นอารมย์เลิศ)
...../...../.....

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.สมชาย ลักขณานุรักษ์)
...../...../.....

49260303 : สาขาวิชาพัฒนศึกษา
คำสำคัญ : กระบวนทัศน์/ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

พิทักษ์ สุพรรโณภาพ : กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ผศ.ดร.นรินทร์ สังข์รักษา , ผศ.ดร.ธีรศักดิ์ อุ่นอารมย์เลิศ และ อ.พันเอก ดร.นเรศน์ วงศ์สุวรรณ. 218 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ผู้ให้ข้อมูลได้แก่ กลุ่มชาวบ้านในชุมชนจำแนกตามสาขาอาชีพและบทบาทหน้าที่ในชุมชนจำนวน 21 คน เก็บข้อมูลโดยใช้การศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร การสังเกตุแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผลการศึกษาพบว่า

1.กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในช่วงก่อนการปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นไปในแนวทางของทุนนิยม กล่าวคือ มีทัศนะมุมมองในเรื่องของการพึ่งพาสังคมภายนอกว่าเป็นสิ่งจำเป็น และให้คุณค่าของเงินตราและวัตถุว่าเป็นเป้าหมายของชีวิต ส่งผลให้เกิดวิถีการผลิตเพื่อการค้า การบริโภคตามแนวทางบริโภคนิยม การแลกเปลี่ยนที่พางพิงระบบตลาดและจากการจัดสรรตามความสามารถในการผลิต ชุมชนต้องตกอยู่ในภาวะพึ่งพิงกับสังคมภายนอก โดยพบว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากการถูกแทรกแซงจากอุดมการณ์ทุนนิยม จนมีผลทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนไปสู่กระบวนทัศน์ในแบบทุนนิยม

2.กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษภายหลังการปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีลักษณะของการบูรณาการแนวคิดในแบบพึ่งตนเองและแนวคิดในแบบทุนนิยม กล่าวคือ มีทัศนะมุมมองในการให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองและให้คุณค่าเงินตราและวัตถุ น้ำใจและการแบ่งปัน และคุณค่าของความรู้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต ส่งผลให้เกิดวิถีการผลิตแบบผสมผสานทั้งการผลิตเพื่อบริโภคเองและการผลิตเพื่อขาย การบริโภคโดยใช้รายได้ปัจจุบันเป็นตัวกำหนด การรวมกลุ่มในการแลกเปลี่ยนเพื่อสร้างอำนาจการต่อรอง การจัดสรรตามความสามารถในการผลิตและการจัดสรรที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแบ่งปัน โดยพบว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวไม่ใช่ความเปลี่ยนแปลงในระดับของการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ เพียงแต่เป็นการปรับตัวของชุมชนในการอยู่ร่วมกับกระบวนทัศน์ในแบบทุนนิยม

ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2553
ลายมือชื่อนักศึกษา.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ 1. ..... 2. ..... 3. ….....

49260303 : MAJOR : (DEVELOPMENT EDUCATION)
KEY WORD : PARADIGM / SUFFICIENCY ECONOMY
PITAK SUPANNOPAPH : PARADIGM AND PRACTICE ACCORDING TO THE SUFFICIENCY ECONOMY APPROACH OF BAN DON KHUN WI SET COMMUNITY, TAMBON HUAY MORN THONG, KAMPHAENG SAEN DISTRICT, NAKHON PATHOM PROVINCE. THESIS ADVISORS : ASST.PROF.NARIN SUNGRUGSA,Ph.D. ASST.PROF.THIRASAK UNAROMLERT,Ph.D. SENIOR COLONEL NAREAD WONGSUWON,Ph.D. 218 pp.

Objectives of this research are to study paradigm and practice of villagers according to sufficiency economy approach of Ban Don Khun Wi Set community, Tambon Huay Morn Thong, Kamphaeng Saen district, Nakhon Pathom province. Qualitative research is used. People who gave data are villagers which were grouped according to occupations and roles on the village, total of 21 people. The data is gathered by documentary study and analysis, participant observation, and in-depth interview. The results show;

1.Paradigm and practice of the villagers before their life styles were changed into sufficiency economy which correspond with capitalism. This means that the villagers had viewpoints that they are external society dependent, money and objects are considered valued and became the goals of lives. As a result, the villagers had business production life style, they consumed based on consumerism, trading and exchanging based on marketing and allocated and distributed base on rate of production. Consequently, the villagers were under and relied on the external society. The causes of life style that it came from the intervention of capitalism ideology. And result in a paradigm shift to a capitalist paradigm.

2.Paradigm and practice of the villagers after the changing of life style according to sufficiency economy guidelines. The new life style is the integration between sufficiency economy and capitalism. This means that the villagers are giving the importance to self-sufficiency and they think that money, objects, kindness, sharing and knowing what is the necessity of lives are values. As a result, the villagers have production that integrates between the idea of produce for their own use and produce for selling, consume base on income, gathering into group to build power in negotiation when they are selling and trading, allocate and distribute base on productivity and sharing. The causes of changing in life style that it came from experiences and application of sufficiency economy. Last but not least, this research found that the phenomenon is not a change in the level of paradigm shift. Only the adaptation of villagers to coexist with the capitalist paradigm.

Department of Education Foundations Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2010
Student's signature .....
Thesis Advisors' signature 1. ..... 2. ..... 3. .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จากหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องรวมทั้งเป็นแรงบันดาลใจที่ดีในการทำงาน ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นรินทร์ สังข์รักษา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งท่านคอยชี้แนะแนวทาง กระตุ้นเตือนและเป็นกำลังใจให้แก่ผู้วิจัยตลอดมา ขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร.ลุยง วีระนาวิน หัวหน้าภาควิชาพื้นฐานการศึกษาและประธานสาขาวิชาพัฒนศึกษา สำหรับความช่วยเหลือและกำลังใจที่มีให้ผู้วิจัยเสมอมา ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรศักดิ์ อุ่นอารมย์เลิศ และอาจารย์ พันเอก ดร.นเรศน์ วงศ์สุวรรณ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่กรุณาทุ่มเทเวลา กำลังกาย กำลังใจ รวมทั้งการสนับสนุนที่ดีในทุกด้าน อาจารย์ ดร.สมชาย ลักขณานุรักษ์ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ช่วยเติมเต็มข้อมูลในการทำวิจัยจนครบถ้วนสมบูรณ์ รวมไปถึงคณาจารย์ภาควิชาพื้นฐานการศึกษาทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ และถ่ายทอดวิทยาการใหม่ๆเพื่อให้ผู้วิจัยได้มีความรู้เพิ่มขึ้น

ขอขอบพระคุณชาวบ้านดอนขุนวิเศษทุกท่านที่ให้ความเอื้อเฟื้อเสมือนผู้วิจัยเป็นลูกหลานตลอดระยะเวลาที่ผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูล ขอบขอบคุณเพื่อนๆชาวพัฒนศึกษารุ่น 4 ที่ให้มุมมองและแง่คิดที่ดีในการเรียนและการใช้ชีวิต รวมไปถึงมิตรภาพที่จะคงอยู่ยาวนานตลอดไป

ขอขอบพระคุณคุณพ่อกิมสูน-คุณแม่สดศรี สุพรรโณภาพ สำหรับความรัก ความเข้าใจ ความอบอุ่นและการเลี้ยงดูผู้วิจัยเป็นอย่างดี ขอขอบคุณคุณปฏิพร ธิติมงคล ที่เป็นพลัง เป็นแรงบันดาลใจ และกำลังใจทั้งในยามทุกข์และสุขเสมอมา ขอขอบพระคุณความหวังดีและความเอื้อเฟื้อจากทุกคนและทุกสิ่ง ไม่มีคำกล่าวใดจะสมบูรณ์ครบถ้วน ความสำเร็จในวันนี้เป็นสิ่งที่ตอบแทนทุกสิ่งทุกอย่างที่ทุกคนทุ่มเททำให้ด้วยความรัก

สารบัญ

		หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย		ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ		จ
กิตติกรรมประกาศ		ฉ
สารบัญภาพ		ฎ
บทที่		
1	บทนำ	1
	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
	คำถามของการวิจัย	6
	ขอบเขตของการวิจัย	7
	นิยามศัพท์เฉพาะ	8
	ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย	9
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
	แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนทัศน์	10
	แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการพัฒนา	21
	แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	33
	แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ	41
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	49
	กรอบแนวคิดของการวิจัย	59
3	วิธีดำเนินการวิจัย	63
	แหล่งข้อมูล	63
	ผู้ให้ข้อมูลหลัก	64
	เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	65
	การเก็บรวบรวมข้อมูล	66
	การตรวจสอบข้อมูล	68
	การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล	68

บทที่ หน้า
4 บริบทของชุมชนที่ศึกษา ... 70
ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดนครปฐม ... 70
ประวัติความเป็นมา ... 70
ที่ตั้งและอาณาเขต ... 71
สภาพการเมืองการปกครอง ... 72
สภาพภูมิประเทศ ... 73
สภาพภูมิอากาศ ... 73
การคมนาคมและการขนส่ง ... 73
ประชากร ... 74
สภาพเศรษฐกิจ ... 74
สภาพสังคม ... 76
ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ... 79
ประวัติความเป็นมาของชุมชน ... 79
ลักษณะทางกายภาพและที่ตั้งของชุมชน ... 79
การคมนาคม ... 81
ระบบสาธารณูปโภค ... 81
การศึกษาและสาธารณสุข ... 83
การรับรู้ข่าวสารและการติดต่อสื่อสารภายในชุมชน ... 83
ลักษณะบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ... 85
ประชากร และสภาพเศรษฐกิจ ... 85
วิถีชีวิตทางด้านประเพณีและวัฒนธรรม ... 87
วิถีชีวิตทางการประกอบอาชีพของชุมชน ... 91
5 กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติในช่วง พ.ศ. 2505-2540 ... 95
กระบวนทัศน์ความคิด ... 97
ทัศนะมุมมอง ... 97
ระบบคุณค่า ... 101

บทที่ หน้า
แนวทางการปฏิบัติ 104
การผลิต 104
การบริโภค 110
การแลกเปลี่ยน 113
การจัดสรร 116
6 กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติในช่วง พ.ศ. 2541-2553 119
กระบวนทัศน์ความคิด 121
ทัศนะมุมมอง 121
ระบบคุณค่า 123
แนวทางการปฏิบัติ 133
การผลิต 133
การบริโภค 140
การแลกเปลี่ยน 146
การจัดสรร 155
7 บทวิเคราะห์ผล 163
กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติในช่วง พ.ศ. 2504-2540 163
กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติในช่วง พ.ศ. 2541-2553 170
8 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ 181
สรุปผลการวิจัย 182
อภิปรายผล 192
ข้อเสนอแนะจากการวิจัย 196
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป 198
บรรณานุกรม 200

บทที่ หน้า

ภาคผนวก 206
ภาคผนวก ก รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 207
ภาคผนวก ข แนวทางการสัมภาษณ์ 210
ภาคผนวก ค หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูล 216
ประวัติผู้วิจัย 218

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แผนที่จังหวัดนครปฐม	72
2	แผนที่แสดงอาณาเขตบ้านดอนขุนวิเศษ	80
3	เส้นทางคมนาคมในหมู่บ้านดอนขุนวิเศษ	81
4	ระบบน้ำประปาภายของหมู่บ้านดอนขุนวิเศษ	82
5	ระบบชลประทานของหมู่บ้านดอนขุนวิเศษ	82
6	สหกรณ์ร้านค้าของบ้านดอนขุนวิเศษ	83
7	การทำงานภายในหอกระจายข่าวของบ้านดอนขุนวิเศษ	84
8	ผลิตภัณฑ์กล้วยกรอบทองของบ้านดอนขุนวิเศษ	86
9	ชาวบ้านกำลังช่วยกันจัดเตรียมกระเจี๊ยบเขียวเพื่อนำส่งขาย	86
10	ประเพณีการบวชของบ้านดอนขุนวิเศษ	88
11	เทศกาลสงกรานต์ของบ้านดอนขุนวิเศษ	89
12	โล่รางวัลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง "อยู่เย็น เป็นสุข" ประจำปี 2549	94
13	การทำปุ๋ยชีวภาพของชาวบ้าน	130
14	กรรมวิธีการผลิตกล้วยกรอบทอง	132
15	แปลงปลูกพืชของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ	134
16	เล้าไก่ของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ	136
17	การเก็บเกี่ยวผลผลิตของชาวบ้านโดยใช้แรงงานภายในครัวเรือน	138
18	ร้านค้าชุมชนของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ	141
19	สินค้าที่มีจำหน่ายในร้านค้าชุมชนของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ	143
20	ชาวบ้านดอนขุนวิเศษกำลังคัดขนาดของกระเจี๊ยบเขียวเพื่อเตรียมส่งขาย	150
21	ผลิตภัณฑ์กล้วยกรอบทองของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ	152
22	การเก็บเกี่ยวผลผลิตจากแปลงผักปลอดสารพิษของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ	153
23	ต้นหอม ผลผลิตอีกชนิดหนึ่งของกลุ่มพืชผักปลอดสารพิษ	153
24	การขึ้นทะเบียนผู้สูงอายุของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ	159

สารบัญภาพ

แผนภูมิที่		หน้า
1	พัฒนาการของกระบวนทัศน์ทางวิทยาศาสตร์ในทัศนะของ โทมัส เอส. คูห์น	16
2	องค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....	37
3	ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของหน่วยเศรษฐกิจ	42
4	กรอบแนวคิดของการวิจัย.....	62
5	กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในช่วง พ.ศ. 2505-2540	169
6	กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในช่วง พ.ศ. 2541-2553	179
7	แบบแผนการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในช่วง พ.ศ. 2505-2540 และช่วง พ.ศ. 2541-2553.....	191

บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสภาพการณ์ปัจจุบัน วิกฤตการณ์ของการพัฒนายังคงเป็นปัญหาระดับชาติที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้อง ทฤษฎีการพัฒนากระแสหลัก (modernization) ยังคงเป็นองค์ความรู้หลักเกี่ยวกับการพัฒนา ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าใช้ได้ทั่วโลกและถือเป็นทฤษฎีเดียวเท่านั้นที่จะนำพาโลกที่สามให้หลุดพ้นจากความล้าหลังไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองตามแบบตะวันตก แต่ผลที่เกิดในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่เริ่มมีการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกมาใช้ในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน พบว่ากระบวนการพัฒนากระแสหลักนั้นก่อให้เกิดความเจริญมั่งคั่งในด้านวัตถุและมาตรฐานชีวิตที่สูงขึ้นจริง มีทั้งความเจริญสำหรับคนบางกลุ่ม แต่นำมาซึ่งความยากไร้และความเสื่อมถอยลงของคุณภาพชีวิตสำหรับคนส่วนใหญ่ของสังคม ความพินาศของระบบนิเวศและธรรมชาติ การล่มสลายของวัฒนธรรมชุมชนและเศรษฐกิจท้องถิ่นในประเทศที่ยากจน (อภิชัย พันธเสนและคณะ 2549 : 70-71) ประกอบกับการพัฒนาเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพากับระบบเศรษฐกิจโลก โดยลืมให้ความสำคัญกับการพัฒนาในแนวทางที่จะสามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งปัญหาดังกล่าวนับวันจะเริ่มทวีความรุนแรงมากขึ้น จนมีโอกาสนำไปสู่การการล่มสลายของสังคมไทยได้ ด้วยเหตุนี้วิกฤตแห่งการพัฒนาจึงเป็นปัญหาหลักของชาติที่ต้องเร่งแก้ไขโดยด่วน

นับตั้งแต่ที่รัฐบาลไทยได้เลือกปรับทิศทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่ (modern society) เพื่อพัฒนาประเทศให้เกิดความเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว เน้นการสร้างสังคมเมืองให้กลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่เน้นการผลิตเพื่อการค้า โดยมีเป้าหมายการผลิตเพื่อลดการนำเข้าและเพิ่มปริมาณการส่งออก การพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวได้เบียดขับให้ชุมชนในชนบทกลายเป็นหน่วยเล็กๆ ที่ดำรงอยู่ในฐานะผู้ผลิตส่วนเกิน (surplus) ในรูปของผลผลิตทางการเกษตร หากกล่าวโดยสรุปแล้ว ชุมชนในชนบทไทยได้ถูกกำหนดบทบาทต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจระดับมหภาคไว้ได้แก่ การเป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบที่สำคัญสำหรับการผลิตในภาคอุตสาหกรรม ชุมชนเป็นแหล่งสนับสนุนแรงงานราคาถูกให้กับภาคเมืองหรือการผลิตนอกภาคเกษตร ชุมชนเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและการจ้างงานของคนส่วนใหญ่ของประเทศ อีกทั้งชุมชนยังคงเป็นแหล่งผลิตอาหารราคาถูกเพื่อการบริโภคของคนทั้งประเทศอีกด้วย (วิทยากร เชียงกูล 2526 : 25-40) แม้นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเช่นอดัม สมิท (Adam Smith) จะเห็นว่าภาคเกษตรกรรม

ยังคงเป็นภาคสำคัญสำหรับการเติบโตทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม โดยมูลค่าส่วนเกินของผลผลิตทางภาคเกษตรจะเป็นสิ่งสนับสนุนการผลิตนอกภาคเกษตรหรือการผลิตในภาคอุตสาหกรรม แต่ภาคหลักที่จะนำพาสังคมส่วนรวมไปสู่การพัฒนาในแนวเศรษฐกิจแบบทุนนิยมกลับมิใช่ภาคเกษตรกรรม (Singh 1986, อ้างถึงใน พิศมัย รัตนโรจน์สกุล 2543 : 1)

เมื่อมีการกำหนดบทบาทของชุมชนในชนบทไว้เช่นนี้แล้ว ทำให้การพัฒนาต่าง ๆ มีเป้าหมายรวมไปอยู่ที่การพัฒนาประเทศหรือการพัฒนาในระดับมหภาคเป็นหลัก นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 เป็นต้นมา จึงเกิดกระบวนการดึงเอามูลค่าส่วนเกินออกจากชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อนำมาสร้างความเจริญให้กับระบบเศรษฐกิจนอกชุมชนซึ่งก็คือสังคมเมืองนั้น หากมองลึกลงไปแล้วหมายถึงการดึงเอาทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนทางปัจจัยการผลิตออกจากชุมชนชนบทนั่นเอง เนื่องจากระบบเศรษฐกิจจะดำรงอยู่ได้จะต้องอาศัยทุนในการผลิตเพื่อก่อให้เกิดผลผลิต เกิดการบริโภค เกิดการแลกเปลี่ยน และเกิดการจัดสรรขึ้นภายในชุมชน ระบบเศรษฐกิจชุมชนจะเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้จำต้องอาศัยมูลค่าส่วนเกินแห่งการผลิตนั้นหมุนเวียนเพื่อสร้างผลผลิตและประโยชน์ให้เกิดกับชุมชนเป็นสำคัญ แต่การพัฒนาที่ผ่านมาได้มุ่งเน้นให้ชุมชนชนบทอยู่ในฐานะแห่งความเสียเปรียบ ด้วยทุนแห่งการผลิตต่างถูกยึดโยงเข้ากับกระบวนการผลิตเพื่อสนองตอบต่อระบบเศรษฐกิจภายนอกชุมชน เป็นการมุ่งนำเอาทุนนั้นเข้าสู่ศูนย์กลางแห่งการพัฒนาจึงทำให้ระบบเศรษฐกิจแห่งชุมชนอ่อนล้าลง และไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ อีกทั้งยังตกอยู่ในกระแสแห่งความเสียเปรียบต่อทุนภายนอกชุมชน กลายเป็นสังคมแห่งการพึ่งพิงและเป็นชายขอบของการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา (พิศมัย รัตนโรจน์สกุล 2545 : 1)

หากสืบค้นสาเหตุพื้นฐานของปัญหาดังกล่าวจะพบได้ว่า ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากกระบวนทัศน์ที่ผิดพลาดของคนในสังคม กระบวนทัศน์ คือ แบบแผนการคิดหรือทัศนะพื้นฐานในการมองโลกและชีวิตซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างเป็นสากล กระทั่งเป็นตัวแบบของแนวคิด ค่านิยม ความเชื่อในการมองปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาของประชาคมหนึ่ง ในระยะเวลาหนึ่ง ดังนั้นหากมนุษย์มีกระบวนทัศน์ที่ผิดพลาดไปจากความเป็นจริงของโลกและชีวิตเสียแล้ว ก็ย่อมส่งผลให้ความเชื่อในการมองปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาของมนุษย์ผิดพลาดไป จึงก่อให้เกิดปัญหาในมิติต่างๆตามมา

อรสุดา เจริญรัถ (2543 : 1) กล่าวว่าภายใต้กระบวนทัศน์การพัฒนาแบบหนึ่ง ย่อมมีอิทธิพลในการกำหนดอุดมการณ์ เป้าหมาย แนวทาง ตลอดรวมไปถึงนโยบายและกลยุทธ์การพัฒนา อันมีผลสืบเนื่องถึงวิถีการดำรงชีวิตด้านต่างๆของคนในสังคม ดังนั้นการที่จะสามารถเข้าใจปัญหาการพัฒนาของสังคมใดสังคมหนึ่งได้อย่างลึกซึ้งนั้น จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจในเบื้องต้นเกี่ยวกับ กระบวนทัศน์การพัฒนาของสังคมนั้นให้ถ่องแท้เสียก่อน

เมื่อพิจารณาถึงกระบวนทัศน์การพัฒนาของรัฐบาลไทยนับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 เป็นต้นมา พบว่ายังคงดำเนินรอยตามวิถีการพัฒนาแบบเดิม ภายใต้กรอบทฤษฎีภาวะความทันสมัย ซึ่งเน้นค่านิยมในเรื่องของการแข่งขัน (competitive) การพัฒนาอุตสาหกรรม (industrialization) และการทำให้เป็นเมือง (urbanization) โดยมีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเป็นกรอบแนวคิดของการพัฒนา เป็นกระบวนทัศน์ที่มุ่งบรรลุเป้าหมายในเชิงปริมาณหรือความเติบโตทางวัตถุ การแสวงหาความมั่งคั่งสูงสุด แสวงหากำไรสูงสุดจากการผลิต แสวงหาความพอใจสูงสุดจากการบริโภค ทุกสิ่งที่ทำให้มนุษย์พอใจถือว่าเป็นสิ่งที่ดี และยิ่งมีมากเท่าไรก็ยิ่งดีมากขึ้นเท่านั้น และหากมีการสูญเสียเกิดขึ้น จะทดแทนความสูญเสียด้วยราคาหรือผลได้ในรูปตัวเงิน ซึ่งกระบวนทัศน์ดังกล่าวได้ส่งผลให้สังคมไทยเกิดการปรับเปลี่ยนทิศทางของการพัฒนาไปสู่การทำให้ทันสมัยด้วยแนวทางการพัฒนาแบบไม่สมดุลโดยเน้นภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก ปรับเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมซึ่งสังคมไทยมีฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ ไปสู่การผลิตในภาคอุตสาหกรรม ดำเนินเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทั้งที่ในความเป็นจริงโดยทั่วไป ประเทศกำลังพัฒนามักจะขาดแคลนในเรื่องของทุน การพัฒนาแบบพึ่งพิงจึงเกิดขึ้นตั้งแต่จุดเริ่มแรกของการดำเนินการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความช่วยเหลือทั้งด้านวิชาการเทคโนโลยี เครื่องจักร เงินทุน และวัตถุดิบ ซึ่งจำเป็นต้องนำเข้าจากภายนอกประเทศและต้องอยู่ในภาวะจำยอมที่ไม่มีอำนาจต่อรองในการส่งออก ปรับเปลี่ยนจากสังคมที่มีเศรษฐกิจแบบพอเพียงเป็นสังคมแห่งการบริโภค และเน้นการเจริญเติบโตทางด้านวัตถุเป็นหลัก อันส่งผลทำให้ทุนของสังคม ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ อากาศ แร่ธาตุ ฯลฯ ถูกนำมาใช้อย่างฟุ่มเฟือยเพื่อผลแห่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จนทุนของสังคมที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นล้วนแล้วแต่เสื่อมโทรมลงจนยากที่จะเยียวยา ในขณะที่ทุนของสังคมที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ก็ถูกครอบงำทางความคิดจนไม่มีฐานที่มั่นคงของตนเองให้ยืนหยัดอยู่ได้อย่างมั่นคงและปลอดภัย นอกจากนี้ผลประโยชน์ของการพัฒนาตามกระบวนทัศน์ดังกล่าวไม่ได้ตกแก่สังคมไทยโดยรวมเลย แต่กลับไปตกอยู่กับกลุ่มชนชั้นนายทุนเสียเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากรายได้ไม่ได้ถูกกระจายไปสู่คนส่วนใหญ่อย่างเป็นธรรม แต่เกิดการกระจุกตัวอยู่กับคนส่วนน้อย ในขณะที่คนส่วนใหญ่กลับมีชีวิตที่มั่นคงน้อยลงเพราะสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติเลวลง และระบบสังคมซึ่งเคยเป็นตัวเสริมช่วยให้เกิดความมั่นคงในชีวิต เช่น ระบบครอบครัว เครือญาติ ทรัพยากรท้องถิ่น เสื่อมลงโดยไม่มีสิ่งใหม่เข้ามาทดแทน (สมศรี จินะวงษ์ 2544 : 2-3)

จากวิกฤตดังกล่าว ทำให้เกิดการตั้งคำถามว่ากระบวนทัศน์การพัฒนาของรัฐตามกรอบการพัฒนาของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักนั้น จะยังคงมีความเหมาะสมแก่สังคมไทยต่อไปอีกหรือไม่ อันทำให้เกิดการขยายแนวคิดถึงการหาหนทางหรือกระบวนทัศน์ใหม่ที่จะมาช่วยแก้ไขหรือบรรเทาวิกฤติที่เกิดขึ้น วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร (2542: 107) ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า “เมื่อมามองถึง

นโยบายและมาตรการฟื้นฟูเศรษฐกิจ ก็จะเห็นว่าความพยายามที่จะฟื้นเศรษฐกิจให้กลับคืนสู่สถานภาพก่อนเกิดวิกฤติการณ์น่าจะเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะเท่ากับเป็นการกลับคืนสู่สถานภาพในทางเศรษฐกิจและสังคมที่ไม่พึงประสงค์อีกครั้งหนึ่ง ถ้าหากว่าเศรษฐกิจจะฟื้นตัวแล้ว ก็สมควรที่จะให้หลักประกันว่าจะเป็นเศรษฐกิจที่พอเพียงและมีความยั่งยืน มิใช่เศรษฐกิจที่ยังมีการเสียสมดุลทางเศรษฐกิจของราษฎรส่วนใหญ่ต่อไป ในขณะที่ความไม่เป็นธรรมก็ยังปรากฏอยู่ ระบบเศรษฐกิจที่ขาดสมดุลและไม่เป็นธรรม ไม่ว่าจะดูว่ามีความทันสมัยเพียงใดย่อมจะไม่ยั่งยืน และจะประสบกับความวิบัติต่อไปอีก ไม่ช้าก็เร็ว การพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืนนั้นต้องการฐานรากที่มั่นคง ซึ่งสำหรับเศรษฐกิจไทย เศรษฐกิจในพื้นที่ชนบทคือฐานรากของเศรษฐกิจไทย" เศรษฐกิจพอเพียงซึ่งพัฒนามาจากฐานรากของสังคมไทยในอดีต จะเป็นเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ให้กับคนยากจนซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในชนบทโดยตรงมากกว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจเช่นที่ผ่านมา

ด้วยพระปรีชาสามารถและพระวิสัยทัศน์กว้างไกลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นเวลากว่า 20 ปีก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ขณะที่ระบบเศรษฐกิจเติบโตอย่างรวดเร็วและสร้างความมั่งคั่งให้แก่ประเทศ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการค้าเสรีที่มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วและแข่งขันสูง พระองค์ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นความเสี่ยงของเศรษฐกิจไทยที่พึ่งพาปัจจัยภายนอกสูง จึงได้ทรงเตือนให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้จากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระองค์นับตั้งแต่ปีพ.ศ.2517 เป็นต้นมา พบว่าพระองค์ท่านได้ทรงเน้นย้ำแนวทางพัฒนาบนหลักแนวคิดการพึ่งตนเองเพื่อให้เกิดความพอมีพอกิน พอมีพอใช้ของคนส่วนใหญ่โดยใช้หลักความพอประมาณ การคำนึงถึงความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว และทรงเตือนสติประชาชนชาวไทยไม่ให้ประมาท ตระหนักถึงการพัฒนาอย่างเป็นลำดับขั้นตอนที่ใช้ความรู้ คุณธรรมและความเพียรในการปฏิบัติและการดำรงชีวิต ซึ่งทั้งหมดนี้ภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจเป็นที่รู้จักกันดีภายใต้ชื่อว่า "เศรษฐกิจพอเพียง" ที่พระองค์ท่านได้ทรงยึดเป็นแนวทางการพัฒนาตามพระราชดำริเสมอมา และทรงให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติแม้เพียงครึ่งเดียวหรือเศษหนึ่งส่วนสี่ของการกระทำก็พอ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2006) โดยแนวทางดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวนโยบายการพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาฉบับที่ 8 เป็นต้นมา

จากการศึกษาพบว่า มีชุมชนในสังคมไทยจำนวนไม่น้อย ที่ได้นำเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต จนสามารถบูรณาการตัวเองให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจที่เน้นการพัฒนากระแสหลักได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ชุมชนเหล่านั้นได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการเรียนรู้ การปรับตัวและแก้ปัญหาของชุมชนได้เป็นอย่างดี แม้กระทั่งภายใต้กระแสการครอบงำของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ซึ่งอำนาจการพัฒนาตกอยู่กับผู้มีอิทธิพลภายนอก ชุมชนเหล่านั้นก็ยัง

สามารถปรับตัวโดยการสร้างระบบการบริหารจัดการภายใต้บริบทที่มีความขัดแย้งและกดดันเพื่อหาทางเลือกที่ดีที่สุดให้แก่สมาชิกในชุมชน ให้สามารถมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข พึ่งพาตนเองได้ และรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อมไว้ได้โดยใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต อันเป็นแนวทางการพัฒนาที่มีโอกาสจะเข้ามาเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคมไทยได้

ชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ต.ห้วยหมอนทอง อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม เป็นชุมชนหนึ่งที่เคยเดินตามกระแสของการพัฒนาแบบทุนนิยม ซึ่งผลจากการพัฒนาดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลเสียแก่ชุมชนโดยรวม ทั้งจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวที่ได้สร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การมุ่งเน้นการบริโภคจนเกินความพอดีที่ก่อให้เกิดหนี้สินในครัวเรือน การแตกแยกของสถาบันครอบครัวจากการที่สมาชิกในครอบครัวต้องเข้าไปทำงานในเมือง ฯลฯ ต่อมาภายหลังจากที่ชุมชนได้ปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิต โดยนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตจนประสบความสำเร็จ เป็นที่ยอมรับจากสังคมภายนอกจนได้รับการยกย่องให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบประจำปี 2549 จากกรมการพัฒนาชุมชน

ลักษณะเด่นประการสำคัญของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ คือ การมีวิถีการผลิตเป็นแบบเกษตรกรรมที่ผสมผสานทั้งการผลิตเพื่อการบริโภคเองภายในครัวเรือนและชุมชน เช่น การปลูกข้าว ทำไร่ ทำสวน การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ อันสอดคล้องกับลักษณะของความพอเพียงในครอบครัว ที่มีการพึ่งพาตนเองได้อย่างมีความสุขทั้งทางกายและทางใจ โดยสามารถดำเนินชีวิตได้โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมทั้งไม่เป็นหนี้หรือมีภาระด้านหนี้สินของตนเองและครอบครัว นอกจากนั้นชุมชนยังมีการรวมตัวกันกันผลิตเพื่อส่งออก ได้แก่ การปลูกกระเจี๊ยบ และการทำผลิตภัณฑ์กล้วยกรอบ ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวเกิดจากการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนเพื่อร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างอำนาจการต่อรองเพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชน อันแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการบูรณาการตนเองให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจที่เน้นการพัฒนากระแสหลักได้เป็นอย่างดี โดยสามารถประยุกต์และบูรณาการเทคโนโลยีมาใช้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม มีการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาของตนไปสู่คนรุ่นใหม่ในชุมชนและพึ่งตนเองได้โดยการนำของผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง การดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพของชาวบ้านในชุมชนยึดถือความพอเพียง ความพออยู่พอกิน ทำให้ทุกคนในชุมชนมีความสุขในการดำเนินชีวิต ซึ่งจากประเด็นดังกล่าว ชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษน่าจะเป็นตัวแบบหนึ่งของชุมชนที่ดำเนินชีวิตแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและมีความเข้มแข็งพร้อมที่จะปรับตัวให้ดำรงอยู่ได้ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

ในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นนักศึกษาสาขาวิชาพัฒนศึกษา ที่มีการศึกษาในศาสตร์ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อการพัฒนาสังคมแบบบูรณาการความรู้เชิงสหวิทยาการ จึงเห็นว่า

ปรากฏการณ์ของชุมชนดังกล่าว เป็นปรากฏการณ์ที่สมควรมีการศึกษาในระดับของกระบวนทัศน์ ว่า หลังจากที่ชุมชนได้นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ชุมชนมีกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติอย่างไร ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้เข้าไปมีส่วนในการเปลี่ยนกระบวนทัศน์อย่างไร ทั้งนี้เพื่อให้ได้คำอธิบายให้เห็นถึงภาพรวมปรากฏการณ์ดังกล่าวชัดเจน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างองค์ความรู้ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงจากกระบวนทัศน์กระแสหลักไปสู่กระบวนทัศน์เศรษฐกิจพอเพียงได้ และเมื่อพิจารณาองค์ความรู้ต่างๆเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงโดยเฉพาะในเชิงกระบวนทัศน์ที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยยังมีอยู่น้อยมาก ไม่เพียงพอที่จะรองรับและสนับสนุนการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากกระบวนทัศน์กระแสหลักซึ่งมีความได้เปรียบในแง่ของการพัฒนาองค์ความรู้อย่างกว้างขวางต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน ด้วยเหตุนี้การสร้างความรู้ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงไปสู่กระบวนทัศน์ที่ว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียงจึงมีความสำคัญและจำเป็นในฐานะที่เป็นการสร้างความรู้สำหรับอธิบาย ทำความเข้าใจและให้ความหมายรวมทั้งนำไปสู่การสร้างทางเลือกสำหรับการพัฒนาของสังคมไทยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษากระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ภายหลังจากการปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

คำถามของการวิจัย

1.กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ก่อนการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตมีลักษณะเป็นอย่างไร และอะไรเป็นเงื่อนไขในการเกิดขึ้นของกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติดังกล่าว

2.กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ภายหลังจากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตมีลักษณะเป็นอย่างไร และอะไรเป็นเงื่อนไขในการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติดังกล่าว

ขอบเขตของการวิจัย

1.ในการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกพื้นที่ภาคสนามแบบเจาะจง โดยเลือกพื้นที่ที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษา กล่าวคือ เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง อันจะทำให้พื้นที่ดังกล่าวสามารถเป็นตัวแทนในการให้ข้อมูลเพื่อตอบปัญหาการวิจัยที่กำหนดไว้ได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้เพื่อให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์การวิจัยตามที่ตั้งไว้ได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งในที่นี้ได้เลือกศึกษาชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม อันเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่นำแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตจนประสบความสำเร็จ ได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอกว่ามีความเป็นชุมชนเข้มแข็ง รวมถึงการได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบประจำปี 2549 จากกรมการพัฒนาชุมชน

2.ในการศึกษาภาคสนามในชุมชนนั้น ผู้วิจัยได้แบ่งระยะเวลาก่อนและหลังที่ชุมชนได้นำหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต โดยใช้เวลาในช่วงปี พ.ศ. 2505-2540 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษเริ่มมีวิถีการดำรงชีวิตในแบบทุนนิยมจนถึงช่วงที่ชุมชนต้องประสบกับกับวิกฤติทางเศรษฐกิจ และใช้เวลาในช่วงปี พ.ศ. 2541-2553 อันเป็นช่วงที่ชาวบ้านได้น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยเปรียบเทียบความแตกต่างของกระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติในสองช่วงเวลา ซึ่งอาจจะทำให้ได้ภาพของชุมชนที่ไม่ถูกต้องนัก เพราะในความเป็นจริงที่เกิดขึ้นแต่ละชุมชนต่างก็มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบเศรษฐกิจพอเพียงมาก่อนหน้านี้แล้ว แต่จากการเก็บข้อมูลในชุมชนผู้วิจัยพบว่าชุมชนเพิ่งมาเริ่มดำเนินการใช้เศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังและเข้มข้นหลังจากที่ชุมชนประสบวิกฤติทางเศรษฐกิจเมื่อปี 2541 ดังนั้นในการศึกษานี้ผู้วิจัยจึงใช้การแบ่งช่วงเวลาดังกล่าวเป็นจุดแบ่งว่าเป็นช่วงเวลาก่อนและหลังจากที่ชุมชนเข้าสู่การใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ง่ายแก่การศึกษา และการเปรียบเทียบถึงผลที่เกิดขึ้น

3.เนื่องจากการศึกษาวิจัยนี้ต้องการศึกษาถึงกระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติที่มีร่วมกันของชุมชนเกษตรกรรมที่มีวิถีการดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีวิถีการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอันประกอบด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลัก 4 ประการคือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรรผลผลิต และด้วยเหตุที่การอธิบายและให้ความหมายดังกล่าวเป็นทัศนะที่เกิดขึ้นจากมุมมองของคนในชุมชนเอง ดังนั้นการวิจัยนี้จึงใช้วิธีวิทยาการศึกษาเชิงคุณภาพในการสร้างองค์ความรู้ที่มาจากทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่เน้นการศึกษาปรากฏการณ์สังคมจากมุมมองและการให้ความหมายของคนที่อยู่ในปรากฏการณ์ (Glaser 1967, อ้างถึงใน อรสุดา เจริญรัถ 2543 : 8) ทั้งนี้

เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มาสร้างมโนทัศน์ (Concept) และหาความเชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์ต่างๆให้ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีสำหรับการอธิบายและทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนทัศน์ของการพัฒนาโดยใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางได้

นิยามศัพท์เฉพาะ

กระบวนทัศน์ (paradigm) หมายถึง ทัศนะมุมมองและระบบคุณค่าของมนุษย์ที่มีต่อสังคมและชีวิต ที่ตั้งอยู่บนฐานการมองโลกความเป็นจริงแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างเป็นสากล กระทั่งเป็นตัวแบบของแนวคิด ค่านิยม ความเชื่อในการมองปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาของประชาคมหนึ่ง ในระยะเวลาหนึ่ง

ทัศนะมุมมอง (viewpoint) หมายถึง มุมมองขั้นพื้นฐานของที่มีต่อสังคมและชีวิต โดยเป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังความคิดและการกระทำของมนุษย์

คุณค่า (value) หมายถึง ความร่วมมือของสมาชิกสังคมว่าสิ่งใดเป็นสิ่งดีงามที่พึงปรารถนาและสิ่งใดที่มีลักษณะตรงข้าม เป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังความคิดและการกระทำของมนุษย์ เป็นพื้นฐานจิตใจและเป็นหลักการ รวมทั้งเป็นจุดมุ่งหมายปลายทางที่คนยึดถือในการดำเนินชีวิต

การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (paradigm shift) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความรู้ วิธีคิดแบบใหม่ที่หักล้างและท้าทายกระบวนทัศน์เดิม จนกระทั่งกระบวนทัศน์เดิมไม่มีพลังในการอธิบายหรือแก้ปัญหาได้ หรือแก้ปัญหาได้อย่างจำกัด

กระบวนทัศน์กระแสหลัก (mainstream paradigm) หมายถึง กระบวนทัศน์ที่มีฐานคิดที่พัฒนามาจากแนวทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม เศรษฐกิจแบบทุนนิยม หรือเศรษฐกิจแบบตลาด ที่มุ่งบรรลุเป้าหมายในเชิงปริมาณหรือความเติบโตทางวัตถุ การแสวงหาความมั่งคั่งสูงสุด แสวงหากำไรสูงสุดจากการผลิต แสวงหาความพอใจสูงสุดจากการบริโภค

กิจกรรมทางเศรษฐกิจ (economic activity) หมายถึง การกระทำต่างๆของมนุษย์เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ คือนำมาตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ กิจกรรมทางเศรษฐกิจประกอบด้วยกิจกรรมที่เกี่ยวกับการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรสินค้าหรือบริการ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) หมายถึง ปรัชญาที่ชี้ถึงการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง อยู่บนพื้นฐานของการรู้จักตัวเอง สามารถพึ่งตนเองได้และดำเนินชีวิตอย่างพอกิน พอใช้ พอจ่าย โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทำให้เกิดความสุขในการดำเนินชีวิต และพยายามพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่อย่างพอเพียงได้

ทุกสถานการณ์ และเมื่อมีความพอเพียงระดับครอบครัวเป็นพื้นฐานแล้วก็นำไปสู่ความพอเพียงในระดับชุมชนก็คือการรวมกลุ่มกันกันทำประโยชน์ต่อส่วนรวม มีการช่วยเหลือแบ่งปันกันระหว่างในชุมชน จะนำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งต่อไป

- การผลิตแบบพอเพียง หมายถึง การผลิตที่มีการใช้หรือแปรรูปปัจจัยการผลิตเพื่อผลิตสินค้าและบริการเพื่อมุ่งตอบสนองความต้องการในการอุปโภคบริโภค บนพื้นฐานของการสอดคล้องและสมดุลกับธรรมชาติ

- การบริโภคแบบพอเพียงหมายถึง การบริโภคที่มีขอบเขตกำกับเพื่อให้แบบแผนการบริโภคนั้นสามารถนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ขอบเขตในที่นี้ คือเป็นการบริโภคเพื่อตอบสนองความต้องการอย่างแท้จริงและเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องใช้ในชีวิต

- การแลกเปลี่ยนแบบพอเพียง หมายถึง การแลกเปลี่ยนที่อยู่บนพื้นฐานของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เท่าเทียมและยุติธรรม เพื่อให้สมาชิกทุกคนสามารถเข้าถึงรวมทั้งได้รับผลผลิตมาตอบสนองความต้องการในการอุปโภคบริโภคได้อย่างพอเพียงโดยไม่มีการเอาเปรียบหรือมุ่งแข่งขันกันเพื่อแสวงหากำไรแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ยังอาจมีการสร้างระบบการจัดการในรูปของกลุ่มเพื่อการแลกเปลี่ยนที่อยู่บนพื้นฐานของการมีอำนาจการต่อรอง

- การจัดสรรแบบพอเพียง หมายถึง การจัดสรรผลผลิตที่อำนาจที่ใช้ในการจัดสรรที่เกิดขึ้นนั้น จะต้องเป็นไปด้วยความเท่าเทียมและยุติธรรม กล่าวคือ สัดส่วนของผลประโยชน์ต่างๆที่บุคคลได้รับจากการมีส่วนร่วมในการผลิตจะต้องจัดสรรและกระจายไปสู่เจ้าของปัจจัยการผลิตหรือสมาชิกสังคมต่างๆอย่างทั่วถึงด้วย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัย

1.ทำให้ทราบถึงกระบวนทัศน์ความคิด และการปฏิบัติที่มีร่วมกันของชุมชนเกษตรกรรมที่ดำรงชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างองค์ความรู้ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงจากกระบวนทัศน์เศรษฐศาสตร์กระแสหลักไปสู่กระบวนทัศน์เศรษฐกิจพอเพียงได้

2.ก่อให้เกิดขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสานต่อความคิดและเชื่อมต่อการขยายผลของแนวทางการนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ รวมทั้งเพื่อจุดประกายให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและหลากหลาย อันจะนำไปสู่การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติในทุกภาคส่วนของสังคม

3.ก่อให้เกิดการผลักดันชุมชนที่มีชีวิตที่อยู่เย็นเป็นสุข มีความเข้มแข็งภายใต้ฐานคิดของความพอเพียง อันนำไปสู่การพัฒนายุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน

บทที่ 2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องกระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ผู้ศึกษาได้ประมวลแนวคิดเอกสารและผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานในการวิจัย ซึ่งแบ่งสาระสำคัญดังนี้

1.แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนทัศน์

2.แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการพัฒนา

3.แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

4.แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

5.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.กรอบแนวคิดของการวิจัย

1.แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนทัศน์

1.1 ความหมายของกระบวนทัศน์

คำว่า กระบวนทัศน์ ถอดมาจากคำว่า paradigm ในภาษาอังกฤษ ซึ่งมีที่มาจากภาษากรีกว่า paradeiknynai อันมีรากศัพท์มาจากคำว่า para แปลว่า เหนือ อื่นหรือพ้นไป และคำว่า deiknynai แปลว่า ชี้ แสดงหรือบอก รวมความแล้วแปลว่า ตัวอย่าง แบบหรือแบบแผน นักวิชาการมักใช้คำต่างๆแทนคำว่า paradigm เช่น ทัศนะพื้นฐาน แม่บท หรือทัศนะแม่บท ความคิดหลัก ความคิดแม่บท วิถีทัศน์ แบบและแบบจำลอง เป็นต้น (โกศล ช่อผกา 2542 : 10)

คูห์น (Kuhn 1962, อ้างถึงใน อรศรี งามวิทยาพงศ์ 2546 : 24) ได้ให้ความหมายของคำว่ากระบวนทัศน์ (paradigm) ว่าหมายถึง ความสำเร็จทางวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างเป็นสากลกระทั่งเป็นตัวแบบของแนวคิด ค่านิยม ความเชื่อในการมองปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาของชุมชนซึ่งตามบริบทของคูห์นหมายถึงชุมชนนักวิทยาศาสตร์ และเรียกความสำเร็จทางวิทยาศาสตร์ดังกล่าวว่า วิทยาศาสตร์แบบฉบับ (normal science) อันเป็นกระแสหลักหรือเป็นต้นแบบซึ่งมีอิทธิพลเหนือความคิด ความเชื่อ ค่านิยมและการปฏิบัติของกลุ่มคนส่วนใหญ่อยู่ในช่วงเวลาหนึ่งจนกระทั่งเกิดการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ (scientific revolution) เมื่อความรู้เดิมไม่สามารถอธิบาย

ปรากฏการณ์ใหม่ๆได้หรือมีการค้นพบใหม่เกิดขึ้น การปฏิวัติดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (paradigm shift) ไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง กลายเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ (new paradigm) ซึ่งคนทั่วไปในชุมชนนั้นเห็นพ้องให้เป็นแนวทางการปฏิบัติใหม่ ระดับของกระบวนทัศน์ดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนแปลงรากฐานความคิดความเชื่อในระดับถอนรากถอนโคน โดยคูห์นใช้คำว่า "ปฏิวัติ" (revolution) คือเป็นการเปลี่ยนแปลงแนวคิด ความเชื่อ ค่านิยม ชุดใหม่ แบบพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดินเหมือนการปฏิวัติ โดยเมื่อกระบวนทัศน์เปลี่ยน การมองโลกก็เปลี่ยนไปด้วย

ฟริตจอฟ คาปปร้า (Fritjof Capra) เห็นว่าแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนทัศน์ใหม่และการเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์ซึ่งคูห์นเสนอมีความจำเป็นที่จะต้องให้คำนิยามใหม่ ที่ขยายขอบเขตจากบริบททางวิทยาศาสตร์ บูรณาการมาสู่พื้นที่ทางสังคมอันกว้างใหญ่ เป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม คาปปร้า ได้ให้นิยามกระบวนทัศน์ว่า คือ ชุดแนวคิด (concepts) ค่านิยม (values) ความเข้าใจรับรู้ (perceptions) และการปฏิบัติที่มีร่วมกันของคนกลุ่มหนึ่ง ชุมชนหนึ่ง ที่ก่อตัวเป็นแบบแผนของทัศนะอย่างเฉพาะแบบหนึ่ง เกี่ยวกับความจริง (reality) ซึ่งเป็นฐานของวิถีของการจัดการตนเองของชุมชนนั้น กระบวนทัศน์ในความคิดของคาปปร้าขยายพื้นที่ครอบคลุมปริมณฑลของสังคมทั้งหมด มิใช่เพียงด้านวิทยาศาสตร์ หรือเป็นเรื่องของนักวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ เท่านั้น หากได้เชื่อมโยงให้เห็นว่ากระบวนทัศน์ทางวิทยาศาสตร์นั้น ได้ขยายปริมณฑลเข้าไปสู่ทุกพื้นที่ทางสังคม จนก่อตัวเป็นวัฒนธรรม มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ระบบคิด วิธีคิด ของคนในสังคมทั้งหมด โดยเฉพาะในโลกตะวันตก ซึ่งมีกระบวนทัศน์แบบ นิวตัน เดคาร์ต เป็นวิทยาศาสตร์แบบฉบับ (normal science) มากว่า 2-3 ศตวรรษ ดังนั้นกระบวนทัศน์ใหม่และการเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์ในทัศนะของคาปปร้าจึงเป็นการปฏิวัติทางวัฒนธรรมที่มีขอบเขตกว้างกว่าของคูห์นมาก (Capra 1986, อ้างถึงใน อรศรี งามวิทยาพงศ์ 2546 : 24 - 25)

นอกจากนี้ เสรี พงศ์พิศ (2547:14) ยังได้ให้ความหมายของกระบวนทัศน์ (paradigm) ว่าหมายถึง วิธีคิด วิธีปฏิบัติ วิธีให้คุณค่า ซึ่งตั้งอยู่บนฐานการมองโลกความเป็นจริงแบบหนึ่ง บางคนแปลว่าทัศนะแม่บท เพราะเป็นทัศนะพื้นฐานที่เป็นตัวกำหนดวิธีคิด วิธีปฏิบัติ วิธีให้คุณค่า และวิถีชีวิตทั้งหมดของผู้คน เขาได้ยกตัวอย่างเรื่องกระบวนทัศน์ เช่น การแพทย์แผนไทยและการแพทย์แผนปัจจุบันมาจากกระบวนทัศน์ที่ต่างกัน การแพทย์แผนไทยมองโลกมองชีวิตอย่างเป็นองค์รวมแบบหนึ่ง เป็นเรื่องของธาตุ 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ อธิบายความเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นเรื่องของการขาดความสมดุล ขณะที่การแพทย์แผนปัจจุบันมาจากฐานคิดเรื่องโรค จากทฤษฎีว่าด้วยเชื้อโรคว่าด้วยเนื้อเยื่อและมองชีวิตเป็นกลไกแยกส่วน ด้วยกระบวนทัศน์ที่แตกต่างกันเช่นนี้ การดูแลรักษาโรคจึงแตกต่างกัน

ในขณะที่พระไพศาล วิสาโล (2538) ได้กล่าวถึงความหมายของกระบวนทัศน์ไว้ สรุปความได้ว่า กระบวนทัศน์ (paradigm) หมายถึง ทัศนะของมนุษย์ที่มีต่อความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับสังคมและธรรมชาติ (โลกทัศน์) รวมทั้งทัศนะของมนุษย์ที่มีต่อโลก ว่าควรดำรงอยู่อย่างไร (ชีวทัศน์) โดยโลกทัศน์และชีวทัศน์เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสังคมธรรมชาติและสิ่งสูงสุด ถ้าทุกคนในสังคมมีกระบวนทัศน์อย่างเดียวกัน กระบวนทัศน์นั้นก็เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างชีวิต สังคม และธรรมชาติของสังคมนั้นๆ หรือกล่าวโดยสรุปกระบวนทัศน์ก็คือ ความเข้าใจที่มนุษย์มีต่อตนเอง (โลกทัศน์) และสรรพสิ่งอันได้แก่ สังคมและธรรมชาติ (โลกทัศน์) ซึ่งเป็นแบบแผนให้กับวิธีการคิด การรับรู้ ทฤษฎี หรือแบบจำลองต่างๆ ทั้งยังเป็นแบบของการให้คุณค่าตลอดจนเป็นกรอบให้กับวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมหนึ่งๆ นั่นเอง

จากความหมายข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่ากระบวนทัศน์เป็นเรื่องของความคิดแม่บทหรือทัศนะมุมมองขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่มีต่อสังคมและชีวิต โดยทัศนะดังกล่าวเป็นกระบวนการของการรับรู้และความคิดหรือทัศนะที่มีความเชื่อมโยงเป็นผลซึ่งกันและกัน หรืออาจเรียกว่าเป็นระบบหรือกระบวนของความคิดหรือทัศนะชุดหนึ่งในการอธิบายสังคมและชีวิตนั่นเอง นอกจากนี้กระบวนทัศน์ยังเป็นรากฐานให้กับระบบคุณค่าอันเป็นกรอบแนวทางที่บุคคลยึดถือหรือให้ความสำคัญและเป็นเครื่องช่วยในการตัดสินใจรวมทั้งเป็นแนวทางกำหนดการกระทำของบุคคล

อรสุดา เจริญรัถ (2543 : 30) ได้กล่าวถึงความหมายของ คุณค่า ว่าเป็นความร่วมมือของสมาชิกสังคมว่าสิ่งใดเป็นสิ่งดีงามที่พึงปรารถนาและสิ่งใดที่มีลักษณะตรงข้าม ด้วยเหตุนี้คุณค่าจึงเป็นนามธรรมขั้นสูงสุดที่กำหนดความเชื่อและการมองโลกของบุคคล เป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังความคิดและการกระทำของมนุษย์ เป็นพื้นฐานจิตใจและเป็นหลักการ รวมทั้งเป็นจุดมุ่งหมายปลายทางที่คนยึดถือในการดำเนินชีวิต ดังนั้นคุณค่าของสังคมจึงมีอิทธิพลอย่างมากต่อการกำหนดบรรทัดฐาน ซึ่งสอดคล้องกับที่ อุทัย หิรัญโต (2522, อ้างถึงอรสุดา เจริญรัถ 2543 : 30) ชี้ให้เห็นว่าเนื่องจากคุณค่าหรือค่านิยม เป็นสิ่งที่บุคคลพอใจหรือเห็นว่ามีคุณค่าจึงเอารับไว้เป็นความเชื่อหรือความรู้สึกนึกคิดของตนเอง เมื่อบุคคลประสบกับสถานการณ์ใดๆที่ต้องตัดสินใจก็จะนำค่านิยมมาใช้ประกอบการตัดสินใจเสมอ ดังนั้นค่านิยมจึงเป็นเสมือนพื้นฐานแห่งการประพฤตปฏิบัติของคนโดยตรง ค่านิยมใดที่คนส่วนรวมในสังคมนั้นยอมรับและเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม ควรแก่การปฏิบัติก็จะกลายเป็นค่านิยมของสังคมด้วย

Bell (1996 : 961-963) ได้กล่าวถึง คุณค่า ว่าเป็นมาตรฐานต่างๆที่ใช้ในการตัดสิน ซึ่งสามารถนิยามได้ทั้งในด้านที่พึงประสงค์และด้านที่ไม่พึงประสงค์ ทั้งด้านดีและไม่ดี ด้านที่ชื่นชมยินดี และด้านที่ไม่ชื่นชมยินดี หรือด้านที่เหมาะสมและไม่เหมาะสม สิ่งเหล่านี้ใช้เป็นแนวทางใน

การแสดงพฤติกรรมต่างๆ คุณค่าจะต้องมีการประเมินโดยกลุ่มคนและมีอารมณ์ความรู้สึกเป็นส่วนประกอบรวมทั้งมีการยอมรับในสังคม คุณค่ามักปรากฏพบเห็นในทางคุณธรรมที่บุคคลพึงกระทำหรือไม่พึงกระทำ คุณค่านอกจากแสดงออกถึงความชอบของบุคคลแล้ว ยังหมายถึงแนวปฏิบัติ และกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นประโยชน์สำหรับกลุ่มคนทุกกลุ่มในสังคม

นอกจากนี้ Bell (1996 : 961-963) ยังได้กล่าวอีกว่า ความต้องการของมนุษย์บางประการ เช่น ความต้องการความรัก การยอมรับ การตอบสนองทางอารมณ์ และการสื่อสาร สามารถทำให้เกิดขึ้นได้ด้วยการติดต่อกับบุคคลอื่นๆ การดำเนินชีวิตในสังคมอาจเป็นตัวกำหนดคุณค่าของมนุษย์ได้ ความคิดทางด้านคุณธรรม ทำให้คนสามารถดำรงชีวิตและทำงานร่วมกันได้ ตลอดจนได้รับผลประโยชน์อย่างมากมายจากความร่วมมือร่วมใจกัน เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการเรียนรู้ระหว่างกัน คุณค่าด้านการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ความยุติธรรม ความโอบอ้อมอารี และความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทำให้บุคคลทั้งสองฝ่ายหรือทั้งกลุ่มมีความสะดวกสบายในชีวิต ดังนั้นคนทั้งหมดในทุกแห่งจึงมีความต้องการพื้นฐานที่เหมือนกัน รวมทั้งเผชิญปัญหาต่างๆ ในชีวิตสังคมที่คล้ายคลึงกัน คนทั้งหมดต่างอยู่ในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่เหมือนกัน ทั้งด้านกายภาพและด้านกฎเกณฑ์ทางเคมี เช่น กฎว่าด้วยแรงโน้มถ่วงของโลก ธรรมชาติของไฟ สิ่งที่เป็นธรรมดาของโลก เช่น ความยาว น้ำหนัก ขนาด ฯลฯ เมื่อมนุษย์ตระหนักว่าดวงอาทิตย์เป็นผู้ให้ชีวิต ดังนั้น มนุษย์จึงให้คุณค่าดวงอาทิตย์ด้วยวิธีการปฏิบัติต่อดวงอาทิตย์ เช่นการเคารพดวงอาทิตย์ เป็นต้น สิ่งต่างๆ ที่มีความคล้ายคลึงกันโดยพื้นฐานนำไปสู่เป้าหมายต่างๆ ที่ใกล้เคียงกันทำให้เกิดความเชื่อ และการประเมินค่าที่เหมือนๆ กัน ภายใต้เงื่อนไขทางสังคม และลักษณะทางกายภาพใกล้เคียงกัน หากไม่นับเรื่องความหลากหลายทางสังคมและทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันแล้ว คุณค่าต่างๆของมนุษย์ล้วนเป็นคุณค่าที่เป็นสากล เช่น คุณค่าของความมนุษย์ ถ้าไม่มีชีวิตโลกนี้ก็ไม่มีอีก คุณค่าของความรู้ เพราะความรู้ทำให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถดำเนินการใดๆ ให้สำเร็จได้ตามวัตถุประสงค์ และคุณค่าของการประเมินค่าตนเอง เพราะเหตุว่ามนุษย์มีความจำเป็นต้องมีการตัดสินสิ่งใดๆ ด้วยความแม่นยำ ไม่ว่าสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในโลกนี้จะดีหรือเลว ปลอดภัยหรือมีอันตราย น่าไว้วางใจหรือไม่น่าไว้วางใจ

นอกจากนั้น ยังมีคุณค่าอื่นๆ อีกจำนวนมากที่เป็นคุณสากล เช่น ความมั่งคั่งที่พอเพียง (แต่ไม่มีมากจนเกินไป) ความสงบ ความยุติธรรม ความรัก โอกาสสำหรับชีวิตครอบครัว และพฤติกรรมทางเพศ ความเคารพนับถือผู้มีอำนาจหน้าที่ การรู้จักประมาณตน ความจงรักภักดี ความกล้าหาญ ความร่วมมือ ความซื่อสัตย์ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความหวัง มิตรภาพ ความศรัทธาและ

ความไว้วางใจ ความพยายาม ความเป็นอิสระ และความตระหนักในตน คุณค่าเหล่านี้ล้วนเป็นคุณค่าที่สามารถพบเห็นได้โดยทั่วไป

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ากระบวนทัศน์เป็นเรื่องของความคิดแม่บทหรือทัศนะพื้นฐานของมนุษย์ที่มีต่อสังคมและชีวิต นอกจากนี้ยังเป็นรากฐานให้กับระบบคุณค่าของมนุษย์ เช่น เกณฑ์ตัดสินคุณค่าต่างๆรวมทั้งวิถีการปฏิบัติหรือระบบความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ เช่น วิถีการปฏิบัติต่อตนเอง ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ดังนั้นกระบวนทัศน์ชุดหนึ่งก็ย่อมเป็นตัวกำหนดระบบคุณค่าและวิถีการปฏิบัติในรูปแบบหนึ่งๆ ดังนั้นหากมนุษย์มีกระบวนทัศน์ที่ถูกต้อง สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงก็จะยังผลให้ระบบคุณค่าและระบบความสัมพันธ์ย่อมดำเนินไปได้อย่างถูกต้องด้วย

จากนิยามของคำว่ากระบวนทัศน์ดังกล่าวข้างต้น เพื่อความชัดเจนเกี่ยวกับความหมายของกระบวนทัศน์ในการศึกษาครั้งนี้ จึงขอกำหนดนิยามความหมายของกระบวนทัศน์ (paradigm) ว่าหมายถึง ทัศนะมุมมองและระบบคุณค่าของมนุษย์ที่มีต่อสังคมและชีวิต ที่ตั้งอยู่บนฐานการมองโลกความเป็นจริงแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างเป็นสากล กระทั่งเป็นตัวแบบของแนวคิด ค่านิยม ความเชื่อในการมองปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาของประชาคมหนึ่ง ในระยะเวลาหนึ่ง

1.2 โครงสร้างของกระบวนทัศน์

กูบา (Guba 1990, อ้างถึงในชลลดา ทองทวี 2004) กล่าวว่า กระบวนทัศน์ (paradigm) หรือ ระบบความเชื่อพื้นฐาน (basic belief systems) นั้นประกอบด้วยโครงสร้างหลัก 3 ประการ คือ

1. ภววิทยา (ontology) : อะไรคือ ธรรมชาติของความรู้ความจริง

2. ญาณวิทยา (epistemology) : อะไรคือ ธรรมชาติของความสัมพันธ์ระหว่างผู้แสวงหาความรู้ความจริง และ ความรู้ความจริง

3. วิธีวิทยา (methodology) : ผู้แสวงหาความรู้ความจริงควรจะแสวงหาความรู้ความจริงอย่างไร

โดยคำถาม 3 ข้อ ในโครงสร้าง 3 ประการดังกล่าว สามารถตอบได้แตกต่างกันไปหลายประการ และคำตอบนั้น จะเป็นตัวกำหนดหรือจุดเริ่มต้นของการแสวงหาความรู้ความจริงของแต่ละกระบวนทัศน์ ทั้งนี้ เราไม่อาจจะตัดสินได้ว่า คำตอบใดเป็นคำตอบที่ผิดหรือถูกต้อง โดยกูบาเห็นว่า กระบวนทัศน์ (paradigm) หรือระบบความเชื่อพื้นฐาน(basic belief systems) นั้น เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น (human constructions) ดังนั้นจึงมีความผิดพลาดและจุดอ่อนข้อบกพร่อง เป็นธรรมดา ซึ่งเป็นธรรมชาติที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ของผลงานต่างๆของมนุษย์ ในทัศนะของกูบา กระบวนทัศน์แต่ละกระบวนทัศน์ต่างก็เป็น "ทางเลือก" ด้วยกันทั้งนั้น

โกศล ช่อผกา (2542 : 19) ได้วิเคราะห์โครงสร้างและเนื้อหาของกระบวนทัศน์โดยปรับปรุงจาก แนวคิดของ อีกอน กูบา ว่าประกอบไปด้วยความคิดหรือทัศนะพื้นฐาน 2 มิติ ดังนี้

1. มิติด้านอภิปรัชญา (metaphysical dimension) เนื้อหาว่าด้วยความจริงหรือสารัตถะของสรรพสิ่ง รวมทั้งธรรมชาติหรือความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง มิตินี้จะตั้งคำถามว่า อะไรคือความจริงแท้ (reality) หรือ สารัตถะ (essence) ของสิ่งทั้งหลาย สิ่งทั้งหลายมีกำเนิดมาจากไหน มีกระบวนการในการดำรงอยู่ ตลอดจนจุดหมายปลายทางอย่างไร

2. มิติด้านญาณวิทยา (epistemological dimension) เนื้อหาว่าด้วยวิธีการในการรู้ความจริงหรือสารัตถะ รวมทั้งธรรมชาติหรือความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง มิตินี้จะตั้งคำถามว่า มนุษย์จะสามารถรู้หรือเข้าถึงความจริงของสรรพสิ่งได้โดยวิธีใด อะไรคือเกณฑ์ตัดสินความรู้ และวิถีทางในการได้มาซึ่งความรู้ว่าตรงกับความจริง หรือความรู้ที่มนุษย์มีต่อความจริงแบบไหนที่ถูกต้องตรงกับความจริงแท้

โดยมิติทั้ง 2 ของกระบวนทัศน์ดังกล่าวนี้ มีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน ในฐานะที่มิติทางด้านอภิปรัชญาเป็นตัวความรู้ที่ถือว่าเป็นความจริงแท้ของสรรพสิ่ง ส่วนมิติด้านญาณวิทยาเป็นวิถีทางหรือวิธีการได้มาซึ่งความรู้ทางอภิปรัชญานั้น ทั้งนี้ โกศล ช่อผกา มีทัศนะว่าหากจะนำกระบวนทัศน์ไปใช้ในการกำหนดแผนงานหรือการปฏิบัติ จะต้องเพิ่มมิติด้านจริยธรรม ซึ่งเป็นปทัสถาน (norms) และวิถีการปฏิบัติ (praxis) เข้าไปด้วยอีกมิติหนึ่งด้วย เช่น กระบวนทัศน์การพัฒนา (development paradigm) แนวต่างๆ

1.3 การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (paradigm shift)

คูห์น (Kuhn 1962, อ้างถึงใน โกศล ช่อผกา 2542 : 13) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับศาสตร์แขนงต่างๆ คูห์นเชื่อว่าในประวัติศาสตร์ของวิทยาศาสตร์มีการเคลื่อนย้ายกระบวนทัศน์มาโดยตลอด เขาอธิบายว่า กระบวนทัศน์ (paradigm) มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีลักษณะไม่ต่อเนื่องและปฏิวัติ (revolutionary) กล่าวคือ ขาดความต่อเนื่องของช่วงเวลาและมีพัฒนาการที่ต่างไปจากเดิมในลักษณะของการปฏิวัติอย่างถอนรากอยู่เสมอ เขาเชื่อว่าในประชาคมวิทยาศาสตร์ (scientific community) ในยุคสมัยหนึ่งจะมีช่วงหนึ่งที่กระบวนทัศน์เดิมดำรงอยู่อย่างมั่นคง ช่วงเวลานั้นคือช่วง normal science เป็นช่วงที่ประชาคมยอมรับกระบวนทัศน์หนึ่งมาเป็นกรอบ หรือแบบแผนในกิจกรรมทางวิทยาศาสตร์ของประชาคม ต่อมาเมื่อกระบวนทัศน์นั้นเริ่มมีปัญหา คือไม่สามารถอธิบายหรือให้ความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ต่างๆได้ กระบวนทัศน์นั้นจึงเริ่มเสื่อมความยึดถือและลดบทบาทของความสำคัญลงในประชาคม ช่วงนี้เรียกว่า anomaly จากนั้นเมื่อ

เสื่อมลงถึงที่สุดแล้วจึงเข้าสู่ช่วงวิกฤต crisis อันเป็นช่วงที่ไร้เสถียรภาพของกระบวนทัศน์เดิมอย่างยิ่ง ช่วงนี้เป็นช่วงที่สับสน ไม่รู้ว่าจะเอาเกณฑ์อะไรมาตัดสินว่าจะเลือกกระบวนทัศน์ใดมาแทน คูห์นเรียกสภาพเช่นนี้ว่า incommensurability และนำไปสู่การปฏิวัติกระบวนทัศน์เดิมในที่สุด โดยมีกระบวนทัศน์ใหม่เข้ามาแทนที่ และกระบวนทัศน์ใหม่นี้ก็ต้องมีการเปลี่ยนต่อไปอีกตามกระบวนการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์ ดังแผนภาพต่อไปนี้

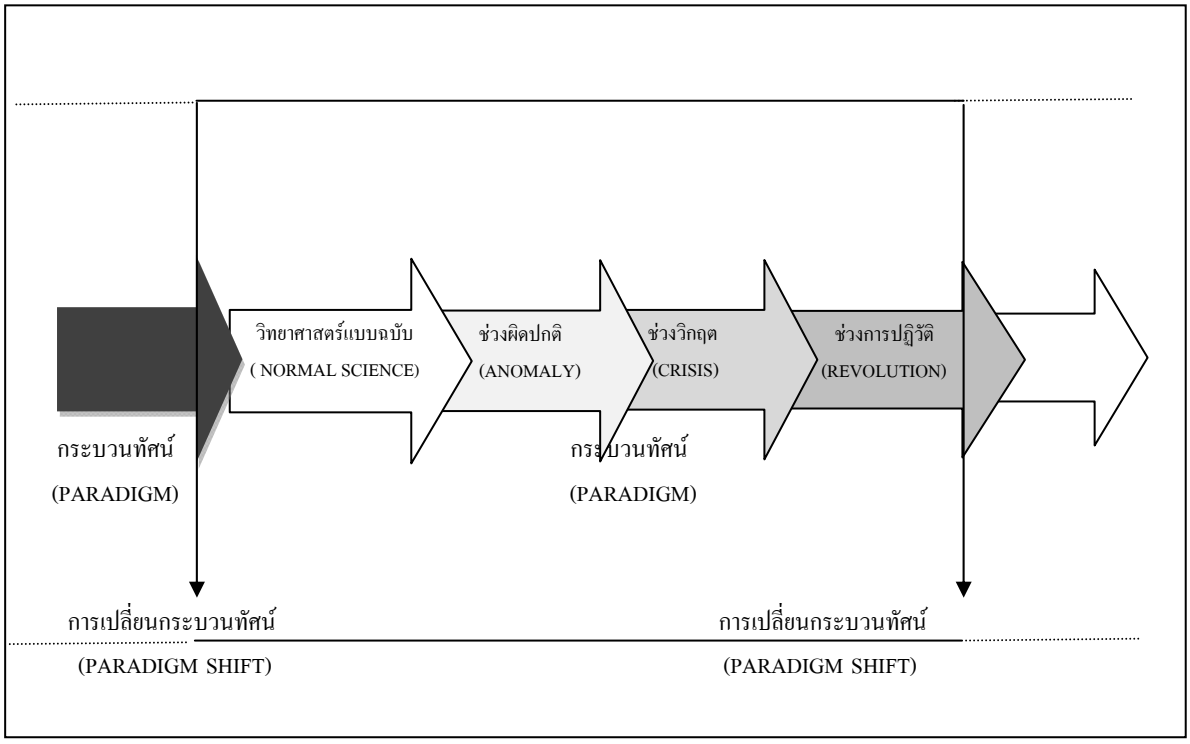

แผนภูมิที่ 1 พัฒนาการของกระบวนทัศน์ทางวิทยาศาสตร์ในทัศนะของ โทมัส เอส. คูห์น
ที่มา : Thomas S. Kuhn , อ้างถึงใน โกศล ช่อผกา, “พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542), 14.

โดยในช่วงวิกฤติ (crisis) ของกระบวนทัศน์ เป็นช่วงเวลาที่มนุษยชาติพยายามแสวงหากระบวนทัศน์ใหม่เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่างๆและแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ ดังเช่นปัญหาในปัจจุบันที่เกิดจากกระบวนทัศน์และผลจากกระบวนทัศน์เดิมที่มีอิทธิพลสืบเนื่องมานับแต่การฏิวัติทางวิทยาศาสตร์เป็นต้นมา ปัจจุบันจึงเป็นช่วงเวลาของความสับสนและวิกฤติ อันจะนำไปสู่การปฏิวัติกระบวนทัศน์เดิมในที่สุด ดังจะเห็นได้จากขบวนการเคลื่อนไหวในด้านต่างๆที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก เพื่อเสนอทางเลือกใหม่ออกจากกระบวนทัศน์เดิมซึ่งกำลังเสื่อมอิทธิพล

แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของเรย์และแอนเดอร์สัน (Ray and Anderson 2000, อ้างถึงใน ชลลดา ทองทวี 2547) ที่ได้อธิบายกระบวนการเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์ด้วยแนวคิดทฤษฎีไร้ระเบียบ (chaos theory) ว่า กระบวนทัศน์นั้นเป็นระบบเปิดในธรรมชาติอันมีความไร้ระเบียบ (chaos) เป็นพื้นฐาน ในขณะเดียวกัน ก็มีแนวโน้มที่จะจัดตั้งระบบของตนเองขึ้นตลอดเวลา ในลักษณะของการจัดองค์กรตนเอง (self-organizing system) โดยกระบวนทัศน์จะมีการขยายตัวออกไปตลอดเวลา ในขณะที่สถาปนาตนเองขึ้นเป็นระบบที่มีระเบียบและเสถียรภาพอยู่ในช่วงเวลาหนึ่ง โดยในกระบวนการเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์ จะมีกระบวนการโต้ตอบที่ส่งผลสะเทือนต่อการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ วงจรการโต้ตอบเชิงบวก (เชิงเสริมตนเอง / เชิงขยาย) (positive (self-reinforcing / amplified) feedback loop) ซึ่งจะเร่งเสริมทวีความซับซ้อนของความไร้ระเบียบให้แก่ระบบแห่งกระบวนทัศน์เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในลักษณะยกกำลัง (exponential) ส่วนการโต้ตอบอีกรูปแบบหนึ่ง ได้แก่ วงจรการโต้ตอบเชิงลบ (เชิงรักษาระบบตนเอง / เชิงสมดุล) (negative (self-regulating/balance) feedback loop) ซึ่งจะต้านการเปลี่ยนแปลงของระบบแห่งกระบวนทัศน์เดิมโดยการพยายามรักษาสมดุลไว้

วงจรการโต้ตอบเชิงบวกนั้น มีลักษณะอ่อนไหวต่อเงื่อนไขเบื้องต้น (sensitivity to initial conditions) และดังนั้น ปัจจัยเงื่อนไขเล็ก ๆ ล้วนมีผลสะเทือนเร่งให้กระบวนทัศน์หนึ่ง ๆ ก้าวเข้าสู่สภาวะที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ จนไม่สามารถรักษาสมดุลตนเองไว้ได้ และก้าวเข้าสู่สภาวะไร้ระเบียบทั้งระบบ เป็นสภาวะที่ระบบห่างไกลจากความสมดุล (far-from-equilibrim)โดยในช่วงของสภาวะวิกฤติที่เต็มไปด้วยสภาวะไร้ระเบียบนี้ กระบวนทัศน์เดิมจะเริ่มเสื่อมสลายลงไป ไม่สามารถใช้ในการแก้ไขปัญหาได้อีกต่อไป

แนวคิดดังกล่าวนั้นสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีกระบวนการเคลื่อนไหวของทั้งหมด (holomovement) ของโบห์ม (Bohm 1980 , อ้างถึงในชลลดา ทองทวี 2547) ที่กล่าวว่า ทุกสรรพสิ่งในจักรวาลนั้น มีการเคลื่อนคลายวิวัฒน์ไปอย่างต่อเนื่องเชื่อมโยงกันตลอดเวลา สู่มิติที่ซับซ้อนและสูงขึ้นไปเสมอ ในลักษณะของการคลี่ขยายเผยออกมา (unfoldment) และ การม้วนซ้อนเข้าไป (enfoldment) ในรูปของน้ำวนหรือเกลียวก้นหอยที่เป็นพลวัต (spiral dynamics) โดยกระบวนการดังกล่าวนี้ จะทำให้กระบวนทัศน์เดิม ม้วนซ้อนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเคลื่อนไหวของทั้งหมด แล้วคลี่ขยายออกมาให้เห็นเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ ที่จะรวมเอาคุณสมบัติของกระบวนทัศน์เดิมเข้าไว้ด้วย ในขณะที่วิวัฒน์ต่อไป เป็นวัฏจักรไปไม่สิ้นสุด ในลักษณะของ การก้าวพ้นและครอบคลุม (transcend and include) นอกจากนี้ กระบวนทัศน์นั้นยังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับระบบอื่นๆซึ่งเป็นบริบทแวดล้อมในกระบวนการเคลื่อนไหวดังกล่าวด้วยอย่างไม่อาจแยกออกจากกันได้ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของความเป็นทั้งหมด (wholeness) และส่วนหนึ่งของกันและกัน

ในช่วงปลายขอบแห่งสภาวะไร้ระเบียบ (the edge of chaos) ของระบบแห่งกระบวนทัศน์เดิมดังกล่าว เป็นจุดทางแพร่ง (bifurcation) ที่จะมีทางเลือกให้เลือกหลายสาย กระบวนการของระบบแห่งกระบวนทัศน์จะพัฒนาไปตามทางสายใด จะขึ้นอยู่กับความบังเอิญ (chance) ในขณะนั้นที่จะส่งผลกระทบได้จังหวะพอดีจนเกิดการหักเหไปทางใดทางหนึ่ง จนก่อให้เกิดการโผล่ปรากฏ (emergence) ของระบบแห่งกระบวนทัศน์ใหม่ขึ้น ความมีระเบียบและเสถียรภาพของระบบก็จะกลับมาอีกครั้ง วนเวียนตามวัฏจักรเช่นนี้ตลอดไป

จากที่กล่าวมาในเรื่องของกระบวนทัศน์ จะเห็นได้ว่ากระบวนทัศน์อาจจะเป็นเรื่องของแบบแผนการคิดที่มีความเป็นนามธรรม แต่ก็เป็นแบบแผนที่กำหนดวิถีปฏิบัติของคนในสังคม ถ้าคนในสังคมมีกระบวนทัศน์ที่ผิดพลาดก็ย่อมส่งผลเสียให้กับสังคมนั้นๆได้ กระบวนทัศน์อาจจะมิใช่คำอธิบายที่เพียงพอจะวิเคราะห์ที่ไปที่มาแห่งวิกฤตการณ์ของสังคมในปัจจุบันได้อย่าครบถ้วน แต่หากคนในสังคมมีความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของกระบวนทัศน์ผิด ก็อาจทำให้ไม่อาจหลุดพ้นจากวิกฤตการณ์ไปได้ โดยทางแก้ไขวิกฤตดังกล่าว จะต้องมีการเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์ที่มีอยู่เดิมเสียก่อน โดยการเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์ของสังคมหนึ่ง ต้องเริ่มต้นที่ตนเองก่อน สังคมโดยรวมจึงสามารถที่จะเปลี่ยนย้ายสู่กระบวนทัศน์ใหม่ได้ทั้งหมด และจะสามารถแก้ไขวิกฤติปัญหาต่าง ๆ ที่เราต้องเผชิญกันอยู่ เนื่องจากกระบวนทัศน์เดิม ให้คลี่คลายเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นได้ในที่สุด

1.4 กระบวนทัศน์กระแสหลัก (mainstream paradigm)

เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก หมายถึง แนวทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม เศรษฐกิจแบบทุนนิยม หรือเศรษฐกิจแบบตลาด ซึ่งเกิดขึ้นตามแนวคิดของนักคิดคนสำคัญในโลกตะวันตก อาทิ Adam Smith ,David Ricardo และบรรดานักเศรษฐศาสตร์ในสำนักคลาสสิค ปรัชญาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะเชื่อในการจัดสรรผลประโยชน์ของ “มือที่มองไม่เห็น” (invisible hand) หรือกลไกตลาด (market machanism) (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ 2543 : 120)

อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2002) ได้กล่าวถึงเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ว่าเป็นองค์ความรู้ที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลครอบงำของกระบวนทัศน์แบบกลไก แยกส่วน ลดส่วน ที่เชื่อว่า ธรรมชาติดำเนินไปหรือเคลื่อนไหวไปอย่างต่อเนื่องเหมือนเครื่องจักร ที่ถูกควบคุมด้วยกฎอันคงที่ และทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในโลกของวัตถุ ไม่ว่ามนุษย์ วัตถุ ธรรมชาติ ฯลฯ สามารถที่จะวัดและคำนวณค่าออกมาเป็นตัวเลขหรือผลทางคณิตศาสตร์ได้อย่างแม่นยำ แนวคิดนี้จึงสนใจศึกษาเฉพาะสิ่งที่สามารถวัดและหาปริมาณได้ สามารถพิสูจน์และสัมผัสได้ด้วยอายตนะของมนุษย์

"ความจริง" ของกระบวนทัศน์นี้คือ โลกเป็นเครื่องจักรขนาดใหญ่ที่ประกอบขึ้นจากวัตถุเป็นชิ้น ๆ จำนวนมากมายที่สามารถแยกจากกันได้ จึงสามารถทำความเข้าใจได้โดยการลดส่วนแยกซอยลงมาศึกษาหน่วยย่อยพื้นฐานของมัน เมื่อเข้าใจส่วนย่อยแล้วจะสามารถจะกำหนดความเป็นไปของส่วนทั้งหมดได้เอง การที่สรรพสิ่งได้รับการจัดวางไว้แล้ว ความเป็นเหตุเป็นผลทั้งหลายจึงถูกกำหนดไว้แล้วอย่างตายตัว สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงมีสาเหตุอันแน่นอน และนำไปสู่ผลที่เที่ยงตรงแน่นอน เราจึงสามารถคำนวณและคาดการณ์สิ่งต่าง ๆ ออกมาได้อย่างแม่นยำ

การที่กระบวนทัศน์นี้เห็นว่า โลกเป็นเครื่องจักรกลเครื่องหนึ่ง ไม่ได้มีชีวิต ดังนั้น ธรรมชาติหรือระบบนิเวศและข้อจำกัดของธรรมชาติที่เคยกำหนดและจำกัดมนุษย์ไว้ รวมไปถึงความลึกลับต่างๆของธรรมชาติ เป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องเอาชนะและพิชิตให้ได้ เพื่อนำธรรมชาติมารับใช้ความต้องการของมนุษย์

จากกระบวนทัศน์ดังกล่าว จึงนำไปสู่การละทิ้งด้านคุณภาพของสังคมด้วยเหตุนี้จึงนำไปสู่การละทิ้งปัจจัยด้านคุณภาพของสังคมและคุณค่าที่เป็นนามธรรมทางจิตใจ มนุษย์และธรรมชาติจึงเหลือเพียงด้านที่เป็นปริมาณล้วนๆ ที่สามารถ ชั่ง ตวง วัด ได้ ดังจะเห็นได้จากความสุข ความสำเร็จก็กลายเป็นสิ่งที่สามารถวัดได้ในรูปของความมั่งคั่ง กระบวนทัศน์เช่นนี้อาจจะปฏิเสธได้ถึงอิทธิพลที่ส่งผลผลักดันสังคมให้ดำเนินไปสู่วัฒนธรรมบริโภคนิยม และลุกลามจนเป็นปัญหาการไร้จริยธรรมทางเศรษฐกิจตลอดจนปัญหาการทำลายธรรมชาติในที่สุด (พระขวัญเมือง สุหะ 2546 :16)

สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง (2550 : 145 -153) ได้กล่าวถึงกระบวนทัศน์กระแสหลักว่ามีลักษณะดังนี้

1.วางอยู่บนพื้นฐานของปรัชญาแบบ “ปฏิฐานนิยม” (Positivism) อันเป็นแนวคิดทางปรัชญาวิทยาศาสตร์แบบเก่าที่เชื่อว่าความจริงในธรรมชาติดำรงอยู่อย่างอิสระและเป็น “วัตถุวิสัย” ซึ่งไม่ขึ้นอยู่กับตัวผู้สังเกตที่รับรู้ความจริงในธรรมชาตินั้นๆ ฉะนั้นถ้าหากสามารถเข้าใจกฎเกณฑ์ที่ควบคุมอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมการผลิตและการบริโภคของมนุษย์ที่ดำรงอยู่อย่างเป็น “วัตถุวิสัย” ได้ เราก็จะสามารถเข้าใจถึงธรรมชาติของพฤติกรรมมนุษย์ในมิติที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการผลิตและการบริโภค จนสามารถพัฒนาให้เกิดเป็นระบบความรู้ที่มีลักษณะเป็น “ศาสตร์” (Science) แขนงหนึ่ง เช่นเดียวกับองค์ความรู้ของวิทยาศาสตร์แขนงอื่นๆ

2.วางอยู่บนพื้นฐานของปรัชญาแบบ “เสรีนิยม” (Liberalism) ที่ให้ความสำคัญกับ “สิทธิ” ของมนุษย์ โดยมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อประการหนึ่งว่า มนุษย์มี “สิทธิตามธรรมชาติ” (Natural right) อันเป็นสิ่งที่ติดตัวทุกคนมาตั้งแต่เกิด ขณะที่ “อำนาจรัฐ” เป็นสิ่งซึ่งเกิดขึ้นในภายหลัง จากการที่มนุษย์ได้มาทำข้อตกลงร่วมกันเพื่อมอบ “สิทธิส่วนบุคคล” บางส่วน ให้

ผู้ปกครองรัฐสามารถใช้อำนาจแทรกแซงเหนือขอบเขตของสิทธิเท่าที่ประชาชนตกลงยินยอมมอบให้นั้นๆ เพื่อแลกกับบริการสาธารณะต่างๆ รวมทั้งการปกป้องคุ้มครองที่ประชาชนจักพึงได้รับเป็นการตอบแทนจากรัฐ ดังนั้น “ความต้องการ” บริโภคสินค้าหรือบริการทั้งหลาย จึงเป็นสิทธิส่วนบุคคล ที่รัฐไม่มีอำนาจหน้าที่เข้าไปก้าวก่าย ตราบเท่าที่พฤติกรรมทางกายหรือวาจาอันเกิดจากความต้องการนั้นๆ ไม่ไปกระทบต่อสิทธิของคนอื่น ด้วยเหตุนี้ สิ่งที่กระบวนทัศน์ของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักพยายามจะทำความเข้าใจและตอบปัญหาเกี่ยวกับพฤติกรรมในด้านการผลิตและการบริโภคของมนุษย์ จึงไม่ได้อยู่ที่ “จะไปควบคุมจำกัดความต้องการของมนุษย์ได้อย่างไร” แต่อยู่ที่ “จะช่วยให้มนุษย์สามารถใช้ทรัพยากรที่มีจำนวนจำกัดให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดสำหรับสร้างผลผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการที่มีอยู่อย่างไม่จำกัดของมนุษย์ได้อย่างไร” การหาวิธีสร้างผลผลิตให้มากขึ้นๆ เพื่อให้ทันกับความต้องการบริโภคของมนุษย์ จึงเป็นคำถามสำคัญภายใต้กระบวนทัศน์กระแสหลัก

สมิท (Smith 1979 , อ้างถึงใน สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง 2550 : 150 -153) ได้กล่าวไว้ในหนังสือที่ชื่อ “the wealth of nations” ว่า ถ้าปล่อยให้มนุษย์ดำเนินกิจกรรมของการผลิตและการบริโภคอย่างเสรี ให้สอดคล้องกลมกลืนกับแรงผลักดัน 6 ประการ ได้แก่ ความรักตัวเอง ความเห็นอกเห็นใจ ความต้องการเป็นอิสระ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ ความขยันขันแข็งในการทำงาน และความโน้มเอียงที่อยากติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนกัน อันเป็นแรงผลักดันที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์แล้ว ผลที่สุด “มือที่มองไม่เห็น” (invisible hand) ของกลไกตลาดจะช่วยจัดการให้การแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว (self interest) ของผู้คนแต่ละคน กลายเป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการเพิ่มผลผลิตและทำให้ประชาชนทั่วไปมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นโดยรวม อันจะก่อให้เกิดความผสมกลมกลืนของผลประโยชน์ (harmony of interest) และสิ่งนี้ก็คือพลังสำคัญที่ผลักดันให้สังคม “เกิดความมั่งคั่ง” (Wealth) โดยหลักการณ์ดังกล่าวนี้ ได้กลายเป็นพื้นฐานของทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ที่นำไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม ซึ่งพัฒนาไปสู่ระบบ “ทุนนิยม” ในเวลาต่อมา

สิ่งที่ อดัม สมิธ ค้นพบอีกประการหนึ่งก็คือ ถ้ามีการแบ่งงานกันทำตามความถนัด (division of labour) และทำการผลิตครั้งละจำนวนมากๆ (mass production) จะส่งผลให้ประสิทธิภาพการผลิตหรือผลิตภาพ (productivity) มีเพิ่มมากขึ้น อันเนื่องมาจากต้นทุนที่ลดต่ำลงเพราะขนาดการผลิตที่เหมาะสม (economy of scale) แต่ทั้งนี้จำเป็นต้องมีตลาดสำหรับแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน การขยายตลาดให้กว้างออกไป ก็เลยกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมการเพิ่มผลผลิต ซึ่งต่อมาได้พัฒนาไปสู่การเกิดตลาดประเภทใหม่ๆ อาทิ ตลาดเงิน ตลาดทุน ตลาดซื้อขายล่วงหน้า ตลาดหุ้น ฯลฯ ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในโลกทุกวันนี้

เมื่อมองการแลกเปลี่ยนซื้อขายหรือการขยายตลาดให้กว้างยิ่งขึ้นในระดับระหว่างประเทศ เพื่อเป็นกลไกช่วยกระตุ้นการเพิ่มผลผลิต ถ้าหากประเทศหนึ่งมีทรัพยากรและความถนัดที่จะผลิตสินค้าหรือบริการกลุ่มหนึ่ง ด้วยต้นทุนการผลิตที่ต่ำกว่าอีกประเทศหนึ่ง ประเทศดังกล่าวก็ควรจะหันมาเน้นการผลิตสินค้าหรือบริการกลุ่มนั้น ๆ เพื่อไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าหรือบริการกลุ่มอื่นของประเทศซึ่งสามารถผลิตได้โดยใช้ต้นทุนที่ต่ำกว่า อันจะช่วยทำให้ประเทศคู่ค้าทั้ง 2 ประเทศนี้ ต่างได้รับประโยชน์สุขร่วมกัน คือต่างมีโอกาสบริโภคสินค้าหรือบริการในราคาที่ถูกลง โดยหลักการนี้นำไปสู่ทฤษฎีการค้าระหว่างประเทศที่เรียกว่า “ทฤษฎีการได้เปรียบสัมบูรณ์” (theory of absolute advantage) ซึ่งนำไปสู่การขยายระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมให้กว้างขึ้นสู่ระบบ “ทุนนิยมโลก” (สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง 2550 : 152)

โกศล ช่อผกา (2542 : 45) ได้กล่าวถึงเป้าหมายของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมว่า มีเป้าหมายเพื่อความสุข ความมีชีวิตที่ดีของมนุษย์ ในทางเศรษฐกิจหมายถึงการหลุดพ้นความขาดแคลนทางวัตถุ มีอัตราการผลิต การบริโภคสินค้าและบริการ ตลอดจนผลิตภัณฑ์ประชาชาติเบื้องต้น (GNP)ในอัตราที่สูง ในทางสังคมและการเมือง หมายถึง การมีสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลและการเมืองรวมทั้งความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ในทางวัฒนธรรม หมายถึง ความมีการจิตใจยอมรับความทันสมัย เชื่อมั่นในระบบทุนนิยมเสรีประชาธิปไตย มีเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ ไม่งมงายในศาสนาและไสยศาสตร์ เป็นต้น กล่าวโดยสรุป เป้าหมายทั้งหมดยึดถือผลประโยชน์สูงสุดของมนุษย์ในฐานะของปัจเจกชน (individual) และมหาชน (the great number) เป็นสำคัญ

จะเห็นได้ว่า บนพื้นฐานของความเชื่ออันนำไปสู่กระบวนทัศน์กระแสหลัก ดังที่กล่าวมาข้างต้น ได้นำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์ที่มีเนื้อหามากขึ้นๆ เพื่อเป็นแบบจำลองในการอธิบายพฤติกรรมการผลิตและการบริโภคของมนุษย์ในแง่มุมต่างๆ พร้อมกับเสริมสร้างให้เกิดเป็นลัทธิทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม (capitalism) อันถูกนำมาใช้เป็นกระบวนทัศน์การพัฒนาหลักของสังคมในยุคปัจจุบัน

2.แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการพัฒนา

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาได้เริ่มต้นขึ้นเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 18 เมื่อนักวิชาการต่างพากันคิดค้น เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมมนุษย์ หลังจากนั้น ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปรับปรุงให้มีอำนาจในการอธิบายสูงขึ้นมาตามลำดับ เราได้พบสำนักคิดทางทฤษฎีเป็นจำนวนมากมายที่พยายามอธิบาย “ความล้าหลัง” หรือ “ความด้อยพัฒนา” ของกลุ่มประเทศที่ยากจนในโลกที่สาม พร้อมกันนั้นสำนักคิดเหล่านี้ก็ได้เสนอแนวนโยบายเพื่อ “การพัฒนา” ในแนวทางที่แตกต่างกันไป โดยในประเทศไทยนั้น แนวทางการพัฒนาประเทศให้สู่ความทันสมัย

หรือความเป็นสมัยใหม่(modernization)ได้เป็นแนวคิดกระแสหลักมาโดยตลอดนับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง โดยการมุ่งพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวก็เพื่อให้ประเทศหลุดพ้นจากการเป็นประเทศด้อยพัฒนา ด้วยวิธีการมุ่งเน้นเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจให้เป็นแบบตะวันตก(westernization) จากการส่งเสริมระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การค้าและอุตสาหกรรม การแบ่งแยกให้เกิดความชำนาญเฉพาะด้าน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานให้มากขึ้น จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงเป็นแบบสังคมพึ่งพิง (dependency) มากขึ้น จากที่เคยเป็นสังคมแบบพึ่งตนเอง กลับกลายเป็นสังคมที่พึ่งพิงผู้อื่น จากการแลกเปลี่ยนสิ่งของมาสู่ระบบเงินตรา ทำให้เงินเป็นแก่นแกน เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต และคนในสังคมจะต้องทำงานเพื่อให้ได้เงินมาใช้จับจ่ายสิ่งของ คนจึงถูกผลักออกจากการยึดโยงกับทรัพยากรการผลิตที่ตนเองเคยมี เช่น ที่ดิน ชาวนาชาวไร่ขายที่ดินเพื่อนำเงินมาซื้อสิ่งของที่ตนเองต้องการ แทนที่การอยู่ได้แบบพึงตนเองจากการทำไร่ทำนา เก็บผลผลิตมาใช้บริโภคภายในครัวเรือน และนำส่วนที่เหลือออกมาแลกเปลี่ยนกับชุมชน ปัญหาจากการพัฒนาตามแนวทางทุนนิยมตะวันตกได้ก่อให้เกิดแนวทางการพัฒนาใหม่ๆที่ขึ้นมาท้าทายแนวทางการพัฒนาดังกล่าว

ด้วยเหตุนี้ **ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (modernization theory) และทฤษฎีพึ่งพา (dependency theory)** อันเป็นชุดความคิดหลักที่มีอิทธิพลต่อปรากฏการณ์การพัฒนาในโลกที่สาม น่าจะเป็นสิ่งที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงชุดความคิดและปรากฏการณ์ของชุมชนภายใต้แนวคิดการพัฒนากระแสหลักได้อย่างชัดเจน โดยทั้งสองทฤษฎีนี้เกิดจากประเพณีการคิดแบบคนในยุโรปที่มีความคิดเหมือนกัน คือ มีเป้าหมายการพัฒนาที่จะให้ประเทศกำลังพัฒนาจำเริญรอยตามกระบวนการความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศพัฒนาแล้วโดยใช้เวลาน้อยที่สุด เช่น ตามประเทศอุตสาหกรรมให้ทันสมัยในด้านสวัสดิการ อันเป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนาของโลกที่สาม แต่ทั้งสองทฤษฎีมีลักษณะตรงกันข้ามเมื่ออธิบายถึงความด้อยพัฒนาและตัวแบบของการเอาชนะความด้อยพัฒนา

2.1 ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (modernization theory)

ทฤษฎีภาวะความทันสมัย (modernization theory) เป็นแนวคิดในการพัฒนาของนักวิชาการในประเทศยุโรป โดยมีจุดกำเนิดมาจากการประสบผลสำเร็จอย่างรวดเร็วของโครงการฟื้นฟูยุโรป เนื่องจากภัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ตั้งแต่ ค.ศ.1945 มีฐานคติสำคัญ คือการพัฒนาอุตสาหกรรม และการสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยตะวันตกเป็นสังคมพึงปรารถนาที่ประเทศกำลังพัฒนา ควรจะกำหนดเป้าหมายและกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมของตนให้มี

ลักษณะอุดมสมบูรณ์ตามขั้นตอนของการเจริญเติบโตแบบตะวันตก (อุทัยวรรณ มินสุวรรณ 2541: 20)

จี. เทเลอร์ (G. Taylor 1979 : 31-44) เห็นว่าความทันสมัยเป็นกระบวนการของการพัฒนาที่ประเทศในโลกที่สามทั้งหลายพยายามที่เอาแบบอย่างประเทศทางตะวันตกโดยเปลี่ยนจากแบบดั้งเดิม ไปสู่ความเป็นทันสมัยใหม่ด้วยทุนนิยมอุตสาหกรรมเช่นเดียวกับประเทศในยุโรปและอเมริกาเหนือ

ในด้านคำนิยามของภาวะความทันสมัยมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้คำนิยามของภาวะความทันสมัยไว้ต่างๆ กัน เช่น โรเจอร์ Rogers (อ้างถึงใน จามมะรี พิทักษ์วงศ์ 2529: 120) ได้กล่าวถึงความทันสมัยไว้ว่า ความทันสมัย ความถึงการเปลี่ยนแปลง จากสิ่งที่ล้าหลัง ไปสู่สิ่งที่ทันสมัยกว่า คือเป็นกระบวนการซึ่งทำให้คนเปลี่ยนแปลงจากวิถีชีวิตโบราณดั่งเดิมไปสู่ชีวิตที่ซับซ้อนกว่า มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมากกว่า และ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดำเนินไปอย่างรวดเร็ว

Wilbert E. Moore. (1965 : 89) นิยามความหมายของการทำให้ทันสมัยว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากแบบดั้งเดิมมาเป็นระบบเทคโนโลยีและการจัดองค์การอย่างมีระเบียบกฎเกณฑ์ในสังคมซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะที่เจริญก้าวหน้าของเศรษฐกิจ จนกระทั่งมีความมั่นคงทางการเมืองเช่นเดียวกับประเทศตะวันตก

Abraham (1979 : 10) แบ่งการทำให้ทันสมัยเป็น 2 ประเภท คือ การทำให้ทันสมัยทางเศรษฐกิจ หมายถึง การยกระดับการครองชีพและมาตรฐานชีวิตให้สูงขึ้นโดยมีการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีต่างๆ มีการส่งเสริมการลงทุน และมีการจัดระเบียบแบบประชาธิปไตย ส่วนการทำให้ทันสมัยทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงลักษณะแบบแผน สถานภาพ และบทบาทต่างๆ ในสถาบันสังคมเสียใหม่อย่างมีแบบแผน และการทำให้ทันสมัยนั้นต้องมีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง ทัศนคติ และกระบวนการ และการแลกเปลี่ยนในด้านใดด้านหนึ่งนี้ จะทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในอีกสองด้านที่เหลือโดยอัตโนมัติอีกด้วย

Smelser (อ้างถึงใน จามมะรี พิทักษ์วงศ์ 2529: 120) ได้ให้คำจำกัดความของ ความทันสมัยว่า หมายถึง กระบวนการที่มีความเกี่ยวข้องแก่กันและกันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี ระบบนิเวศน์ ระบบสังคมและวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางศาสนา จากความเชื่อทางโลกเข้ามาแทนที่ความเชื่อเก่าๆ การเปลี่ยนแปลงทางด้านครอบครัวทำให้ความผูกพันทางเครือญาติน้อยล

นอกจากนี้หากพิจารณาความทันสมัย ด้านมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา ได้มีผู้ให้ทัศนะไว้มากดังนี้

Hoogvelt (1982: 113-119) กล่าวถึง ความทันสมัยในแง่สังคมและวัฒนธรรม ว่า

1.อยู่บนพื้นฐานของคำนิยมและปทัสถานของความเสมอภาคทางสังคม

2.มีองค์กรอาสาสมัครในรูปของสถาบัน

3.มีการควบคุมทางสังคม ใช้กฎหมายแบบเป็นทางการมีการยอมรับทรัพย์สินส่วนบุคคล

4.ระบบครอบครัวเป็นแบบครอบครัวเดี่ยว

5.มีระดับการเคลื่อนย้ายทางสังคมสูง และเอกชนมีอิสรเสรี

6.มีระดับการเคลื่อนย้ายทางสังคมสูงและเอกชนมีอิสรเสรีในการเคลื่อนย้ายเลื่อนขั้นทางสังคม

Irving L. Horowitz (1966:306) ให้ทัศนะเกี่ยวกับความทันสมัยไว้ว่า

1.เป็นระบบความเชื่อระบบหนึ่งบนพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์

2.การก่อสร้างหรือการผลิตอย่างน้อยต้องใช้ความรู้ทางวิศวกรรม ศาสตร์ประยุกต์ อันมิใช่เกี่ยวกับศาสนา

3.เป็นความเชื่อว่า สังคมและเศรษฐกิจนั้นต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

J.Samuel Valenzuela and Arturo Valenzuela (1979 : 31-55) ได้ให้ความหมายของความทันสมัยว่าเป็นกระบวนการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สังคมดั้งเดิมยอมรับความเชื่อ ค่านิยม ทัศนคติ และเทคโนโลยีบางอย่างจากสังคมสมัยใหม่โดยเฉพาะจากประเทศทางยุโรปตะวันตกและจากสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เด่นและถ่ายทอดไปยังประเทศโลกที่สาม

งามพิศ สัตย์สงวน (2545 : 17-18) กล่าวถึงทฤษฎีความทันสมัย (modern theory) ไว้ว่าเป็นทฤษฎีที่อาศัยทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ แบบนีโอคลาสสิก และทฤษฎีสังคมศาสตร์อเมริกันมาประยุกต์ ซึ่งเน้นความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจในขณะที่กระบวนการสร้างภาวะความทันสมัย (modernization) เป็นพลวัต เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอีกทอดหนึ่ง ความทันสมัยเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่มีขอบเขตกว้างขวางที่รวมเอาปรากฏการณ์ต่อไปนี้ไว้ด้วยกัน คือ การเป็นอุตสาหกรรม การเป็นเมือง และระบบราชการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

การเป็นอุตสาหกรรม (industrialization) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงจากสังคมหรือชุมชนเกษตรกรรมไปสู่การเป็นสังคมหรือสังคมอุตสาหกรรม เพราะการใช้เทคโนโลยีแบบเครื่องจักรต่างๆ ทำให้ได้ผลผลิตที่เพิ่มขึ้นอย่างมากมายในเวลารวดเร็ว โดยใช้แรงงานที่ชำนาญเฉพาะอย่าง และมีการพัฒนาระบบโรงงานหลายประเภท ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวชนบทอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การเป็นเมือง (urbanization) หมายถึง สัดส่วนของประชากรที่ตั้งถิ่นฐานในเมืองเพิ่มมากขึ้น เขตเมืองเป็นเขตของการตั้งถิ่นฐานที่มีขนาดใหญ่ มีความหนาแน่นของประชากรสูง มีวัฒนธรรมย่อยมากมาย ประชากรในเมืองมีความแตกต่างกัน ไม่รู้จักกันเป็นการส่วนตัว มีความสัมพันธ์กันแบบทางการ มีการจำแนกความแตกต่าง และมีความชำนาญเฉพาะอย่างมากขึ้นที่อยู่และที่ทำงานของคนในเมืองมักแยกจากกัน การควบคุมทางสังคมมักเป็นทางการ โดยทั่วไปสังคมต่างๆ มักใช้จำนวนประชากรเป็นตัวกำหนดเขตเมือง โดยระดับต่ำสุดของประชากรในเมืองมีประมาณ 2,500-5,000 คน

ระบบราชการ (bureaucracy) หมายถึง โครงสร้างทางสังคมที่มีการจัดระเบียบสูงต่ำต่างๆ กัน ทั้งนี้เพื่อการบริหารองค์กรขนาดใหญ่อย่างมีเหตุผลและมีประสิทธิภาพ และประสิทธิภาพขององค์กรจะมีมากที่สุดเมื่อผู้มีอำนาจในตำแหน่งต่างๆ มีบทบาทที่ถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจน หน้าที่ความรับผิดชอบต่างๆ มีวินัยเป็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับ และคนที่เข้ามาทำงานในองค์กรตามความสามารถ มีระบบการควบคุมการให้เงินเดือน และการเลื่อนขั้น รวมทั้งการลงโทษ ปัจจุบันระบบราชการมีบทบาทสำคัญมากในทุกสังคม เพราะเป็นระบบที่กำหนดนโยบายต่างๆ เพื่อวางแผนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อประชากรทุกคนในสังคม นโยบายสำคัญอย่างหนึ่งของรัฐบาลไทยคือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีผลกระทบต่อชนบทไทยอย่างมากมายจนถึงปัจจุบัน แต่กระนั้นการเปลี่ยนแปลงตามภาวะความทันสมัยมักไม่ค่อยราบรื่น เนื่องจากความไม่สอดคล้องของวัฒนธรรมใหม่และวัฒนธรรมเดิม หรือความไม่พร้อมในการรับวัฒนธรรม ซึ่งเกิดจากการศึกษาอย่างไม่ถ่องแท้ ทำให้เกิดปัญหาสังคมต่างๆ ในประเทศไทยเช่นปัจจุบัน

พัชรินทร์ สิรสุนทร (2547: 92) ได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย อันประกอบด้วย

1.การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตและเทคโนโลยีในการดำรงชีวิตจากแบบเรียบง่ายในสังคมจารีต ไปสู่การดำรงชีวิตที่อาศัยความรู้และเทคโนโลยีระดับสูง มีความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น

2.เปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากเกษตรกรรมแบบยังชีพ หรือการทำการเกษตรในที่ดินแปลงเล็กเพื่อบริโภคในครัวเรือน เป็นการผลิตขนาดใหญ่เพื่อขาย มีการจ้างแรงงานภายนอกครอบครัวหรือชุมชนแทนการใช้แรงงานในครอบครัว

3.มีระบบอุตสาหกรรมในโรงงานและการใช้เครื่องจักรกลเพิ่มมากขึ้น

4.วิถีชีวิตของคนเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการเป็นแบบเป็นทางการ

5.เกิดเมืองเพิ่มขึ้นและมีการขยายตัวของสังคมเมือง

6.มีการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน สาธารณูปโภค โรงเรียน โรงพยาบาล

7.เกิดชนชั้นกลางและผู้ประกอบการ (Entrepreneur) เพิ่มขึ้น

8.มีการเปลี่ยนแปลงระบบความเชื่อของคนจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ครอบครัวและชุมชนนิยม เป็นความคิดเชิงเหตุผล ปัจเจกชนนิยมและวัตถุนิยม

9.โครงสร้างของครอบครัวเปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว

10.สถาบันทางสังคมต่างๆมีความสลับซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น

11.การจัดระเบียบทางสังคมใช้กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับที่เป็นลายลักษณ์อักษรมากขึ้นแทนที่บรรทัดฐานและวิถีประชาที่ใช้กันในสังคมจารีต

แนวคิดทฤษฎีภาวะทันสมัยแบ่งสังคมออกเป็นสองรูปแบบ กล่าวคือ สังคมประเพณีที่ด้อยพัฒนากับสังคมทันสมัยที่พัฒนาแล้ว ดังนั้นการพัฒนาจึงเป็นกระบวนการสร้างความทันสมัย (modernization) เป็นการเปลี่ยนแปลงในลักษณะทางเดียว และเปลี่ยนอย่างค่อยเป็นค่อยไป เพื่อให้ระบบต่างๆในสังคมมีโอกาสได้ปรับตัวไปพร้อมกับการรักษาสมดุลยภาพ (equilibrium) และความมั่นคง (stability)ของสังคมซึ่งรูปจำลองของการพัฒนา (development Models) ก็คือรูปแบบของสังคมเมืองที่ทันสมัย และพุ่งประเด็นไปที่เป้าหมายแรกของการพัฒนานั่นคือ ความเจริญทางเศรษฐกิจ (development equates economic growth) โดยใช้ดัชนีชี้วัดที่สำคัญของการพัฒนา (development indicators) นั่นก็คือ รายได้ประชาชาตินั่นเอง สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่ เฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น (change for the better) เท่านั้นจึงจะเรียกว่า การพัฒนา ซึ่งต้องเกิดมาจากการวางแผน และการกำหนดทิศทางการเปลี่ยนที่พึงประสงค์ และต้องสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมด้วย การพัฒนาเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นได้ ทั้งนี้ต้องอาศัย กระบวนการสร้างความทันสมัย (modernization process) โดยมุ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นสองระดับ คือระดับสังคมและระดับบุคคลการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยนั้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วนี้ไม่สอดคล้องกับขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และลักษณะทางกายภาพของท้องถิ่น ปัญหาที่ตามมาคือ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยและไม่เห็นคุณค่า การเกิดมลภาวะ ปัญหาทางเศรษฐกิจและปัญหาสังคมต่างๆอีกมากมาย

โดยสรุป กระบวนการสร้างความทันสมัย (modernization process) มีลักษณะดังต่อไปนี้ (ชนิตา รักษ์พลเมือง : 2545)

1. Modernization เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงปฏิรูป (Revolutionary Process) ของวิวัฒนาการทางสังคม

2. Modernization เป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อน (Complex Process)

3. Modernization เป็นกระบวนการที่เป็นระบบ (Systemic Process)

4. Modernization เป็นกระบวนการในระดับโลก (Global Process)

5. Modernization เป็นกระบวนการที่ใช้เวลายาวนาน (Lengthy Process)

6. Modernization เป็นกระบวนการที่มีขั้นตอน (Phased Process)

7. Modernization เป็นกระบวนการสร้างความเป็นเอกพันธ์ (Homogenizing Process)

8. Modernization เป็นกระบวนการที่ไม่ย้อนกลับ (Irreversible Process)

9. Modernization เป็นกระบวนการก้าวหน้า (Progressive Process)

อุทัยวรรณ มินสุวรรณ(2541: 20) กล่าวไว้ว่า ภาวะทันสมัยจะต้องสร้างขึ้นทั้งในระดับโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และตัวบุคคล โดยสังคมทันสมัยจะมีสถาบันต่างๆ ที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจง และมีบทบาทเฉพาะด้าน แต่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างแน่นแฟ้น การกำหนดภาระหน้าที่ที่เด่นชัดถือเป็นการเพิ่มสมรรถภาพของสังคมที่จะตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทุกรูปแบบที่เกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกอันจะเป็นผลต่อการสร้างความมั่นคงทางสังคมที่มีความหมายทำนองเดียวกับการสร้างสมรรถนะทางเศรษฐกิจ เพื่อนำไปสู่ความเจริญเติบโตแบบสมดุล

เมื่อศึกษาถึงแนวทางในการนำเอาทฤษฎีการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยมาประยุกต์ใช้กับในประเทศกำลังพัฒนานั้น Rosenstein-Todan (อ้างถึงในมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย,คณะสังคมศาสตร์ 2010) มีความเห็นว่า นอกจากสนับสนุนการพัฒนาแบบผลักดันแล้ว การลงทุนหลาย ๆ ด้านอย่างพร้อมเพรียงกันนี้จะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น แผ่กระจายไปทุกสาขาในระบบเศรษฐกิจ มีผลผลิตเพิ่มขึ้นและมีความต้องการในสินค้าต่าง ๆ ด้วย โดยเขาได้เสนอทฤษฎีแรงผลักดันสำหรับการพัฒนา โดยอธิบายเหตุผลว่าประเทศด้อยพัฒนานั้นมีปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนามากมายหลายอย่าง กล่าวคือ การขาดแคลนนักลงทุนที่มีความสามารถ ขาดแคลนทรัพยากรที่จะนำมาใช้ในการลงทุน รวมทั้งขาดแคลนโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น เช่น ถนน น้ำประปา ไฟฟ้า และโทรทัศน์ ที่สำคัญยิ่งคือ ความสามารถในการออมทรัพย์ของประชากร ดังนั้น การที่จะมีโครงการพัฒนาและดำเนินการให้โครงการเป็นไปได้นั้น จำเป็นที่จะต้องใช้ทุนอย่างมากมายในตอนต้นเพื่อผลักดันเข้าสู่กระบวนการพัฒนา เปรียบเทียบกับการแล่นขึ้นจากพื้นดินของเครื่องบินที่ต้องใช้ความเร็วและพลังงานอย่างมาก และจะต้องทำเป็นแผนงานการลงทุนที่มีความครอบคลุม (comprehensive investment program) โดยจะต้องมีโครงสร้างพื้นฐานให้ครบถ้วนพอเพียงไว้รองรับการลงทุนดังกล่าวด้วย และทุนที่ใช้คงต้องได้มาจากต่างประเทศ ส่วนแรงงานนั้นได้จากภายในประเทศ

อย่างไรก็ตาม การนำเอาแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้ในประเทศกำลังพัฒนาอาจมีปัญหาบางประการที่สำคัญ คือ ประเทศเหล่านี้มีทรัพยากรไม่พอเพียงที่จะใช้ในการพัฒนาหลาย ๆ ด้านหรือทุกด้านดังกล่าว ทางออกที่หลาย ๆ ประเทศทำกัน ก็คือ การแสวงหาทรัพยากรเพื่อใช้ในการพัฒนาจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประเทศที่พัฒนาแล้ว และส่วนมากจะเป็นการกู้เงิน เมื่อกู้มามาก ความสามารถในการใช้หนี้มีน้อยก็อาจทำให้เป็นปัญหาระยะยาวได้ ในด้านของการจัดการเป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนักในกาที่จะพัฒนาให้ทุกด้านไปด้วยกันได้อย่างสอดคล้องต้องกัน ทั้งนี้ จะต้องทำให้ส่วนประกอบทุกอย่างเปลี่ยนแปลงและดำเนินไปให้ถูกต้องสอดคล้องทั้งด้านสถานที่ เวลา ปริมาณและคุณภาพ มีการจัดการและการควบคุมที่ดีมีประสิทธิภาพเกี่ยวกับการลงทุน และการดำเนินการต่าง ๆ ในเรื่องการลงทุนตามแบบสมดุลนี้

จะเห็นได้ว่า**ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย**เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างต่างๆ ของสังคม เช่นระบบเศรษฐกิจ การศึกษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนความเชื่อของคนในสังคม โดยปัจจัยที่เป็นตัวนำคือ การเปลี่ยนแปลงในเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยจึงนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคนิควิธีการต่างๆจากการดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายไม่ซับซ้อนตามแบบสังคมประเพณี (tradition society) ไปสู่วิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาความรู้และเทคโนโลยีที่เป็นวิทยาศาสตร์ โดยแนวคิดสำคัญที่อยู่หลังทฤษฎีดังกล่าวก็คือ ความเชื่อที่ตั้งอยู่บนฐานที่ว่าทุกสังคมจะพัฒนาไปสู่สังคมทันสมัยได้ตามลำดับขั้นคือ จากสังคมเกษตรกรรม ไปสู่ความเจริญเติบโตของอุตสาหกรรม จากสังคมชนบทไปสู่สังคมเมือง การเปลี่ยนแปลงในสถาบันครอบครัวจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว เป็นต้น

อรสุดา เจริญรัถ (2543 : 46 - 47) ชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงจากสังคมประเพณีไปสู่สังคมทันสมัยในโลกที่สามนั้น ไม่ใช่สิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้เองหากแต่ต้องอาศัยการเข้ามาโดยการเปลี่ยนแปลง จัดการหรือแทรกแซงอย่างเข้มข้นจากรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งในลักษณะการกำหนดเป็นนโยบายการพัฒนาประเทศอย่างชัดเจน โดยมีการบังคับและการชักจูงใจทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อสร้างกระบวนการที่จะนำไปสู่ความทันสมัยตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ ความทันสมัยในที่นี้ ก็คือการเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการทำประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม โดยรัฐสามารถเข้าแทรกแซงโดยผ่านกลไกที่เรียกว่า “นโยบายการพัฒนา”:ซึ่งเป็นการพยายามจัดระเบียบใหม่ของสังคมโดยมีการกำหนดกติกาและกฎเกณฑ์ในเรื่องต่างๆใหม่ เช่นการจัดสรรทรัพยากร การจัดการด้านระบบนิเวศน์และสิ่งแวดล้อม และการปรับเปลี่ยนค่านิยมเป็นต้น

2.2 ทฤษฎีพึ่งพา (Dependency Theory)

จากการพัฒนาประเทศโดยใช้แนวทางการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยนั้น พบว่าได้ก่อให้เกิดผลลบหลายประการต่อสังคมประเทศโลกที่สาม ในขณะที่ ผลด้านบวกที่เกิดขึ้นก็ยังไม่สามารถเป็นไปได้อย่างเต็มที่ตามการอธิบายและคาดทำนายของทฤษฎีความทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศในแถบลาตินอเมริกาหลายประเทศต่างก็ได้รับผลกระทบของการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวอย่างเห็นได้ชัดเจน

A. O. Hirschman (อ้างถึงในมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย,คณะสังคมศาสตร์ 2010) ได้ศึกษาความเป็นมาของแนวคิดในประเทศกำลังพัฒนาพบว่ามีแนวคิดหลักของพวกลาตินอเมริกา ซึ่งแบ่งได้ 2 แนว คือ

แนวแรก เป็นการอธิบายภาวะด้านปรัชญาและจิตวิทยา โดยมีความเห็นว่าปรัชญาชีวิตและลักษณะประจำตัวของมนุษย์บางประการเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ได้แก่ ความเกียจคร้าน ความซึมเศร้า ความถือตัว การต่อต้านวัตถุนิยม และการเชื่อในจิตและวิญญาณ เป็นต้น

แนวที่สอง เป็นการกล่าวหาประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลายว่าแสวงประโยชน์และทำให้ปรเทศลาตินอเมริกาด้อยพัฒนา

T. DosSantos (อ้างถึงในมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย,คณะสังคมศาสตร์ 2010) ได้ให้ความหมายของการพึ่งพาไว้ดังนี้ “การพึ่งพา หมายถึง สถานการณ์ที่เศรษฐกิจของประเทศตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการพัฒนา และขึ้นอยู่กับการขยายตัวของเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงตัวเองให้ได้ของประเทศอื่น” และมีลักษณะพึ่งพาทั้งในทางวัฒนธรรม สังคม การเมือง และเศรษฐกิจต่อประเทศทุนนิยมตะวันตก โดยเฉพาะทางเทคโนโลยี ความเชี่ยวชาญ ทุน สินค้าประเภททุน และตลาดสินค้าสำหรับส่งออก เป็นต้น

ผู้นิยามแนวคิดการพึ่งพาทั้งหลายมีความเห็นว่า ความด้อยพัฒนานั้นเกิดขึ้นจากการที่ประเทศส่วนใหญ่ของโลกที่สามถูกดึงเข้าร่วมในระบบทุนนิยมระหว่างประเทศในฐานะประเทศบริวารของประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลายและทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโลกที่สามเอื้ออำนวยต่อการถูกแสวงประโยชน์โดยประเทศพัฒนาแล้วดังกล่าว ยิ่งกว่านั้นโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมยังไม่ส่งเสริมการพัฒนาแบบทุนนิยมอีกด้วย Dieter Seenghaas (อ้างถึงในมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย,คณะสังคมศาสตร์ 2010) เรียกประเทศเหล่านี้ว่า “ทุนนิยมง่อย” ที่เรียกเช่นนี้ เพราะไม่มีสินค้าประเภททุน (capital goods) ที่ผลิตเองได้ ต้องไปอาศัยประเทศพัฒนาแล้วโดยการนำเข้า จึงกลายเป็นตลาดสำคัญของสินค้าจากประเทศพัฒนาแล้ว ในขณะเดียวกันก็ส่งวัตถุดิบไปให้ประเทศดังกล่าว ลักษณะเช่นนี้ยังเกิดขึ้นภายในประเทศด้อยพัฒนาระหว่างชนบทกับเมืองด้วย

การศึกษาทฤษฎีพึ่งพามีอยู่ 3 แนวทางด้วยกัน และทุกแนวทางต่างมีท่าทีของการต่อต้านจักรวรรดินิยมอยู่ด้วยทั้งนั้น คือ

แนวทางแรก ได้แก่ การศึกษาแบบทุนนิยม โดยรวมเอาแนวนิยมต่าง ๆ เช่น ทัศนะของการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ความเป็นชาตินิยม โครงสร้างนิยมและพัฒนานิยมเข้าด้วยกัน แม้จะมีลักษณะของการต่อต้านจักรวรรดินิยม แต่ก็ยังมองเห็นโอกาสที่จะพัฒนาตามแนวทางของทุนนิยมต่อไปได้ โดยการปรับปรุงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองกับประเทศพัฒนาแล้วเสียใหม่ เพื่อมิให้ถูกเอาเปรียบทางผลประโยชน์หรือมูลค่าส่วนเกินไปมากนัก ทฤษฎีที่นำมาใช้วิเคราะห์ของแนวทางนี้ คือ ทฤษฎีโครงสร้างนิยม ซึ่ง Osvaldo Sunkel (อ้างถึงในมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย,คณะสังคมศาสตร์ 2010) ได้ทำการศึกษาทั้งปัญหาเศรษฐกิจภายในประเทศและระบบทุนนิยมโลก เพื่อแสดงให้เห็นว่า ความพัฒนาและความด้อยพัฒนานั้น คือ แต่ละด้านของเหรียญเดียวกัน ดังนั้น การพัฒนา ความด้อยพัฒนา การพึ่งพา ความตกต่ำ และความแตกต่างทางพื้นที่ ถือได้ว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและอยู่ในกระบวนการขยายตัวของทุนนิยมโลกเดียวกัน

การแก้ไขอยู่ในกระบวนการขยายตัวของทุนนิยมโลกนี้ ทำให้เกิดการแบ่งขั้วเป็นศูนย์กลางและบริวารทั้งระหว่างประเทศและภายในประเทศ มีการได้เปรียบแบบพึ่งพาเกิดขึ้น

แนวทางที่สอง คือ การศึกษาแบบมาร์กซิสต์ โดยเน้นความสำคัญของภาวะนามธรรม เพราะเชื่อว่าการทำความเข้าใจสภาพความเป็นจริงนั้น จำเป็นจะต้องกำหนดตัวแบบหรือสมมติฐานขึ้นมาก่อน แล้วจึงทำการรวบรวมตัวเลข ข้อมูล และหลักฐานต่าง ๆ ของสภาพที่เป็นจริงมาอธิบายเปรียบเทียบให้เห็นนักทฤษฎีคนสำคัญที่ได้ทำการศึกษาตามแนวมาร์กซิสต์นี้ ได้แก่ Andre G. Frank (อ้างถึงในมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย,คณะสังคมศาสตร์ 2010) ซึ่งสรุปความคิดได้ดังนี้

1.การพัฒนาเศรษฐกิจของแต่ละประเทศจะไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนต่อเนื่องแบบเดียวกัน ประเทศด้อยพัฒนาขณะนี้ไม่ได้อยู่ในขั้นตอนที่ประเทศพัฒนาแล้วเคยผ่านมาก่อน และประเทศพัฒนาแล้วก็ไม่เคยด้อยพัฒนาแบบนี้มาก่อน แม้จะเคยเป็นประเทศที่ไม่พัฒนามาก่อนก็ตาม

2.ความด้อยพัฒนามิได้สะท้อนถึงโครงสร้างของประเทศด้อยพัฒนา แต่เป็นผลทางประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับประเทศศูนย์กลางอันเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างการขยายระบบทุนนิยมโลกอันทำให้มีการแสวงประโยชน์จากแรงงานของประเทศบริวารผ่านทางการค้าที่ผูกขาด มีการทำลายระบบเศรษฐกิจและสังคมที่เลี้ยงตัวเองได้ (Self-subsistence) ของประเทศด้อยพัฒนาและเปลี่ยนประเทศด้อยพัฒนาเป็นแหล่งการสะสมทุนของประเทศศูนย์กลางและการพัฒนาของประเทศศูนย์กลาง

3.Frank ได้ตั้งสมมติฐานของการศึกษาไว้ดังนี้

3.1 สิ่งที่แตกต่างกันในการพัฒนาระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศด้อยพัฒนา ก็คือ ประเทศพัฒนาแล้วไม่เคยเป็นบริวาร แต่ประเทศด้อยพัฒนากำลังเป็นบริวารและมีข้อจำกัดหลายประการ

3.2 ประเทศบริวารจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบทุนนิยมดั้งเดิม ถ้ามีความผูกพันกับประเทศศูนย์กลางน้อยที่สุด

3.3 ภูมิภาคที่ด้อยพัฒนา และมีลักษณะของสังคมศักดินามากที่สุดอยู่ในขณะนี้ ก็เพราะเคยมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดมากกับเมืองหลักหรือประเทศศูนย์กลางมาก่อน

แฟรงค์ได้เสนอให้ประเทศในลาตินอเมริกาแยกตัวอย่างเด็ดขาดออกจากความสัมพันธ์แบบศูนย์กลางกับบริวาร โดยการปฏิวัติทางสังคมนิยม

แนวทางที่สาม คือ การศึกษาที่ใช้ทั้งแนวแรกและแนวที่สอง ใช้แนวทางโครงสร้างทุนนิยมสำหรับวิเคราะห์และอธิบายสถานการณ์ที่เป็นรูปธรรมของการพึ่งพา และใช้แนวทางมาร์กซิสต์สำหรับกำหนดภาวะหรือตัวแบบนามธรรมของการพึ่งพา แนวคิดหลัก ก็คือ สภาพเฉพาะของสิ่งหนึ่งจะถูกกำหนดเงื่อนไขโดยสภาพทั่ว ๆ ไป และใช้แนวคิดนี้กำหนดลักษณะที่แตกต่างกันของการพึ่งพา ซึ่งเกิดขึ้นจากกระบวนการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลก (ลักษณะการพึ่งพาเป็นสภาพเฉพาะ ส่วนกระบวนการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลกเป็นสภาพทั่วไป)

เนื่องจากทฤษฎีพึ่งพานี้มีผู้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันเป็นกลุ่ม ๆ ยังไม่เป็นทฤษฎีที่เป็นแนวเดียวกันในหลาย ๆ ประเด็น แต่ก็พอจะกล่าวถึงแนวคิดร่วมได้ว่ามีลักษณะสำคัญอะไรบ้างดังนี้

ประการแรก ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจของประเทศบริวารอยู่ในภายใต้สิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศหรือเป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมโลก การวิเคราะห์และทำความเข้าใจเศรษฐกิจของประเทศเหล่านี้ จึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงความสัมพันธ์ที่มีกับประเทศศูนย์กลางด้วย ซึ่งมักจะเป็นความสัมพันธ์ที่เสียเปรียบ

ประการที่สอง ความสัมพันธ์ของชนชั้นนำในประเทศบริวารกับประเทศศูนย์กลาง นอกจากจะมีลักษณะในการกอบโกยผลประโยชน์จากประเทศบริวารแล้ว ชนชั้นนำยังมีผลประโยชน์ร่วมกัน และมีการเลียนแบบการดำรงชีวิตจากกันด้วย

ประการที่สาม ความไม่เท่าเทียมกันของประเทศสองกลุ่มจะมีมากขึ้น ทั้งในระดับประว่างประเทศ ชนชั้น ภาค และกลุ่มชน คนรวยก็ยิ่งรวย คนจนจะจนมากขึ้น มีความแตกแยกและขัดแย้งกันภายในสังคม

จะเห็นได้ว่าทฤษฎีพึ่งพาได้พยายามอธิบายว่าถึงสาเหตุที่บางสังคมจึงไม่สามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ ว่าเป็นเหตุมาจากความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศประเทศพัฒนาแล้วและประเทศด้อยพัฒนา โดยประเทศประเทศพัฒนาแล้วมีบทบาทเป็นประเทศศูนย์กลางและประเทศด้อยพัฒนาตกอยู่ในฐานะประเทศบริวารที่ต้องพึ่งพิงประเทศศูนย์กลาง โดยประเทศศูนย์กลางจะเข้าไปครอบงำทางเศรษฐกิจด้วยการดึงเอาทรัพยากรวัตถุดิบต่างๆจากประเทศบริวาร หรือด้วยวิธีการเข้าไปผูกขาดกิจการธุรกิจสำคัญบางอย่างในรูปแบบบรรษัทข้ามชาติ และการเข้าไปควบคุมด้านเงินทุนด้วยการให้กู้เงินรวมทั้งให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ โดยมีเงื่อนไขผูกขาดที่ทำให้ประเทศด้อยพัฒนาต้องพึงพิงประเทศศูนย์กลาง

การเข้าไปมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจเหนือประเทศบริวาร ทำให้ประเทศด้อยพัฒนาขาดอิสระในการกำหนดนโนบายการพัฒนาประเทศ รวมทั้งนักธุรกิจก็ขาดอิสระในการดำเนินธุรกิจด้วยเพราะต้องพึ่งพิงทุนและเทคโนโนยีจากประเทศศูนย์กลาง ด้วยเหตุนี้การสะสมทุนในประเทศจึงเกิดขึ้นได้ยากเพราะรายได้จากการลงทุนจะถูกส่งกลับประเทศศูนย์กลาง รัฐบาลในประเทศบริวารก็จะขาดอิสระในการบริหารและกำหนดนโยบายต่างๆดังนั้นบรรษัทข้ามชาติจึงเป็นผู้มีอิทธิพลที่อยู่เบื้องหลังรัฐบาลของประเทศบริวาร การปฏิรูปใดๆที่จะถูกขัดขวาง ด้วยเหตุนี้การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศด้อยพัฒนาจึงไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้มิใช่ประเทศด้อยพัฒนาขาดบุคคล หรือทรัพยากร แต่เป็นเพราะถูกขัดขวางโดยประเทศศูนย์กลางหรือประเทศที่พัฒนาแล้วนั่นเอง (จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคนอื่นๆ 2540 : 174 - 175)

จากการศึกษาแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยนำแนวคิดและทฤษฎี**การทำให้ทันสมัยและทฤษฎีพึ่งพา**มาอธิบายการการปรับเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม เนื่องจากความทันสมัยมีส่วนทำให้ระบบของสังคมเปลี่ยนแปลงไป การให้ความสำคัญกับการพัฒนาอุตสาหกรรมตามอย่างประเทศตะวันตก การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเน้นการใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิตในระบบอุตสาหกรรม ตลอดจนการนับถือความเจริญทางด้านวัตถุ เหล่านี้ล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อการวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน อันนำชุมชนไปสู่การตกอยู่ภายใต้ภาวะแห่งการพึ่งพาสังคมภายนอกอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

3.แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3.1 ความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

“ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีความสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี ” (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสาขาอื่น ๆ มาร่วมกันประมวล กลั่นกรอง พระราชดำรัสและนำกราบบังคมทูลของพระบรมราชานุญาตนำออกเผยแพร่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเปรียบเทียบคำว่า “พอเพียง” กับคำว่า “sufficiency” ว่า

> “self – sufficiency นั้น หมายความว่าผลิตอะไร มีพอที่จะใช้ไม่ต้องไปขอยืมคนอื่นอยู่ได้ด้วยตนเอง....เป็นไปตามที่เค้าเรียกว่ายืนบนขาของตัวเอง...แต่ว่าพอเพียงนี้มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือ คำว่าพอ ก็พอเพียงนี้ก็พอแค่นั้นเอง คนเราถ้าพอใจในความต้องการมันก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนผู้อื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดอันนี้ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง ความหมายว่าพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข
> พอเพียงนี้อาจจะมีมาก มีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณ พูดจาก็พอเพียงทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติงานก็พอเพียง...
> ...ฉะนั้น ความพอเพียงนี้ก็แปลว่าความพอประมาณและความมีเหตุผล...”
> (4 ธันวาคม 2541)

จากพระราชดำรัส เศรษฐกิจพอเพียงจึงมิได้จำกัดเฉพาะของเกษตรกรหรือชาวไร่ชาวนาเพียงเท่านั้น แต่เป็นเศรษฐกิจของทุกคนทุกอาชีพ ทั้งมีอยู่ในเมืองและอยู่ในชนบท เช่น ผู้ที่เป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมและบริษัทในระบบเศรษฐกิจพอเพียง ถ้าจะต้องขยายกิจการเพราะความเจริญเติบโตจากเนื้อของงาน โดยอาศัยการขยายตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป หรือหากจะกู้ยืมก็กระทำตามความเหมาะสม ไม่ใช่กู้มาลงทุนจนเกินตัวจนไม่เหลือที่มั่นให้ยืนอยู่ได้ ต้องรู้จักใช้จ่ายไม่ฟุ่มเฟือยเกินตัว เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง (relative self–sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือตั้งตัวให้ความความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นได้ตามลำดับต่อไปได้

ดังพระราชดำรัสที่ทรงกล่าวไว้ว่า

“....การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อนโดยวิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการเพื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้.....” (อ้างถึงใน สุเมธ ตันติเวชกุล 2543 : 288)

อำพล เสนาณรงค์ (2542) กล่าวไว้ในเอกสารประกอบคำบรรยายเรื่อง “ทิศทางการพัฒนาชนบทตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง” ในการประชุมวิชาการของสถาบันวิจัยพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่นร่วมกับชมรมศิษย์เก่ายูพีแอลบีแห่งประเทศไทยและกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในวันที่ 21 มกราคม 2542 ว่าเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การพยายามพึ่งตนเอง ช่วยตัวเองให้มากที่สุดที่จะทำได้ ให้พอมีพอกิน โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ก็แลกเปลี่ยนหรือซื้อจากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้จากของที่ผลิตได้ในท้องถิ่นหรือในประเทศมากที่สุด พยายามก่อหนี้ให้น้อยที่สุดและควรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายและพอใจในสิ่งที่ได้รับมาโดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย เพื่อให้รายจ่ายไม่เกินรายรับ

กล่าวโดยสรุป เศรษฐกิจพอเพียง คือ การยึดเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิตโดยใช้หลักการพึ่งตนเอง 5 ประการ คือ

1.พึ่งตนเองทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์พร้อมต้องมีจิตใจเข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่าตนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงควรที่จะสร้างพลังผลักดันให้มีภาวะจิตใจฮึกเหิมต่อสู้ชีวิตด้วยความสุจริตแม้อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จบ้างก็ตาม มิพึงควรท้อแท้ ให้พยายามต่อไป พึงยึดพระราชดำรัส “การพัฒนาคน” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

"...บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรมและความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จ ทั้งต้องมีกุศโลบายที่แน่นอน และบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน..."

2.พึ่งตนเองทางสังคม ควรเสริมสร้างให้แต่ละชุมชนในท้องถิ่นได้ร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นำความรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอดและเผยแพร่ให้ได้รับประโยชน์ซึ่งกันและกัน ดังพระบรมราโชวาทที่ว่า

"...เพื่อให้งานรุดหน้าไปพร้อมเพรียงกันไม่ลดหลั่น จึงขอให้ทุกคนพยายามที่จะทำงานในหน้าที่อย่างเต็มที่ และให้มีการประสานสัมพันธ์กันให้ดี เพื่อให้งานทั้งหมดเป็นงานที่เกื้อหนุนสนับสนุนกัน..."

3.พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ คือ การส่งเสริมให้มีการนำเอาศักยภาพของผู้คนในท้องถิ่นสามารถเสาะแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างดียิ่ง สิ่งที่ดีก็คือการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ซึ่งมีมากมายในประเทศ

4.พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี ควรส่งเสริมให้มีการศึกษา ทดลอง ทดสอบเพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและสังคมไทย และสิ่งสำคัญสามารถนำไปใช้ปฏิบัติอย่างเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับพระราชดำรัสที่ว่า

"...จุดประสงค์ของศูนย์ศึกษาฯ คือ เป็นสถานที่สำหรับค้นคว้าวิจัยในท้องที่ เพราะว่าแต่ละท้องที่ สภาพฝนฟ้าอากาศและประชาชนในท้องที่ต่างๆกัน ก็มีลักษณะที่แตกต่างกันมาเหมือนกัน...."

5.พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น กล่าวคือ แม้ไม่มีเงินก็ยังมีข้าว ปลา ผัก ผลไม้ ในท้องถิ่นของตนเองเพื่อการยังชีพ และสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาคต่อไปได้ด้วย

(สุเมธ ตันติเวชกุล 2543 : 289-290)

ดังนั้นการพัฒนาชุมชนในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นการใช้ "คน" เป็นเป้าหมายและเน้น "การพัฒนาแบบองค์รวม" หรือ "การพัฒนาอย่างบูรณาการ" ทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง ฯลฯ โดยใช้ "พลังทางสังคม" ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาในรูปของกลุ่ม เครือข่ายหรือประชาสังคม กล่าวคือ เป็นการผนึกกำลังของทุกฝ่ายในลักษณะ "พหุภาคี" ประกอบด้วยภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน

3.2 องค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรมประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ โดยมีหลักการพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง 2005)

กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลามุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤตเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติตนบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

คำนิยาม ความพอเพียง จะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมๆ กันดังนี้

-ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

-ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆอย่างรอบคอบ

-การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

-เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆที่เกี่ยวข้องอย่างรอบคอบ ที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

-เงื่อนไขคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

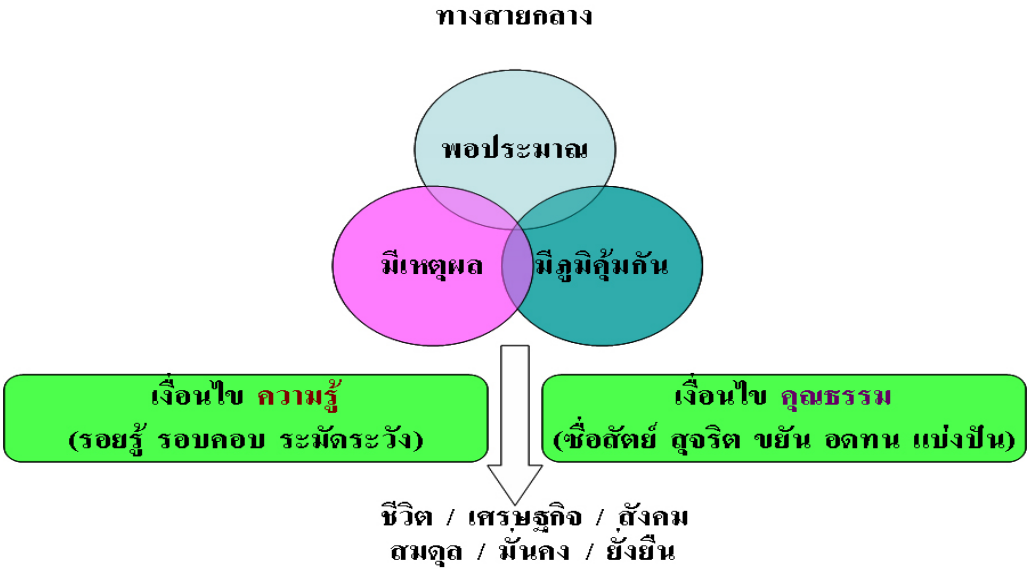

แผนภูมิที่ 2 องค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร [Online], Accessed 16 March 2005. Available from http://www.sufficiencyeconomy.org/ show.php?Id=134

3.3 ฐานคิดการพัฒนาเพื่อความพอเพียง

1.ยึดแนวพระราชดำริในการพัฒนา “เศรษฐกิจพอเพียง” ตามขั้นตอน “ทฤษฎีใหม่”

2.สร้าง “พลังทางสังคม” โดยการประสาน “พลังสร้างสรรค์” ของทุกฝ่ายในลักษณะ “พหุภาคี” อาทิ ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ธุรกิจเอกชน สื่อมวลชนฯลฯ เพื่อใช้ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาธุรกิจชุมชน

3. ยึด “พื้นที่” เป็นหลัก และใช้ “องค์กรชุมชน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา ส่วนภาคีอื่นๆ ทำหน้าที่ช่วยกระตุ้นอำนวยความสะดวก ส่งเสริมและสนับสนุน

4. ใช้ “กิจกรรม” ของชุมชนเป็น “เครื่องมือ” สร้าง “การเรียนรู้” และ “การจัดการ” ร่วมกัน พร้อมทั้งพัฒนา “อาชีพที่หลากหลาย” เพื่อเป็น “ทางเลือก” ของคนในชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งด้านเพศ วัย การศึกษา ความถนัด ฐานะเศรษฐกิจ ฯลฯ

5. ส่งเสริม “การรวมกลุ่ม” และ “การสร้างเครือข่าย” องค์กรชุมชน เพื่อสร้าง “คุณธรรม จริยธรรม” และ “การเรียนรู้ที่มีคุณภาพ” อย่างรอบคอบ อาทิ การศึกษา สาธารณสุข การฟื้นฟู วัฒนธรรม การจัดการสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

6. วิจัยและพัฒนา “ธุรกิจชุมชนครบวงจร” (ผลิต – แปรรูป – ขาย – บริโภค) โดยให้ความสำคัญต่อ “การมีส่วนร่วม” ของคนในชุมชน และ “ฐานทรัพยากรของท้องถิ่น” ควรเริ่มพัฒนาจากวงจรธุรกิจขนาดเล็กในระดับท้องถิ่นไปสู่วงจรธุรกิจที่ใหญ่ขึ้นระดับประเทศและระดับต่างประเทศ

7.พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่มี “ศักยภาพสูง” ของแต่ละเครือข่ายให้เป็น “ศูนย์การเรียนรู้ธุรกิจชุมชน” ที่มีข้อมูลข่าวสารธุรกิจนั้นๆอย่างครบวงจร พร้อมทั้งใช้เป็นสถานที่สำหรับศึกษา ดูงานและฝึกอบรม (สุเมธ ตันติเวชกุล 2543 : 287-288)

แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีเป้าหมายสูงสุดมุ่งไปสู่ประโยชน์สุขของประชาชน ชุมชนและประเทศชาติ ซึ่งความหมายของ “ประโยชน์สุข” คือ การทำให้คน เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม อยู่ในสภาวะที่สามารถดำรงอยู่อย่างดีงามและมีความสุขสมบูรณ์ โดยอาศัยความเชื่อมโยงเกื้อกูลระหว่างกันอย่างสมดุลและเหมาะสม

จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของนักเศรษฐศาสตร์ ในการประชุมโต๊ะกลมของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2542 และ 16 กันยายน 2542 นักวิชาการส่วนหนึ่งมีความเห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การลดความอยากลงมาสู่ระดับพึ่งตนเองได้พอเพียง เป็นสิ่งเดียวกับภูมิปัญญาไทยและเป็นการประยุกต์ศาสนาเข้ามาในระบบเศรษฐกิจซึ่งเป็นเรื่องจิตวิญญาณของคนในประเทศกับเรื่องภูมิปัญญาของคนในประเทศ เป็นทุนทางสังคมของประเทศ ซึ่งจะต้องรู้จักใช้เพราะมีผลสำคัญต่อพื้นฐานและทิศทางการพัฒนาประเทศ เป็นทิศทางที่ใช้หลักพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ นั่นคือ การเน้นการพึ่งตนเอง ต้องการลดความอยากมาสู่ในระดับที่พึ่งตนเองได้ ตรงนั้นเรียกว่าพอดี เป็นความแข็งแรง เพราะไม่ต้องพึ่งผู้อื่นและจะเริ่มรู้สึกว่ามีเหลือ คือเหลือเวลา เหลือความรู้ เหลือปัญญา เหลือความเมตตา เหลือความเอื้อเฟื้อ เหลือทุน เมื่อพบว่าเหลือ ก็จะเริ่มมีความสามารถในการให้ และเมื่อสามารถให้ได้ก็จะพบความสุข (อภิชัย พันธเสน 2542 : 5)

ไชยยศ เหมะรัชตะ (2543 : 63) กล่าวถึงการใช้ชีวิตที่พอเพียงที่ต้องมีความสัมพันธ์กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพราะเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับปัจเจกชนนั้น ได้แก่การที่ประชาชนแต่ละคนในประเทศต่างสังวรในฐานะของตนว่าความสามารถในการดำรงชีวิตตามสถานการณ์เศรษฐกิจของประเทศไทยในปัจจุบันนี้เป็นอย่างไร เมื่อหารายได้ได้มากก็สมควรใช้อย่างประหยัดไม่ตกอยู่

ในความประมาท แต่ก็ไม่ใช่การใช้จ่ายอย่างกระเหม็ดกระแหม่จนกลายเป็นคนตระหนี่อันเป็นผลกระทบต่อการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ และต้องรู้จักการแบ่งปัน ไม่เห็นแก่ตัว ต้องช่วยเหลือผู้ยากไร้และอยู่ในฐานะยากแค้นกว่าตนตามหลักเมตตาธรรมในพระพุทธศาสนา ส่วนในกรณีที่มีรายได้น้อยก็สมควรใช้จ่ายอย่างประหยัด ไม่ฟุ่งเฟือเกินฐานะ ตามค่านิยมอันผิดพลาดที่บังเกิดขึ้นในสังคมไทยขณะนี้ อันถือได้ว่าเป็นการใช้ชีวิตที่พอเพียงเพื่อกู้ภาวะความล้มเหลวทางเศรษฐกิจที่กำลังดำเนินอยู่ในขณะนี้ เข้าทำนองการช่วยเหลือตนเองเท่ากับการช่วยเหลือผู้อื่น ตามพุทธภาษิตที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน”

ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับประเทศซึ่งเกี่ยวพันกับเศรษฐกิจมหภาคนั้น การยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการที่ผู้บริหารประเทศต้องเข้าใจแก่นแท้แห่งปัญหาเศรษฐกิจที่กำลังเกิดขึ้นต่อประเทศไทย อันเนื่องมาจากการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยตามลัทธิบริโภคนิยมของคนในชาติ ซึ่งมีที่มาจากนโยบายเปิดประเทศด้วยหลักการค้าเสรี และการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารอย่างรวดเร็วและเปิดเผยในระบอบประชาธิปไตยโดยปราศจากการกลั่นกรองทางความคิดอันไร้เดียงสาของคนรุ่นใหม่ในชาติ ซึ่งทำให้เกิดการผลิตสินค้าที่เกินความจำเป็นต่อการดำรงชีพตามอัตภาพ และไม่ใช่สินค้าที่เกิดจากการผลิตที่ใช้ทรัพยากรหรือภูมิปัญญาไทยที่มีอยู่ในประเทศ อันทำให้ต้องพึ่งพาวัตถุดิบจากต่างประเทศในการผลิตสินค้าเพื่อสนองความต้องการอันสูญเปล่าตามค่านิยมบริโภคนิยมของสังคม ดังตัวอย่างเช่น ค่านิยมซื้อรถยนต์ราคาแพงที่ผลิตในต่างประเทศ เพื่อแสดงฐานะให้เป็นที่ยอมรับในกลุ่มสังคมหนึ่ง อันทำให้ประเทศชาติต้องสูญเสียเงินตราในการสั่งซื้อสินค้าจากต่างประเทศ แต่หากว่าคนในสังคมยึดหลักการใช้ชีวิตที่พอเพียง ใช้รถยนต์ที่สมควรใช้ตามความจำเป็นแก่การใช้งานมากกว่าค่านิยมแห่งการฟุ่งเฟือไร้เหตุผล ผลที่ตามมาก็ย่อมทำให้ความสูญเสียทางเศรษฐกิจของชาติไทยไปสู่ต่างชาติลดน้อยลง ดังนั้น การใช้ชีวิตที่พอเพียงในระดับปัจเจกชนจึงมีส่วนสัมพันธ์กับเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชาติอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ณรงค์ โชควัฒนา (2542 : 15) ได้สะท้อนมุมมองเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงจากทัศนะและประสบการณ์ว่า เศรษฐกิจพอเพียงคือการพัฒนาเป็นขั้นตอน ไม่ใช่การถอยหลังเข้าสู่ระบบบรรพกาล แต่เป็นการสร้างรากฐานที่แข่งขันในระดับชาติและต่างประเทศได้ โดยถ้าชุมชนได้พัฒนามาถึงจุดที่มีการรวมตัวกันและใช้องค์ความรู้ความสามารถในการพึ่งตนเอง ให้เป็นพันธมิตรกับรัฐและองค์กรสังคมอื่นๆอย่างเสมอภาค องค์ความรู้ที่ประชาชนมีอยู่รวมกับความรู้ทางวิทยาการใหม่ที่เข้ามา ทำให้ชุมชนเข้มแข็งในระดับทฤษฎีขั้นที่ 3 ซึ่งหมายความว่าเราพร้อมที่จะแข่งขันเพื่อเข้าสู่ตลาดการค้าและตลาดโลก

แนวคิดทฤษฎีใหม่ที่เน้นความพอเพียง 3 ระดับ คือ เลี้ยงตนเองได้ในระดับครอบครัว ในระดับชุมชนมีการรวมพลังพัฒนาการผลิต การตลาด การพัฒนาคุณภาพชีวิตสวัสดิการสังคมและ

สิ่งแวดล้อม และระดับที่สามในระดับประเทศ ที่ต้องร่วมมือเป็นพันธมิตรกับแหล่งเงินทุน แหล่งเครือข่ายข้อมูลข่าวสาร องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานของรัฐในการทำธุรกิจที่แข่งขันได้ และพัฒนาคุณภาพชีวิตบนผลประโยชน์ที่เท่าเทียมกันของทุกฝ่าย โดยเน้นว่าการพึ่งตนเองในทุกระดับต้องเชื่อมโยงอย่างเป็นขั้นตอน เน้นการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันอย่างรู้จักช่วยเหลือแบ่งปันในรูปของการให้และการรับ ไม่ใช่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุด รวมทั้งยังต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชนและระหว่างชุมชนกับภาคธุรกิจอย่างเท่าเทียมกันด้วย

ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่จะศึกษานี้เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีจุดแรกเริ่มที่ตัวปัจเจกบุคคลและครอบครัวก่อน จากระดับจุลภาคคือตัวบุคคล มีการเป็นอยู่อย่างพอเพียง ใช้ชีวิตอย่างประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย และไม่ไปเบียดเบียนคนอื่นด้วย ไม่เอาเปรียบคนอื่น จนถึงระดับมหภาคซึ่งขยายผลไปถึงระดับชุมชน มีเครือข่ายการผลิตที่สอดคล้องกับตลาด การแลกเปลี่ยน แม้กระทั่งการส่งออกไปขายในระหว่างชุมชน บนพื้นฐานของการพึ่งตัวเอง ทั้งในแง่ทุน แรงงาน และวัตถุดิบ

เสน่ห์ จามริก (2541: 19-22) ได้ให้ความคิดเห็นว่า แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียงเห็นว่าคนจำเป็นต้องกิน คนจำเป็นต้องบริโภค เพราะฉะนั้นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของคนก็คือ การผลิต (production) การผลิตจึงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญที่สุด แนวความคิดนี้จึงบอกว่า ก่อนอื่นจะต้องให้เกษตรกรผู้ผลิตพึ่งตนเองให้ได้ ชุมชนต้องพึ่งตนเองให้ได้ และท้ายที่สุดสังคมและประเทศจึงจะพึ่งตนเองได้ ไม่ปฏิเสธเรื่องการค้า หรือการแลกเปลี่ยนในตลาด แต่แนวคิดนี้เห็นว่าหากเกษตรกรเน้นการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพียงเพราะมีจุดมุ่งหมายจะนำไปขายเพื่อเอาเงินไปซื้อข้าวปลาอาหาร ฯลฯ มาบริโภค ในไม่ช้าเกษตรกรจะเป็นหนี้เป็นสินหมดความเป็นตัวของตัวเอง และแม้แต่จะรักษาสถาบันครอบครัวของตัวเองเอาไว้มิให้แตกสลาย ก็ยากที่จะรักษาเอาไว้ได้ สาเหตุก็เป็นเพราะว่าราคาปัจจัยการผลิต พืชผล และสิ่งจำเป็นในการดำรงชีพของเกษตรกรถูกกำหนดจากกลไกราคาทั้งหมดและเป็นที่ค่อนข้างชัดเจนว่า ราคาของปัจจัยการผลิตมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นเร็วกว่าราคาของพืชผลของเกษตรกรที่นำออกสู่ตลาด นอกจากนี้เป็นเพราะว่าเกษตรกรก้าวเข้าสู่ขั้นตอนของการค้าการแลกเปลี่ยนในตลาด โดยที่ยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องของปากท้อง ในทางตรงกันข้ามหากเกษตรกรสามารถทำการผลิตข้าวปลาอาหารเอาไว้กินในครอบครัวได้อย่างเพียงพอแล้ว เกษตรกรจะเป็นฝ่ายกำหนดต่อตลาดว่าจะนำผลผลิตส่วนที่เหลือจากการบริโภคอะไรบ้าง และในจำนวนเท่าใดออกขายในตลาด ผลผลิตส่วนเกินทั้งหมดที่ออกสู่ตลาดคือ “กำไร” ของเกษตรกรเหล่านี้ โดยนัยนี้เกษตรกรจะกลายเป็น“ผู้กำหนด” หรือ “ตัวกระทำ” (actor) ต่อตลาด ไม่ใช่ตลาดเป็นตัวกำหนด หรือตัวกระทำต่อเกษตรกรดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพที่ผู้คนหากินแบบยังชีพโดยอาศัยธรรมชาติ ไม่มีการสะสม ซึ่งเป็นไปไม่ได้ เนื่องจากสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการสืบทอดระบบคุณค่าของอดีตที่สามารถจัดการชีวิตและพึ่งพาตนเองได้ สืบทอดคุณธรรม โดยเน้นการคิดใหม่และจัดการใหม่โดยอาศัยความรอบรู้ ความระมัดระวังอาศัยหลักวิชาการในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน เป็นระบบเศรษฐกิจในแบบคุณธรรม เสริมสร้างจิตใจของคนในชาติให้ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ อันนำไปสู่การดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคม

4.แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นสังคมทำให้มีความจำเป็นต้องผลิตสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภค กิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมอันเป็นพื้นฐานที่มีบทบาททำให้ความต้องการดังกล่าวนี้ได้รับการตอบสนองและทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตตลอดจนอยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้ ผลจากการทำงานของระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในรูปของกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆนั้นทำให้มนุษย์ได้รับอย่างน้อยที่สุดคือ ปัจจัยสี่อันเป็นเงื่อนไขสำหรับการดำรงชีวิตให้อยู่รอด ดังนั้นระบบเศรษฐกิจจึงเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เป็นโครงสร้างหลักของสังคมซึ่งมนุษย์ทุกคนจำเป็นต้องเกี่ยวข้องด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนั้นระบบเศรษฐกิจยังมีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับระบบสังคมอื่นๆไม่ว่าจะเป็นระบบการเมืองการปกครอง ระบบเครือญาติและครอบครัว ระบบคุณค่า ระบบศาสนา ระบบการศึกษา ฯลฯ จนอาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงใดๆที่เกิดขึ้นในระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ย่อมส่งผลกระทบสืบเนื่องไปถึงโครงสร้างสังคมโดยรวมหรือพัฒนาการทางวัฒนธรรมของสังคมนั้นด้วย (ยศ สันตสมบัติ 2537 : 50 ; นิยพรรณ วรรณศิริ 2536 : 7, อ้างถึงใน อรสุดา เจริญรัถ 2543 : 11)

กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรร บุคคลที่ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เรียกว่า “หน่วยเศรษฐกิจ” หน่วยเศรษฐกิจที่สำคัญประกอบด้วย ผู้บริโภค (consumers) ผู้ผลิต (producers or business firms) และเจ้าของปัจจัยการผลิต (factor owners) (รัตนา สายคณิต และ ชลลดา จามรกุล, 2537: 17-18)

ผู้บริโภค คือผู้ที่ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการบริโภคสินค้าและบริการ จุดมุ่งหมายที่สำคัญของผู้บริโภคก็คือ แสวงหาความพอใจสูงสุด (maximize satisfaction) จากการบริโภคสินค้าและบริการภายใต้งบประมาณที่มีจำนวนจำกัด

ผู้ผลิตหรือหน่วยธุรกิจ คือผู้ที่ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการผลิตสินค้าและบริการเพื่อจำหน่ายให้กับผู้บริโภค จุดมุ่งหมายของผู้ผลิตหรือหน่วยธุรกิจก็คือ แสวงหากำไรสูงสุด (maximize profit) จากการผลิตสินค้าและบริการ

เจ้าของปัจจัยการผลิต คือผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดิน แรงงาน ทุน หรือเป็นผู้ประกอบการ บุคคลคนเดียวอาจเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตได้มากกว่าหนึ่งชนิด คืออาจเป็นเจ้าของที่ดินแรงงาน ทุน และเป็นผู้ประกอบการไปพร้อมกันได้ เจ้าของปัจจัยการผลิตจะเสนอขายปัจจัยการผลิตชนิดต่าง ๆ ที่เขามีอยู่ให้กับผู้ผลิต โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะแสวงหาผลตอบแทนจากปัจจัยการผลิตสูงสุด ผลตอบแทนในที่นี้หมายความรวมถึงผลตอบแทนที่เป็นตัวเงินและที่ไม่ได้เป็นตัวเงินด้วย เช่น สวัสดิการ ความมั่นคง และความปลอดภัย ฯลฯ เป็นต้น

เนื่องจากหน่วยเศรษฐกิจต่างๆ ต้องดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกัน กล่าวคือ ผู้ผลิตต้องซื้อปัจจัยการผลิตจากเจ้าของปัจจัยการผลิตเพื่อผลิตเป็นสินค้าและบริการ ดังนั้นผู้ผลิตจึงต้องจ่ายค่าตอบแทนให้กับเจ้าของปัจจัยการผลิตนั้นๆ ในรูปของค่าเช่า ค่าแรง ดอกเบี้ยและกำไร เมื่อผู้ผลิตทำการผลิตสินค้าและบริการแล้ว ก็จะขายสินค้าและบริการนั้นให้กับผู้บริโภคซึ่งก็คือเจ้าของปัจจัยการผลิตนั่นเอง ผู้ผลิตก็จะได้รับค่าสินค้าและบริการเป็นค่าตอบแทนในการผลิต ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของหน่วยเศรษฐกิจอาจแสดงโดยรูปภาพได้ดังนี้

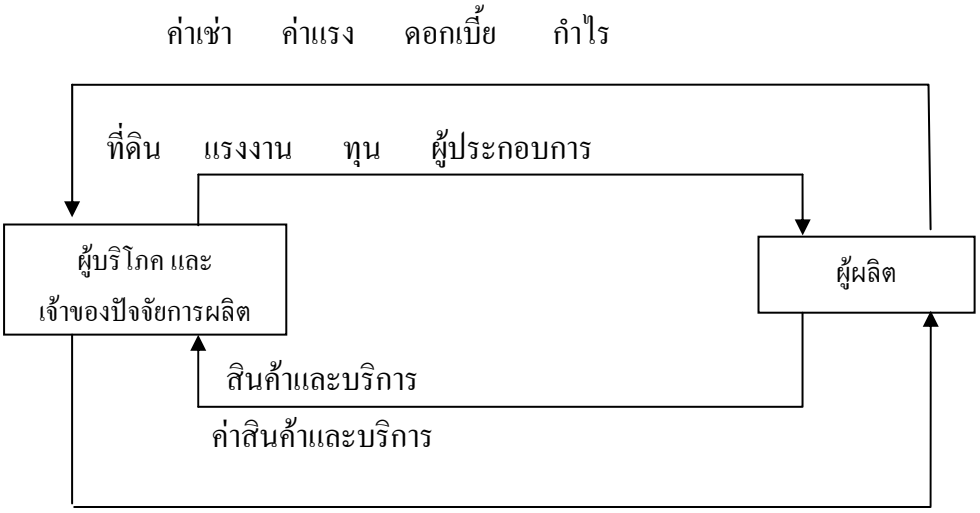

ภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของหน่วยเศรษฐกิจ
ที่มา : สมศรี จินะวงษ์, “การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง” (วิทยานิพนธ์ ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), 69.

โดยกิจกรรมทางเศรษฐกิจ 4 ประเภทดังกล่าว มีรายละเอียดดังนี้

4.1 การผลิต (production)

การผลิต หมายความถึง กระบวนการรวบรวมปัจจัยการผลิต (input) อันได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ทุน วัตถุดิบ และเทคโนโลยีต่าง ๆ มาผ่านกระบวนการผลิตเพื่อผลิตเป็นสินค้าหรือบริการ (output) ซึ่งในทางปฏิบัติ การผลิตสินค้าหรือบริการชนิดใดชนิดหนึ่งอาจมีวิธีการผลิตได้หลายวิธี ซึ่งวิธีการผลิตแต่ละวิธีจะมีการใช้เทคนิคและส่วนผสมของปัจจัยการผลิตที่แตกต่างกันไป แต่วิธีการผลิตที่ถือว่ามีประสิทธิภาพสูงสุดก็คือ วิธีการผลิตที่ทำให้เสียต้นทุนการผลิตต่ำสุด หรือได้รับผลผลิตสูงสุดจากปัจจัยการผลิตจำนวนจำกัด (รัตนา สายคณิต และชลลดา จามรกุล, 2537: 57)

“การผลิต” ในมุมมองของเศรษฐศาสตร์นั้นมองว่าปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่ทุกสังคมต้องประสบ ได้แก่ ปัญหาที่จะต้องตัดสินใจว่าจะทำการผลิตสินค้าและบริการอะไร เป็นจำนวนเท่าใด ผลิตอย่างไรและผลิตเพื่อใคร สาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาเหล่านี้ขึ้นก็สืบเนื่องมาจากว่าทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้ในการผลิตมีอยู่จำกัด แต่ความต้องการของมนุษย์มีไม่จำกัด จึงทำให้เกิดสภาพของการขาดแคลนทรัพยากรหรือการมีทรัพยากรที่ไม่เพียงพอเมื่อเทียบกับความต้องการของมนุษย์ โดยตั้งสมมุติฐานว่าสิ่งที่จูงใจให้ทำการผลิตคือต้องการกำไรสูงสุด (หรือทำให้ต้นทุนต่ำที่สุด) ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายของการผลิตเป็นไปในลักษณะการผลิตในเชิงอุตสาหกรรม คือผลิตเป็นจำนวนมาก (mass production) เพื่ออาศัยความได้เปรียบในเรื่องของการประหยัดจากขนาด (economies of scale) ซึ่งเป็นหนทางหนึ่งในการลดต้นทุนต่อหน่วยได้ ความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบเป็นตัวกำหนดประสิทธิภาพการผลิต (productivity) พิจารณาได้จากการแบ่งแยกการทำงานตามความชำนาญพิเศษเฉพาะอย่าง (specialization) โดยมีการผลิตในลักษณะ capital intensive เน้นการใช้เทคโนโลยีและทุนในระดับสูง เน้นการแข่งขันกัน ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า สิ่งที่จูงใจให้ทำการผลิตในเศรษฐกิจแบบทุนนิยมคือการผลิตในลักษณะของ mass production เพื่อจะได้มีต้นทุนต่ำจากการประหยัดจากขนาด (economy of scale) และต้องการกำไรสูงสุดนั้นแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากการผลิตของเศรษฐกิจพอเพียง เพราะเป้าหมายการผลิตของเศรษฐกิจพอเพียงมิใช่การผลิตแบบ mass production แต่เป็นการผลิตตามปัจจัยการผลิตที่ชุมชนมี และไม่เกินกำลังของตนเอง โดยผลิตเพื่อพออยู่พอกินเป็นลำดับแรก และเมื่อมีเหลือจึงจะนำออกขายและขายในท้องถิ่นที่ไม่ห่างไกลมากนัก เพื่อที่ต้นทุนของผลผลิตจะไม่สูงจนเกินไปเพราะไม่มีค่าขนส่งเป็นตัวเพิ่มต้นทุน ราคาของผลผลิตก็จะเป็นไปอย่างพอเหมาะพอควร ไม่เป็นการเบียดเบียนผู้ซื้อจนเกินไป และโดยที่ชีวิตในชุมชนนั้น การรวมกลุ่มเป็นวิถีของชุมชนมิใช่ชีวิตที่เป็นปัจเจก ดังนั้น ในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียงที่พัฒนามาสู่เศรษฐกิจชุมชนนั้นจึงต้องการกำไรที่พอเพียงในระดับหนึ่ง เพื่อยกระดับมาตรฐานการครองชีพของคนในชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามแก่ชุมชนต่อไป นอกจากนี้

การที่สถานะของเศรษฐกิจพอเพียงในปัจจุบันอยู่ภายใต้โครงสร้างของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จึงจำเป็นที่จะต้องปรับตัวที่จะเรียนรู้และประสานองค์ประกอบในการดำเนินกิจกรรมในการผลิตทั้งจากองค์ความรู้เดิมและองค์ความรู้ใหม่ องค์ความรู้ที่ค้นพบในระบบเศรษฐกิจแบบพอยังชีพเป็นองค์ความรู้ที่พัฒนามาจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์เป็นหลัก โดยมิได้ละเลยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ในขณะเดียวกันก็มีความสมดุลระหว่าง “วัตถุ” กับ “จิตใจ” เพราะมีความพอเพียง ไม่มีการสะสมส่วนเกินในการผลิตเกินความจำเป็น การตัดสินใจในการผลิตก็มิได้มีเรื่องต้นทุน-กำไรเป็นตัวชี้ขาด ซึ่งในเรื่องของกระบวนการผลิตของเศรษฐกิจพอเพียงในปัจจุบันสามารถใช้องค์ความรู้เดิมของชาวบ้านมาพัฒนาได้ โดยอาจจะนำองค์ความรู้ใหม่มาช่วยในเรื่องการจัดการทรัพยากร เช่น การวิจัยสภาพของดิน การจัดหาแหล่งน้ำ การวิจัยพันธุ์พืช เป็นต้น และหากมีผลผลิตเหลือก็นำออกสู่ตลาดเพื่อขายด้วย ซึ่งในขั้นตอนนี้อาจจะมีการแข่งขันจึงจำเป็นต้องมีกระบวนการจัดการ การบรรจุ การตลาด การบริหาร การเงิน เป็นต้น โดยใช้หลักการบางอย่างเช่นเดียวกับเศรษฐกิจแบบทุนนิยม แต่เงื่อนไขอาจจะแตกต่างกันไป เช่น ปัญหาที่จะต้องตัดสินใจว่าจะทำการผลิตสินค้าอะไร เป็นจำนวนเท่าใด ผลิตอย่างไร และผลิตเพื่อใคร ก็ยังคงต้องพิจารณาจาก demand และ supply ของสินค้า พิจารณาจากข้อได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบที่ชุมชนมีอยู่ คือดูว่าชุมชนมี advantage comparative ในด้านใด เช่น เรื่องวัตถุดิบ ค่าขนส่งเป็นต้น ซึ่งในกระบวนการนำ ผลผลิตออกสู่ตลาดในลักษณะเช่นนี้จำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้ใหม่ในการช่วยเหลือจัดการ (สมศรี จินะวงษ์ 2544 : 69-70)

4.2 การบริโภค (consumption)

การบริโภค หมายถึง การใช้ประโยชน์จากสิ่งของและบริการเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์โดยตรง การบริโภคโดยทั่ว ๆ ไป แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ การบริโภคที่สิ้นเปลืองหมดไปและทำความพอใจให้แก่ผู้บริโภคโดยทันที เรียกว่า เป็นการบริโภคแบบ “destruction” เช่น การบริโภคอาหาร การใช้น้ำมันเชื้อเพลิง เป็นต้น อีกชนิดหนึ่งเป็นการบริโภคได้หลายหน แต่ละหนก็ทำความพอใจให้แก่ผู้บริโภคทั้งนั้น การบริโภคแบบนี้เรียกว่า “diminution” เช่น การใช้รถยนต์ การฟังวิทยุ เป็นต้น (สมศรี จินะวงษ์ 2544 : 71)

“การบริโภค” ในมุมมองของเศรษฐศาสตร์นั้น มองว่า เนื่องจากสมาชิกสังคมทุกคนล้วนแล้วแต่เป็นผู้บริโภคทั้งสิ้น ดังนั้นทุกคนจึงต้องตัดสินใจบริโภคสินค้าและบริการต่าง ๆ ภายใต้รายได้หรืองบประมาณที่จำกัดเพื่อตอบสนองความต้องการให้เกิดความพอใจมากที่สุดแก่ตนด้วยเหตุนี้อุปสงค์หรือความต้องการในการบริโภค จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิต เพราะพฤติกรรมในการใช้จ่ายของผู้บริโภคจะมีส่วนสำคัญในการ

กำหนดว่าจะผลิตสินค้าชนิดใด จำนวนมากน้อยเท่าใด ทฤษฎีอุปสงค์และทฤษฎีอรรถประโยชน์เป็นทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ที่พยายามศึกษาและอธิบายว่าผู้บริโภคมีเหตุผลอย่างไรในการซื้อสินค้าและบริการ และซื้อเป็นจำนวนเท่าใด โดยแนวคิดเศรษฐศาสตร์มีความเชื่อว่า แม้ว่าปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมผู้บริโภคอยู่หลายประการ เช่น รายได้ รสนิยม ราคาสินค้าชนิดอื่น ฯลฯ แต่ราคาสินค้าจะเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดในการกำหนดพฤติกรรมการบริโภคของคน (ณรงค์ศักดิ์ ธนวิบูลย์ชัย 2529: 90-137)

เนื่องจากในบุคคลแต่ละคน จะมีทั้งสถานะของผู้ผลิตและผู้บริโภคด้วย ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การกระตุ้นการบริโภคของผู้ผลิตแต่ละรายแข่งขันกันอย่างรุนแรงโดยการกระทำผ่านสื่อมวลชนด้วยการโฆษณาประชาสัมพันธ์สินค้า โดยการกระตุ้นการบริโภคนั้นมีทั้งในรูปการให้สินเชื่อ การให้เครดิต การซื้อ-ขายล่วงหน้า เป็นต้น เพื่อให้ลักษณะของ mass production สัมพันธ์กับ mass consumption ดังนั้นในระบบเศรษฐกิจพอเพียง ผู้บริโภคที่อยู่ในฐานะผู้ผลิต ซึ่งมิได้มีเป้าหมายการผลิตแบบ mass production จึงไม่จำเป็นต้องกระตุ้นการบริโภคของผู้บริโภคคนอื่นๆจนเกินความจำเป็น ทำให้ราคาของผลผลิตไม่สูงจนเกินไปเพราะไม่มีค่าใช้จ่ายด้านการโฆษณาประชาสัมพันธ์ และมีค่าใช้จ่ายในด้านการขนส่งที่ไม่สูงมากนักเพราะมิได้เน้นตลาดผู้บริโภคที่ห่างไกล *และในฐานะของผู้บริโภค* ก็ต้องบริโภคอย่างมีสติ มิใช่บริโภคโดยยึดความพอใจสูงสุดและควรให้เหมาะสมกับอัตภาพของตนเอง เพื่อให้ได้คุณภาพชีวิต (สมศรี จินะวงษ์ 2544 : 71-72)

4.3 การแลกเปลี่ยน (exchange)

ผู้ผลิตสินค้าขึ้นใหม่ไม่ใช่เพื่อบริโภคเองเท่านั้น เพื่อบุคคลอื่นบริโภคด้วย และเพื่อใช้ในการผลิตสินค้าอื่น เมื่อหลายคนต่างผลิตสินค้าคนละอย่าง มีการแบ่งงานกันทำ นำมาแลกเปลี่ยนกัน การแลกเปลี่ยนจึงเกิดขึ้น

การแลกเปลี่ยนเป็นการแลกเอาสินค้าหรือบริการหนึ่งกับอีกอย่างหนึ่งโดยมีสื่อกลางเป็นเงินหรือไม่ก็ตาม โดยมีวิวัฒนาการมาเป็น 3 ระบบ คือ (อัมพร วิจิตรพันธ์ 2525: 143-144)

1. *แบบแลกสิ่งของกับสิ่งของ* (barter system) วิธีการแบบนี้ปฏิบัติอยู่ในสมัยโบราณ วิธีแลกสินค้ากับสินค้านี้ไม่สะดวก เพราะ (1) ทั้งสองฝ่ายจะต้องมีและต้องการสิ่งที่อีกฝ่ายหนึ่งมี และต้องการเช่นกัน คือพอใจในสิ่งที่จะแลกเปลี่ยนด้วยกันทั้งสองฝ่าย (2) ราคาของที่จะแลกกันต้องเท่ากัน หรือสามารถแบ่งออกได้เพื่อแลกกัน ได้ราคาเท่าเทียมกัน (3) ทั้งสองฝ่ายต้องรู้ราคาสินค้าที่จะแลก (4) ของที่จะแลกต้องไม่เสียง่าย เพราะการแลกเปลี่ยนอาจใช้เวลามาก

2. *แบบใช้เงินเป็นสื่อกลาง* (money system) เงินเป็นสื่อกลาง และเป็นมาตรฐานของมูลค่า เงินนี้อาจเป็นธนบัตรหรือเหรียญ

3. *แบบใช้เครดิต* (credit system) การถือเงินเป็นจำนวนมาก ๆ อาจถูกปล้นหรือตกหายเป็นอันตรายได้ง่าย จึงมีผู้คิดวิธีที่สะดวกที่สุดขึ้นแก้ปัญหาโดยวิธีใช้เช็ค ดราฟท์ ตั๋วแลกเงิน เป็นต้น

"การแลกเปลี่ยน" ในมุมมองของเศรษฐศาสตร์ มองว่า ในระบบการแลกเปลี่ยนที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง จะเห็นได้ว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ มีการแยกย่อยจากการผลิตและการบริโภค ออกเป็นการแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิต โดยกิจกรรมเหล่านี้อาจไม่ได้ดำรงอยู่ในบริบทหรืออยู่ในความควบคุมขององค์กรสังคมเดียวกันอีกต่อไป นอกจากนั้น "เงิน" ที่ถูกใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนก็มิใช่สิ่งที่บริโภคได้โดยตรง หากแต่ทำหน้าที่เป็นเพียง สื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการอื่น ๆ ที่ผู้บริโภคไม่สามารถผลิตเองได้ เพื่อให้ตนได้รับการตอบสนองความต้องการเท่านั้น (ณรงค์ศักดิ์ ธนวิบูลย์ชัย, 2529: 54-57)

การแลกเปลี่ยนของเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจชุมชน นั้นต้องอาศัย "เครือข่าย" เป็นสำคัญ ใช้การรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจต่อรองในการกำหนดราคา โดยให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นหลัก เพื่อลดค่าใช้จ่ายในด้านต้นทุนในการขนส่ง และเป็นการแลกเปลี่ยนที่คำนึงถึงประโยชน์สุขของสังคมด้วย กล่าวคือเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการในราคายุติธรรม ไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน และให้ความร่วมมือกับชุมชน สร้างสรรค์สังคม โดยคืนกำไรให้กับสังคมตามสมควร โดยไม่ได้คำนึงถึงแต่กำไรแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้การแลกเปลี่ยนอาจจะเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างเงินกับสิ่งของ หรือ สิ่งของกับสิ่งของก็ได้ เป็นต้น ซึ่งแตกต่างจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเพราะในการแลกเปลี่ยนนั้น "เงิน" หรือ "กำไร" คือปัจจัยชี้ขาดที่กำหนดอำนาจซื้อแต่เพียงอย่างเดียว (สมศรี จินะวงษ์ 2544 : 71-72 ; กังสดาล อยู่เย็น 2544 : 15-16)

4.4 การจัดสรร (distribution)

"การจัดสรร" ในมุมมองของเศรษฐศาสตร์นั้น มองว่า ปัจจัยในการผลิตซึ่งประกอบไปด้วยที่ดิน แรงงาน ทุน และการประกอบการนั้น จะได้รับการจัดสรรตอบแทนจากผลผลิตที่ได้ในรูปของค่าเช่า ค่าจ้าง ดอกเบี้ยและกำไร โดยอาศัยกลไกของตลาดหรือกลไกราคา (Price Machanism) รัฐบาลจะไม่เข้าไปแทรกแซงในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ปล่อยให้เอกชนมีสิทธิเสรีภาพเต็มที่ โดยตั้งสมมุติฐานว่าปัจจัยการผลิตเหล่านี้สามารถทดแทนกันได้ เนื่องจากบุคคลมีฐานะเป็นทั้งผู้บริโภคและเจ้าของปัจจัยการผลิตไปพร้อมๆกัน ในฐานะที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตต่างๆได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ทุน และการประกอบการ ผู้บริโภคจะนำปัจจัยการผลิตที่ตนเองมีอยู่ไปใช้ในการผลิตสินค้าและบริการต่างๆซึ่งจะได้รับการจัดสรรค่าตอบแทนสำหรับปัจจัยการผลิตในรูปของค่าจ้าง ค่าเช่า ดอกเบี้ย และกำไร เพื่อนำไปแลกเปลี่ยนเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับซื้อสินค้าและ

บริการในการตอบสนองความต้องการของตนรูปของค่าจ้าง ค่าเช่า ดอกเบี้ย และกำไร เพื่อนำไปแลกเปลี่ยนเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับซื้อสินค้าและบริการในการตอบสนองความต้องการของตน และเนื่องจากการจัดสรรตอบแทนจากผลผลิตในรูปของค่าเช่า ค่าจ้าง ดอกเบี้ย และกำไร ซึ่งอาศัยกลไกของตลาดนั้นไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดการได้เปรียบ เสียเปรียบขึ้น และการที่ผู้ผลิตต้องการกำไรสูงสุดหรือคือการทำให้ต้นทุนต่ำสุดนั้น ทำให้การ จัดสรรผลตอบแทนจากปัจจัยการผลิตของแรงงานในรูปค่าจ้างถูกกำหนดให้ต่ำให้มากที่สุดเพื่อลดต้นทุนจึงทำให้ความสัมพันธ์ทางการผลิตเป็นไปโดยละเลยคุณภาพของความเป็นมนุษย์ (สมศรี จินะวงษ์ 2544 : 73)

ในระบบการแลกเปลี่ยนที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง จะเห็นได้ว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ มีการแยกย่อย (Differentation) จากการผลิตและการบริโภค ออกเป็นการแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิต โดยกิจกรรมเหล่านี้อาจไม่ได้ดำรงอยู่ในบริบท หรืออยู่ในความควบคุมขององค์กรสังคมเดียวกันอีกต่อไป นอกจากนั้น “เงิน” ที่ถูกใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนก็มิใช่สิ่งที่บริโภคได้โดยตรง หากแต่ทำหน้าที่เป็นเพียงสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการอื่น ๆ ที่ผู้บริโภคไม่สามารถผลิตเองได้ เพื่อให้ตนได้รับการตอบสนองความต้องการเท่านั้น (ณรงค์ศักดิ์ ธนวิบูลย์ชัย 2539 : 57-57)

เศรษฐกิจพอเพียงหรือเศรษฐกิจชุมชนที่เกิดขึ้น มีแนวทางในการจัดสรรที่คำนึงถึงด้านจริยธรรมและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ด้วย โดยดำเนินเศรษฐกิจเพื่อสังคม (แบบไม่สะสม) เน้นการแบ่งรายได้และทรัพยากรบนพื้นฐานของความเสมอภาค นอกจากนี้ส่วนเกินที่ได้จากการบริโภคและการผลิต ก็ยังจะกระจายโดยเน้นไปที่การแบ่งปันญาติมิตร ให้ทานหรือทำบุญตามค่านิยมทางศาสนา ฯลฯ ซึ่งแม้ว่าการกระจายในลักษณะนี้จะไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงสังคมและค่านิยมทาง ศาสนธรรม มีผลให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียว ความมีน้ำใจช่วยเหลือเจือจานกันในชุมชน ซึ่งไม่อาจวัดมูลค่าได้ แต่มีผลต่อการเพิ่มความเข้มแข็งของชุมชนอย่างสำคัญ

นรินทร์ สังข์รักษา และคณะ (2551 : 22) ได้เปรียบเทียบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน ระหว่างการพัฒนาแนวเศรษฐกิจพอเพียง/พึ่งตนเองกับเศรษฐกิจการค้าเสรี/ทุนนิยมโลก จำแนกกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลักได้แก่ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน การจัดสรรผลผลิต ได้ดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน ระหว่างการพัฒนาแนวเศรษฐกิจพอเพียง/พึ่งตนเองกับเศรษฐกิจการค้าเสรี/ทุนนิยมโลก

ประเด็นการพัฒนา	เศรษฐกิจพอเพียง/พึ่งตนเอง	เศรษฐกิจการค้าเสรี/ทุนนิยมโลก
1. การผลิต	เน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรหรือจากธรรมชาติแบบคุ้มค่า และไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติ มนุษย์ ชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อม	การนำปัจจัยการผลิตที่มีอยู่จำกัดมาผ่านกระบวนการผลิต เพื่อให้ต้นทุนการผลิตต่ำสุด ได้ผลผลิตหรือสินค้าตางตามความต้องการของผู้บริโภคโดย ทำให้ผู้บริโภคพอใจสูงสุด
2. การบริโภค	การบริโภคที่มีขอบเขตของความพอดี ที่สนองต่อความต้องการอย่างแท้จริง เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องใช้ในชีวิต การรู้จักใช้สินค้าและการบริการอย่างมีเหตุมีผล ทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เหมาะสมกับสถานะของตน	การได้รับประโยชน์หรือความพอใจจากการซื้อสินค้าและบริการ การบริโภคที่มีความต้องการไม่มีสิ้นสุด มุ่งให้ตนได้ใช้สินค้าและบริการเพื่อสนองตอบความพึงพอใจของตน
3. การแลกเปลี่ยน	การเอื้อเฟื้อ ไม่เอาเปรียบกัน หรือ การสร้างระบบการจัดการในรูปของกลุ่ม เกิดความรู้สึกที่ดี ความเอื้อเฟื้อ ความมีน้ำใจ ความไม่เอาเปรียบ ซึ่งจะแตกต่างจากระบบการแลกเปลี่ยนแบบการค้าทุนนิยม	การแลกเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ในสินค้าและบริการต่าง ๆ ในปัจจุบันใช้เงินตราและสินเชื่อ ต่าง ๆ เป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน ผ่านกลไกของระบบตลาดการซื้อขายที่หวังผลกำไร
4. การจัดสรรการผลิต	กระจายผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกันทั้งสองฝ่าย มีการเอื้อเฟื้อ แบ่งปัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยที่ผลประโยชน์นำมาจัดสรรเป็นเงินตรา สิ่งของ และแรงงาน	เงินตราใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการอื่น ๆ ที่ผู้บริโภคไม่สามารถผลิตเองได้ เพื่อให้ตนได้รับการตอบสนองความต้องการ

ที่มา : นรินทร์ สังข์รักษา และคณะ 2551 : 22.

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เกิดขึ้นในกิจกรรมทางเศรษฐกิจในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก จะเป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง หรือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ทุกอย่างจะสามารถถูกประเมินออกมาเป็นมูลค่าหรือราคาได้ทั้งสิ้น และมูลค่าหรือราคาของสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็จะถูกกำหนดจาก อุปสงค์ (demand) และอุปทาน (supply) ของสิ่งนั้นที่มีอยู่ ในขณะที่ความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เกิดขึ้น

ในระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงจะเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ คือระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นองค์รวม ไม่แยกส่วนใดส่วนหนึ่งออกจากกัน ระบบความรู้ที่เกิดขึ้นจะผสมกลมกลืนและเป็นหนึ่งเดียวกันกับบริบทที่แวดล้อม

5.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนทัศน์

มนตรี สามเมือง (2543) ได้ศึกษาเรื่องกระบวนทัศน์ใหม่ในการจัดการมูลฝอยของเทศบาลนครขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพยากรณ์ปริมาณมูลฝอยในเขตเทศบาลนครขอนแก่น และเพื่อหารูปแบบการจัดการมูลฝอยของเทศบาลนครขอนแก่นตามกระบวนทัศน์ใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ปริมาณมูลฝอยที่จะเกิดขึ้นในปี 2551 จะเพิ่มขึ้นประมาณ 1.3 เท่าจากปี 2541 ทำให้การบริหารจัดการแบบกระบวนทัศน์เก่าที่ให้เทศบาลเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดการมูลฝอยเพียงหน่วยงานเดียวไม่สามารถแก้ปัญหาการจัดการมูลฝอยที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ และการศึกษากระบวนทัศน์ในการจัดการมูลฝอยในเขตเทศบาลนครขอนแก่นในอนาคต ได้กระบวนทัศน์ว่าในส่วนของภาครัฐและเอกชน จะต้องเป็นการบริหารจัดการแบบองค์รวม และในส่วนของประชาชนจะต้องมีการเปลี่ยนทัศนคติเพื่อให้ประชาชนมองว่า มูลฝอยมีคุณค่า มีประโยชน์ และมีราคาก่อให้เกิดรายได้ ปรับเปลี่ยนวิธีการจากเดิมที่เทศบาลทำหน้าที่เพียงการจัดเก็บรวบรวม เก็บขน กำจัด และเก็บค่าธรรมเนียม ตามกระบวนทัศน์ใหม่ในการจัดการมูลฝอย เทศบาลจะต้องรับซื้อมูลฝอยจากชาวบ้านที่ได้คัดแยกแล้วนำมาขาย เพื่อเป็นแรงกระตุ้นให้ประชาชนคัดแยกมูลฝอยจากต้นกำเนิด ซึ่งเป็นวิธีการลดปัญหามูลฝอยได้วิธีหนึ่ง และนอกจากนี้ยังพบว่า เทศบาลควรจัดให้มีชุมชนหรือพื้นที่ทดลองดำเนินการกำจัดมูลฝอยตามแนวทางใหม่ก่อนที่จะขยายไปสู่ชุมชนอื่นๆในเขตเทศบาลต่อไป

ชมพูนุช บุญรักษา (2545) ได้ศึกษาเรื่องการปรับกระบวนทัศน์ด้านการพึ่งพาระบบสุขภาพในชุมชนบ้านหนองช้าง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับกระบวนทัศน์ด้านการพึ่งพาระบบสุขภาพในชุมชนบ้านหนองช้าง โดยใช้กระบวนการ AIC ผลการศึกษาพบว่าผลการปรับกระบวนทัศน์ทำให้สมาชิกผู้เข้าร่วมโครงการเกิดจินตนาการด้านสุขภาพใหม่ โดยเปลี่ยนจากการคิดว่าสุขภาพเป็นเรื่องของความเจ็บป่วยและต้องพึ่งหมอพึ่งโรงพยาบาลเป็นเรื่องสุขภาพในทิศทางบวกและสะท้อนความคิดออกมาจนกลายเป็นอุดมการณ์ของชุมชน เป็นแนวทางเป็นแผนปฏิบัติการและโครงการสู่การเป็นชุมชนไม่พึ่งพาระบบบริการสุขภาพ

อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2546) ได้ศึกษา กระบวนทัศน์และการจัดการความยากจนในชนบทของรัฐในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-8 : พ.ศ.2504 – 2544 โดยใช้

กรอบความคิดของ ทฤษฎีกระบวนระบบ (The Systems View of Life) และทฤษฎีข่ายใยชีวิต (The Web of Life) ของ ฟริตจ๊อฟ คาปร้า (Fritjof Capra) ผลการศึกษาพบว่า กระบวนทัศน์และการจัดการความยากจนของรัฐในแผนพัฒนาฯฉบับที่ 1-8 เป็นกระบวนทัศน์วิทยาศาสตร์กายภาพและความมั่งคั่ง ซึ่งรัฐรับมาจากสังคมตะวันตกที่มีทัศนะ-วิธีคิดต่อโลกและชีวิตในลักษณะดียวกับวัตถุที่แยกส่วน ลดทอน และสัมพันธ์กันแบบกลไก โดยสนใจเฉพาะมิติทางวัตถุรูปธรรมและเชื่อว่ามนุษย์สามารถควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้ตามความต้องการ ด้วยกระบวนทัศน์ดังกล่าวทำให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-8 มุ่งเน้นให้ความสำคัญสูงสุดกับการพัฒนาเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมและบริการ โดยเชื่อมั่นว่าเป็นกลไกสำคัญในการผลักดันประเทศไปสู่ความมั่งคั่ง และความมั่งคั่งจะกระจายลงล่างไปสู่ชนบทและคนยากจนโดนอัตโนมัติ โดยพบว่าในแผนพัฒนาและสังคมแห่งชาติทั้ง 8 ฉบับนั้นมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญใน 2 แผน คือ ฉบับที่ 5 และฉบับที่ 8 แต่ยังมิใช่การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ เป็นเพียงการมีแนวโน้มการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ไปจากเดิมเท่านั้น ส่วนในกรณีศึกษาการแก้ไขปัญหาความยากจนนั้น พบว่า แม้กระบวนทัศน์ของรัฐจะเป็นกระแสหลัก แต่ก็ยังมีกระบวนทัศน์ที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากของรัฐเกิดขึ้นด้วย โดยถือปีนการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ซึ่งพบว่ามีผลต่อการลดลงของความยากจนในกรณีศึกษาอย่างชัดเจน

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2548) ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : การปรับกระบวนทัศน์กระบวนการยุติธรรมไทย ผลการวิจัยพบว่า ประการแรก กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) มีลักษระสำคัญในทางวิชาการและทางปฏิบัติ คือ เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมซึ่งมีลักษณะของ “ปรัชญา แนวคิด และทฤษฎี” ซึ่งมีกรอบทัศนะมุ่งสู่ความสันติสุขสมานฉันท์ทางสังคมที่สามารถบรรลุถึงเป้าหมายนั้นได้ด้วย “กระบวนวิธีเชิงสมานฉันท์” (Restorative Justice Process) ใช้เป็นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้หลายระดับ รวมทั้งระดับที่มีการดำเนินคดีในกระบวนการยุติธรรม ซึ่งเป็นขั้นที่มีความขัดแย้งสูงสุดในสังคม

ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์และวิธีปฏิบัติว่าด้วย “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” ที่เกิดขึ้นในสังคมและกระบวนการยุติธรรมไทยนั้น อธิบายได้ด้วยกรอบแนวคิดความสัมพันธ์เชิงเหตุผลที่ยึดเหนี่ยวเหตุการณ์เหล่านี้ไว้ด้วยกันระหว่าง “อิทธิพลของโลกาภิวัตน์ที่นำพากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สู่รัฐ – สังคม – กระบวนการยุติธรรมไทย” อันเป็นปัจจัยภายนอก (Outside-in) และความเสื่อมของกระบวนการยุติธรรม การเคลื่อนไหวทางสังคมกับการรับมาใช้ของผู้นำการเปลี่ยนแปลงอันเป็นปัจจัยภายใน (Inside-out) ที่มีอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นของกระแสความนิยม กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ มีการปรับกระบวนทัศน์ กระบวนการยุติธรรม และนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในสังคมไทยตามลำดับ

บุณยสฤษฎ์ อเนกสุข (2549) ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนทัศน์การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ผลการวิจัยพบว่ากระบวนทัศน์การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในประเทศไทย ประกอบด้วย 2 กระบวนทัศน์ คือกระบวนทัศน์ของรัฐที่ให้ความสำคัญในฐานะการสร้างมูลค่าการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และให้ความสำคัญกับความคาดหวังของรายรับจากการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน และกระบวนทัศน์ของตนในท้องถิ่น ได้แก่ การรักษาความเป็นชุมชนทั้งด้านกายภาพและด้านวัฒนธรรมให้ยั่งยืน โดยพิจารณาจากแนวคิด นโยบาย และกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนของรัฐ เอกชน และคนในท้องถิ่น กระบวนทัศน์การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้แก่ กระบวนทัศน์การสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรมกับการพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจและสาธารณูปโภคอย่างยั่งยืน ส่วนกระบวนทัศน์การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ได้แก่ กระบวนทัศน์การใช้การท่องเที่ยวเป็นแหล่งเงินทุนและองค์ความรู้เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรมให้คงอยู่อย่างยั่งยืน เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวได้อย่างยั่งยืน และนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจโดยรวมของชาติได้อย่างยั่งยืน โดยกระบวนทัศน์ของทั้ง 3 ประเทศมีฐานคิดที่คล้ายคลึงกันในประเด็นการแยกส่วนระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรและการกำหนดนโยบายการพัฒนาของรัฐ ตลอดจนการให้ความสำคัญในการพัฒนาเชิงมูลค่าการท่องเที่ยวเป็นหลัก ดังนั้นกระบวนทัศน์ใหม่ที่เกิดขึ้นจึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงฐานคิดที่สำคัญ 2 ประการได้แก่ฐานคิดเชิงอุดมการณ์อันเป็นการให้ความสำคัญกับธรรมชาติและท้องถิ่น และฐานคิดเชิงบริหารจัดการอันเป็นการให้คนในท้องถิ่นบริหารและจัดการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเองกับการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในภูมิภาคได้อย่างทั่วถึง

ชลดา บุญณะอินทร์ (2550) ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนทัศน์ข้าราชการกรมไปรษณีย์ โทรเลขภายหลังแปรสถานภาพเป็นพนักงานสำนักงานคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ โดยได้ทำการศึกษากระบวนทัศน์ข้าราชการกรมไปรษณีย์โทรเลขภายหลังแปรสถานภาพเป็นพนักงานสำนักงานคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ ศึกษาตัวแปรที่สามารถอธิบายกระบวนทัศน์ของพนักงานสำนักงาน กทช.ในแต่ละด้าน ศึกษาความคิดเห็นของพนักงานสำนักงาน กทช. เกี่ยวกับรูปแบบวิธีการทำงานของพนักงานและข้อเสนอแนะในการเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กร ผลการวิจัยพบว่า ในภาพรวมพนักงานสำนักงาน กทช. มีกระบวนทัศน์ด้านการปรับตัวในช่วงการเปลี่ยนผ่านทุกด้านซึ่งได้แก่ ด้านวิธีคิด ด้านวิธีการและกระบวนการทำงาน และด้านการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมสูง และมีกระบวนทัศน์ด้านการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานและกระบวนทัศน์ด้านการแก้ปัญหาในการทำงานสูง ส่วนในด้านการศึกษาเพื่อค้นหาตัวแปรที่สามารถอธิบาย

กระบวนทัศน์ของพนักงานสำนักงาน กทช. พบว่าตัวแปรที่มีผลต่อกระบวนทัศน์ด้านการปรับตัวในช่วงการเปลี่ยนผ่านโดยรวมคือ ระดับการศึกษาและความผูกพันต่อองค์กร ส่วนตัวแปรที่มีผลต่อกระบวนทัศน์ด้านการปรับตัวในช่วงการเปลี่ยนผ่านด้านวิธีคิด ได้แก่ ความผูกพันต่อองค์กร ตัวแปรที่มีผลต่อกระบวนทัศน์ด้านการปรับตัวในช่วงการเปลี่ยนผ่านด้านวิธีการและกระบวนการทำงาน ได้แก่ ระดับการศึกษาและความผูกพันต่อองค์กร ตัวแปรที่มีผลต่อกระบวนทัศน์ด้านการปรับตัวในช่วงการเปลี่ยนผ่านด้านการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้แก่ ความผูกพันต่อองค์กร สำหรับตัวแปรที่มีผลต่อกระบวนทัศน์ด้านการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน ได้แก่ ความผูกพันต่อองค์กร ส่วนตัวแปรที่มีผลต่อกระบวนทัศน์ด้านการแก้ปัญหาในการทำงาน ได้แก่ ความผูกพันต่อองค์กร ในส่วนของการศึกษาข้อคิดเห็นเพิ่มเติมของพนักงานสำนักงาน กทช. ในสองเรื่อง คือ ข้อคิดเห็นเกี่ยวเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการทำงานและข้อเสนอแนะในการเพิ่มประสิทธิภาพองค์กร พนักงานมีข้อเสนอแนะว่าควรทำงานเป็นทีม ทำงานโดยไม่มีกำแพงแบ่งแยก ควรมีการทำงานเชิงรุก ควรลดขั้นตอนการทำงาน ควรเน้นผลลัพธ์และประสิทธิภาพของงานมากกว่ากฎระเบียบหรือวิธีการ ควรมีความโปร่งใสภายในองค์กร ควรเปลี่ยนวัฒนธรรมการทำงานโดยไม่ยึดติดกฎ หรือระบบราชการ ควรคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม และเน้นความพอใจของผู้รับบริการ ควรมีโครงสร้างองค์กรและกฎระเบียบที่ชัดเจนและเป็นธรรม ควรกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบให้ชัดเจน ควรมีการส่งเสริมการพัฒนาบุคลากร สร้างขวัญกำลังใจ ควรมีการกระจายอำนาจการบริหารงาน และควรนำเทคโนโลยีมาช่วยในการปฏิบัติงาน

5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียง

ทรงชัย ติยานนท์ (2542) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาทัศนะของเกษตรกรในการสร้างความมั่นคงทางรายได้ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษา พบว่า ด้านอาชีพของเกษตรกร ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพกสิกรรมเป็นหลัก โดยมีรายได้ 10,001 – 20,000 บาท และส่วนใหญ่มีอาชีพเสริมคือการเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่เคยได้รับการอบรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ต้องซื้ออาหารมาบริโภค เนื่องจากสามารถผลิตเองได้น้อย ภาวะสุขภาพส่วนใหญ่แข็งแรง ด้านความรู้ของเกษตรกรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ส่วนใหญ่รู้จักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยรับทราบจากแหล่งข้อมูลโทรทัศน์ ซึ่งส่วนใหญ่ไม่เคยได้รับการอบรมและไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับเกษตรทฤษฎีใหม่ ด้านการบริโภค พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่เข้าใจว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องของการกินอยู่อย่างประหยัด และการบริโภคอาหารที่ปราศจากสารเคมี ทำให้สุขภาพอนามัยดี เป็นการลดมลภาวะ มีผลทำให้สิ่งแวดล้อมดี ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรายได้ พบว่าเกษตรกรมีความรู้ว่าการทำเกษตรกรรมตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทำให้เกิดการงดใช้สารเคมี ซึ่งจะช่วยการลด

ต้นทุนการผลิตได้ ด้านความพึงพอใจในชีวิต เกษตรกรมีความรู้ว่าหากชุมชนทำการเกษตรตามสารเคมี ซึ่งจะช่วยการลดต้นทุนการผลิตได้ ทำให้มีความพึงพอใจในชีวิต ด้านความสามัคคีในชุมชน พบว่า เกษตรกรมีความรู้ว่าความสามัคคีจะทำให้ชุมชนแข็งแรง พึ่งตนเองได้และสามารถเป็นที่พึ่งของผู้ด้อยโอกาสในชุมชนได้ ในด้านการปฏิบัติกิจกรรมตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในภาพรวมของการปฏิบัติพบว่า เกษตรกรมีการปฏิบัติอยู่ในระดับน้อย โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 0.8 และในภาพรวมของทัศนะในการประกอบอาชีพทางการเกษตร ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความมั่นคงทางรายได้ให้แก่ครอบครัว พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีทัศนะเห็นด้วยมาก

อรสุดา เจริญรัถ (2543) ได้ศึกษา การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมประเพณีมาสู่สังคมทันสมัยนั้น เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่และปรับตัวได้โดยมีเงื่อนไข ปัจจัย กระบวนการอย่างไร โดยได้กำหนดนิยามและขอบเขตของเศรษฐกิจพอเพียงว่า ประกอบด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจ 4 ประการ คือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรรผลผลิต ผลการศึกษาพบว่าพบว่า เงื่อนไขสำคัญที่สุดของการเกิดขึ้นการดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ การที่ชุมชนหรือหมู่บ้านยังคงมีอำนาจในการควบคุมดูแลจัดการทรัพยากรต่างๆของตนเอง โดยอำนาจดังกล่าวนับเป็นรากฐานสำคัญที่นำไปสู่การสร้างและพัฒนาระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพสำหรับการดำรงชีวิตด้านต่างๆในรูประบบบรรทัดฐานของหมู่บ้านที่ปรากฏอยู่ในจารีต ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ หรือพิธีกรรม ซึ่งเป็นผลเชื่อมโยงจากอิทธิพลของโลกทัศน์และระบบคุณค่าของชุมชน ปัจจัยดังกล่าวนี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถปรับตัวไปตามบริบทสังคมที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมประเพณีเข้าสู่สังคมทันสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยข้อมูลจากการศึกษายังพบว่า เมื่อหมู่บ้านต้องประสบกับความเปลี่ยนแปลงจากความทันสมัยต่างๆ เช่นการที่มีถนนตัดผ่านเข้ามา การมีสาธารณูปโภคที่สะดวกสบายหรือการเข้ามาแทรกแซงของอำนาจรัฐ รวมทั้งระบบการแบบค้าทุนนิยม ที่มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมหลายด้าน ทำให้อำนาจในการจัดการทรัพยากรต้องถูกกระทบกระเทือน ผลที่เกิดขึ้นก็คือ บรรทัดฐานที่เคยมีบทบาทในการกำหนดและควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้ไว้ จำเป็นต้องปรับตัวไปภายใต้การจัดระเบียบสังคมใหม่ ที่มีลักษณะแตกต่างไปจากเดิม ดังนั้นจึงพบว่าภายในหมู่บ้านได้เกิดการรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่างๆ ทั้งคณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มเกษตรนิเวศน์ กลุ่มทอผ้า กลุ่มธนาคารข้าว รวมทั้งกลุ่มออมทรัพย์ภายใต้ระบบการจัดการรูปแบบใหม่ที่เกิดจากความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชนหรือแม้กระทั่งองค์กรระหว่างประเทศเพื่อสร้างศักยภาพในการปรับตัวโดยระดมความหลากหลายทางทรัพยากร ๆไม่ว่าจะเป็นความรู้ ทุน เทคโนโลยี ฯลฯ จากแหล่งต่างๆ

นำมาสร้างกระบวนการเรียนรู้ใหม่ร่วมกันของชุมชนที่มิได้ตัดทอนจากภูมิปัญญาเดิม แต่กลับได้นำความรู้สมัยใหม่มาบูรณาการกันได้อย่างเหมาะสม ปัจจัยเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงยังคงสามารถดำรงอยู่ในชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของบรอบทแวดล้อมได้อย่างยั่งยืนตลอดมา

กังสดาล อยู่เย็น (2544) ได้ศึกษา พลวัตชุมชนบ้านเปร็ดในภายใต้แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยศึกษาลักษณะและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน ผลการศึกษาพบว่า พัฒนาการด้านเศรษฐกิจของชุมชนบ้านเปร็ดในเริ่มจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่ผลิตเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน ต่อมามีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและรูปแบบการผลิตเพื่อขาย โดยปลูกพืชเศรษฐกิจ และการสัมปทานป่าไม้ ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน สมาชิกส่วนหนึ่งได้มีความพยายามปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตและรูปแบบการผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้รูปแบบการผลิตแบบเกษตรทางเลือกเข้ามาปฏิบัติ การบริโภคที่มัความเรียบง่าย โดยคำนึงถึงสุขภาพและสิ่งแวดล้อม มีการพัฒนาขีดความสามารถในการเรียนรู้อย่างเท่าทันในความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก ได้ใช้ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ในการแบ่งสรรปันส่วนปัจจัยการผลิตให้แก่ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และชุมชน การศึกษาพบว่าปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านเปร็ดในคือ ผู้นำ กลุ่มและองค์กร กระบวนการเรียนรู้ ค่านิยม การดำเนินชีวิตด้านสังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติและการดำเนินชีวิตเศรษฐกิจและภาวะหนี้สิน นอกจากนี้ มีข้อเสนอให้พัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน และหน่วยงานในชุมชน ให้มีความรู้ วิสัยทัศน์ แนวคิดด้านเศรษฐกิจพอเพียงที่ชัดเจน เพื่อให้การทำงานชุมชนมีประสิทธิภาพ เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วร่วม โดยมุ่งสนองความต้องการที่แท้จริงขิงชุมชน และคำนึงถึงฐานทรัพยากรและศักยภาพของชุมชนเป็นสำคัญ

สมศรี จินะวงษ์ (2544) ได้ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง ผลการวิจัยพบว่า

1.แนวคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและในปัจจุบันมีทั้งสิ่งที่เป็นจุดร่วมและจุดต่าง สำหรับจุดร่วมคือการเน้นในเรื่องพออยู่ พอกิน การพึ่งตนเอง การพึ่งพาซึ่งกันและกัน การมีความสุขตามอัตภาพโดยไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม จุดต่างคือในสภาพปัจจุบันการผลิตเป็นไปเพื่อสนองความต้องการในการบริโภคของครัวเรือนและเพื่อการค้า การบริโภคเป็นไปทั้งเพื่อสนองความต้องการในการดำรงชีวิตและเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต การแลกเปลี่ยนเป็นไปทั้งในระดับชุมชน ระดับประเทศ และระดับโลก การจัดสรรหรือการแบ่งปันเป็นไปทั้งในระดับชุมชนและระดับรัฐ

2.กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอาศัยปัจจัยการเรียนรู้ทั้งปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยสภาพแวดล้อม โดยมีลักษณะการเรียนรู้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและการรวมกลุ่ม จากแหล่งเรียนรู้ทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยชุมชนบ้านสุขใจ จังหวัดกาฬสินธุ์ ใช้ศรัทธาที่มีต่อบุคคล และชุมชนพอเพียง จังหวัดมหาสารคาม ใช้ความศรัทธาในตนและกระบวนการมีส่วนร่วม เป็นเครื่องหนุนนำการเรียนรู้

3.เมื่อพิจารณาจากแหล่งที่มาของรายได้ทั้งรายได้หลักและรายได้เสริม พบว่าหลังจากที่ชุมชนใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง การกระจายรายได้ของคนในชุมชนดีขึ้น

สมคิด พรมจุ้ย และคณะ (2545) ได้ศึกษาเรื่องความพอเพียงกับการอยู่รอดของสังคมชนบทไทย : กรณีหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการศึกษาด้านความพอเพียงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนและชุมชนตัวอย่าง พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ต่างมีหนี้สินและดิ้นรนเพื่อหารายได้ให้พอเพียงกับรายจ่าย ส่วนครัวเรือนที่มีระดับรายได้พอเพียงจะมีลักษณะการประกอบอาชีพทั้งในภาคเกษตรและนอกเกษตร ซึ่งในส่วนครัวเรือนเกษตรที่มีรายได้พอเพียงก็จะเป็นเกษตรกรแบบผสมผสาน มีปัจจัยการผลิตที่สำคัญเป็นของตนเองโดยเฉพาะที่ดินและแรงงานที่พอเพียง จากการศึกษาพบว่า ขนาดที่ดินที่พอเพียงของครัวเรือนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 16.20 ไร่ ต้องการทุนเงินสดเพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรมประมาณปีละ 15,001 – 20,000 บาท ต่อครัวเรือน ซึ่งจำนวนเงินดังกล่าวนี้สอดคล้องกับระดับเงินออมในรูปเงินสดที่ครัวเรือนคิดว่าพอเพียง นอกจากนั้นยังพบว่าครัวเรือนในชุมชนที่มีระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจสูงมักจะมีรายจ่ายสูงตามไปด้วย การออมของครัวเรือนที่ศึกษาอยู่ในระดับต่ำมาก ด้านความพอเพียงทางสังคม ครัวเรือนที่ศึกษามีจำนวนสมาชิกเฉลี่ยต่อครัวเรือน 5 คน ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ร้อยละ 82.50 จบการศึกษาประถมศึกษา อาชีพหลักของครัวเรือนร้อยละ 84.31 ประกอบอาชีพทางการเกษตร

ผลการศึกษาในประเด็นความสัมพันธ์ในครอบครัวพบว่าการมีลูกเป็นหลักประกันของชีวิต ส่วนใหญ่เห็นว่ามีความจำเป็น เพื่อช่วยเหลือยามแก่เฒ่า และควรมีญาติผู้ใหญ่อาศัยอยู่ด้วย เพราะช่วยดูแลบ้านและดูแลลูกหลาน การผลิตอาหาร ร้อยละ 71.60 มีข้าวพอกินตลอดปี ปริมาณข้าวที่เก็บไว้เพื่อการบริโภคและเหลือขายเฉลี่ย 2,252.70 กิโลกรัมต่อปี แหล่งที่มาของอาหารอื่นนอกจากข้าวส่วนใหญ่ร้อยละ 88.80 ซื้อจากร้านค้าหรือรถเร่ ร้อยละ 78.00 ยังมีการแลกเปลี่ยนอาหารกัน ทั้งนี้ร้อยละ 72.80 มีความพอใจในชีวิตปัจจุบันแล้ว ครัวเรือนที่มีความพอใจในความเป็นอยู่ของตนเอง ครัวเรือนที่มีข้าวบริโภคพอเพียงตลอดปีมีรายได้เฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มที่มีข้าวบริโภคไม่พอเพียงตลอดปี กลุ่มครัวเรือนที่มีความพอใจในความเป็นอยู่ปัจจุบันกับครัวเรือนที่ไม่พอใจในความเป็นอยู่ในปัจจุบัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน เรื่อง ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน การช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนบ้าน การมีส่วนร่วมในกิจกรรม ชุมชน และในชุมชนมีคนที่มีคุณธรรม

วรทัย จารุทวัย (2545) ได้ศึกษาเรื่องการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ศึกษากรณีชุมชนประชาราษฎร์พัฒนา ต.บึงคำพร้อย อ.ลำลูกกา จ.ปทุมธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนประชาราษฎร์พัฒนาและปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพโดยใช้การสัมภาษณ์และการสังเกตเป็นเครื่องมือในการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า การรวมกลุ่มในลักษณะเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนประชาราษฎร์พัฒนามีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 โดยชาวบ้านรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มอาชีพต่างๆขึ้นเพื่อทำกิจกรรมการผลิต การขาย การแปรรูปและมีการระดมทุนจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งกลุ่มกองปราบอาสาเพื่อให้ชาวบ้านร่วมกันดูแลความสงบเรียบร้อยของชุมชน โดยพบว่ากิจกรรมเหล่านี้ นอกจากจะก่อให้เกิดรายได้และการมีงานทำภายในชุมชนแล้ว ยังแสดงให้เห็นความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาว ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนประกอบด้วย ผู้นำ การมีส่วนร่วมของสมาชิก การเรียนรู้และการแก้ไขปัญหาร่วมกันการจัดการและการสนับสนุนจากภายนอก

อภิรดา ผ้าเจริญ (2549) ได้ศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการดำรงชีวิตด้วยวิถีเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษา หมู่บ้านห้วยต้นตุ้ม ต.ห้วยลาน อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา ผลการศึกษาพบว่า หมู่บ้านห้วยต้นตุ้มเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่สมาชิกส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือการทำนาและปลูกพืชไร่ โดยสมาชิกในหมู่บ้านมีความสัมพันธ์ทางสังคมอันเนื่องมาจากความเป็นเครือญาติ มีความผูกพันกัน วิถีชีวิตความเป็นอยู่จึงเต็มไปด้วยความช่วยเหลือเกื้อกูลและเอื้ออาทรกัน ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยเสริมให้ชาวบ้านมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันมากขึ้น นอกจากนี้ ความเชื่อเรื่องผีจ้าวบ้านและประเพณีท้องถิ่น ที่มีพิธีกรรมต่างๆเป็นโอกาสให้ชาวบ้านได้มาพบปะและทำกิจกรรมร่วมกันก่อให้เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยกันยิ่งขึ้น จากวิถีความเป็นอยู่ดังกล่าวทำให้เกิดความเป็นทุนทางสังคมขึ้นภายในหมู่บ้าน จากผลการศึกษากลุ่มต่างๆพบว่า จุดเริ่มต้นของการรวมตัวกันของสมาชิกแต่ละกลุ่ม เกิดจากการมีผู้นำทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นผู้ริเริ่มชักชวนชาวบ้านมารวมกลุ่มกันทำกิจกรรม ความสามารถเฉพาะตัวของผู้นำเป็นปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านเข้าร่วมและกลุ่มสามารถดำรงอยู่ได้ ผลการศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมพบว่า มีลักษณะของการพัฒนาในรูปแบบของการขยายทุนทางสังคมคือ มีการเพิ่มจำนวนกลุ่มและการเพิ่มจำนวนสมาชิกในกลุ่ม

ผลการศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง พบว่ากลุ่มที่มีการพัฒนาเพื่อการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรทำไร่ห้วยลาน โดยมีขั้นตอนการพัฒนาดังนี้

1.การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายในหมู่บ้าน จนเกิดความไว้วางใจกัน และมีบุคคลที่มีความเป็นผู้นำ

2.การรวมตัวกันเป็นกลุ่มและมีกิจกรรมสุรากลั่นชุมชนเพื่อสร้างรายได้

3.มีการติดต่อกับหน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน และหมู่บ้านใกล้เคียง

4.กระแสการพัฒนาระบบเสรีนิยมที่เข้าสู่หมู่บ้านทำให้กลุ่มไม่สามารถดำเนินกิจกรรมกลั่นสุราชุมชนต่อไปได้

5.เกิดกระบวนการทบทวนบทเรียนจากประสบการณ์ที่ผ่านมา

6.การนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ให้เข้ากับวิถีชีวิตของสมาชิกกลุ่มหมู่บ้านด้วยการริเริ่มกิจกรรมการออมทรัพย์ และการทำปุ๋ยชีวภาพ

อดินันท์ พรหมพันธ์ใจ (2550) ได้ศึกษา การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชุมชนเพื่อการจัดการทุนประเทศเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเก็บข้อมูลจากชุมชนตัวอย่างที่ดำเนินการสอดคล้องกับแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษาพบว่าแนวทางการพัฒนาชุมชนที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแนวทางหนึ่งคือการพัฒนาสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ซึ่งเน้นการเติบโตพร้อมกันทุกด้านอย่างสอดคล้องและสมดุล ทั้งเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สุขภาพกายใจของคน ฯลฯ แนวทางดังกล่าวเป็นการจัดการทุนทางประเทศที่มีในทุกด้าน รวมทั้งวัฒนธรรม ประเพณี ทรัพยากรธรรมชาติและทุนทางสงคมด้านต่างๆซึ่งเป็นเสมือนกลไกสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตและความต้องการของคนในชุมชนอย่างแท้จริง

นรินทร์ สังข์รักษา และคณะ (2551) ได้ศึกษา ผลดีของการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน : ศึกษากรณีจังหวัดราชบุรี ผลการศึกษาพบว่า ภาพรวมของผลดีที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้/การจัดการความรู้อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า การมีความภาคภูมิใจในตนเองต่อการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงมากที่สุด รองลงมา คือ การมีหนี้สินน้อยไม่ก่อให้เกิดปัญหาครอบครัว

ผลที่เกิดจากการนำเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือการปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลง โดยก่อนนำแนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าประโยชน์ที่ได้รับจะอยู่ในระดับปานกลาง โดยข้อที่เห็นว่าสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้มากที่สุด คือ ความซื่อตรงในการประกอบการ ส่วนข้อที่เห็นว่าสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้น้อยที่สุด คือ การใช้กิจกรรมของชุมชนเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้และการจัดการความรู้

ส่วนภายหลังการนำแนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในวิสาหกิจชุมชน กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าประโยชน์ที่ได้รับจะอยู่ในระดับ เพิ่มมากขึ้นอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่เห็นว่าสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้มากที่สุด คือ ความซื่อตรงในการประกอบการรองลงมา คือ การมีชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุข การดำเนินชีวิตแบบทางสายกลาง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันที่ดี การพึ่งพาตนเองได้ทางจิตใจ การก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีร่วมกัน ส่วนข้อที่เห็นว่าสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้น้อยที่สุด คือ การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี

และเมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของประโยชน์ที่ได้รับทั้งก่อนและหลังการนำแนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในวิสาหกิจชุมชน พบว่า มี 5 รายการทั้งหมดที่มีความแตกต่างของคะแนนเฉลี่ยก่อนและหลังใช้มากที่สุด คือ1) การมีชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุข 2) การดำเนินชีวิตแบบทางสายกลาง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันที่ดี 3) การใช้กิจกรรมของชุมชนเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้และการจัดการความรู้ 4) การส่งเสริมการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชนและ 5) การสร้างเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล

5.3 งานวิจัยจากต่างประเทศ

Koh (1999) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความต่อเนื่องในการทำการเกษตรและการสืบทอด : วิกฤตการณ์ทางสังคมเกษตรในเกาหลีใต้ พบว่า ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในเกาหลีใต้เกี่ยวข้องกับการวางแผนการเกษตร เป็นที่น่าสงสัยเกี่ยวกับการสืบทอดทางสังคมของการเกษตรโดยผ่านทางสังคมประเพณี ทำให้เกิดปัญหาไม่จบสิ้น การค้นคว้าได้สำรวจความเคลื่อนไหวความต่อเนื่องในการทำการเกษตร การดำรงชีวิตเพื่อประเมินถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจและสังคม การทดลองความผันแปรได้ถูกคิดขึ้นบนฐานความเชื่อ ความคิดทางสังคมวิทยา ซึ่งส่งผลให้เกิดความต่อเนื่องและไม่ต่อเนื่องของครอบครัวที่ทำการเกษตร วิกฤตการณ์ทางสังคมเกษตรของชาวเกาหลีใต้เกิดปัญหา นายทุน และวัฒนธรรมทางสังคม ซึ่งผู้คนที่อยู่ทั้งในระดับครอบครัวและระดับเศรษฐกิจในเมืองใหญ่ การค้นพบที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ นโยบายของรัฐบาลเริ่มมุ่งที่จะแก้ปัญหาทางการเกษตรโดยสนับสนุนวิสาหกิจทางการเกษตร และจะต้องให้ความเอาใจใส่ต่อวัฒนธรรมสังคมพร้อมกับปัจจัยทางเศรษฐกิจ

Ferri (2003) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้ที่หลากหลายของมหาวิทยาลัยในประเทศสเปน พบว่า กระบวนการเรียนรู้ต้องอาศัยประสบการณ์เดิม และวิธีคิดก็มีหลากหลายแบบ รวมทั้งเค้าโครงการคิดแบบโครงสร้างของต้นไม้ ซึ่งมีกระบวนการคิดที่สำคัญและยังสนับสนุนวิธีการเรียนรู้ใหม่ๆ ที่จะได้แสดงออกมาและมีโครงสร้างที่สามารถเข้าใจได้ง่าย

Reynold, Nelson, and Brannick (2004) ได้ทำการวิจัยเรื่อง Paradigm Shifts and Age of Adopters เพื่อทดสอบสมมติฐานว่าอายุของผู้รับกระบวนทัศน์ใหม่ มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญกับผู้ที่ไม่รับกระบวนทัศน์ใหม่หรือไม่ ซึ่งผลการทดสอบสนับสนุนสมมติฐานดังกล่าว การวิจัยของเนลสัน และ แบรนนิค ใช้แนวคิดของคูห์นที่ว่า คนที่รับกระบวนทัศน์ใหม่มักจะเป็นผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่มสาว ส่วนผู้ที่ขัดขืนกระบวนทัศน์ใหม่จะเป็นผู้ที่ตลอดชีวิตการทำงานยึดมั่นอยู่กับกระบวนทัศน์เดิม การทดสอบแนวคิดของคูห์นใช้การวิเคราะห์ Citation Analysis และผลการวิจัยพบว่า ในด้านการพัฒนากลุ่ม กลุ่มผู้มีอายุน้อยกว่ามีแนวโน้มที่จะรับกระบวนทัศน์ใหม่มากกว่ากลุ่มที่มีอายุมาก

6.กรอบแนวคิดของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ต.ห้วยหมอนทอง อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม อันเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต โดยแสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนตัวจากกระบวนทัศน์เศรษฐศาสตร์กระแสหลักอันเป็นชุดความคิดที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาของสังคมปัจจุบันไปสู่กระบวนทัศน์ของชุมชนดังกล่าว พิจารณาผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ 4 ประการได้แก่ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิต ของชุมชน

ในการศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับของกระบวนทัศน์นั้น ผู้วิจัยจะใช้กรอบแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อันเป็นการดำเนินชีวิตที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรมประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ โดยพิจารณาผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ 4 ประเภท ได้แก่ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิต ซึ่งเมื่อพิจารณาความหมายและขอบเขตของเศรษฐกิจพอเพียงในแง่ของกิจกรรมเศรษฐกิจก็จะหมายถึงศักยภาพการผลิตที่สามารถตอบสนองความต้องการบริโภคอย่างพอเพียงและสมดุล โดยเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตที่อยู่บนดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และกายกับจิตของมนุษย์ ไม่ว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจจะมีการเปลี่ยนแปลงหรือแยกย่อยออกไปเช่นใด สังคมก็สามารถปรับตัวเพื่อรักษาความพอเพียงและดุลยภาพไว้ด้วยกลไกของกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่สอดคล้องและยืดหยุ่นไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงนั้น

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ พบว่าระบบเศรษฐกิจและกิจกรรมทางเศรษฐกิจของทุกสังคมจะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดและเชื่อมโยงกับระบบ

คุณค่าและโลกทัศน์ไม่ว่าจะเป็นค่านิยมหรือทัศนคติของคนในสังคมอันเป็นกระบวนการของการรับรู้และความคิด ซึ่งระบบคุณค่าและโลกทัศน์ในรูปแบบหนึ่งๆของสังคมก็ถูกกำหนดด้วยกระบวนทัศน์ของสังคมนั้น ด้วยเหตุนี้ กิจกรรมทางเศรษฐกิจของสังคมใดล้วนอยู่ภายใต้กระบวนทัศน์ของสังคมนั้น ดังนั้น การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของสังคมจึงมีผลเชื่อมโยงกับการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมทางเศรษฐกิจของสังคมนั้นด้วย

ในการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนกระบวนทัศน์นั้น ผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิดในเรื่องกระบวนทัศน์ของ โทมัส คูห์น ที่มองว่า กระบวนทัศน์เป็นเรื่องของความคิดแม่บทหรือทัศนะขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่มีต่อโลกและชีวิต โดยกระบวนทัศน์มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาด้วยวิวัฒนาการที่เป็นรูปแบบเดียวกัน คือ ในยุคสมัยหนึ่งจะมีช่วงหนึ่งที่กระบวนทัศน์เดิมดำรงอยู่อย่างมั่นคงคือช่วง normal science เป็นช่วงที่ประชาคมยอมรับกระบวนทัศน์หนึ่งมาเป็นกรอบ หรือแบบแผนของประชาคม ต่อมาเมื่อกระบวนทัศน์นั้นเริ่มมีปัญหา คือไม่สามารถอธิบายหรือให้ความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ต่างๆได้ กระบวนทัศน์นั้นจึงเริ่มเสื่อมความยึดถือและลดบทบาทของความสำคัญลงในประชาคม ช่วงนี้เรียกว่า anomaly จากนั้นเมื่อเสื่อมลงถึงที่สุดแล้วจึงเข้าสู่ช่วงวิกฤต crisis อันเป็นช่วงที่ไร้เสถียรภาพของกระบวนทัศน์เดิมอย่างยิ่ง ช่วงนี้เป็นช่วงที่สับสน ไม่รู้ว่าจะเอาเกณฑ์อะไรมาตัดสินว่าจะเลือกกระบวนทัศน์ใดมาแทน และนำไปสู่การปฏิวัติกระบวนทัศน์เดิมในที่สุด

เมื่อศึกษาถึงกระบวนทัศน์การพัฒนาของสังคมไทยนั้น พบว่าเมื่อสังคมไทยเปลี่ยนแปลงเข้าสู่แนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยมภายใต้กระบวนทัศน์เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเน้นการสร้างความเจริญ เติบโตทางเศรษฐกิจตามแนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยม ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ กล่าวคือเป็น**การผลิต**ที่เน้นผลิตให้ต้นทุนการผลิตต่ำสุดและทำให้เกิดความต้องการบริโภคอย่างไม่สิ้นสุด **การบริโภค**ที่มีความต้องการไม่มีสิ้นสุด **การแลกเปลี่ยน**โดยใช้ระบบตลาดและมุ่งแสวงหากำไรสูงสุด และ**การจัดสรรผลผลิต**โดยใช้เงินตราใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการอื่นๆ ที่ผู้บริโภคไม่สามารถผลิตเองได้ เพื่อให้ตนได้รับการตอบสนองความต้องการ ซึ่งผลจากแนวทางการพัฒนาดังกล่าวก็คือ มีการเพิ่มขึ้นของผลผลิตและมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายขึ้น แต่อีกด้านหนึ่งกลับพบว่าสังคมได้สูญเสียศักยภาพในการควบคุมและตอบสนองความต้องการของตนเอง ซึ่งทำให้สังคมไทยตกอยู่ในสภาพของการขาดความพอเพียงในตนเอง เกิดความอ่อนแอ ต้องพึ่งพิงผู้อื่นมากขึ้น ซึ่งถ้าพิจารณาตามแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของโทมัส คูห์น จะเห็นได้ว่า กระบวนทัศน์เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเริ่มเสื่อมความยึดถือและลดบทบาทของความสำคัญลงในสังคม จากการที่ไม่สามารถอธิบายถึงปัญหาดังกล่าวได้ ประกอบกับการเริ่มเป็นที่ยอมรับในสังคมของปรัชญาเศรษฐกิจ

พอเพียงว่าสามารถแก้ไขปัญหาการพัฒนาที่กระบวนทัศน์เศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่สามารถให้คำตอบได้ จนมีโอกาสจะเปลี่ยนแปลงเป็นกระบวนทัศน์กระแสหลักได้ โดยแนวทางการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมทางเศรษฐกิจไปจากกระบวนทัศน์เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก กล่าวคือ เป็น**การผลิต**ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรหรือจากธรรมชาติแบบคุ้มค่า และไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติ มนุษย์ ชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อม **การบริโภค**ที่มีขอบเขตของความพอดี ที่สนองต่อความต้องการอย่างแท้จริง เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องใช้ในชีวิต การรู้จักใช้สินค้าและการบริการอย่างมีเหตุมีผล ทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เหมาะสมกับสถานะของตน **การแลกเปลี่ยน**ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเอื้อเฟื้อ ไม่เอาเปรียบกัน และ**การจัดสรรผลผลิต**อย่างเท่าเทียมกันทั้งสองฝ่าย มีการเอื้อเฟื้อ แบ่งปัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยที่ผลประโยชน์นำมาจัดสรรเป็นเงินตรา สิ่งของ และแรงงาน

จากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำมาเชื่อมโยงสู่คำอธิบายถึงกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นกรอบทั้งหมดในการศึกษาเพื่อตอบปัญหาวิจัยที่กำหนดไว้

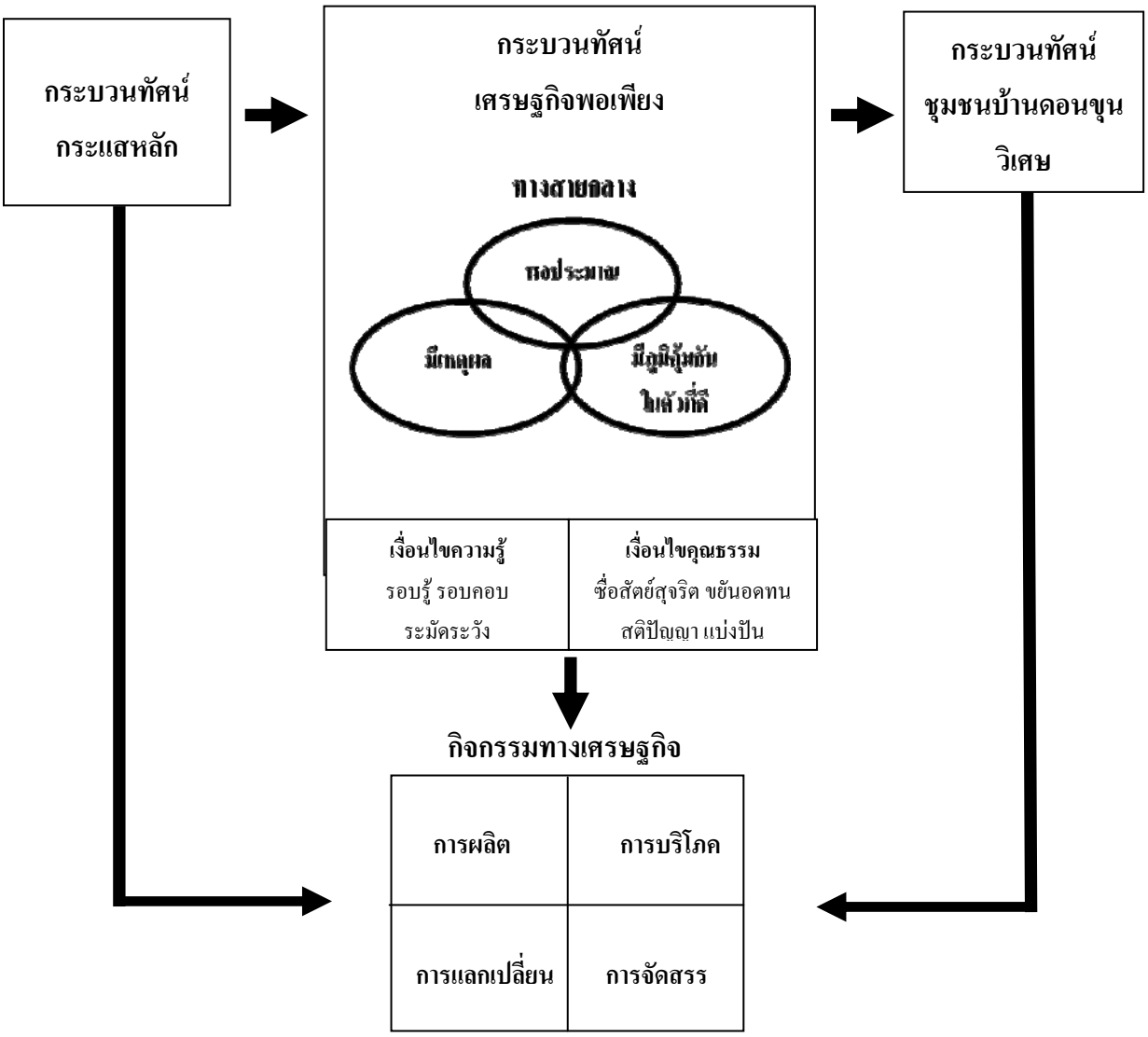

ภาพที่ 4 กรอบแนวคิดของการวิจัย (Conceptual Framework)

บทที่ 3
วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ต.ห้วยหมอนทอง อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม” เป็นการศึกษาถึงกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ อันเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต โดยศึกษาผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ 4 ประการได้แก่ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตของชุมชน ผู้วิจัยเลือกใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ในการวิจัยและเก็บข้อมูลจากปรากฏการณ์จริงที่ดำรงอยู่ในชุมชน เพื่อนำมาวิเคราะห์และสร้างเป็นทฤษฎีฐานราก (grounded theory) อันเป็นทฤษฎีที่เน้นการศึกษาปรากฏการณ์สังคมจากมุมมองและการให้ความหมายของคนที่อยู่ในปรากฏการณ์ (Glaser, B. and Strauss 1967 : 24) ทั้งนี้เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มาสร้างมโนทัศน์ (Concept) และหาความเชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์ต่างๆให้ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีสำหรับการอธิบายและทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนดังกล่าว โดยมีรายละเอียดดังนี้

แหล่งข้อมูล

พื้นที่ที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษา เป็นชุมชนที่มีปรากฏการณ์เด่นชัดในการนำไปสู่การตอบปัญหาการวิจัยที่ต้องการค้นหาในครั้งนี้ โดยผู้วิจัยได้เจาะจงเลือกพื้นที่หมู่บ้านบ้านดอนขุนวิเศษ ต.ห้วยหมอนทอง อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม เนื่องจากว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่ได้นำแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตจนประสบความสำเร็จ เป็นที่ยอมรับจากสังคมภายนอก โดยชุมชนดังกล่าวได้รับการยกย่องเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบประจำปี 2549 จากกรมการพัฒนาชุมชน และเป็นชุมชนมีวิถีการผลิตแบบเกษตรกรรมที่ผสมผสานทั้งการผลิตเพื่อการบริโภคเองภายในชุมชน เช่น การปลูกข้าว ทำไร่ ทำสวน การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ และการผลิตเพื่อส่งออก เช่น การปลูกกระเจี๊ยบ และการทำผลิตพันธ์กล้วยกรอบ ฯลฯ อันแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการบูรณการตนเองให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจที่เน้นการพัฒนากระแสหลักได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ผู้นำชุมชนมีความพยายามคิดหาวิธีเพื่อพึ่งพาตนเองในทางเศรษฐกิจ ทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีคุณสมบัติเป็นตัวแทนของของปรากฏการณ์ที่สามารถนำไปสู่

การสร้างมโนทัศน์ต่างๆเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมตามปัญหาการวิจัยที่กำหนดไว้ได้เป็นอย่างดี

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

เนื่องจากงานวิจัยนี้ต้องการข้อมูลที่อธิบายถึงกระบวนทัศน์ความคิด และแนวทางการปฏิบัติที่มีร่วมกันของชุมชน ดังนั้นจึงเลือกใช้วิธีการการสังเกตแบบมีส่วนร่วมควบคู่กับการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นสมาชิกของชุมชนที่สามารถบอกเล่าถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างละเอียด มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยและสามารถถ่ายทอดได้อย่างชัดเจน ได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชน ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้บริหาร กรรมการและสมาชิกของกลุ่มองค์กรต่างๆในชุมชน รวมถึงชาวบ้านทั่วไปในชุมชนบางคน เพื่อเป็นตัวแทนของคนในชุมชนที่มีสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลาย และเป็นการตรวจทานข้อมูลที่ได้ว่ามีความถูกต้องแม่นยำมากน้อยเพียงใด โดยใช้วิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical sampling)

การเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical sampling) เป็นวิธีการที่จะกำหนดคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลไว้อย่างกว้างๆ ก่อนตามกรอบแนวคิดของงานวิจัย โดยคำนึงถึงความหลากหลายตามลักษณะของการให้ความหมายตามลักษณะที่แตกต่างกันของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างกันตามบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ อายุ เพศ อาชีพ ฯลฯ ซึ่งบุคคลเหล่านี้สะท้อนออกมาตามมุมมองของตน แล้วจึงนำมโนทัศน์ที่ได้จากข้อมูลเชื่อมโยงกับการใช้ความไวต่อทฤษฎี (Theoretical Sensitivity) สร้างและจัดหมวดหมู่มโนทัศน์เข้าด้วยกันเพื่อให้สามารถเลือกหรือกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักรายต่อไป ดังนั้นการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักจึงเป็นการระบุอย่างกว้างๆในเบื้องต้นก่อน ความไวต่อทฤษฎีและมโนทัศน์ต่างๆที่เกิดขึ้นจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายแรกจะเป็นข้อมูลที่ชี้ให้เห็นถึงผู้ให้ข้อมูลรายอื่นๆ เมื่อได้ข้อมูลเพิ่มเติมก็จะนำมาวิเคราะห์ ตีความเพื่อสร้างและจัดหมวดหมู่มโนทัศน์เหล่านี้ออกเป็นคุณสมบัติ (Property) หรือมิติ (Dimension) ต่างๆ แล้วเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ต่อไปอีก จนกระทั่งพบว่าการหาข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากการสร้างมโนทัศน์เริ่มเป็นแบบแผนที่ซ้ำซ้อนและแน่นอน แม้จะมีข้อมูลเพิ่มเติมอีกก็มิได้ให้มโนทัศน์ที่แตกต่างไป ซึ่งหมายความว่า ทฤษฎีได้ถึงจุดอิ่มตัวแล้ว (Theoretical Saturation) กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลจึงยุติลง ดังนั้นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆไม่ว่าจะเป็นการสังเกต การจดบันทึกหรือการสัมภาษณ์เชิงลึกนั้นจึงเป็นไปเพื่อรวบรวมข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่ศึกษาอย่างรอบด้าน โดยอาศัยการบรรยายเหตุการณ์การเล่าประสบการณ์ต่างๆอย่างละเอียด เพื่อที่จะเข้าถึง

ความหมายของปรากฏการณ์และบริบทที่เชื่อมโยงไปสู่การอธิบายสาเหตุของพฤติกรรมหรือความสัมพันธ์ทางสังคมต่างๆอย่างถูกต้องตรงกับความหมายของสิ่งที่เกิดขึ้นจริงได้ (อรสุดา เจริญรัถ 2543 : 56-57) โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ดังนี้

1.กลุ่มผู้สูงอายุของชุมชน จำนวน 4 คน

2.กลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มกิจกรรมของชุมชน จำนวน 6 คน

4.ชาวบ้านทั่วไปที่มีคุณสมบัติและสถานภาพแตกต่างกัน จำนวน 11 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการศึกษา ดังนี้

1.การศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) ซึ่งประกอบด้วยรายงานต่างๆ เอกสารบันทึกการประชุมของชุมชนและเอกสารอื่นๆที่เกี่ยวกับชุมชนที่ถูกเก็บรวบรวมไว้ โดยผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ เสนอ อ้างอิง หรือตีความตามความเข้าใจของผู้วิจัย

2.การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้ควบคู่กับการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interview) โดยเป็นการที่ผู้วิจัยเข้าไปสังเกตและร่วมพูดคุยกับกลุ่มคนที่ต้องการศึกษา โดยมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชนให้เป็นที่ยอมรับจนเกิดความไว้วางใจและได้รับการยินยอมให้เข้าไปศึกษาและเก็บรายละเอียดข้อมูล อีกทั้งยังเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่สามารถมองเห็นได้ไปด้วยพร้อมๆ กัน

การสังเกต หมายถึง การเฝ้าดูหรือศึกษาเหตุการณ์หรือเรื่องราวโดยละเอียด ดังนั้นการสังเกตในการวิจัยเชิงคุณภาพ จะเป็นการสังเกตอย่างมีระบบในสภาพธรรมชาติของพื้นที่ศึกษาเพื่อดู ฟัง และรับรู้สภาพการณ์ในพื้นที่ เป็นวิธีการเก็บข้อมูล โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นการสังเกตที่ไม่ติดกรอบเกณฑ์ และการสังเกตจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้จากความสามารถในการดู เก็บ จดจำ นำมาเขียน อ่าน ทำบันทึก แล้วนำมาเรียบเรียงเขียนสะท้อนประสบการณ์ที่ได้จากพื้นที่การศึกษา (นิศา ชูโต 2545 : 136-137)

2.การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ผู้ศึกษาได้ใช้เทคนิคนี้กับบุคคลที่เป็นผู้รู้ (Key Informants) ซึ่งได้แก่ผู้ที่จะให้ข้อมูลหลักทั้ง 4 กลุ่ม โดยมุ่งประเด็นการสนทนาและคำตอบที่ผู้สัมภาษณ์สนใจ ทั้งนี้แล้วแต่ความเหมาะสมและสถานการณ์ เน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ถามและผู้ตอบภายใต้กฎเกณฑ์ มีประเด็นการพูดคุยเพื่อให้ได้ข้อมูลในส่วนของประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหมู่บ้านดอนขุนวิเศษ ตลอดจนแนวความคิด การให้ความหมาย แนวทางปฏิบัติของคนในชุมชนเกี่ยวกับการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชุมชน รวมไปถึงอุปสรรค ปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นต้น ซึ่งในระหว่างการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนั้น ผู้ศึกษาได้ขออนุญาตผู้ให้ข้อมูล

บันทึกเสียงสนทนา เพื่อช่วยในการเก็บรายละเอียดทั้งหมดและประหยัดเวลาในการบันทึกด้วยการจดเพียงอย่างเดียว

การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก คือ การสัมภาษณ์ที่ผู้สัมภาษณ์มีจุดสนใจอยู่แล้ว จึงพยายามหันความสนใจของผู้ถูกสัมภาษณ์ให้เข้าสู่จุดที่สนใจ ทั้งนี้ เพราะในบางครั้งผู้สัมภาษณ์อาจจะไม่ต้องการทราบเหตุผลหรือข้อเท็จจริงในเรื่องหนึ่งเรื่องใดทุกขั้นตอน เพราะอยู่นอกเหนือจากขอบเขตการวิจัยในขณะนั้น จึงเลือกสัมภาษณ์เฉพาะที่ตนต้องการเท่านั้น (สุภางค์ จันทวานิช 2531 อ้างถึงใน ณรงค์ มาศสุวรรณ 2547 : 39)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการลงพื้นที่นั้น ผู้วิจัยได้ติดต่อขอหนังสือรับรองจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร แล้วจึงติดต่อประสานงานเพื่อให้เข้าถึงแหล่งข้อมูลเป้าหมาย แจ้งความประสงค์ สร้างความคุ้นเคย เพื่อให้เกิดความไว้วางใจและยอมรับ แล้วจึงทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการดังต่อไปนี้

1.การใช้ข้อมูลจากเอกสาร ประกอบด้วย รายงานต่างๆ เอกสารบันทึกการประชุมของชุมชนและเอกสารอื่นๆที่เกี่ยวกับชุมชนที่ถูกเก็บรวบรวมไว้ โดยผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ เสนอ อ้างอิง หรือตีความตามความเข้าใจของผู้วิจัย

2.การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ในการศึกษาเกี่ยวกับบริบทชุมชนและเข้าการร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชนและเก็บรายละเอียดข้อมูลเพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์ อีกทั้งยังเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่สามารถมองเห็นได้ไปด้วยพร้อมๆ กัน โดยมีการแบ่งประเภทของสิ่งที่สังเกตออกเป็น 6 ประเภทด้วยกัน ดังนี้

2.1 การกระทำ คือ เหตุการณ์หรือพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งไม่ยาวนานต่อเนื่อง เช่น ลักษณะการดำรงชีวิตหรือกิจกรรมทั่วๆไปของชาวบ้าน

2.2 กิจกรรม คือเหตุการณ์ สถานการณ์หรือกิจกรรมที่กระทำในลักษณะต่อเนื่อง เป็นแบบแผนปฏิบัติอย่างเป็นกระบวนการ มีขั้นตอน เช่น แบบแผนกิจกรรมต่างๆ การใช้เวลาว่าง การเรียนรู้ การหาเลี้ยงชีพ ในระดับบุคคล ครอบครัว หรือชุมชน ซึ่งจะบ่งชี้ให้เห็นถึงหน้าที่ สถานภาพ บทบาท และความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน

2.3 ความหมาย คือ การที่บุคคลอธิบายหรือให้ความหมายเกี่ยวกับการกระทำหรือกิจกรรม ซึ่งอาจเป็นลักษณะเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ ค่านิยม เจตคติ การรับรู้ โลกทัศน์ บรรทัดฐานหรือระเบียบเกี่ยวกับกิจกรรมนั้นๆ

2.4 ความสัมพันธ์ คือลักษณะความเกี่ยวข้องระหว่างบุคคลต่างๆในชุมชนที่ศึกษา ว่ามีลักษณะการยึดโยงกันอย่างไร มีแบบแผนอย่างไร ทั้งในทางที่ลงลอยและขัดแย้งกัน ซึ่งจะทำให้สามารถวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมของชุมชนที่ศึกษาได้อย่างชัดเจน

2.5 การมีส่วนร่วม คือลักษณะของการปรับตัว การเข้าร่วมในกิจกรรมของกลุ่มสมาชิกในชุมชนในสถาการณ์ต่างๆ

2.6 สภาพสังคม คือสภาพของชุมชนที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาทั้งในด้านภูมิศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม แบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ความเชื่อ วิถีชีวิตและเจตคติ

3.การสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview) โดยอาศัยแนวคำถามที่ถูกพัฒนาขึ้นไว้ล่วงหน้าให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และใช้วิธีการบันทึกเทปเพื่อความสะดวกในการสัมภาษณ์และเพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างครบถ้วน โดยแบ่งการสัมภาษณ์ออกเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

3.1 แบบเปิดกว้าง ไม่จำกัดคำตอบ โดยผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์จะให้ผู้ตอบมีอิสระที่จะอธิบายแนวความคิดของตนได้อย่างอิสระ มีความรู้สึกเป็นธรรมชาติ

3.2 แบบเจาะลึกหรือแบบมีจุดสนใจเฉพาะ เพื่อค้นหาข้อมูลที่ผู้วิจัยมีความสนใจอยู่แล้ว และพยายามหันความสนใจของผู้สัมภาษณ์เข้ามาสู่จุดที่ตั้งไว้

3.3 แบบตะล่อมกล่อมเกลา เป็นการสัมภาษณ์เพื่อล้วงความรู้สึกนึกคิดหรือเจตคติที่มีต่อเรื่องที่ให้การสัมภาษณ์

3.4 แบบสัมภาษณ์ผู้ที่ให้ข้อมูลสำคัญ เป็นการสัมภาษณ์ผู้รู้ในเรื่องที่ต้องการอย่างละเอียดลึกซึ้งเพียงพอ

การสัมภาษณ์ระดับลึกนั้นเป็นการเก็บข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของชุมชน ความเป็นมา แนวคิด ค่านิยม ความเข้าใจรับรู้ การให้ความหมายและแนวทางการปฏิบัติตนในการดำรงชีวิตตามวิถีของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยการสัมภาษณ์จะเป็นการสนทนาอย่างเป็นกันเอง หลีกเลี่ยงการถามนำหรือการเสนอแนะคำตอบ ไม่โต้แย้งผู้ให้ข้อมูล และจะต้องไม่พยายามสรุปสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลพูด เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถบอกเล่าจากประสบการณ์จริงได้อย่างละเอียดชัดเจน การสัมภาษณ์ทุกครั้งได้ใช้เทปบันทึกเสียงในการบันทึกการสนทนาโดยจะขออนุญาตและชี้แจงให้ผู้ให้ข้อมูลเข้าใจก่อนการสัมภาษณ์และใช้การจดบันทึกย่อสำหรับบางประเด็นที่จะใช้ในการสัมภาษณ์เพิ่มเติมจากข้อมูลที่ได้ในขณะที่สัมภาษณ์ เพื่อให้การสัมภาษณ์เป็นไปอย่างราบรื่นและได้ข้อมูลครบถ้วน หลังจากการเก็บข้อมูลครบถ้วนแล้วผู้วิจัยได้นำเทปคำสัมภาษณ์มาถอดความอย่างละเอียดเพื่อจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์อย่างเป็นระบบต่อไป

การตรวจสอบข้อมูล

เมื่อผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการต่างๆแล้ว เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเชื่อถือได้ ผู้วิจัยจึงได้ทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) อันประกอบด้วยการตรวจสอบด้วยวิธีการเหล่านี้ (สุภางค์ จันทวานิช 2536 : 103)

1.การตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลบุคคลที่ต่างกัน

2.การตรวจสอบข้อมูลในสถานที่ที่ต่างกัน

3.การตรวจสอบข้อมูลในเวลาที่ต่างกัน

4.การตรวจสอบข้อมูลโดยใช้ผู้เก็บข้อมูลที่ต่างกัน

5.การตรวจสอบข้อมูลกับเจ้าของข้อมูล

วิธีดังกล่าวเป็นการตรวจสอบข้อมูลเพื่อให้เกิดความถูกต้องและความเข้าใจที่ตรงกัน นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้วิธีตรวจสอบข้อมูลแบบถามซ้ำ คือการพิจารณาข้อมูลที่เก็บมาได้ หากข้อมูลใดเป็นที่สนใจ ผู้วิจัยก็ตรวจสอบความตรงภายในด้วยการสอบถามอีกครั้งหนึ่ง

การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

แนวคิดของทฤษฎีฐานราก คือ ความพยายามที่จะสร้างและพัฒนาข้อมูล (Data) ไปสู่มโนทัศน์ (Concept) จัดข้อมูลเข้าสู่หมวดหมู่ (Categories) และพยายามพัฒนาให้หมวดหมู่ของข้อมูลมีความอิ่มตัว (Saturation) โดยการหากรณีศึกษาที่จะให้คำอธิบายที่แตกต่างไปจากข้อมูลและมโนทัศน์เดิมที่มีอยู่ (Negative Case) และพัฒนามโนทัศน์ไปสู่ข้อเสนอเชิงทฤษฎี (Propositions) (Glaser and Strauss 1967) ซึ่งเป็นกระบวนการที่เป็นการสร้างและทดสอบทฤษฎีในเวลาเดียวกัน (Strauss 1987) ดังนั้นในการประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล จึงได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้คือ เมื่อการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายแรกสิ้นสุดลง ผู้วิจัยได้เริ่มการวิเคราะห์ข้อมูลในเบื้องต้น โดยการนำเทปบันทึกการสัมภาษณ์มาถอดแบบคำต่อคำ (Transcript) อ่านอย่างวิเคราะห์เพื่อสร้างมโนทัศน์ (Concept) จากข้อมูลที่ได้และจัดหมวดหมู่ของมโนทัศน์ (Categories) สร้างเป็นสมมติฐานชั่วคราว จากนั้นผู้วิจัยจะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายต่อไปที่คาดว่าจะให้ข้อมูลที่แตกต่างไปจากมิติ (Dimensions) และคุณสมบัติ (Properties) ของกลุ่มมโนทัศน์ที่พบจากการสัมภาษณ์ครั้งที่ผ่านมา (Negative Case) การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลจะดำเนินไปในลักษณะดังกล่าว จนกว่าจะไม่พบข้อมูลที่ให้คำอธิบายที่เพิ่มขึ้นหรือแตกต่างออกไปจากข้อมูลที่มีอยู่ (Theoretical Saturation) จึงจะยุติการสัมภาษณ์ นำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่โดยอาศัยความไวเชิงทฤษฎีที่เกิดจากการศึกษาแนวคิด งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและประสบการณ์จากพื้นที่ เพื่อให้คำอธิบายแก่ข้อมูล แล้วเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลไปสู่ข้อเสนอ (Proposition) เพื่อนำไปสู่

การสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎี (Theoretical Generalization) ที่เป็นองค์ความรู้ที่จะทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชุมชนเกษตรกรรมที่ดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ โดยขอบเขตในการศึกษาจะพิจารณาในส่วนของกระบวนทัศน์ความคิดใน 2 มิติ คือในมิติของทัศนะมุมมองและในมิติของการให้คุณค่า โดยศึกษาผ่านกิจกรรมการผลิตทั้ง 4 แบบ คือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ

บทที่ 4
บริบทของชุมชนที่ศึกษา

การศึกษาข้อมูลทั่วไปของบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม มีวัตถุประสงค์เพื่อให้มองเห็นและทำความเข้าใจข้อมูลพื้นฐานในชุมชน ประวัติความเป็นมา สภาพทั่วไปของชุมชนที่ศึกษา โครงสร้างและลักษณะทางกายภาพของชุมชน ลักษณะทางประชากร สภาพการเมืองการปกครอง สภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคม สถาบันในชุมชนและสภาพปัจจุบันทางสังคมในชุมชน จนในที่สุดของการศึกษาเช่นนี้เชื่อว่าจะช่วยให้สามารถตีความปรากฏการณ์ทางสังคมที่แสดงให้เห็นถึงรากฐานของกระบวนทัศน์ความคิดและวิถีการปฏิบัติของชุมชนได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยที่การทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมทั่วไปที่เกี่ยวข้องในชุมชนนั้น ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ปรากฏข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ดังต่อไปนี้

ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดนครปฐม

ประวัติความเป็นมา

นครปฐม เป็นอู่อารยธรรมสำคัญที่มีประวัติความเป็นมายาวนานในแผ่นดินสุวรรณภูมิ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์กล่าวว่า เมืองนครปฐมแต่เดิมนั้นตั้งอยู่ริมทะเล เป็นเมืองเก่าแก่ มีความเจริญรุ่งเรืองมานับตั้งแต่สมัยสุวรรณภูมิและเป็นราชธานีสำคัญในสมัยทวารวดี ในยุคนั้นนครปฐมเป็นแหล่งเผยแพร่อารยธรรมจากประเทศอินเดียซึ่งรวมทั้งพุทธศาสนา นครปฐมจึงเป็นศูนย์กลางของความเจริญ มีชนชาติต่างๆอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นจำนวนมาก ต่อมาได้เกิดความแห้งแล้งขึ้นในเมืองนครปฐม เพราะกระแสน้ำที่ไหลผ่านตัวเมืองเปลี่ยนเส้นทาง ประชาชนจึงอพยพไปตั้งหลักแหล่งอยู่ริมน้ำและสร้างเมืองใหม่ขึ้นชื่อ “เมืองนครไชยศรี” หรือ “ศรีวิชัย” นครปฐมจึงกลายเป็นเมืองร้างมาเป็นเวลาหลายร้อยปี จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะที่ทรงยังผนวชได้ธุดงค์ไปพบพระปฐมเจดีย์และทรงเห็นว่าเป็นเจดีย์องค์ใหญ่ไม่มีที่ใดเทียบเท่า ครั้นเมื่อได้ครองราชย์จึงโปรดฯให้ก่อเจดีย์แบบลังกาครอบองค์เดิมไว้ โดยให้ชื่อว่า

“พระปฐมเจดีย์” และได้ทรงปฏิสังขรณ์สิ่งต่างๆในบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ให้มีสภาพดี และโปรดฯให้ขุดคลองเจดีย์บูชาเพื่อให้การเสด็จมานมัสการสะดวกขึ้น

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เริ่มก่อสร้างทางรถไฟสายใต้ผ่านเมือง นครปฐม ซึ่งขณะนั้นยังเป็นป่ารก พระองค์จึงโปรดฯให้ย้ายเมืองจากตำบลท่านา อำเภอนครชัยศรี มาตั้งที่บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์เหมือนเช่นครั้งสมัยโบราณ ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ เป็นที่เสด็จแปรพระราชฐานและฝึกซ้อมรบแบบเสือป่า โดยโปรดฯให้ตัดถนนเพิ่มขึ้นอีกหลายสาย รวมทั้งสร้างสะพานเจริญศรัทธาข้ามคลองเจดีย์บูชาเชื่อมระหว่างสถานีรถไฟกับองค์พระปฐมเจดีย์ ตลอดจนสร้างพระร่วงโรจนฤทธิ์ทางด้านทิศเหนือขององค์พระปฐมเจดีย์และบูรณะองค์พระปฐมเจดีย์ให้สมบูรณ์สวยงามดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน และได้โปรดให้เปลี่ยนชื่อจากเมือง “นครไชยศรี” เป็น “นครปฐม” สืบต่อมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

ที่ตั้งและอาณาเขต

นครปฐม เป็นจังหวัดในภาคกลาง ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีนซึ่งเป็นพื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลาง โดยอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 13 องศา 45 ลิปดา 10 ฟิลิปดา เส้นแวงที่ 100 องศา 4 ลิปดา 28 ฟิลิปดา มีพื้นที่ 2,168.327 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,355,204 ไร่ เท่ากับ ร้อยละ 0.42 ของประเทศ และมีพื้นที่เป็นอันดับที่ 62 ของประเทศ อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครไปตามเส้นทางถนนเพชรเกษม 56 กิโลเมตร หรือตามเส้นทางถนนบรมราชชนนี (ถนนปิ่นเกล้า – นครชัยศรี) 51 กิโลเมตร และตามเส้นทางรถไฟ 62 กิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ อำเภอกำแพงแสนและอำเภอบางเลน ติดต่อกับอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี

ทิศใต้ อำเภอเมืองและอำเภอสามพราน ติดต่อกับอำเภอกระทุ่มแบน อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร และอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี

ทิศตะวันออกอำเภอบางเลนและอำเภอพุทธมณฑล ติดต่อกับอำเภอไทรน้อย อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี เขตทวีวัฒนา เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร และอำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ทิศตะวันตก อำเภอเมืองและอำเภอกำแพงแสน ติดต่อกับอำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี และอำเภอท่ามะกา อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
(สำนักงานจังหวัดนครปฐม 2009)

ภาพที่ 1 แผนที่จังหวัดนครปฐม

ที่มา : จังหวัดนครปฐม, ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดนครปฐม [Online], Accessed 2 February 2009. Available from : http://www.nakhonpathom.go.th

สภาพการเมืองการปกครอง

จังหวัดนครปฐมมีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 2,168.327 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,355,204 ไร่ เป็นอันดับที่ 62 ของประเทศ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 7 อำเภอ 106 ตำบล 930 หมู่บ้าน 1 เทศบาลนคร 14 เทศบาลตำบล และ 100 องค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเขตการปกครองทั้ง 7 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองนครปฐม อำเภอนครชัยศรี อำเภอสามพราน อำเภอกำแพงแสน อำเภอบางเลน อำเภอดอนตูม และอำเภอพุทธมณฑล การเลือกตั้งในเขตพื้นที่จังหวัดนครปฐมอยู่ภายใต้อำนาจหน้าที่ในการดำเนินการจัดการเลือกตั้งของสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัดนครปฐม ได้แก่ การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา และการเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่นและสมาชิกสภาท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด นายกเทศมนตรี สมาชิกสภาเทศบาล นายกองค์การบริหารส่วนตำบล และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (สำนักงานจังหวัดนครปฐม 2009)

สภาพภูมิประเทศ

จังหวัดนครปฐมตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม ลักษณะของดินมีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูกด้วยมีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่าน แม่น้ำสายนี้ไหลแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่บ้านปากคลองมะขามเฒ่า อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท มีความยาวตลอดลำน้ำประมาณ 325 กิโลเมตร ช่วงที่ไหลผ่านจังหวัดนครปฐม มีความยาวประมาณ 97 กิโลเมตร มีชื่อเรียกต่างกันไป คือ เมื่อไหลผ่านอำเภอนครชัยศรี จะเรียกว่า “แม่น้ำนครชัยศรี” เมื่อไหลผ่านอำเภอสามพราน จะเรียกว่า “แม่น้ำท่าจีน” เมื่อไหลผ่านอำเภอบางเลน จะเรียกว่า “แม่น้ำสุพรรณ” สภาพภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐมโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นที่ราบถึงค่อนข้างราบเรียบ ไม่มีภูเขาและป่าไม้ ระดับความแตกต่างของความสูงของพื้นที่อยู่ระหว่าง 2 – 10 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง สภาพพื้นที่โดยทั่วไปลาดจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ และตะวันตกสู่ตะวันออก มีแม่น้ำท่าจีนไหลผ่านจากทิศเหนือ ลงสู่ทิศใต้ พื้นที่ทางตอนเหนือและทางตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่เป็นที่ดอน ส่วนพื้นที่ทางตอนกลางของจังหวัดเป็นที่ราบลุ่ม มีที่ดอนกระจายเป็นแห่งๆ และมีแหล่งน้ำกระจาย สำหรับพื้นที่ด้านตะวันออกและด้านใต้ เป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน มีคลองธรรมชาติและคลองซอยที่ขุดขึ้นเพื่อการเกษตรและคมนาคมอยู่มาก พื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเล 2 – 4 เมตร (สำนักงานจังหวัดนครปฐม 2009)

สภาพภูมิอากาศ

โดยทั่วไปอากาศไม่ร้อนจัดเกินไปในฤดูร้อน อุณหภูมิสูงสุดในเดือนเมษายน อุณหภูมิต่ำสุดของฤดูหนาวในเดือนธันวาคม และมีฝนตกชุกในช่วงเดือนสิงหาคมและกันยายน จากสถิติข้อมูลอุณหภูมิของจังหวัดนครปฐม โดยใช้ข้อมูลของสถานีอุตุนิยมวิทยานครปฐม เปรียบเทียบย้อนหลัง 5 ปี ตั้งแต่ปี 2546 – 2550 ปรากฏว่า อุณหภูมิโดยทั่วไปอยู่ในเกณฑ์ปกติ สำหรับอุณหภูมิเฉลี่ยสูงที่สุด วัดได้ 39.4 องศาเซลเซียส เมื่อวันที่ 15 เมษายน 2547 และอุณหภูมิเฉลี่ยต่ำที่สุด วัดได้ 11.1 องศาเซลเซียส เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2549

การคมนาคมและการขนส่ง

จังหวัดนครปฐมมีการคมนาคมขนส่งที่สะดวก เส้นทางคมนาคมมีทั้งทางรถยนต์และรถไฟ จนมีคำกล่าวว่า “จังหวัดนครปฐมเป็นประตูสู่ภาคใต้” การคมนาคมทางน้ำนั้น มีเฉพาะหมู่บ้านที่อยู่ใกล้บริเวณริมแม่น้ำลำคลองเท่านั้น การเดินทางสู่กรุงเทพมหานครสามารถเดินทางทางรถยนต์ไปตามถนนเพชรเกษม – บางแค มีระยะทางประมาณ 56 กิโลเมตร และเส้นทางสายพุทธมณฑล – ปิ่นเกล้า มีระยะทางประมาณ 51 กิโลเมตร ระยะทางจากจังหวัดนครปฐมไปยัง

จังหวัดใกล้เคียงต่างๆ คือ นครปฐม – สุพรรณบุรี 105 กิโลเมตร นครปฐม – กาญจนบุรี 65 กิโลเมตร นครปฐม – ราชบุรี 41 กิโลเมตร นครปฐม – สมุทรสงคราม 65 กิโลเมตร และนครปฐม – สมุทรสาคร 48 กิโลเมตร (สำนักงานจังหวัดนครปฐม 2009)

ประชากร

จังหวัดนครปฐม ถือเป็นจังหวัดที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น จากข้อมูลของที่ทำการปกครองจังหวัดนครปฐม จำนวนประชากรตามหลักฐานการทะเบียนราษฎร ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2550 รวมทั้งสิ้น 830,970 คน เป็นชาย 401,245 คน หญิง 429,725 คน ครัวเรือนทั้งสิ้น 293,401 ครัวเรือน สำหรับอำเภอที่มีประชากรมากที่สุด ได้แก่ อำเภอเมืองนครปฐม มีจำนวน 183,739 คน รองลงมา ได้แก่ อำเภอสามพราน มีจำนวน 168,280 คน และอำเภอกำแพงแสน มีจำนวน 112,418 คน ประชากรที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเป็นชาวไทยภาคกลาง ชาวไทยเชื้อสายจีน ชาวไทยเชื้อสายลาว และชาวไทยเชื้อสายมอญ ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ รองลงไปได้แก่ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนาฮินดู และจากการสำรวจภาวการณ์การทำงานของจังหวัดในเดือนเมษายน – มิถุนายน 2550 ประชากรผู้ที่มีอายุ 15 ปี ขึ้นไปที่อยู่ในกำลังแรงงานรวม 589,566 คน คิดเป็นร้อยละ 60.61 ของประชากรทั้งหมด โดยแยกเป็นชาย 311,044 คน คิดเป็นร้อยละ 52.76 เป็นหญิง 278,522 คน คิดเป็นร้อยละ 47.24 มีผู้มีงานทำ จำนวน 582,517 คน คิดเป็นร้อยละ 98.80 ของผู้ที่อยู่ในกำลังแรงงาน และมีผู้ว่างงาน คือ ผู้ไม่มีงานทำและพร้อมที่จะทำงาน จำนวน 7,049 คน คิดเป็นร้อยละ 1.20 ของผู้ที่อยู่ในกำลังแรงงาน (จังหวัดนครปฐม 2009)

สภาพเศรษฐกิจ

จังหวัดนครปฐม เป็นจังหวัดที่อยู่ในเขตปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร การคมนาคมขนส่งสะดวกรวดเร็ว ค่าจ้างแรงงานต่ำกว่ากรุงเทพมหานคร ผลผลิตทางการเกษตรมีราคาถูกและคุณภาพดี เพราะความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดิน เศรษฐกิจของจังหวัดนครปฐมในปัจจุบันจึงขยายตัวอย่างรวดเร็ว ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม เช่น การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ สินค้าที่นำรายได้จำนวนมหาศาลเข้าสู่จังหวัด ได้แก่ ข้าว อ้อย ถั่ว หน่อไม้ฝรั่ง ส้มโอ มะพร้าวน้ำหอม ส้มเขียวหวาน องุ่น ขนุน ผักสดนานาชนิด ไม้ดอกไม้ประดับ ฯลฯ สัตว์ที่นิยมเลี้ยง ได้แก่ สุกร เป็ด ไก่ วัวเนื้อ และวัวนม การเลี้ยงปลาและกุ้งน้ำจืดในพื้นที่อำเภอสามพราน อำเภอนครชัยศรี อำเภอพุทธมณฑล และอำเภอเมืองนครปฐม มีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น โรงงานทอผ้า และผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูป โรงงานผลิตของเล่น โรงงานพลาสติก โรงงานประกอบรถยนต์ โรงงานกลั่นน้ำมันพืช โรงงานผลิตเครื่องเคลือบดินเผา โรงงานสุรา โรงงานผลิตอาหาร

กึ่งสำเร็จรูป และสำเร็จรูป ฯลฯ อาชีพอื่นๆ ของประชากร ได้แก่ การค้าขาย และการบริการ ในปัจจุบัน พื้นที่อำเภอเมืองนครปฐมยังเป็นที่ตั้งของหอพักนักศึกษาและอพาร์ทเมนต์เป็นจำนวนมาก

จังหวัดนครปฐมมีพื้นที่เกษตรกรรมทั้งสิ้น 796,229 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 58.75 ของพื้นที่ การเกษตรกรรม เป็นสาขาการผลิตที่สำคัญของจังหวัดนครปฐม พืชเศรษฐกิจที่ทำรายได้ให้จังหวัดนครปฐม ได้แก่ ข้าว อ้อย ไม้ผล พืชผักต่างๆ และไม้ดอก ไม้ประดับ ประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 23.57 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีพื้นที่การเกษตรประมาณร้อยละ 58.75 ของพื้นที่จังหวัด อาชีพเกษตกรรมที่สำคัญ ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ทำสวนผลไม้ และการเลี้ยงสัตว์ แต่ว่าอย่างไรก็ดี ความเจริญทางด้านอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว สาเหตุของการขยายตัวเขตเมืองนี้เอง พื้นที่ทำการเกษตรลดน้อยลง เหลือเพียงร้อยละ 65 ของพื้นที่จังหวัด ระบบการเกษตรในจังหวัดนครปฐมจัดเป็นเขตเกษตรก้าวหน้าเพราะมีระบบชลประทานที่ดี โดยอาศัยแหล่งน้ำจากลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ท่าจีน และแม่กลอง ประกอบกับเกษตรกรจังหวัดนครปฐมมีศักยภาพสูง สามารถเรียนรู้วิทยาการแบบใหม่ๆ และมีการใช้เทคโนโลยีในภาคการเกษตรที่พัฒนามากขึ้นระดับหนึ่ง การเกษตรกรรมของจังหวัดนครปฐมจึงมีความเป็นไปได้สูงต่อการวางแผนจัดระบบการผลิตเพื่อเชื่อมโยงการส่งออก (สำนักงานจังหวัดนครปฐม 2009)

ในส่วนของการพาณิชยกรรม จังหวัดนครปฐมถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางทางการค้าของภูมิภาคตะวันตกและเป็นชุมทางการขนส่ง การขนถ่ายสินค้ามายาวนาน โดยทางรถไฟ รถยนต์ และการขนส่งสินค้าเกษตรทางน้ำ เพื่อเข้าสู่ตลาดกรุงเทพมหานคร รวมทั้งมีความได้เปรียบทางด้านทำเลที่ตั้ง ประกอบกับโครงสร้างพื้นฐานของจังหวัดที่มีความพร้อมทั้งด้านการไฟฟ้า การประปา การโทรศัพท์ และการคมนาคมขนส่ง รวมทั้งมีการพัฒนาการเกษตรในทุกด้าน จึงก่อให้เกิดการลงทุนอุตสาหกรรมต่อเนื่องจากการเกษตรได้อย่างดีและรวดเร็ว ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจของจังหวัดกระจายไปสู่สาขาต่างๆ และมีความมั่นคงจนกลายเป็นศูนย์กลางทางพาณิชยกรรมขนาดใหญ่ ทั้งนี้ จากข้อมูลของสำนักงานพัฒนาธุรกิจการค้าจังหวัดนครปฐม ในปี 2550 มีผู้ประกอบธุรกิจซึ่งจดทะเบียนธุรกิจใหม่จนถึงสิ้นสุดรวม 455 ราย จำนวนทุนจดทะเบียนรวม 1,020,685,000 บาท จังหวัดนครปฐมจึงเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จากข้อมูลของสำนักงานสถิติจังหวัดนครปฐม และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แสดงให้เห็นถึงสภาพทางเศรษฐกิจของจังหวัดนครปฐมในปี 2549 พบว่า ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อหัว 137,856 บาทต่อปี เป็นอันดับ 13 ของประเทศ และเป็นอันดับที่ 5 ของภาคกลาง โดยทั้งจังหวัดมีผลิตภัณฑ์มวลรวม 132,409 ล้านบาท รายได้ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับสาขาอุตสาหกรรมมากที่สุด คิดเป็นมูลค่า 15,702 ล้านบาท รองลงมาเป็นสาขาการขายส่ง ขายปลีก คิดเป็นมูลค่า 10,962 ล้านบาท สาขาเกษตรกรรม เป็นอันดับ 3 คิดเป็นมูลค่า 10,313 ล้านบาท สาขาการขนส่ง สถานที่เก็บสินค้า

และการคมนาคม คิดเป็นมูลค่า 5,239 ล้านบาท สาขาการก่อสร้าง คิดเป็นมูลค่า 4,347 ล้านบาท สาขาบริหารราชการ คิดเป็นมูลค่า 3,180 ล้านบาท สาขาตัวกลางทางการเงิน คิดเป็นมูลค่า 3,253 ล้านบาท สาขาการศึกษา คิดเป็นมูลค่า 4,128 ล้านบาท สาขาการไฟฟ้า ก๊าซ และการประปา คิดเป็นมูลค่า 39,265 ล้านบาท สาขาการประมง คิดเป็นมูลค่า 3,244 ล้านบาท สาขาบริการด้านอสังหาริมทรัพย์ คิดเป็นมูลค่า 2,478 ล้านบาท การให้เช่า และบริการทางธุรกิจ คิดเป็นมูลค่า 2,364 ล้านบาท สาขาโรงแรมและภัตตาคาร 2,410 ล้านบาท สาขาการบริการด้านสุขภาพและงานสังคมสงเคราะห์ คิดเป็นมูลค่า 2,122 ล้านบาท สาขาการบริการชุมชน สังคม และการบริการส่วนบุคคลอื่นๆ คิดเป็นมูลค่า 1,098 ล้านบาท สาขาการทำเหมืองแร่และเหมืองหิน คิดเป็นมูลค่า 1,244 ล้านบาท และสาขาลูกจ้างในครัวเรือนส่วนบุคคล คิดเป็นมูลค่า 120 ล้านบาท นอกจากนี้ จังหวัดนครปฐมมีองค์กรภาคเอกชนซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาและช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจและสังคมโดยรวมของจังหวัดที่มีศักยภาพในอันที่จะส่งเสริมสนับสนุนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดหลายองค์กร ได้แก่ สโมสรไลออนส์ จำนวน 3 แห่ง สโมสรโรตารี่ จำนวน 7 แห่ง นอกจากนี้ ยังมีองค์กรภาคเอกชนที่เป็นกำลังหลักให้คณะกรรมการร่วมภาครัฐบาลและเอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ (กรอ.) จังหวัดนครปฐมอีก 3 องค์กร ได้แก่ หอการค้าจังหวัดนครปฐม สภาอุตสาหกรรมจังหวัดนครปฐม และชมรมธนาคารจังหวัดนครปฐม (สำนักงานจังหวัดนครปฐม 2009)

สภาพสังคม

ความเป็นราชธานีที่เก่าแก่มาตั้งแต่โบราณ จังหวัดนครปฐมจึงเป็นเมืองที่มีประชาชนที่หลากหลายเชื้อชาติที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน กลายเป็นชาวจังหวัดนครปฐมปัจจุบัน ซึ่งสามารถจำแนกได้ 5 เชื้อชาติหลัก คือ เชื้อชาติเขมร ปัจจุบันมีประชากรอยู่ประมาณ 30 ครอบครัว เชื้อชาติต่อมาเป็นชาวลาว เรียกว่า ลาวเวียงจันทร์ ชาวมอญเป็นประชากรอีกกลุ่มหนึ่งที่ซึ่งอพยพมาอาศัยอยู่ในเมืองไทยอันเนื่องจากเกิดสงครามกลางเมืองกับพม่า คนจีนก็เป็นอีกประเภทหนึ่งกับที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย โดยอพยพมาจากจีนแผ่นดินใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 2 และ 3 มักจะประกอบอาชีพพ่อค้าวาณิชเป็นหลัก จังหวัดนครปฐมยังมีไทยโซ่งเป็นอีกเชื้อชาติหนึ่ง ซึ่งไทยโซ่งนั้นเดิมเรียกว่า ลาวโซ่ง โดยได้อพยพเข้ามาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากเชื้อชาติดังกล่าวมาแล้ว ยังมีแขกอีกเชื้อชาติหนึ่ง ซึ่งได้อพยพเข้ามาอาศัยในจังหวัดนครปฐม โดยมีชุมชนใหญ่อยู่ในบริเวณวัดประชานาถหรือที่ชาวบ้านเรียกทั่วไป คือ วัดโคกแขก นั่นเอง

ในเรื่องการศึกษานั้น จังหวัดนครปฐมถือได้ว่า มีความพร้อมทางการจัดการศึกษา กล่าวคือ มีสถานศึกษาทุกระดับที่จะให้บริการทางการศึกษาแก่เด็ก เยาวชน และประชาชนในจังหวัดอย่างเพียงพอ ตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา สถาบันการศึกษาในจังหวัดนครปฐมมีทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน และนอกระบบโรงเรียนทั้งภาครัฐและเอกชน และเป็นที่ตั้งของสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่ง ประกอบด้วย มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ มหาวิทยาลัยคริสเตียน มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และโรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน และเป็นที่ตั้งของโรงเรียนหลายแห่ง อาทิเช่น โรงเรียนพระปฐมวิทยาลัย โรงเรียนราชินีบูรณะ โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศิลปากร โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม โรงเรียนมหิดลวิทยานุสรณ์ โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน วิทยาลัยเทคนิคนครปฐม โรงเรียนการบินกำแพงแสน โรงเรียนพลตำรวจภูธรภาค 3 เป็นต้น ในด้านการศึกษาขั้นพื้นฐานจังหวัดนครปฐมมีสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครปฐมเขต 1 รับผิดชอบดูแลสถานศึกษาในพื้นที่อำเภอเมืองนครปฐม อำเภอกำแพงแสน และอำเภอดอนตูม ส่วนสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครปฐมเขต 2 รับผิดชอบดูแลสถานศึกษาในพื้นที่อำเภอนครชัยศรี อำเภอบางเลน อำเภอสามพราน และอำเภอพุทธมณฑล

ในเรื่องการสาธารณสุข จังหวัดนครปฐมถือได้ว่ามีความพร้อมทางการจัดการด้านสาธารณสุข มีสถานพยาบาลทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขรองรับผู้ป่วยได้อย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ ในปี 2550 จังหวัดนครปฐมมีจำนวนสถานพยาบาลแผนปัจจุบันที่มีเตียงผู้ป่วยไว้ค้างคืนทั้งสิ้น 16 แห่ง มีจำนวน 1,607 เตียง ในจำนวนนี้เป็นสถานพยาบาลที่สังกัดกระทรวงสาธารณสุข 10 แห่ง จำนวน 1,042 เตียง สังกัดกระทรวงอื่น 2 แห่ง จำนวน 200 เตียง และเป็นสถานพยาบาลเอกชน 4 แห่ง จำนวน 365 เตียง นอกจากนี้ ยังมีสถานีอนามัย จำนวน 133 แห่ง และคลินิกทุกประเภท จำนวน 326 แห่ง ในส่วนของบุคลากรทางสาธารณสุขที่สำคัญ ได้แก่ แพทย์ มีจำนวน 276 คน คิดเป็นอัตราส่วนแพทย์ต่อประชากรเท่ากับ 1 ต่อ 2,940 ทันตแพทย์ จำนวน 49 คน เภสัชกร จำนวน 89 คน พยาบาล จำนวน 1,189 คน คิดเป็นอัตราส่วนพยาบาลต่อประชากรเท่ากับ 1 ต่อ 682 และผู้ช่วยพยาบาล จำนวน 268 คน (สำนักงานจังหวัดนครปฐม 2009)

ในเรื่องการวัฒนธรรม จังหวัดนครปฐมมีขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และการละเล่นพื้นเมืองสำคัญที่นิยมปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน รวมถึงงานที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี อาทิเช่น งานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ เป็นงานประเพณีที่มีมาแต่โบราณ จัดขึ้น

ระหว่างวันขึ้น 12 ค่ำ ถึงแรม 4 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ เพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุและร่วมกันบริจาคทรัพย์บำรุงรักษาองค์พระปฐมเจดีย์ให้มั่นคงสืบต่อไป ภายในงานจะมีการออกร้านจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองและแสดงมหรสพต่างๆ โดยงานนี้เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 หลังจากที่โปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ครั้งใหญ่ และยังให้ขุดคลองเจดีย์ตั้งแต่ “บ้านท่านา” มาจนถึงกลางเมืองนครปฐม งานเทศกาลอาหาร ผลไม้ และของดีนครปฐม จัดขึ้นในช่วงเทศกาลตรุษจีนปลายเดือนมกราคมถึงต้นเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ผลิตภัณฑ์ด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมที่มีชื่อเสียงของจังหวัด เช่น ส้มโอ มะพร้าวน้ำหอม ฝรั่ง กล้วย เป็นต้น ส่วนผลิตภัณฑ์อาหารอื่นๆ ได้แก่ กุนเชียง หมูแผ่น หมูหยอง หมูหัน ข้าวหลาม ฯลฯ รวมทั้งอาหารโต๊ะจีนที่ขึ้นชื่อตลอดจนสินค้าทางอุตสาหกรรมอื่นๆ โดยในงานจะมีการประกวดผลผลิตด้านการเกษตรประเภทต่างๆ ประเพณีการแห่ผ้าห่มองค์พระปฐมเจดีย์ การนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ที่พุทธศาสนิกชนนิยมกระทำ ได้แก่ การบูชาด้วย ดอกไม้ ธูป เทียน ในวันธรรมดาเป็นปกติ และในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา จะมีการบูชาด้วยการเดินเวียนเทียนทักษิณาวัตรรอบองค์เจดีย์เพื่อเป็นการทำให้จิตใจสงบ นอกจากนี้ ยังเชื่อว่าการถวายสิ่งของเครื่องใช้แด่พระภิกษุสงฆ์จะได้บุญกุศล โดยเฉพาะการถวายผ้ากาสาวพัสตร์ ซึ่งเป็นเครื่องนุ่งห่มแก่พระสงฆ์นั้น จะได้บุญสูงมาก พุทธศาสนิกชนจึงนิยมถวายผ้าดังกล่าว รวมทั้งนำไปห่มพระธาตุเจดีย์ หรือเจดีย์ที่บรรจุอัฐิของบรรพบุรุษของตน โดยเชื่อว่าผ้าที่ตนถวายนั้น นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อพระสงฆ์ใช้นุ่งห่มแล้ว บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว ยังมีโอกาสได้รับบุญกุศลนั้นด้วย และประเพณีลอยกระทง ตรงกับช่วงงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ จึงนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของงานองค์พระปฐมเจดีย์ด้วย ในวันลอยกระทงคืนวันเพ็ญเดือน 12 นี้ มีประชาชนมาเที่ยวงานอย่างคับคั่งมากกว่าวันอื่นๆ เป็นประจำทุกปี และจัดให้มีพิธีลอยกระทงบริเวณคลองเจดีย์บูชาทางด้านสะพานเจริญศรัทธา เป็นต้น

ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ

บ้านดอนขุนวิเศษ ตั้งอยู่ในเขตหมู่ที่ 1 ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอกำแพงแสนไปทางทิศใต้ระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร แต่เดิมหมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านปิดเนื่องจากปัญหาในด้านการคมนาคม จนเมื่อมีการสร้างและพัฒนาถนนจึงเริ่มมีคนต่างถิ่นเข้ามาในหมู่บ้าน ประกอบกับในภายหลังหมู่บ้านแห่งนี้มีชื่อเสียง ได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอกว่าเป็นหมู่บ้านที่เข้มแข็ง มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ชาวบ้านได้มีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จและถูกเลือกให้ได้รับรางวัล หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง "อยู่เย็น เป็นสุข" ประจำปี 2549 โดยได้รับพระราชทานโล่รางวัล จากพระบาทสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

สำหรับประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษนั้น แม้ว่าจะไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ความเป็นมาของชุมชนถูกเล่าต่อๆกันมาระหว่างคนรุ่นต่างๆ และเนื่องจากไม่มีผู้ใดทราบแน่นอนว่าชุมชนแห่งนี้มีอายุกี่ปี การศึกษาประวัติของชุมชนจึงใช้การเปรียบเทียบกับเหตุการณ์หรือสถานที่สำคัญในชุมชนที่อาจมีการบันทึกข้อมูลบางส่วนไว้หรือจากการบอกเล่าของคนในชุมชน ซึ่งจากการสอบถามผู้สูงอายุในชุมชนต่างบอกตรงกันว่า ชุมชนแห่งนี้ถือกำเนิดขึ้นในช่วงปลายของกรุงศรีอยุธยา โดยที่มาและความหมายของคำว่า “บ้านดอนขุนวิเศษ” สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากชื่อของผู้นำชุมชนคนแรกซึ่งก็คือ ท่านขุนชื่อดอน บ้านเดิมอยู่ที่วิเศษชัยชาญ ต่อมาท่านได้อพยพหนีทัพพม่ามาตั้งรกรากที่บริเวณนี้นั่นเอง

จากการเทียบเคียงกับช่วงเวลาทำให้สันนิษฐานได้ว่าชุมชนแห่งนี้น่าจะเกิดขึ้นในช่วงปลายของกรุงศรีอยุธยาจึงน่าจะมีอายุไม่ต่ำกว่า 240 ปี และด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ จึงได้มีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่แห่งนี้มากขึ้นเรื่อยๆสร้างหลักปักฐานจนกลายมาเป็นบ้านดอนขุนวิเศษในปัจจุบัน

ลักษณะทางกายภาพและที่ตั้งของชุมชน

บ้านดอนขุนวิเศษตั้งอยู่ในเขตหมู่ที่ 1 ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม มีพื้นที่ทั้งหมด 1,558 ไร่ เป็นที่ดินทำกินในภาคเกษตรกรรมประมาณ 1,400 ไร่ ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่มไม่มีภูเขาและแม่น้ำ มีคลองส่งน้ำชลประทานผ่านตลอดแนวของหมู่บ้าน และด้วยลักษณะของดินที่เป็นดินร่วนปนทรายมีความชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่

การทำเกษตรกรรมจึงทำให้ชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษสามารถสร้างผลผลิตทางการเกษตรได้หลายรูปแบบ ทั้งการทำนาข้าว และปลูกพืชไร่

บ้านดอนขุนวิเศษมีอาณาเขตพื้นที่ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ หมู่ที่ 7,8 ตำบลห้วยหมอนทอง และหมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน

ทิศใต้ ติดต่อกับ หมู่ที่ 5 ตำบลหนองงูเหลือม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

ทิศตะวันออกติดต่อกับ เขตทางรถไฟสายธนบุรี – สุพรรณบุรี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ หมู่ที่ 8 ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน

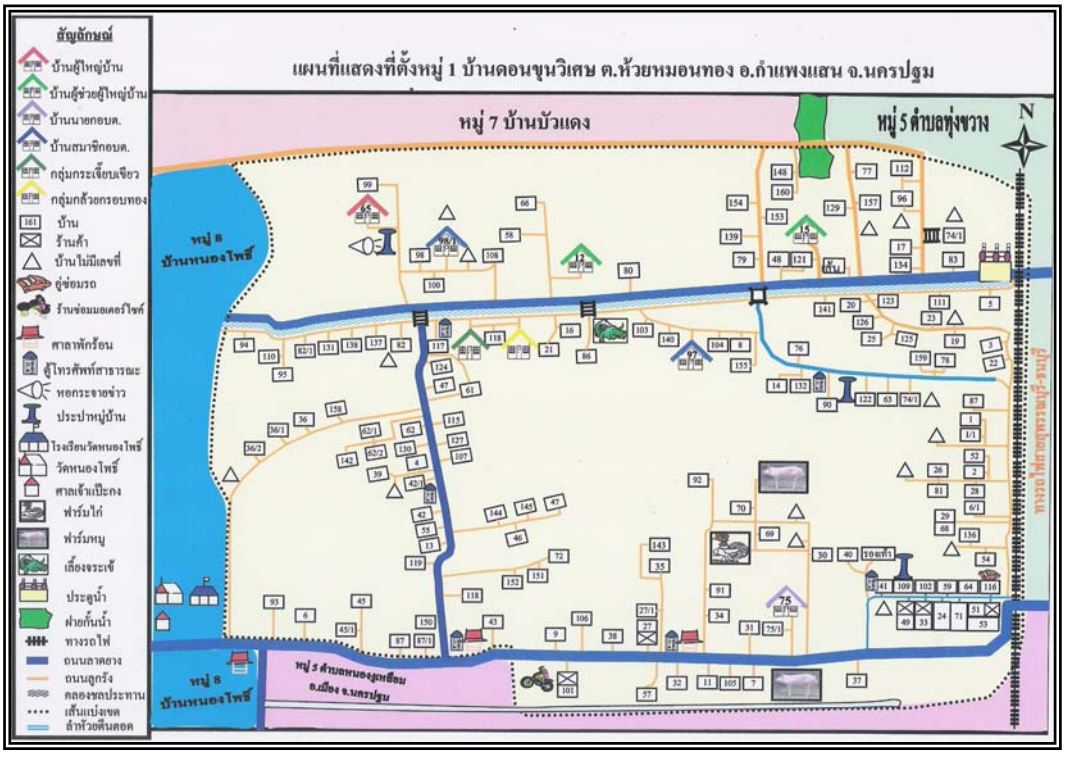

ภาพที่ 2 แผนที่แสดงอาณาเขตบ้านดอนขุนวิเศษ

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหมอนทอง, “หมู่บ้าน อยู่เย็นเป็นสุข บ้านดอนขุนวิเศษ,” 2552.

การคมนาคม

บ้านดอนขุนวิเศษ มีเส้นทางคมนาคมที่สามารถเดินทางเข้า-ออกภายในตำบล 2 สาย คือ ถนนแยกถนนมาลัยแมนตรงวัดหนองปลาไหล-หนองตาลและถนนสายห้วยกระบอก-รางกระเบา ระยะทางประมาณ 7 กิโลเมตร ซึ่งมีความสะดวกสบายในการคมนาคมขนส่งเนื่องจากถนนทั้ง 2 สายเป็นพื้นถนนแบบราดยางมะตอย ส่วนเส้นทางการคมนาคมในหมู่บ้านดอนขุนวิเศษ มีถนนลาดยางมะตอย 2 สาย ระยะทาง 1,000 เมตร และถนนลูกรัง 5 สาย ระยะทาง 3,000 เมตร ประชาชนส่วนใหญ่ใช้รถจักรยานยนต์และรถยนต์เป็นพาหนะสำหรับการเดินทางในหมู่บ้าน ส่วนการเดินทางออกจากหมู่บ้านนั้น มีรถประจำทาง 1 สาย วิ่งจากหมู่บ้านไปยังอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม แต่มักจะมีการให้บริการถี่ในช่วงเช้าและเย็นอันเป็นเวลาที่เด็กในหมู่บ้านเดินทางไป-กลับโรงเรียนสำหรับเด็กที่เข้าไปเรียนในเมือง ดังนั้นในช่วงเวลาปกติการเดินทางไปสถานที่ต่างๆนอกหมู่บ้านจึงมักต้องใช้พาหนะส่วนตัวในการเดินทางเป็นส่วนใหญ่

ภาพที่ 3 เส้นทางคมนาคมในหมู่บ้านดอนขุนวิเศษ

ระบบสาธารณูปโภค

สถานบริการและระบบสาธารณูปโภคภายในหมู่บ้าน ได้แก่

1.ไฟฟ้า ภายในหมู่บ้านเริ่มมีไฟฟ้าใช้เมื่อปี พ.ศ. 2520 ในปัจจุบันชาวบ้านมีไฟฟ้าใช้กันทุกหลังคาเรือน ชาวบ้านเสียเงินค่าไฟฟ้าในแต่ละเดือนเฉลี่ย 150 – 600 บาท ขึ้นอยู่กับจำนวนหน่วยการใช้ไฟฟ้าของแต่บ้าน โดยอยู่ภายในการดูแลของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค

2.ประปา มีระบบน้ำประปาหมู่บ้าน 3 แห่ง ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2533 โดยอยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหมอนทอง นอกจากนี้ยังมีแหล่งน้ำที่สำคัญ ได้แก่ คลองชลประทาน 1 แห่งและลำห้วย 1 แห่ง อันเป็นแหล่งน้ำสาธารณะที่เป็นส่วนรวมของหมู่บ้าน

ภาพที่ 4 ระบบน้ำประปาภายของหมู่บ้านดอนขุนวิเศษ

ภาพที่ 5 ระบบชลประทานของหมู่บ้านดอนขุนวิเศษ

3.โทรศัพท์ มีโทรศัพท์ใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 มีตู้โทรศัพท์สาธารณะ จำนวน 6 ตู้ ตั้งอยู่บริเวณเขตชุมชน

4.ร้านค้า มีร้านจำหน่ายอาหารสดและแห้ง จำนวน 5 ร้าน และสหกรณ์ร้านค้าซึ่งเป็นที่ตั้งของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จำนวน 1 แห่ง

ภาพที่ 6 สหกรณ์ร้านค้าของบ้านดอนขุนวิเศษ

การศึกษาและสาธารณสุข

จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาเพียงการศึกษาภาคบังคับ (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 หรือชั้นประถมศึกษาปีที่ 6) นอกจากผู้ที่มีอาชีพรับราชการ เช่น ครู ข้าราชการ หรือผู้มีฐานะดีบางรายจะมีการศึกษาในระดับที่สูงกว่าการศึกษาภาคบังคับ แต่ในปัจจุบันพบว่าทุกครัวเรือนในชุมชนต่างมีค่านิยมในการส่งเสริมให้บุตรหลานได้ศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไปเรื่อยๆ เนื่องจากมุ่งหวังที่จะให้ลูกหลานได้รับการศึกษาที่ดี มีความรู้เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพต่อไป ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้ครัวเรือนมีความจำเป็นต้องหารายได้เพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตรหลาน ปัจจุบันภายในชุมชนไม่มีโรงเรียน ลูกหลานของคนในชุมชนส่วนใหญ่จะเรียนหนังสือภาคบังคับที่โรงเรียนวัดหนองโพธิ์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ห่างจากชุมชนประมาณ 1 กิโลเมตร สำหรับการศึกษาในระดับสูงกว่านี้ ผู้ศึกษาต้องเดินทางไปศึกษาที่ตัวอำเภอหรือจังหวัดต่อไป ในส่วนของการบริการสาธารณสุขนั้น ชาวบ้านจะใช้บริการของสถานีอนามัยบ้านห้วยหมอนทอง ที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 3 กิโลเมตร ซึ่งมีการบริการด้านการรักษาพยาบาลและการตรวจสุขภาพประจำปีให้กับคนในชุมชนทุกคน ส่วนในกรณีที่มีความจำเป็นในการรักษาพยาบาลในระดับที่มากขึ้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็มักจะไปใช้บริการที่โรงพยาบาลกำแพงแสน ที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 12 กิโลเมตร

การรับรู้ข่าวสารและการติดต่อสื่อสารภายในชุมชน

ชาวบ้านดอนขุนวิเศษก่อนหน้านี้ไม่เคยมีไฟฟ้าใช้ ทำให้ชาวบ้านได้รับรู้ข่าวสารภายนอกชุมชนค่อนข้างน้อย ไม่ว่าจะเป็นข่าวสารทั่วไปเกี่ยวกับบ้านเมืองหรือความรู้ทางการเกษตร

ที่มีการเผยแพร่ทางโทรทัศน์ที่ต้องอาศัยพลังงานไฟฟ้า ต่อมาภายหลังจากที่มีไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้านเมื่อปีพ.ศ.2520 ชาวบ้านจึงมีวิทยุและโทรทัศน์ในทุกหลังคาเรือน ทำให้สามารถรับรู้ข่าวสารได้อย่างรวดเร็ว แต่ด้วยข้อจำกัดของการทำงานที่ส่วนใหญ่ต้องออกไร่ในตอนกลางวันจึงทำให้ช่วงเวลาดังกล่าว ชาวบ้านไม่ค่อยมีโอกาสติดตามข่าวสารมากนัก โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้เวลาในการติดตามข่าวสารทางโทรทัศน์ในช่วงเย็นหรือกลางคืนแทน สำหรับหนังสือพิมพ์นั้น ชาวบ้านสามารถหาอ่านได้จากร้านค้าจำนวน 5 ร้าน ซึ่งร้านค้าซื้อมาเพื่อบริการลูกค้าประจำทุกวัน หนังสือพิมพ์ที่มีให้อ่านเป็นประจำคือหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและหนังสือพิมพ์ข่าวสด สำหรับหอกระจายข่าวนั้น ภายในหมู่บ้านมีหอกระจายข่าว 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่บ้านของผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 โดยตั้งขึ้นมาเพื่อใช้สำหรับประกาศแจ้งข่าวสารต่างๆที่เกี่ยวข้องกับชุมชน โดยอยู่ภายใต้การดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหมอนทอง

ภาพที่ 7 การทำงานภายในหอกระจ่ายข่าวของบ้านดอนขุนวิเศษ

การติดต่อสื่อสารระหว่างกันของชาวบ้าน ในอดีตจะใช้การไปพบปะกันโดยตรงหรืออาจใช้โทรศัพท์สาธารณะภายในชุมชนซึ่งมีอยู่ 6 ตู้ ตั้งอยู่ตามจุดต่างๆในหมู่บ้าน โดยทางราชการและองค์การโทรศัพท์เข้ามาติดตั้งให้ แต่ในปัจจุบันชาวบ้านแทบทุกครัวเรือนจะใช้โทรศัพท์มือถือติดต่อสื่อสารระหว่างกัน โดยชาวบ้านแทบทุกครัวเรือนมีโทรศัพท์มือถือใช้ ส่งผลให้โทรศัพท์สาธารณะภายในชุมชนไม่ค่อยจะมีผู้ใช้บริการมากนัก ซึ่งชาวบ้านแต่ละคนต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมในส่วนของค่าบริการของโทรศัพท์มือถือเดือนละไม่ต่ำกว่า 300 บาท

ลักษณะบ้านเรือนที่อยู่อาศัย

ลักษณะการสร้างบ้านเรือนภายในชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษจะมีทั้งที่เป็นบ้านไม้และบ้านปูน ถ้าเป็นบ้านไม้ จะเป็นเรือนไม้ชั้นเดียวและมีใต้ถุนสูงซึ่งมักจะเป็นบ้านที่ปลูกตั้งแต่สมัยก่อน แต่ถ้าเป็นบ้านปูนส่วนใหญ่จะเป็นบ้านชั้นเดียวที่ก่อสร้างมาในระยะไม่เกิน 10 ปีที่ผ่านมานี้เอง ส่วนใหญ่บ้านทุกหลังจะมีครัวอยู่ในบ้านเพื่อประกอบอาหารภายในบ้าน ห้องน้ำส่วนใหญ่จะแยกออกมาอยู่นอกหมู่บ้านต่างหาก และเนื่องจากลักษณะการถือครองที่ดินของชาวบ้านจะมีลักษณะของการสืบทอดต่อๆกันมาจากบรรพบุรุษ โดยที่ดินจะถูกแบ่งสรรตามจำนวนบุตรหลานของตน ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้ชาวบ้านดอนขุนวิเศษส่วนใหญ่จะมีลักษณะการตั้งบ้านเรือนแบบรวมกันเป็นกลุ่มเครือญาติตามที่ดินทำกินของแต่ละครอบครัว

ประชากร และสภาพเศรษฐกิจ

ปัจจุบันบ้านดอนขุนวิเศษมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 639 คน แยกเป็นชาย 317 คน หญิง 322 คน โดยมีจำนวนครัวเรือน 114 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำการเกษตรกรรมแบบผสมผสาน เช่น ปลูกกระเจี๊ยบเขียว ปลูกหน่อไม้ฝรั่งและการเพาะปลูกพืชปลอดสารพิษ มีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 1,400 ไร่ จากเนื้อที่ทั้งหมด 1,558 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 92.42 ของพื้นที่ทั้งหมด คนในชุมชนมีรายได้เฉลี่ย 29,022 บาท/คน/ปี โดยมีรายละเอียดของการประกอบอาชีพแยกตามรายครัวเรือนได้ ดังนี้

อาชีพทำนา	18	ครัวเรือน
ทำไร่และทำสวน	75	ครัวเรือน
อื่น ๆ	21	ครัวเรือน

(องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหมอนทอง 2552)

ภายในชุมชนมีการจัดตั้งเป็นกลุ่ม อาชีพต่างๆ ได้แก่ กลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรและกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.กลุ่มกล้วยกรอบทอง ที่เป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ระดับ 4 ดาว โดยมีสมาชิก 34 คน ผลผลิตที่ได้จำหน่ายภายในชุมชนและนอกชุมชน โดยผลิตได้วันละ 30–40 กิโลกรัม จำหน่าย กิโลกรัมละ 60-80 บาท และรับผลิตตามการสั่งซื้อ

ภาพที่ 8 ผลิตภัณฑ์กล้วยกรอบทองของบ้านดอนขุนวิเศษ

2.กลุ่มผู้ปลูกกระเจี๊ยบเขียวเพื่อส่งการออก เป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ระดับ 5 ดาว มีสมาชิกปัจจุบัน 120 คน ผลผลิตที่ได้ประมาณเดือนละ 60 ตัน โดยการจำหน่ายนั้นจะมีบริษัทมารับซื้อในแบบประกันราคา

ภาพที่ 9 ชาวบ้านกำลังช่วยกันจัดเตรียมกระเจี๊ยบเขียวเพื่อนำส่งขาย

3.กลุ่มปลูกพืชผักปลอดสารพิษ ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้แก่ หน่อไม้ฝรั่ง ต้นกุยช่าย ฯลฯ มีสมาชิกจำนวน 62 คน ผลผลิตส่งจำหน่ายในและนอกชุมชน โดยมีรายได้ประมาณเดือนละ 4,000 – 6,000 บาท/คน

4.กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต มีรูปแบบเหมือนกับกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กล่าวคือ มีการระดมเงินออมจากสมาชิกในกลุ่มเพื่อส่งเสริมการออมทรัพย์และให้สมาชิกกู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ปัจจุบันมีจำนวนสมาชิก 40 คน เงินสะสม 80,000 บาท

วิถีชีวิตทางด้านประเพณีและวัฒนธรรม

ประชากรในชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษนั้น นอกจากจะเป็นคนไทยที่ตั้งรกรากมาแต่เดิมและสืบเชื้อสายต่อๆกันมาแล้ว ยังพบว่ามีชาวไทยเชื้อสายจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ ในภายหลังจากการซื้อที่ดินต่อจากชาวบ้านบางกลุ่มที่อพยพไปอยู่ที่อื่น ด้วยเหตุดังกล่าวในปัจจุบันจึงพบว่ามีการผสมผสานกลมกลืนวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตทางด้านสังคม ประเพณี ความเชื่อและวัฒนธรรมดังกล่าวจนแยกกันแทบไม่ออก คนในชุมชนมีการดำรงไว้ทั้งสองประเพณี ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นวันสำคัญของชาวจีนก็ยังคงดำรงอยู่ เช่น วันตรุษจีน วันสารทจีน ในขณะเดียวกันในวันของไทย เช่น วันสงกรานต์ วันสารทไทย วันสำคัญทางพุทธศาสนา ชาวบ้านก็ยังคงทำบุญไปวัดตามประเพณีนิยม โดยพบว่าชาวบ้านดอนขุนวิเศษนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นความเชื่อ ประเพณีและค่านิยมส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับศาสนา โดยความเชื่อของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาได้แก่ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมหรือผลของการกระทำ คือจะเชื่อว่าถ้าทำความดีผลดีก็จะตอบแทน ถ้าทำความชั่วผลที่ได้รับก็จะมีแต่ความเดือดร้อน ถ้าขยันก็จะมีกินมีใช้ ถ้าขี้เกียจก็จะยากจน ความเชื่อในเรื่องของการทำบุญทำทาน ซึ่งมีผลทำให้ชาวบ้านมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน เป็นต้น

จากการศึกษาค่านิยมของชาวบ้านในชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ พบว่า ค่านิยมบางอย่างมีมาตั้งแต่อดีต คือ ค่านิยมการนับถือพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ซึ่งถือเป็นสิ่งที่มีคุณค่าสำหรับสังคมไทยมานานแล้ว ถึงแม้ว่าในปัจจุบันนี้ความเจริญไม่ว่าจะเป็นด้านสังคมและเศรษฐกิจจะเข้ามาสู่ชุมชน คนในชุมชนก็ยังคงยึดถือความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณเป็นที่ตั้งเหมือนเช่นที่ได้เคยมีมาในอดีต ส่วนค่านิยมพื้นฐานอื่นๆในชุมชน เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความสันโดษพอเพียงกับสังคมที่ตัวเองอยู่ ความเสียสละและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในปัจจุบันนี้ก็ยังคงมีอยู่ แต่ก็ยังน้อยกว่าในอดีต ทั้งนี้มีเนื่องมาจากสภาพสังคมและสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้ผู้คนในชุมชนต้องดิ้นรนทำมาหากิน จึงไม่ค่อยมีเวลาที่จะไปช่วยเหลือเพื่อนบ้านได้อย่างเต็มที่เหมือนในอดีต

ประเพณี-พิธีกรรมที่พบเห็นในชุมชนก็มีความคล้ายคลึงกับประเพณี-พิธีกรรมทั่วๆไปของชาวไทยภาคกลาง โดยประเพณี-พิธีกรรมในชุมชนแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ ประเพณี-พิธีกรรมส่วนบุคคลและประเพณี-พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับส่วนรวม โดยส่วนใหญ่แล้วประเพณี-พิธีกรรมทั้งสองแบบนั้นมักจะเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น

ประเพณี-พิธีกรรมส่วนบุคคลมักจะเกี่ยวข้องกับตัวของคนในชุมชนเอง เช่น ประเพณีการบวช ซึ่งคนในชุมชนจะนิยมให้ลูกหลานบวชตามแนวทางของพุทธศาสนาเพื่อทดแทนบุญคุณของบิดามารดาที่ได้ให้กำเนิดมา โดยจะนิยมให้ลูกหลานบวชเมื่ออายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ ในอดีตจะนิยมให้บวชจนครบ 1 พรรษา กล่าวคือจะบวชก่อนเข้าพรรษา และอยู่ในพรรษาจนครบ 3 เดือน แต่ในปัจจุบันนี้ระยะเวลาที่ใช้ในการบวชจะสั้นลง คือ จะนิยมบวชกันเพียง 7 วัน หรือ 15 วัน เท่านั้น

เนื่องจากรูปแบบทางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป โดยรูปแบบการบวชก็จะเป็นเช่นเดียวกับการบวชของชายไทยทั่วไป ในขณะที่ประเพณีการแต่งงานในสมัยก่อนพ่อแม่จะเป็นฝ่ายหาคู่ครองที่เห็นว่าเหมาะสมให้กับลูกหลาน แต่ในปัจจุบันเนื่องจากสภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป หนุ่มสาวในชุมชนจึงมักจะมองหาคู่ครองที่ตนเองพอใจ ในปัจจุบันนี้การแต่งงานของคนในชุมชนไม่จำเป็นต้องเป็นคนในชุมชนเดียวกันเช่นในอดีต เพราะในปัจจุบันคนหนุ่มสาวในชุมชนบางส่วนออกไปหางานทำและเรียนหนังสือภายนอกชุมชนมากขึ้น ส่วนประเพณีเกี่ยวกับการตายหรือประเพณีงานศพ คนในชุมชนจะมีประเพณีที่จัดเกี่ยวกับคนตาย โดยมีความเชื่อคล้ายคลึงกับชาวพุทธทั่วไป มีการตั้งศพเพื่อสวดบำเพ็ญกุศลที่บ้านหรือที่วัด และจะนำศพไปทำการฌาปนกิจที่วัดตามประเพณีของชาวพุทธทั่วไป

พิธีกรรมที่กล่าวมานี้ ในอดีตชาวบ้านจะช่วยเหลือกันในเรื่องของแรงงาน เช่น ไปช่วยกันลงแรงทำกับข้าวเลี้ยงพระและแขกที่มาร่วมงาน แต่ในปัจจุบันส่วนใหญ่จะช่วยกันเป็นเงิน โดยชาวบ้านก็ยังเรียกกันว่าเป็นการเอาแรงกัน แต่เปลี่ยนจากการใช้แรงงานมาเป็นการเอาแรงด้วยเงิน โดยมีการจดบันทึกและจะใช้คืนเมื่ออีกฝ่ายหนึ่งมีการจัดงานเช่นเดียวกัน จากผลดังกล่าวทำให้ครอบครัวหนึ่งในแต่ละปีจะต้องมีค่าใช้จ่ายทางด้านสังคมที่เรียกว่าภาษีสังคม เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานศพ เพิ่มขึ้นมาจากรายจ่ายปกติ

ภาพที่ 10 ประเพณีการบวชของบ้านดอนขุนวิเศษ

ประเพณี-พิธีกรรมส่วนรวม จะเป็นพิธีกรรมที่คนในชุมชนร่วมกันทำเพื่อเป็นการสร้างความผูกพันและความสามัคคีของคนในชุมชน เช่น เทศกาลสงกรานต์อันเป็นประเพณีที่ชาวบ้านได้ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ดั้งเดิมและในปัจจุบันนี้ก็ยังคงรักษาไว้อยู่ ในวันสงกรานต์นั้นชาวบ้านจะไปทำบุญเลี้ยงพระที่วัด มีการสรงน้ำพระ รดน้ำดำหัวผู้สูงอายุในชุมชน มีการร่วมรับประทานอาหาร

กันและจะมีการเล่นสาดน้ำกัน แม้แต่ผู้ที่ไปทำงานที่อื่นก็จะกลับบ้านเพื่อไปกราบพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย จึงถือว่าสงกรานต์เป็นวันของครอบครัว ซึ่งประเพณีสงกรานต์ได้ทำสืบต่อกันเป็นประเพณีมาช้านาน นอกจากนี้ภายในชุมชนก็ยังมีประเพณี-พิธีกรรมส่วนรวมอื่นๆที่สำคัญ ได้แก่ การทำบุญเข้าพรรษา ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 การทำบุญออกพรรษา ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี บุญกฐิน ผ้าป่า เป็นต้น

ภาพที่ 11 เทศกาลสงกรานต์ของบ้านดอนขุนวิเศษ

ลักษณะของครอบครัวและความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในปัจจุบันยังคงมีลักษณะคล้ายคลึงกับสังคมเกษตรกรรมของไทยในอดีตที่ยึดถือว่าบ้านหรือครอบครัวเป็นหน่วยทางสังคมที่มีบทบาทหน้าที่ครอบคลุมวิถีชีวิตของชาวบ้านในทุกเรื่อง นับตั้งแต่การเลี้ยงดูลูกหลาน การดูแลพ่อแม่ปู่ย่าตายาย การให้ความรู้เพื่อการอาชีพและดำเนินชีวิตในสังคม ดังนั้นครอบครัวจึงเป็นศูนย์รวมของคนทุกวัย แม้จะมีการแยกบ้านออกไปเนื่องจากการขยายครัวเรือน แต่การแยกเรือนนั้นมักจะอยู่ในบริเวณเดียวกันหรืออยู่ใกล้เคียงกัน เนื่องจากข้อจำกัดของพื้นที่ทำกินที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษที่มีลักษณะของการถือครองเป็นผืนเดียวกันขนาดใหญ่ ดังนั้นในการแบ่งที่ดินให้แก่ลูกหลานจึงเป็นการแบ่งซอยที่ดินผืนใหญ่ออกเป็นส่วน ด้วยเหตุนี้การตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านดอนขุนวิเศษจึงอยู่กันเป็นกลุ่มเครือญาติที่มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติสูง

ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษนั้น ด้วยกำเนิดของชุมชนเกิดจากการอพยพย้ายถิ่นกันมาจากชุมชนเดิมและมาตั้งถิ่นฐานร่วมกันจนกระทั่งปัจจุบันนี้ก็ได้กลายเป็นคนในชุมชนเดียวกัน กล่าวคือเกิดและพักอาศัยอยู่ในท้องถิ่นมาเป็นเวลานาน มีความเป็น

ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านกันมานาน ทำให้ความลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีวัฒนธรรมแบบพึ่งพากันหรือแบบอุ้มชูกันอย่างแน่นแฟ้น มีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน โดยในกลุ่มของเครือญาติที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดยังคงตั้งบ้านเรือนอยู่ในละแวกเดียวกัน ด้วยระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาตินี้เองที่ทำให้ชุมชนมีแรงเกาะเกี่ยวกันภายในชุมชนสูง มีการแบ่งปันกันทั้งในเรื่องของอาหาร เครื่องใช้ไม้สอย แรงงานและทุนทรัพย์ต่างๆ มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชนที่ปรากฏออกมาในรูปของการแลกเปลี่ยนแบบเท่าเทียม เป็นการแลกเปลี่ยนที่ไม่หวังผลตอบแทน

นอกจากนี้ความสัมพันธ์แบบเครือญาตินี้ได้แสดงออกในลักษณะของการมีวัฒนธรรมของการนับถือผู้ใหญ่หรือผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชน ด้วยถือว่าคนเหล่านี้เป็นทั้งพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย และยังเป็นผู้นำของชุมชนทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน คนรุ่นหลังจึงมีความนับถือต่อคนเฒ่าคนแก่ทั้งของครอบครัวและของชุมชน มีประเพณีของการรดน้ำดำหัวและขอพรจากคนเฒ่าคนแก่เป็นประจำทุกปี แม้ในชุมชนจะมีระบบความสัมพันธ์แบบชนชั้นเกิดขึ้นภายหลังที่มีระบบทุนนิยมเข้าสู่ชุมชน ทำให้เกิดระบบความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันปรากฏให้เห็นมากขึ้น เพราะสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่ทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มกลายเป็นนายทุนภายในชุมชน และชาวบ้านบางกลุ่มกลายสภาพเป็นแรงงานรับจ้าง ระบบความสัมพันธ์แบบชนชั้นของทุนนิยมทำให้เกิดระบบการแลกเปลี่ยนด้วยเงินตราแทรกผ่านระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีการกำหนดกติกาในการช่วยเหลือไว้อย่างไม่เป็นทางการว่าหากเป็นงานเพื่องานบุญและประโยชน์ของส่วนรวม จะยังคงมีการช่วยเหลือกันโดยไม่มีค่าจ้าง แต่ถ้าเป็นงานเพื่อผลผลิตเชิงพาณิชย์จะออกมาในรูปของการจ้างแรงงานที่ใช้เงินเป็นตัวกลาง แต่มักจะแฝงด้วยการช่วยเหลือกันเองภายในหมู่ญาติใกล้ชิดก่อน

จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตทางด้านสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านดอนขุนวิเศษนั้น มีพื้นฐานมาจากความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติและเพื่อนบ้านที่มีความคุ้นเคย ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมา โดยมีพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาจิตใจของชาวบ้าน ถึงแม้วิถีชีวิตของชาวบ้านจะต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงด้วยระบบทุนนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์ ก็ไม่ได้ทำให้วัฒนธรรมดังกล่าวจางหายไปจากชุมชน เพียงแต่ถูกปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับความจำเป็นของวิถีชีวิต

วิถีชีวิตทางด้านการประกอบอาชีพของชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ในระยะเริ่มแรกระบบเศรษฐกิจของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษนั้น เป็นระบบการผลิตแบบดั้งเดิมที่มีเป้าหมายเพื่อการยังชีพเป็นหลัก โดยเป็นการทำไร่ทำนาแบบผสมผสาน เช่น การปลูกพืชผักต่างๆ มันสำปะหลังและการทำนา โดยพันธุ์ที่ปลูกก็เป็นพันธุ์พื้นเมืองทั่วๆไป วิถีการผลิตก็เป็นการใช้เทคโนโลยีแบบชาวบ้าน ใช้แรงงานจากคนและสัตว์ โดยการผลิตนั้นจะทำแบบพอมีพอกินในครอบครัว คือขายพอให้มีเงินเหลือมาเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น ไม่ได้เน้นเอากำไรเป็นตัวตั้ง ส่วนข้าวก็ปลูกไว้บริโภคเองในครอบครัว สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆก็สามารถหาหรือผลิตได้เอง ด้วยเหตุดังกล่าว เงินจึงไม่ใช่ปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน นอกจากนี้การที่ในช่วงเวลาดังกล่าว ความเจริญต่างๆยังไม่มีเข้ามาในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นถนน ไฟฟ้า น้ำประปาก็ยังไม่มีใช้ การคมนาคมขนส่งต่างๆก็ยังมีข้อจำกัดอยู่มาก อิทธิพลจากภายนอกจึงไม่สามารถเข้าไปภายในชุมชนได้โดยง่าย ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นแบบลักษณะสังคมประเพณี กล่าวคือ มีระบบความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม มีโครงสร้างทางสังคมไม่ซับซ้อน มีความผูกพันแบบเครือญาติรวมทั้งมีวิถีการผลิตที่เป็นไปอย่างไม่สลับซับซ้อน จึงทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนอยู่กันอย่างเอื้ออาทร มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในเรื่องของการประกอบอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นการไถพรวนดินเพื่อปลูกพืช การเก็บเกี่ยวผลผลิตก็จะมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งภายในชุมชนจะมีประเพณีที่เรียกว่า การลงแขก เช่นเดียวกับประเพณีของชาวชนบททั่วไป นอกจากนี้ก็จะมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกัน เช่นการนำข้าวไปแลกกับพืชผักอื่นๆที่ตนไม่มี นอกจากนี้เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆที่ใช้ในการประกอบอาชีพก็สามารถหยิบยืมกันได้ จะเห็นได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวคนในชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษจะอยู่กันอย่างเอื้ออาทร มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน วิถีการผลิตเป็นแบบพึ่งพาธรรมชาติ เช่น อาศัยน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ อาหารก็ได้จากธรรมชาติ ระบบการผลิตก็จะเน้นการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เป็นการดำเนินวิถีชีวิตอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง

วิถีชีวิตทางด้านการประกอบอาชีพของชาวชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษได้พบกับความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในช่วงราวปี พ.ศ.2505 อันเป็นช่วงที่ชุมชนมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว จากการเพิ่มขึ้นของประชาการภายในชุมชนและการอพยพเข้ามาของคนจากที่อื่นๆ ประกอบกับแนวทางการพัฒนาของภาครัฐที่มุ่งเน้นรูปแบบการพัฒนาตามแบบตะวันตกที่เน้นการผลิตเพื่อการส่งออกโดยใช้ภาคเกษตรกรรมเป็นฐานการผลิตขนาดใหญ่ ได้ส่งผลให้ชาวบ้านดอนขุนวิเศษเริ่มมีวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนแปลงไป จากการประกอบอาชีพแบบดั้งเดิมแบบพอมีพอกินในครอบครัวเป็นการเกษตรแบบสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นการผลิตในเชิงปริมาณโดยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อขาย อันได้แก่ อ้อยและข้าวโพด จากการแนะนำพร้อมกับการออกทุนสนับสนุนให้

กู้ยืมก่อนจากนายทุนซึ่งเป็นคนที่อยู่ในชุมชนข้างเคียง โดยในระยะแรกของการพืชเชิงเดี่ยวของชาวบ้าน ถ้ามองในแง่ของผลตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจแล้วถือได้ว่าประสบความสำเร็จอย่างมาก จากการที่ผลผลิตที่ได้มีราคาสูงเป็นที่น่าพอใจประกอบกับผลผลิตที่ได้ก็อยู่ในเกณฑ์ดีทั้งปริมาณและคุณภาพเนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของดิน ประกอบกับนโยบายของรัฐที่ส่งเสริมการผลิตในภาคเกษตรกรรมทำให้ชาวบ้านดอนขุนวิเศษมีระบบชลประทานที่ดี มีการขุดคลองชลประทานเข้ามาในพื้นที่ทำกินของชาวบ้านทำให้ชาวบ้านไม่ต้องกังวลกับปัญหาน้ำแล้งหรือน้ำท่วมอีกต่อไป แต่การที่ชาวบ้านมุ่งเน้นการผลิตเชิงเดี่ยวดังกล่าวอย่างเข้มข้นได้ส่งผลให้แนวทางการผลิตเพื่อการบริโภคแบบดั้งเดิมค่อยๆถูกละเลยและเลือนหายไปจากสังคม ระบบการเกษตรแบบดั้งเดิมที่เคยอุดมไปด้วยความหลากหลายของพืชพันธุ์ธัญญาหาร ผัก ข้าว ไม้ยืนต้นและสัตว์เลี้ยงถูกแทนที่ด้วยระบบการเกษตรแบบใหม่ที่เน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการส่งออกโดยมุ่งปริมาณในการผลิตเพื่อสร้างกำไรในรูปแบบของเงินตรา สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลในการกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านให้เปลี่ยนแปลงไปในหลายๆด้าน โดยเฉพาะในการต้องรับเอาเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการใช้เครื่องจักรในการจัดการกับที่ดินและน้ำอันเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของชุมชน การใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืชและใช้ปุ๋ยเคมีในการบำรุงพืชเพื่อเพิ่มผลผลิตในปริมาณที่เข้มข้นอย่างต่อเนื่องโดยขาดความรู้ที่แท้จริง จนส่งผลให้จนก่อให้เกิดการตกค้างของสารเคมีในธรรมชาติ สร้างความเสียหายให้กับทรัพยากรธรรมชาติอันมีผลกระทบต่อเนื่องมาถึงต่อผลผลิตของชาวบ้าน ความตกต่ำของผลผลิตจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งดินอันเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตที่เริ่มเสียหายจากการปลูกพืชซ้ำๆกันและการใช้สารเคมี นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อปัญหาสุขภาพไม่ว่าจะอยู่ในฐานะผู้ผลิตหรือผู้บริโภคก็ตาม

นอกจากนี้การการผลิตเพื่อการค้าที่ต้องพึ่งพิงกับนายทุนและตลาดภายนอกโดยขาดภูมิคุ้มกันที่ดียังส่งผลให้ชาวบ้านต้องเผชิญกับความผันผวนของระบบตลาดภายนอกอยู่ตลอดเวลา โดยในช่วงปี พ.ศ.2510-12 ชาวบ้านดอนขุนวิเศษต้องประสบกับปัญหาราคาอ้อยตกต่ำอันเนื่องจากปริมาณอ้อยล้นตลาด ประกอบกับปริมาณและคุณภาพของอ้อยที่ชาวบ้านผลิตได้ก็เริ่มอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำกว่ามาตรฐานจากความเสื่อมคุณภาพของดินที่ถูกใช้อย่างต่อเนื่องมากว่า 5 ปี โดยขาดการบำรุงรักษาที่ถูกต้อง ด้วยเหตุดังกล่าวได้ส่งผลให้ชาวบ้านประสบปัญหาการขาดทุนอย่างต่อเนื่องจนเกิดภาวะหนี้เป็นสินกันแทบทุกครัวเรือน ในบางรายที่ไม่สามารถใช้หนี้ได้ก็จะถูกนายทุนยึดที่ดินเอาไปครอบครอง

จากวิกฤตดังกล่าวได้ส่งผลให้ปริมาณการปลูกอ้อยของคนในชุมชนลดลงและหายไปจากชุมชนในที่สุด ในช่วงเวลานั้นชาวบ้านแทบทุกครัวเรือนต้องเผชิญกับภาวะแห่งหนี้สินและการ

ดิ้นรนเอาตัวรอด คนที่ไม่มีที่ทำกินบางส่วนต้องออกไปหางานทำในเมือง ส่วนที่ยังมีที่ดินทำกินเหลืออยู่ก็เริ่มหันกลับมาใช้ชีวิตในแนวทางดั้งเดิมก่อนที่จะโดนระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเข้าครอบงำ กล่าวคือ เริ่มหันกลับมาปลูกพืชแบบผสมผสานหมุนเวียนและหันกลับมาทบทวนถึงแนวทางในการอยู่รอดด้วยวิถีทางแห่งการพึ่งพาตนเอง

ในช่วงประมาณปี 2522-23 หน่วยงานราชการจากอำเภอกำแพงแสน ได้เริ่มเข้ามาช่วยเหลือในหมู่บ้านอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น เกษตรอำเภอเริ่มเข้ามาแนะนำการปลูกพืชชนิดต่างๆ ที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านได้ อาทิเช่นกระเจี๊ยบ หน่อไม้ฝรั่ง ซึ่งก็ได้ผลผลิตที่ดี ชาวบ้านพอที่จะลืมตาอ้าปากได้ ประกอบกับความเข้มแข็งของชุมชนอันมีพื้นฐานมาจากความเป็นเครือญาติและเพื่อนบ้านที่เคยร่วมทุกข์ร่วมสุขมาด้วยกัน การมีผู้นำที่เข้มแข็ง ทั้งผู้ใหญ่บ้านและประธานกลุ่มแม่บ้านที่เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้านเป็นอย่างมากและเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงชุมชนในหลายด้าน ทำให้ภาครัฐเห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการให้ความร่วมมือกับรัฐในการสานโครงการต่างๆจนสำเร็จเสมอมา ในการเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาชนบทของรัฐทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสาธารณูปโภคหลายประการ ได้แก่ การจัดระบบประปาหมู่บ้านขึ้นเพื่อจัดการระบบการใช้น้ำภายในหมู่บ้าน การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรม กลุ่มอาสาสมัครเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน(อสม.) และกลุ่มอาชีพต่างๆเกิดขึ้นในชุมชน ประกอบกับการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนจึงส่งผลให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมาตามลำดับ

จะเห็นได้ว่า ชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษมีความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตทางด้านสังคมและวิถีชีวิตทางด้านการประกอบอาชีพอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่การผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและเปลี่ยนแปลงมาเป็นการผลิตเพื่อขายที่สร้างความเสียหายให้กับชุมชนอย่างมากมายดังที่กล่าวมาแล้ว ในเวลาต่อมาชาวบ้านจึงได้มีการปรับเปลี่ยนวิธีคิดโดยเปลี่ยนกระบวนการผลิตและการบริโภคที่ทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น โดยชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษได้เลือกที่จะนำกลัดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตตั้งแต่ระดับครัวเรือนจนถึงระดับชุมชน โดยในปัจจุบันมีความพอเพียงในระดับชุมชนในขั้นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า คือ มีการรวมกลุ่มการผลิตและจำหน่ายจนเกิดความพอเพียงใน 3 ระดับ คือ

1.ความพอเพียงในระดับครอบครัว คนในครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่พึ่งพาตนเองได้และมีการออมภายในครัวเรือน

2.ความพอเพียงในระดับชุมชน มีการรวมกลุ่มทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าและสมประโยชน์

3.ความพอเพียงในระดับสังคม มีการเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สืบทอดภูมิปัญญา มีศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน มีนักศึกษาจากโรงเรียนและสถาบันต่าง ๆ มาฝึกงาน รวมทั้งมีวิทยากรจากศูนย์การเรียนรู้ไปถ่ายทอดภูมิปัญญา ให้กับกลุ่มอาชีพและผู้สนใจอย่างสม่ำเสมอ

จากความสำเร็จดังกล่าวทำให้ชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ถูกเลือกให้ได้รับรางวัล หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง "อยู่เย็น เป็นสุข" โดยได้รับพระราชทานโล่รางวัล จากพระบาทสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ประจำปี 2549

ภาพที่ 12 โล่รางวัลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง "อยู่เย็น เป็นสุข" ประจำปี 2549

บทที่ 5
กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติในช่วง พ.ศ. 2505-2540
การเปลี่ยนผ่านของระบบเศรษฐกิจชุมชนสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม

แนวทางการพัฒนาของสังคมจะเป็นไปในแนวทางใด ย่อมขึ้นอยู่กับกระบวนทัศน์ที่เป็นแนวคิดหลักของสังคมในช่วงเวลานั้น จากการศึกษาพบว่ากระบวนทัศน์การพัฒนาในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองภายใต้แนวทางการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ได้ส่งผลให้ประเทศต่างๆในโลกถูกแบ่งแยกเป็นสองฝ่ายด้วยกฎเกณฑ์ทางเศรษฐกิจและสังคมโดยมีรายได้ต่อหัวเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญ จนเป็นที่มาของการถูกนิยามให้เป็นประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่ด้อยพัฒนาในฐานะของคู่ตรงกันข้ามกัน โดยพบว่ามีความพยายามที่จะผลักดันให้ประเทศด้อยพัฒนาเดินตามแนวทางการพัฒนาของประเทศที่พัฒนาแล้วด้วยสูตรสำเร็จที่ตายตัว คือ การพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ด้วยเหตุนี้กระแสความคิดของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของสังคมในช่วงเวลานั้น

ประเทศไทยก็จัดได้ว่าเป็นหนึ่งในประเทศด้อยพัฒนาที่มีความพยายามในการที่จะเปลี่ยนแปลงไปสู่ประเทศที่พัฒนาแล้วด้วยแนวทางดังกล่าว การเปิดรับอุดมการณ์การพัฒนาตามแบบแผนของประเทศตะวันตกเข้ามาอย่างเต็มตัวได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของแนวทางในการพัฒนาให้หันเหไปสู่เป้าหมายของการเป็นสังคมทันสมัยตามแบบประเทศตะวันตก ซึ่งได้ส่งผลต่อการดำเนินนโยบายรวมทั้งการใช้แผนพัฒนาในรูปแบบต่างๆที่ล้วนแล้วแต่มีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกันจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมครั้งใหญ่ในสังคมไทย โดยเฉพาะในภาคเกษตรกรรมอันเป็นส่วนที่เคยมีความสำคัญสูงสุดในระบบเศรษฐกิจ การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยได้นำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ไปสู่แนวทางของระบบทุนนิยมและบริโภคนิยม การผลิตในเชิงอุตสาหกรรม การบริโภคตามลัทธิบริโภคนิยม การแลกเปลี่ยนและจัดสรรตามกลไกตลาด สิ่งต่างๆเหล่านี้ได้เข้ามามีบทบาทกำหนดแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม อันนำไปสู่การต้องพึ่งพิงกับระบบเศรษฐกิจภายนอกอย่างเต็มรูปแบบจนละเลยความสำคัญของการพัฒนาในแนวทางของการพึ่งพาตน

ความสะดวกในการคมนาคม...ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง

ชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษเป็นชุมชนเกษตรกรรมอีกชุมชนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จากการศึกษาพบว่าความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างครั้งสำคัญของชุมชนได้เริ่มขึ้นในปี พ.ศ.2505 อันเป็นช่วงเวลาที่มีถนนตัดผ่านเข้ามาสู่ชุมชนจากการสนับสนุนในด้านงบประมาณจากภาครัฐ ส่งผลให้การคมนาคมและการติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอกมีความสะดวกมากขึ้นกว่าเดิม ชุมชนมีการขยายตัวเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรภายในชุมชนและการอพยพเข้ามาของคนจากที่อื่น สิ่งต่างๆเหล่านี้ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับชุมชนในหลายมิติด้วยกัน มิติหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญก็คือ สิ่งที่เรียกว่า “ความเจริญ” ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ ทำให้วิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดเจน ดังคำกล่าวของป้าหนู อรุณรุต ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนห้วยหมอนทอง ที่กล่าวไว้ว่า

> *“พอมีถนนหนทางเข้าออกสะดวก คนก็เริ่มเข้ามา อย่างที่ๆเคยเป็นป่าเป็นดงเจ้าของเขาก็ให้ญาติพี่น้องเขามาทำกินกัน ใครมีที่เยอะๆทำกินไม่ไหวก็แบ่งขายให้คนจากข้างนอก คือช่วงนั้นคนมันเริ่มมากขึ้น ขยายตัวขึ้น มีอะไรใหม่ๆเข้ามาเยอะเลย คือคล้ายกับว่าเริ่มหูตากว้างขึ้น ได้รู้ได้เห็นหนทางทำมาหากินมากขึ้น.....ความรู้สึกตอนนั้น รู้เลยว่ามันจะไม่เหมือนเดิมอีกแล้ว”*

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดการแผ่ขยายอิทธิพลของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเข้ามาสู่ชุมชน รวมทั้งเปิดโอกาสให้คนในชุมชนออกไปสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น เงินตราได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตมากขึ้น นอกจากนี้การติดต่อหรือมีปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนทำให้เกิดแลกเปลี่ยนในรูปแบบต่างๆ ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ การเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ภายในชุมชนของนายทุนจากภายนอก ผ่านระบบการผลิตแบบทุนนิยมการค้า รวมทั้งการนำระบบกลไกตลาดและพ่อค้าคนกลางเข้ามาสู่ชุมชนโดยอาศัยแรงจูงใจคือผลประโยชน์ในรูปของเงินตรา ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไป จากการผลิตและการบริโภคที่ดำรงอยู่ในบริบทเดียวกันโดยมุ่งเน้นการผลิตที่มีขนาดเล็กในขอบเขตของการบริโภคที่เหมาะสม การใช้เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับความสมดุลตามธรรมชาติ บทบาทของการแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตที่อยู่บนพื้นฐานของความเอื้ออาทรและแบ่งปันมากกว่าการคำนึงถึงผลกำไร สิ่งเหล่านี้ถูกแทนที่ด้วยการแบ่งแยกหน้าที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจออกจากกัน การผลิตที่แยกออกจากการบริโภคโดยมีการแลกเปลี่ยนแบบเงินตรารวมทั้งพ่อค้าคนกลางและกลไกตลาดเข้ามาแทนที่ การปลูกพืชเชิงเดี่ยวในลักษณะของการพาณิชย์ที่มีความจำเป็นต้องใช้ปัจจัยการ

ผลิตจากภายนอกเป็นหลัก ค่านิยมทางด้านวัตถุที่ทำให้เกิดพฤติกรรมการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือย ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ย่อมเป็นผลทำให้กระบวนทัศน์ความคิดและการประพฤติปฏิบัติของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ดังมีรายละเอียดดังนี้

กระบวนทัศน์ความคิด

ทัศนะมุมมอง : มองการพึ่งพาสังคมภายนอกว่าเป็นสิ่งจำเป็น

การก้าวเข้าสู่วิถีการผลิตเพื่อการค้าอย่างเต็มรูปแบบของชาวบ้านผนวกกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามามีอิทธิพลและครอบคลุมในทุกสังคม ส่งมีผลให้ในทุกกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวบ้านล้วนแล้วแต่ต้องมีความสัมพันธ์สังคมภายนอกตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตและการแลกเปลี่ยนผลผลิตกับนายทุน พ่อค้าคนกลางและระบบตลาดภายนอก ที่เริ่มตั้งแต่กระบวนการในการการจัดหาปัจจัยการผลิต องค์ความรู้และวิธีการในการผลิตตลอดไปจนถึงการแลกเปลี่ยนผลผลิต ความสัมพันธ์ทางการบริโภคกับพ่อค้าในการซื้อหาสินค้าที่ต้องการบริโภคจากภายนอกชุมชน เป็นต้น โดยพบว่าลักษณะของความสัมพันธ์ดังกล่าว ส่วนใหญ่จะเป็นไปในแนวทางที่ผู้ที่อยู่ในระบบเศรษฐกิจที่เหนือกว่าจากสังคมภายนอก เป็นผู้ที่มีอำนาจกำหนดเงื่อนไขความสัมพันธ์ เช่นชนิดและปริมาณของผลผลิต ราคาซื้อขาย ฯลฯ ซึ่งเงื่อนไขดังกล่าวเป็นเงื่อนไขที่ชุมชนไม่สามารถต่อรองได้ ชาวบ้านจึงมักจะตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบหรือถูกเอารัดเอาเปรียบจากสังคมภายนอก

เมื่อศึกษาถึงสาเหตุของลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าว พบว่าการที่ชาวบ้านซึ่งเดิมมีวิถีการดำรงชีวิตแบบพึ่งพาตนเองและไม่ค่อยได้มีปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนมากนัก องค์ความรู้ของชาวบ้านที่มีอยู่จึงเป็นไปในลักษณะของภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ใช้ในการดำรงชีวิตภายในชุมชนซึ่งเป็นองค์ความรู้คนละชุดกับองค์ความรู้ในวิถีทุนนิยมทั้งในแง่ของเป้าหมาย วิธีการ และความสัมพันธ์ในกระบวนการแลกเปลี่ยน การก้าวเข้าสู่วิถีชีวิตในแบบทุนนิยมส่งผลให้องค์ความรู้แบบเดิมไม่สามารถทำให้ชุมชนดำรงตนอยู่ได้โดยไม่เสียเปรียบ ผนวกกับระบบความสัมพันธ์ในแบบเครือญาติที่มีพื้นฐานของน้ำใจและการแบ่งปันที่หล่อหลอมให้ชาวบ้านมีลักษณะนิสัยที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความซื่อสัตย์และจริงใจ ทำให้ภาพลักษณ์ของชาวบ้านในสายตาของคนข้างนอกเป็นไปในลักษณะของคนบ้านนอกที่ขาดความรู้ ด้วยเหตุนี้ การก้าวเข้าสู่วิถีทุนนิยมจึงส่งผลให้ชุมชนตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบและต้องพึ่งพิงกับสังคมภายนอกตลอดเวลา

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยในส่วนของเงินตราเป็นสิ่งที่ชาวบ้านต้องพึ่งพิงจากสังคมภายนอกมากที่สุด เนื่องจากในวิถีการผลิตแบบทุนนิยมมีความจำเป็นต้องใช้เงินตราเพื่อแลกเปลี่ยนปัจจัยในการผลิตต่างๆ ด้วยเหตุที่วิถีการผลิตเพื่อการค้าต้องเป็นไปตามความต้องการของตลาด

ภายนอกชุมชน พันธุ์พืช วิธีการผลิตและเทคโนโลยีการผลิตล้วนแล้วแต่ถูกกำหนดหรือนำเข้ามาจากภายนอกโดยใช้เงินตราเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน และเมื่อเป็นการผลิตขนาดใหญ่ ชาวบ้านจึงมีความจำเป็นต้องใช้เงินทุนเพื่อแลกเปลี่ยนปัจจัยการผลิตดังกล่าวในปริมาณสูงมาก ไม่ว่าจะเป็นพันธุ์พืช ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงและเทคโนโลยีการผลิตต่างๆ ที่ต้องซื้อหามาจากภายนอก และด้วยเหตุที่ชาวบ้านดอนขุนวิเศษแต่เดิมมีวิถีการดำรงชีวิตแบบพึ่งพาตนเองเป็นหลัก ไม่มีการสะสมทุนเงินตราไว้มากพอ การก้าวเข้าสู่วิถีการผลิตเพื่อการค้าของชาวบ้านจึงจำเป็นต้องหาแหล่งเงินทุนจากภายนอกในลักษณะของการกู้ยืม โดยพบว่าแหล่งเงินทุนหลักของชาวบ้านก็คือนายทุนจากภายนอกชุมชน ดังคำบอกเล่าของคุณจันทร์เพ็ญ ชาวบ้านดอนขุนวิเศษ ที่กล่าวไว้ว่า

> *"พันธุ์อ้อย ปุ๋ย ยา ถ้าคิดรวมๆตั้งแต่ต้นจนจบมันก็หลายบาทอยู่เหมือนกัน ลำพังเราเองก็คงไม่มีปัญญา ก็เอาที่เถ้าแก่เขานั่นแหล่ะ เขาหามาให้ก่อน พูดง่ายๆก็คือเขาออกทุนให้นั่นแหล่ะ พอตัดได้ก็ขายให้เขา เขาก็จะหักเงินที่เราเอาของเขามา เหลือเท่าไหร่ก็เป็นของเรา เสียดอกเบี้ยให้เขาบ้างคือตอนนั้นก็มองว่าไม่ได้มากมายอะไร แต่มันก็สะดวกสำหรับเราด้วย ไม่ต้องไปหาทุนที่อื่น"*

เงินที่กู้ยืมจากนายทุนเกือบทั้งหมดถูกนำมาใช้ในการลงทุนในการผลิตตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการผลิต ไม่ว่าจะเป็น พันธุ์พืช ปุ๋ยและสารเคมี แรงงาน ฯลฯ โดยเมื่อขายผลผลิตได้จึงจะนำไปชำระคืนให้แก่นายทุน และเมื่อต้องสร้างผลผลิตในรอบใหม่ก็จะเกิดการกู้ยืมเงินงวดใหม่หมุนวนกันไป เนื่องจากเงินส่วนต่างหรือกำไรที่ชาวบ้านได้รับจากการขายผลผลิตนั้น แม้ดูเหมือนมีปริมาณสูง แต่การที่ชาวบ้านต้องมีค่าใช้จ่ายส่วนหนึ่งไว้เพื่อใช้สอยภายในครอบครัว ซึ่งค่าใช้จ่ายดังกล่าวมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นจากการขาดหายไปของระบบการผลิตเพื่อการบริโภคเอง ประกอบกับกระแสบริโภคนิยมที่นับวันจะมีความรุนแรงมากขึ้นจากการไหลบ่าของความเจริญเข้าสู่ชุมชน ในขณะเดียวกันแนวโน้มของการลงทุนในส่วนของปุ๋ยและสารเคมีก็มีปริมาณเพิ่มสูงมากขึ้น จากราคาและปริมาณการใช้ที่เพิ่มมากขึ้นในแต่ละปี สวนทางกับปริมาณและราคาขายของผลผลิตที่มีแนวโน้มลดต่ำลง ด้วยเหตุนี้ทำให้การสะสมทุนของชาวบ้านไม่ทันต่อความต้องการใช้เงินทุน ชาวบ้านจึงมีความจำเป็นต้องพึ่งพานายทุนในส่วนของเงินลงทุนอยู่ตลอดเวลา จนไม่สามารถหลุดพ้นจากวงจรแห่งหนี้สินไปได้ โดยพบว่าในช่วงเวลาดังกล่าวชาวบ้านบ้านดอนขุนวิเศษส่วนใหญ่ต้องตกอยู่ในภาวะหนี้สินกันอย่างเป็นเรื่องปกติ

เมื่อศึกษาถึงทัศนะมุมมองของชาวบ้านในช่วงเวลาดังกล่าว พบว่า ชาวบ้านมีมุมมองในเรื่องของการก่อหนี้สินว่า แม้จะเป็นการเพิ่มความเสี่ยงให้กับครัวเรือน แต่เป็นสิ่งจำเป็นในการทำมา

หากินที่จะต้องมีการลงทุน เมื่อไม่มีทุนก็ต้องหามาให้ได้ คนที่กลัวการเป็นหนี้ก็คือคนขี้ขลาดหรือไม่ขยันทำมาหากิน ดังคำกล่าวของคุณสมจิต ชาวบ้านดอนขุนวิเศษ

> *"ส่วนใหญ่ก็มีหนี้มีสินกันทุกบ้านแหล่ะ เพราะของที่ปลูกมันลงทุนสูง ตอนทำแรกๆก็กลัวเหมือนกันแหล่ะว่าถ้าปลูกไปแล้วเจ๊ง จะเอาเงินที่ไหนไปใช้คืนเขา แต่พอหลังๆเริ่มชิน เห็นเป็นเรื่องธรรมดาไป มันก็เหมือนเราแทงหวย ถ้าใจถึงแล้วแทงถูกก็รวย คนที่กล้าเป็นหนี้คือคนที่กล้าลงทุน ถ้าไม่กล้าลงทุนก็ไม่ได้เงิน ถึงจะต้องเสี่ยงบ้างก็ต้องเอา เพราะเราไม่มีทางเลือกมากนัก แต่ตอนนั้นในความคิดของผมก็ไม่ได้คิดว่ามันเสี่ยงอะไรมากมาย คือปีนี้ไม่ดีปีหน้าก็ต้องได้บ้างแหล่ะ"*

การมีหนี้สินคือการนำตนเองเข้าสู่ภาวะพึ่งพิงสังคมภายนอก ซึ่งต้องเผชิญกับความเสี่ยงนานับประการ ไม่ว่าจะเป็นความเสี่ยงในส่วนของภัยธรรมชาติและศัตรูพืช ความเสี่ยงจากความผันผวนของกลไกราคาตลาดและการถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุนโดยขาดความรู้ที่เท่าทัน สิ่งต่างๆเหล่านี้ ในมุมมองของชาวบ้านมองว่าเป็นสิ่งอยู่เหนือการควบคุมและเป็นเรื่องของโชคชะตา ดังนั้นเมื่อมีวิกฤตใดๆก็ตามเกิดขึ้นกับชุมชน ชาวบ้านก็พร้อมที่จะยอมรับหรือยอมจำนนต่อชะตากรรม ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว ความเสี่ยงที่ชาวบ้านเผชิญอยู่ล้วนแล้วแต่เกิดจากการเข้าสู่ภาวะการพึ่งพิงตลาดโดยขาดความรู้ที่เท่าทันของชาวบ้านเอง

เมื่อศึกษาถึงความคิดเห็นของชาวบ้านที่มีต่อการพึ่งพาในช่วงเวลาดังกล่าว พบว่าส่วนใหญ่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นความจำเป็นที่ยอมรับได้ เนื่องจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมดูจะเป็นของใหม่ที่มีความซับซ้อนเกินกว่าจะเข้าใจได้ การก้าวเข้าสู่วิถีดังกล่าวจำเป็นต้องมีการพึ่งพากับผู้ที่อยู่ในระบบเศรษฐกิจที่เหนือกว่าเป็นให้เป็นผู้ที่กำหนดหรือคอยชี้ทิศทางให้ การโดนเอารัดเอาเปรียบจากนายทุนหรือตลาดภายนอกจึงเป็นเหมือนการจ่ายผลตอบแทนในการพึ่งพิงซึ่งชาวบ้านมองว่าเป็นเรื่องธรรมดา จากนี้ด้วยแรงจูงใจที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านอันได้แก่ ผลตอบแทนจากการผลิตและความสะดวกสบายจากการบริโภคที่ดูมากเกินกว่าที่ชาวบ้านคาดหวังไว้ ก็ยิ่งทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการพึ่งพามากขึ้นจนมองข้ามความสูญเสียที่จะได้รับ แนวคิดดังกล่าวสะท้อนออกมาจากคำพูดของคุณบรรจง

"ตอนนั้นฉันไม่ได้คิดหรอกว่าใครได้เปรียบ เสียเปรียบ ที่คิดตอนนั้นคือเราต้องพึ่งเขามากเลย อย่างปลูกอ้อย ปลูกข้าวโพด เราก็ต้องพึ่งเถ้าแก่เขาทุกอย่าง ไม่มีเขาเราก็แย่ ไหนจะทุน ปุ๋ย ยา เขาก็ลงให้ ขายเขาก็เอารถบรรทุกมารับถึงไร่เลย มันก็เลยรู้สึกเกรงใจ บางทีหนักนิดเบาหน่อย เราก็ไม่ว่ากัน บางทีเขามาซื้อเราให้ราคาต่ำกว่าอีกเจ้า แต่เราก็รับได้ เพราะยังไงก็ยังพอมีเหลือ "

นอกจากนี้แนวทางการบริโภคสินค้าและบริการที่ต้องซื้อหาจากภายนอกชุมชนตามกระแสโลกาภิวัตน์ก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่สนับสนุนให้แนวคิดในการพึ่งพาปรากฏชัดเจนมากขึ้น การเติบโตของผลผลิตที่นำเข้าจากภายนอกชุมชนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น สวนทางกับความสามารถในการสร้างผลผลิตเพื่อการบริโภคเองของชาวบ้านที่มีแนวโน้มลดลง เนื่องจากวิถีการดำรงชีวิตในแบบทุนนิยมให้ความสำคัญกับเงินตราเป็นเป้าหมายชีวิต ทำให้เวลาส่วนใหญ่ของชาวบ้านถูกใช้ไปในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเพื่อการค้าจนละเลยกิจกรรมเศรษฐกิจอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการผลิตเพื่อบริโภคอันเป็นพื้นฐานสำคัญของการพึ่งตนเอง จากการศึกษาพบว่าแนวทางในการบริโภคสินค้าจากภายนอกชุมชนเป็นหลักนั้น แม้จะมีส่วนดีอยู่บ้างก็คือการสร้างความสะดวกสบายให้กับชาวบ้าน แต่ในขณะเดียวกันก็กลายเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลให้ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนถูกผนวกเข้ากับระบบการแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรามากขึ้น ชุมชนได้ผันตนเองไปสู่การพึ่งพิงระบบตลาดในการซื้อสินค้าและบริการจากภายนอกชุมชนทดแทนผลผลิตที่ชุมชนไม่สามารถผลิตเองได้หรือเลิกผลิตไปแล้ว ความต้องการบริโภคของครอบครัวที่เคยมีบทบาทในการกำหนดลักษณะและควบคุมการผลิตให้ตอบสนองต่อความต้องการของตนเองไม่สามารถทำหน้าที่เช่นเดิมได้อีกต่อไป เนื่องจากเจตคติในการบริโภคได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ความต้องการผลผลิตหลายอย่างที่ไม่สามารถผลิตได้เองในชุมชน ครัวเรือนจึงต้องปรับตัวโดยการเพิ่มกิจกรรมในการผลิตเพื่อหาเงินมาใช้แลกเปลี่ยนเพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภคที่เพิ่มมากขึ้น ทั้งการเร่งผลผลิตจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวให้ได้ปริมาณมากๆ รวมไปถึงการหางานพิเศษเช่น การรับจ้าง เพื่อหวังผลตอบแทนในรูปของเงินตราไว้ลกเปลี่ยนสินค้าที่ต้องการ

ด้วยทัศนะมุมมองดังกล่าว ส่งผลให้ชาวบ้านไม่รู้สึกวิตกกังวลกับการเป็นหนี้สินจากการบริโภค โดยพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ยอมรับการเป็นหนี้สินจากการกู้ยืมเงินเพื่อให้ตนเองได้บริโภคสิ่งของที่ต้องการว่าเป็นสิ่งที่สามารถทำได้ เนื่องจากมั่นใจในศักยภาพการผลิตของตนเองว่าจะสามารถใช้หนี้สินได้ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อภาวะหนี้สินของครัวเรือนอันนำชุมชนไปสู่วังวนแห่งการพึ่งพิงอย่างไม่มีวันจบสิ้น

ระบบคุณค่า : เงินตราและวัตถุ เป้าหมายสูงสุดของชีวิต

แนวคิดของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมให้ความสำคัญกับเงินตราและวัตถุว่าเป็นตัวชี้วัดมาตรฐานในการดำรงชีวิตและเป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตของมนุษย์ในสังคม เงินคือที่มาของความสุขของบุคคล ในขณะที่นิยามของความสุขก็คือความเพียบพร้อมทางวัตถุ ซึ่งเกิดขึ้นได้จากการมุ่งทำงานเพื่อเพิ่มรายได้ในรูปของเงินตราเพื่อนำมาใช้แลกเปลี่ยนสิ่งที่ต้องการบริโภค การบริโภคเป็นหนทางสร้างความสุขให้กับบุคคล โดยสิ่งที่มีความสำคัญควบคู่กับการบริโภคคือการหารายได้ ในเมื่อมนุษย์ต้องการบริโภคมากขึ้นขณะที่สินค้าที่ต้องการบริโภคเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ไม่สามารถผลิตได้เอง จึงจำเป็นที่จะต้องทำให้ตนเองมีรายได้เพิ่มขึ้น เพื่อให้สามารถซื้อหาสินค้ามาบริโภคได้มากขึ้นและมีความสุขมากขึ้นที่สุดนั่นเอง

จากการศึกษาพบว่า บ้านดอนขุนวิเศษช่วงก่อนการถูกแทรกแซงจากทุนนิยมและการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยนั้น โครงสร้างของชุมชนยังคงมีลักษณะของสังคมประเพณีอย่างเต็มรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นวิถีการผลิตเพื่อการยังชีพโดยอาศัยการเกษตรกรรมต่างๆทั้งการปลูกข้าวและพืชอื่นๆผสมผสานไปกับการพึ่งพิงทรัพยากรจากธรรมชาติ โดยเป้าหมายของการผลิตเป็นไปเพื่อการตอบสนองต่อความต้องการในการบริโภคของตนเองให้สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามอัตภาพ นอกจากนี้การมีลักษณะเป็นสังคมแบบเครือญาติทำให้เกิดความช่วยเหลือร่วมมือกันระหว่างญาติพี่น้องและมีการกระจายทรัพยากรอย่างเท่าเทียมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้เงินตราจึงไม่ใช่ปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน

ความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่เกิดขึ้นกับชุมชน การรุกคืบเข้าสู่ชุมชนของแนวทางการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีการปฏิสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนกับสังคมภายนอกมากขึ้น กระแสบริโภคนิยมและวัตถุนิยมเข้าสู่ชุมชนผ่านระบบการสื่อสารและการคมนาคมที่มีความสะดวกรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นการรับรู้ข่าวสารผ่านสื่อวิทยุและโทรทัศน์ที่เริ่มเข้ามาในชุมชนพร้อมกับการมาของระบบไฟฟ้า การเกิดขึ้นของพ่อค้าเร่ตลอดจนถึงร้านขายของในชุมชน สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ความต้องการของชาวบ้านอันเคยมีขีดจำกัดอยู่ภายใต้ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตได้เปลี่ยนแปลงไปสู่แนวโน้มของความต้องการที่เพิ่มมากขึ้น สิ่งที่ดูเหมือนจะเกินความจำเป็นในการดำรงชีวิตของชาวบ้านหลายอย่างได้กลายมาเป็นสิ่งจำเป็นไปโดยปริยาย ไม่ว่าจะเป็น สบู่ ผงซักฟอก อาหารสำเร็จรูป ฯลฯ ซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ต้องซื้อหามาโดยใช้เงินตราเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน ดังคำบอกเล่าของคุณดำรง รองประธานกลุ่มพืชผักปลอดสารพิษ ที่กล่าวไว้ว่า

"พอความเจริญมันเข้ามา ก็เริ่มรู้จักกินรู้จักใช้ข้าวของแบบใหม่ๆ บางอย่างก็รู้จักแล้วแต่ไม่เคยใช้ อย่างผงซักฟอก เมื่อก่อนไม่เคยใช้เลย มันหาซื้อยากก็ใช้มันตามมีตามเกิด เอาขี้เถ้าแกลบผสมน้ำก็ใช้ได้แล้ว ซักผ้าก็สะอาดเหมือนกัน สบู่รุ่นฉันยังเล็กก็ไม่เห็นจะใช้กันเลย พึ่งจะมารู้จักก็ตอนหลัง มันมากับถนนนั่นแหล่ะ จำได้เลยว่ามีรถเร่เข้ามาขายของสารพัดเลย ทั้งของกิน ของใช้ มันหาซื้อง่ายกว่าแต่ก่อนเยอะเลย มีเงินติดอยู่บ้างนิดหน่อยก็เลยลองซื้อมาใช้กันดู..... คือมันหาซื้อได้ง่าย จะซื้ออะไรก็ได้ มีขายทุกอย่าง ให้มีเงินอย่างเดียว เดี๋ยวพ่อค้ามันก็มาหาเราเอง สบายตัวแต่ก็ลำบากกระเป๋าต้องเสียเงินซื้อ"

การใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนกับสังคมภายนอกได้ส่งผลให้เงินตราเข้ามามีบทบาทสำคัญในชีวิตของชาวบ้านมากขึ้น และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มความสำคัญมากยิ่งขึ้นไปตามความต้องการในการบริโภคสินค้าจากสังคมภายนอกจากค่านิยมทางด้านวัตถุที่ทำให้เกิดพฤติกรรมการบริโภคสิ่งของจากภายนอกชุมชน ผนวกกับการเข้ามาแทรกแซงของวิถีการผลิตแบบทุนนิยมการค้ารวมทั้งการนำระบบกลไกตลาดและพ่อค้าคนกลางเข้ามาใช้ในชุมชน ที่ส่งผลให้เกิดการแยกผู้ผลิตออกจากผู้บริโภคด้วยการแบ่งผู้ทำหน้าที่ทางเศรษฐกิจออกจากกันตามความสามารถในการผลิต กล่าวคือ ผู้ผลิตไม่ได้บริโภคสิ่งที่ตนเองผลิตและผู้บริโภคก็ไม่ได้บริโภคสิ่งที่ตนเองผลิต การแลกเปลี่ยนจึงมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในฐานะที่เป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงผู้ผลิตและผู้บริโภคให้สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองได้โดยใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนและสะสมค่า เงินตราจึงกลายเป็นสิ่งที่ชาวบ้านคุ้นเคยมากยิ่งขึ้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลทำให้โลกทัศน์ ระบบคุณค่า และบรรทัดฐานอันประกอบเป็นโครงสร้างสังคมที่ชาวบ้านเคยมีอยู่ต้องเปลี่ยนแปลงไป ที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือการให้คุณค่ากับเงินตราและวัตถุว่าเป็นสิ่งสำคัญหรือเป้าหมายของชีวิต โดยการให้คุณค่าดังกล่าวสะท้อนออกมาจากบทสัมภาษณ์ของนายบุญเรืองชาวบ้านดอนขุนวิเศษ ที่กล่าวไว้ว่า

"แต่ก่อนก็เคยได้ยินคนข้างนอกที่เขาพูดกันนะ ว่าเงินคือพระเจ้าบ้าง เงินคืองานบันดาลสุขบ้าง ตอนแรกก็ฟังแล้วเฉยๆ ไม่ได้คิดอะไร แต่พอเราได้มีโอกาสใช้เงินบ้าง ก็เลยเข้าใจ เพราะมันช่วยให้เราสะดวกสบายขึ้นเยอะ คือมันซื้อได้หลายอย่าง ทำให้เราสะดวกสบายมากขึ้น ชีวิตมีความสุขมากขึ้น คือใครๆเขาก็อยากจะมีเงินมีทองกันทั้งนั้น"

การให้คุณค่าของเงินตราและวัตถุเป็นสิ่งสำคัญหรือเป้าหมายในชีวิตได้ส่งผลให้เกิดค่านิยมของการตีราคาหรือกำหนดคุณค่าของคนด้วยวัตถุและเงินตรา อันเป็นที่มาของการนิยามความหมายของคนจนและคนรวยที่ถูกแบ่งแยกด้วยความสามารถในการหาเงินรายได้ กล่าวคือ ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยเงินตราและวัตถุจะถูกมองว่าเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในชีวิต ในขณะเดียวกันผู้ที่ขาดแคลนเงินตราและวัตถุก็จะถูกตีค่าให้เป็นคนยากจนหรือล้มเหลวในชีวิตซึ่งต้องได้รับการพัฒนาหรือแก้ไขให้หลุดพ้นไปจากความยากจน เนื่องจากพื้นฐานของชาวบ้านแต่เดิมนั้นไม่ได้มีการสะสมปัจจัยส่วนเกินในรูปแบบของเงินตรามากนัก การมองคุณค่าในลักษณะดังกล่าวจึงส่งผลให้ความยากจนหรือขาดแคลนวัตถุกลายมาเป็นปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านแทบทุกครัวเรือนและมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแก้ไขให้หมดสิ้นไป ดังคำบอกเล่าของคุณอำไพ ประธานกลุ่มออมทรัพย์ บ้านดอนขุนวิเศษ ที่ได้กล่าวไว้ว่า

> *“ก่อนที่พวกเราจะปลูกอ้อยกัน ไม่ได้รู้สึกว่ายากจนหรือขาดแคลนอะไรเลย เพราะเราก็มีกินไม่อดไม่อยาก หาผักหาปลากินก็อยู่ได้อย่างสบาย ตอนหลังมันได้รู้ได้เห็นอะไรเยอะมากขึ้น ข้าวของมีมาให้ซื้อมากขึ้น เห็นคนอื่นเขามีโน่นมีนี่ มีเงินทองไว้จับจ่าย เราก็อยากได้บ้างแต่เรายังไม่มี นั่งมองหน้ากัน มันก็เลยคิดไปเลยว่าเราขาดแคลน ยากจน เพราะเราไม่มีเหมือนเขา มันก็เหมือนเป็นการเปรียบเทียบกันด้วยแหล่ะ ไอ้บ้านโน้นมี ไอ้บ้านนี้มีแต่บ้านเราไม่มีก็คือแย่กว่าเขา ที่นี้ทำไงหล่ะ ก็ต้องพยายามหามาให้ได้อย่างเขา”*

ด้วยการให้คุณค่าดังกล่าว ส่งผลให้วิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางของการผลิตเพื่อการค้าเป็นหลัก จนละเลยแนวทางการผลิตเพื่อการบริโภคอันเป็นปัจจัยหลักในการพึ่งตนเอง เนื่องจากในมุมมองของชาวบ้านเห็นว่า การผลิตในเชิงการค้าสามารถนำมาซึ่งเงินตราเพื่อใช้เป็นสิ่งแลกเปลี่ยนข้าวของเครื่องใช้เพื่ออำนวยความสะดวกที่ต้องการอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องไปเพิ่มกิจกรรมในส่วนของการผลิตเพื่อการบริโภคเอง ประกอบกับกระแสความเจริญทางวัตถุในรูปแบบต่างๆที่หลั่งไหลเข้ามาสู่หมู่บ้านผ่านความเจริญในด้านการสื่อสารรูปแบบต่างๆ นับเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ช่วยเสริมคุณค่าของเงินตราและวัตถุ เนื่องจากจากความสะดวกสบายในการบริโภคสินค้าจากภายนอกในรูปแบบต่างๆได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีการบริโภคของชาวบ้านไปสู่การพึ่งพาสินค้าจากภายนอกมากขึ้น เงินตราจึงเป็นสิ่งสำคัญของชีวิตเนื่องด้วยสามารถใช้ตอบสนองความต้องการต่างๆเหล่านั้นได้

นอกจากนี้ยังพบว่า การมีคุณค่าและบรรทัดฐานที่ยึดโยงอยู่กับระบบเงินตราและวัตถุอันนำไปสู่การมีวิถีการผลิตในแบบทุนนิยมได้ส่งผลให้มุมมองในเรื่องของการทำงานและความสุขในการทำงานของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ความจำเป็นที่ต้องทำงานเพื่อหาเงิน ส่งผลให้การได้มาซึ่งความสุขของคนในชุมชนจึงอยู่ที่การมุ่งทำงาน เพื่อหาเงินมาไว้ใช้แลกเปลี่ยนสินค้าเพื่อการบริโภคของตนเองและครอบครัว การทำงานเป็นเรื่องของความจำใจ เพื่อได้เงินมาบริโภคจึงจะเกิดความพึงพอใจ ส่วนเวลาที่เหลือคือการพักผ่อน เป็นการหาความสุขสำราญยามพักผ่อนจากงานและก็จะได้รับความพึงพอใจจากการได้บริโภคสิ่งที่ตนต้องการ โดยพบว่าสาเหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะแรงขับเคลื่อนของกระบวนทัศน์ระบบทุนนิยมอันได้แก่ ความต้องการส่วนบุคคลในการบริโภค ทำให้ต้องผลิตให้สูงที่สุดเพื่อให้ได้บริโภคมากที่สุดจึงจะก่อให้เกิดความสุขสูงสุด โดยจะสังเกตได้ว่าความสุขในระบบทุนนิยม เป็นความสุขที่ได้จากการบริโภค หรือความสุขอันเกิดจากการเสพ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ที่เป็นที่ชอบที่พอใจ จนกระทั่งความสำเร็จ ชื่อเสียง เกียรติยศ ซึ่งทุกอย่างล้วนแล้วแต่สามารถได้มาจากเงินตรา ด้วยเหตุนี้ค่านิยมในการให้คุณค่าและความสำคัญของเงินตราจึงเพิ่มมากขึ้นสวนทางกับความสามารถในการพึ่งตนเองอันเคยเป็นลักษณะเด่นของชุมชนที่ลดต่ำลง

แนวทางการปฏิบัติ

การผลิต : พืชเชิงเดี่ยว...การก้าวเข้าสู่วิถีการผลิตเพื่อการค้าของชุมชน

การมีวิถีการผลิตแบบพอยังชีพของคนในชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจภายในชุมชนมีผลผลิตส่วนเกินการบริโภคอยู่ไม่มากนัก และเป็นส่วนเกินที่มีไว้เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมภายในชุมชน ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตไปสู่การผลิตแบบทุนนิยม อันเกิดจากความต้องการขยายส่วนเกินของผลผลิต เพื่อให้สามารถสร้างรายได้ใช้หมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจเงินตราซึ่งได้เริ่มก่อตัวขึ้นในชุมชน ประกอบกับแรงกระตุ้นจากภาคเศรษฐกิจการค้าที่ต้องการขยายตลาดการผลิตโดยมีเป้าหมายมุ่งเน้นการผลิตเพื่อขาย กระบวนการดึงชุมชนเข้าสู่การผลิตเพื่อการค้าจึงเกิดขึ้น

ในช่วงราวปี พ.ศ.2505 ชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษได้เผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงในด้านการผลิตครั้งสำคัญ จากการขยายตัวของกลุ่มนายทุนที่รุกคืบเข้ามาสู่ชุมชนด้วยวัตถุประสงค์ในการขยายฐานการผลิตเพื่อการส่งออก ชาวบ้านได้เริ่มรู้จักกับการผลิตเพื่อการค้าอย่างเต็มรูปแบบผ่านการปลูกพืชเชิงเดี่ยว อันได้แก่ อ้อย จากการชักนำของนายทุนที่ชาวบ้านเรียกว่า “เถ้าแก่อ้อย” ซึ่งเป็นคนในชุมชนข้างเคียงที่เข้ามาแนะนำชาวบ้าน โดยชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จในด้านรายได้จากชุมชนในจังหวัดกาญจนบุรีที่เริ่มปลูกมาก่อนหน้านี้ เถ้าแก่อ้อยให้เหตุผลถึงโอกาสในการประสบผลสำเร็จด้านรายได้ของชาวบ้านว่าเป็นผลเนื่องมาจากสภาพดินฟ้า

อากาศของบ้านดอนขุนวิเศษที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับจังหวัดกาญจนบุรี อันเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการปลูกอ้อย นอกจากนี้เถ้าแก่อ้อยยังเสนอเงินให้ชาวบ้านกู้ยืมไปลงทุน โดยมีสัญญาว่าจะต้องขายผลผลิตทั้งหมดให้เถ้าแก่อ้อย โดยเงินกู้ยืมพร้อมดอกเบี้ยจะถูกหักไปกับรายได้ที่ชาวบ้านจะได้รับจากการขายอ้อย ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องเดือดร้อนในการหาเงินมาลงทุน

เมื่อศึกษาถึงแรงจูงใจในการตัดสินใจเปลี่ยนวิถีการผลิตไปสู่การปลูกพืชเชิงเดี่ยว พบว่าปัจจัยในเรื่องของความต้องการเงินตราเป็นเหตุสำคัญ การไหลบ่าของสิ่งที่เรียกว่า "ความเจริญ" เข้าสู่หมู่บ้านได้ส่งผลให้ชาวบ้านต้องมีการแลกเปลี่ยนกับตลาดภายนอกมากขึ้น ประกอบกับแนวทางการพัฒนาในแบบทุนนิยมที่ให้ความสำคัญกับเงินตราและวัตถุได้เข้ามามีอิทธิพลต่อชาวบ้าน ความต้องการของชาวบ้านอันเคยมีขีดจำกัดอยู่ภายใต้ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตก็ถูกเปลี่ยนแปลงไปสู่ความต้องการที่หลากหลายมากขึ้นในแนวทางของการบริโภคนิยม สิ่งที่ชาวบ้านเลือกใช้ในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็คือ การสนองตอบความต้องการของตนเองในลักษณะของการมุ่งแสวงหาเงินตราได้นำชาวบ้านไปสู่การผลิตเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า อันได้แก่การปลูกอ้อย โดยป้าหนู ได้เล่าเหตุการณ์ตอนนั้นให้ฟัง

> *"ตอนนั้นบ้านเราส่วนใหญ่ก็ปลูกอ้อยกันทั้งหมด ใครมีที่เท่าไหร่ก็ปลูกกันจนหมด คือปลูกอ้อยแล้วมันก็ได้เงินใช้ เห็นเป็นก้อน ไม่เหมือนปลูกผักปลูกหญ้า ได้ทีนึงก็ไม่กี่บาท อย่างปลูกอ้อยงวดนึงถ้าทำเยอะๆอย่าง 6-7 ไร่ ก็ได้เงินมากอยู่ คือไม่ได้คิดอะไรหรอก อยากมีเงิน อยากรวยกัน"*

ในช่วงปีแรกๆของการปลูกอ้อย ถ้าพิจารณาถึงผลตอบแทนในเชิงธุรกิจแล้วถือได้ว่าชาวบ้านประสบความสำเร็จ กล่าวคือ มีผลผลิตต่อไร่สูงเนื่องจากความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบกับช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่อ้อยกำลังเป็นที่ต้องการของตลาดจากการเจริญเติบโตของธุรกิจโรงงานผลิตน้ำตาล ทำให้ผลผลิตที่ชาวบ้านปลูกมีราคาสูงเป็นที่น่าพอใจ ช่วงเวลาดังกล่าวจึงพบเห็นการขยายพื้นที่การปลูกอ้อยมากขึ้นไปจนเต็มกำลังความสามารถของทรัพยากรในการผลิต นอกจากนี้การส่งเสริมและความช่วยเหลือจากภาครัฐในด้านปัจจัยการผลิตผ่านระบบการชลประทานสู่ชุมชน ยังช่วยแก้ไขปัญหาน้ำแล้งหรือน้ำท่วมให้หมดไปจากชุมชน อันเป็นการสนับสนุนให้เกิดการปลูกอ้อยอย่างแพร่หลายในชุมชน

การปลูกพืชเชิงเดี่ยวตามแนวทางการผลิตแบบทุนนิยมที่มุ่งเน้นการสร้างผลผลิตจำนวนมากเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของระบบตลาดโดยมีกลไกการแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรา ได้ส่งผลให้เกิดการจำแนกผู้ผลิตกับผู้บริโภคออกจากกันอย่างเด็ดขาด กล่าวคือ ผู้ผลิตไม่ได้ผลิต

สิ่งของที่ตนเองบริโภคและไม่ได้บริโภคสิ่งที่ตนเองผลิต การผลิตเป็นไปเพื่อสะสมเงินตรามาใช้แลกเปลี่ยนสิ่งที่ตนเองต้องการบริโภคตามหลักของการแบ่งงานกันทำตามความถนัดเพื่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุด ด้วยเหตุดังกล่าวมีผลทำให้ผลผลิตทางการเกษตรที่ชาวเคยผลิตเพื่อบริโภคในอดีตหลายอย่าง เช่น พืชผักสวนครัว การเลี้ยงเป็ด ไก่ ฯลฯ ถูกลดความสำคัญลง การผลิตเพื่อการบริโภคเองของชาวบ้านอันเป็นปัจจัยหลักของการพึ่งพาตนเองที่เคยเป็นมาในอดีตได้ถูกละเลยไปและถูกแทนที่โดยการผลิตเชิงเดี่ยวเพื่อผลตอบแทนในรูปเงินตรามาใช้แลกเปลี่ยนสิ่งของที่ต้องการบริโภค จนมีผลให้ชาวบ้านต้องก้าวเข้าสู่ภาวะการพึ่งพิงอย่างเต็มรูปแบบ

นอกจากนี้ยังพบว่า แนวทางการผลิตดังกล่าวได้ส่งผลให้ระบบการเกษตรแบบดั้งเดิมที่อุดมไปด้วยความหลากหลายทางธรรมชาติที่ดำรงอยู่อย่างสอดคล้องและสมดุล ถูกแทนที่ด้วยระบบการเกษตรแบบใหม่ที่เน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ระบบการจัดการที่ดินอันเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมคือการทำไร่หมุนเวียนที่เคยมีระยะเวลาให้ดินหยุดพักเพื่อฟื้นฟู ต้องลดเวลาหยุดพักให้น้อยลงพร้อมกับการใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นยิ่งขึ้น ต้องเร่งผลผลิตโดยการใช้ปุ๋ยเคมีและสารปราบศัตรูพืชอย่างเต็มที่ เนื่องจากความต้องการในการบริโภคที่บีบรัดให้คนในชุมชนต้องการผลิตผลเพิ่มมากขึ้นเพื่อให้ได้ปัจจัยในการดำรงชีวิตคือเงินตราไว้ใช้แลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ต้องการ ปัจจัยต่างๆเหล่านี้ส่งผลทำให้สภาพความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของดินต้องเสื่อมโทรมลงอย่างต่อเนื่อง ผลลิตต่อไร่ที่เคยสูงในช่วงแลกของการผลิตเริ่มมีแนวโน้มลดต่ำลงสวนทางกับปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีและสารกำจัดศัตรูพืชที่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น โดยพบว่าแนวทางดังกล่าวนอกจากจะส่งผลให้ชาวบ้านต้องลงทุนในการผลิตมากขึ้นแล้วยังได้ส่งผลเสียกับสภาพแวดล้อมพร้อมกับผลกระทบสำคัญที่ตามมาก็คือปัญหาสุขภาพของคนในชุมชนไม่ว่าจะอยู่ในฐานะผู้ผลิตหรือผู้บริโภคก็ตาม สิ่งเหล่านี้สะท้อนออกมาดังคำบอกเล่าของคุณดำรง ที่ได้กล่าวไว้ว่า

> *“พอปลูกซ้ำๆกันหลายๆปีแบบไม่ได้พัก ดินก็เริ่มไม่ดี ปลูกอะไรก็ไม่งาม ต้องอาศัยใส่ปุ๋ยกระสอบเอา สังเกตุได้เลยว่าต้องใส่เพิ่มขึ้นทุกปี ยาก็ต้องใช้มากขึ้น แต่ผลผลิตของเรามันไม่เห็นเพิ่มมากขึ้นเลย มีแต่แย่ลงเรื่อยๆ ทั้งโรคทั้งแมลง เกิดขึ้นใหม่ๆไม่ซ้ำกัน ทีนี้ทำอย่างไรหล่ะ เถ้าแก่เขาก็เอายามาให้ฉีด มันก็ได้ผลนะ แต่ก็ต้องเปลี่ยนยาบ่อยๆเพราะโรคมันมาไม่ซ้ำกันเลย พอเราฉีดยามากขึ้น สุขภาพเราก็เริ่มแย่ ต้องหาหมอกันบ่อย เดี๋ยวเป็นโน่นเดี๋ยวเป็นนี่บางทีก็หาสาเหตุไม่ได้ แต่มาสันนิษฐานเอาว่ามันก็คงเป็นเพราะพวกยาฉีดนี่แหล่ะ เพราะตอนหลังไม่ได้ฉีดมันก็ไม่เป็นแล้ว”*

การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าตามแนวทางทุนนิยมนั้น นอกจากมิได้พัฒนาขึ้นมาจากฐานการเรียนรู้หรือภูมิปัญญาเดิมของชาวบ้านแล้ว ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำลายองค์ความรู้และวิถีปฏิบัติแบบบูรณาการที่ชาวบ้านเคยปฏิบัติอยู่แต่เดิม ที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือองค์ความรู้ในด้านการผลิต ทั้งนี้เนื่องจากแนวทางการผลิตเพื่อการค้ามีเป้าหมายเชิงปริมาณเป็นหลัก องค์ความรู้ในการผลิตจึงเน้นหนักไปที่การเพิ่มผลผลิตโดยมีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการผลิตในลักษณะของการแยกส่วนปัญหาออกแล้วแก้ปัญหาเฉพาะจุด เช่น วิธีการเพิ่มความสมบูรณ์ของดินด้วยการเร่งใส่ปุ๋ยเคมี การใช้สารเคมีในกำจัดศัตรูพืช โดยแนวทางดังกล่าวเป็นการแก้ปัญหาในแบบสำเร็จรูปโดยที่ชาวบ้านไม่ต้องเรียนรู้ สังเกต ฝึกฝนหรือคิดค้นอะไรนอกจากการใช้ตามคำแนะนำของนายทุน นอกจากนี้การผลิตที่เข้าไปจัดการกับธรรมชาติโดยใช้เทคโนโลยีการเกษตรในรูปแบบต่างๆ ทำให้ชาวบ้านละเลยที่จะเรียนรู้ระบบนิเวศตามธรรมชาติ ไม่ใส่ใจในความเชื่อมโยงของอิทธิพลธรรมชาติที่มีต่อการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน เกิดการขูดรีดธรรมชาติ ทำลายคุณภาพดิน แหล่งน้ำ ฯลฯ เพื่อตอบสนองความต้องการการผลิต อันมีผลต่อความสมดุลและยั่งยืนของระบบนิเวศทั้งหมด

จากการศึกษาพบว่า ผลจากการแทรกแซงของระบบทุนนิยมที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น มีผลทำให้ศักยภาพในการบริหารจัดการปัจจัยการผลิตของชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงไป

ในส่วนของ**ที่ดิน** พบว่าเป็นปัจจัยการผลิตที่ได้รับผลกระทบอย่างเห็นได้อย่างชัดเจน เนื่องจากวิถีการผลิตแบบทุนนิยมเป็นแนวทางการผลิตที่เน้นในเชิงปริมาณเป็นหลัก การใช้ทรัพยากรการผลิตอย่างเข้มข้นส่งผลให้ระบบการจัดการที่ดินอันเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม คือ การทำไร่หมุนเวียนที่เคยมีระยะเวลาหยุดพักดินเพื่อฟื้นฟูสภาพ ต้องเปลี่ยนแปลงไปสู่การใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นมากขึ้น การเพาะปลูกที่เคยเป็นไปเพื่อการบริโภคเองและยังชีพในครัวเรือนต้องกลายมาเป็นการเพาะปลูกเพื่อการค้า การปลูกพืชเชิงเดี่ยวในปริมาณสูงและต้องเร่งผลผลิตจึงมีความจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงอย่างในปริมาณสูง ปัจจัยต่างๆเหล่านี้ส่งผลทำให้สภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินต้องเสื่อมโทรมลง นอกจากนี้การขยายตัวของชุมชนทั้งจากการเพิ่มขึ้นของประชากรในหมู่บ้านและการอพยพเข้ามาของคนจากภายนอก ทำให้พื้นที่ทำกินต้องถูกจัดสรรในลักษณะของการผูกขาดกันอย่างชัดเจน มีการซื้อขายที่ดินเกิดขึ้นทั้งจากการซื้อขายกันเองในชุมชนและการขายให้กับคนจากภายนอกที่เข้ามาซื้อ ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานที่เคยเป็นสิ่งกำหนดความสัมพันธ์เกี่ยวกับที่ดินเริ่มเปลี่ยนแปลงไปโดยมีผลประโยชน์ในรูปแบบต่างๆเข้ามาเป็นตัวควบคุมแทน ดังคำบอกเล่าของคุณบุญเรือง รองประธานร้านค้าชุมชน

"เมื่อก่อนที่ติดกันไม่มีรั้วกั้นหรอก อาศัยแนวคันดิน ทำกินที่ติดๆกันบางทียังไม่รู้เลยด้วยซ้ำว่าเขตของเรามันอยู่แค่ไหน คือมันเป็นมาตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่เราก็เลยไม่ได้คิดอะไร พอความเจริญเข้ามาถึง ก็เริ่มคนจากข้างนอกมาขอซื้อที่บ้าง โดยมากจะเป็นพวกคนจีน มาจากทางนนทบุรีบ้าง ตอนนั้นที่ดินแทบทุกแปลงจะมีคนเข้าไปทำกินทั้งหมด มีการแบ่งเขตกันชัดเจนมากขึ้น บางทียังมีปัญหาทะเลาะกันเลย เรื่องเขตที่ดิน ทั้งที่เมื่อก่อนอยู่กันมาก็ไม่เคยทะเลาะกัน"

ในส่วนของ**แรงงาน** พบว่า การก้าวเข้าสู่วิถีการผลิตเพื่อการค้าของชาวบ้านได้ส่งผลให้แรงงานกลายเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญที่จะช่วยเพิ่มผลผลิตทางการค้าให้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น อ้อยและข้าวโพด ความจำเป็นในการใช้แรงงานจะเริ่มตั้งแต่การเตรียมดินและการปลูกพืช การดูแลรักษาตลอดไปจนกระทั่งถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต ในลักษณะของการระดมแรงงาน ประกอบกับการผลิตในแบบทุนนิยมที่มีลักษณะของการแข่งขัน เร่งรีบ เพื่อให้สอดคล้องไปกับความต้องการของตลาด มีผลให้การร่วมแรงหรือการพึ่งพากันในส่วนของแรงงานลดน้อยลง เกิดระบบการผลิตในลักษณะของต่างคนต่างทำ ส่งผลให้วิธีการจัดระบบแรงงานที่เคยมีอยู่ในชุมชนได้แก่ การเอาแรงหรือการช่วยเหลือกันไม่สามารถทำได้เช่นเดิม ชาวบ้านมีความจำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานจากภายนอกครัวเรือน ด้วยเหตุนี้แรงงานจึงกลายเป็นสิ่งมีค่าที่สามารถขายเพื่อสร้างรายได้ให้กับตนเองได้ ระบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับแรงงานจึงแปรเปลี่ยนจากการช่วยเหลือเกื้อกูลและใช้แรงงานตอบแทนกันไปสู่ความสัมพันธ์แบบนายจ้างกับลูกจ้าง โดยการจ้างแรงงานที่เกิดขึ้นมักจะออกมาในรูปของแรงงานรายวันหรือบางครั้งอาจจะเหมาค่าแรงเป็นงานๆไป ชาวบ้านที่ทำงานเป็นแรงงานรับจ้างมีอยู่สองประเภท คือ ชาวบ้านที่เสร็จจากงานในไร่ของตนเองแล้ว จึงออกรับจ้างทำงานให้กับครอบครัวอื่น กับแรงงานรับจ้างอีกประเภทหนึ่งที่กลายเป็นแรงงานรับจ้างแบบถาวรเพราะเป็นกลุ่มคนไม่มีที่ดินทำกินของตนเองหรืออาจมีที่ดินน้อยไม่เพียงพอสำหรับการผลิตขนาดใหญ่ จึงเลือกที่จะดำรงชีพด้วยการรับจ้างทำงานทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร

ในส่วนของ**ทุนและการประกอบการ**นั้น พบว่า วิถีการผลิตเพื่อการค้าส่งผลทำให้ทุนที่เป็นตัวเงินมีบทบาทมากขึ้นในการจัดหาปัจจัยการผลิตต่างๆไม่ว่าจะเป็นปุ๋ย เมล็ดพันธุ์และสารเคมีซึ่งแต่เดิมการผลิตแบบยังชีพที่เป็นอยู่ ชาวบ้านสามารถสร้างระบบการจัดการต่างๆขึ้นมาเพื่อจัดหาปัจจัยการผลิตดังกล่าวโดยไม่ต้องอาศัยเงิน การต้องซื้อหาปัจจัยการผลิตดังกล่าวจากภายนอกจึงทำให้เกิดภาวะที่ต้องพึ่งพานายทุนและพ่อค้าคนกลาง

จะเห็นได้ว่าการที่ชาวบ้านดอนขุนวิเศษมีวิถีการผลิตที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอกนั้น นอกจากจะส่งผลทำให้ชาวบ้านต้องประสบกับปัญหาภาวะหนี้สินอันเกิดจากการกู้ยืมเพื่อ

ลงทุนในการผลิตจนนำไปสู่วังวนแห่งการพึ่งพิงกับนายทุนแล้ว ปัญหาสำคัญอีกอีกประการหนึ่งที่ชาวบ้านต้องเผชิญก็คือ ความผันผวนของราคาผลผลิตอันเกิดจากกลไกตลาดภายนอก โดยปัญหาดังกล่าวนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านต้องประสบกับความล้มเหลวในเชิงธุรกิจจากการผลิตในแบบทุนนิยม

ในช่วงปี พ.ศ.2510 ชาวบ้านต้องประสบกับปัญหาราคาอ้อยตกต่ำอย่างหนักเนื่องจากในช่วงเวลานั้นมีการเร่งปลูกอ้อยกันในหลายพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นจังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรีและนครปฐม ผลผลิตที่ออกมาในเวลาใกล้เคียงกันส่งผลให้เกิดภาวะสินค้าล้นตลาด ประกอบกับความเสื่อมโทรมของดินอันเกิดจากการเร่งผลิตโดยขาดการบำรุงรักษาที่ถูกหลัก จึงมีผลทำให้ผลผลิตของชาวบ้านไม่เป็นไปตามความต้องการของตลาด คุณอำไพ ชาวบ้านดอนขุนวิเศษ ได้เล่าถึงเหตุการณ์ดังกล่าวไว้ดังนี้

> *“ตอนนั้นอ้อยเกิดน็อค ผลผลิตก็ไม่ดี ขายไม่ได้เลย ขายถูกๆยังไม่มีคนเอา ตัดแล้วก็มากองไว้เต็มไร่เพราะรถเถ้าแก่เขาไม่เข้ามารับซื้อ เขาบอกว่าโรงงานน้ำตาลเขาอยากได้ลำโตๆของเราเล็กไป ช่วงนั้นมีคนปลูกอ้อยกันเยอะ เขาก็เลือกซื้อแต่ที่ผลผลิตมันดีๆ ของเราก็ตัดมากองไว้ก่อน นัดว่าจะมาขนไปวันโน้นวันนี้ ก็ไม่มาซักที จนในที่สุดก็เหี่ยวลงๆทิ้งเสียหายหมด..... มีบางเจ้าเขาก็มารับซื้อ แต่ให้ราคาต่ำมากก็ต้องยอมขาย ได้บ้างก็เอา ดีกว่าไม่ได้อะไรเลย”*

การเผชิญกับความผันผวนของกลไกตลาดในขณะที่ชาวบ้านตกอยู่ในภาวะพึ่งพิงกับนายทุนได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน การกู้ยืมเงินลงทุนจากนายทุนที่ชาวบ้านเคยมองว่าเป็นสิ่งมีความจำเป็นและสมควรที่จะทำก็ได้ย้อนกลับมาทำร้ายชาวบ้านเอง เมื่อผลผลิตไม่สามารถแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราได้ตามที่คาดหวัง ในขณะที่ภาวะหนี้สินจากการลงทุนในการผลิตก็ยังคงอยู่ ภาวะการขาดทุนของชาวบ้านที่เกิดขึ้นจึงมิใช่แค่เพียงการขาดเงินรายได้ในการใช้สอยเท่านั้น แต่ยังรวมถึงภาระหนี้สินจากการลงทุนที่ชาวบ้านกู้ยืมไปแล้วด้วย

แม้ว่าชาวบ้านจะเริ่มตระหนักถึงความเสี่ยงที่ได้รับจากการผลิตในแนวทางทุนนิยม แต่ผลจากการนำตัวเองเข้าสู่ภาวะการพึ่งพิงได้ก่อให้เกิดหนี้สินที่ชาวบ้านจะต้องชดใช้ให้แก่นายทุน อิสระภาพในการผลิตของชาวบ้านขาดหายไป ทางออกทางเดียวที่ชาวบ้านมองเห็นในตอนนั้นก็คือการต้องเข้าสู่วังวนเดิมแห่งการผลิตในแบบทุนนิยม เพียงแต่เป้าหมายในการผลิตนั้น ส่วนหนึ่งต้องเป็นไปเพื่อหาเงินมาปลดหนี้สินของตนเอง ข้าวโพดคือพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ที่เข้ามาแทนที่การปลูกอ้อย จากการส่งเสริมและสนับสนุนในด้านปัจจัยการผลิตจากนายทุนในจังหวัดกาญจนบุรี โดย

นายทุนก็เข้ามาในลักษณะเดิมคือเสนอเงินกู้ยืมให้กับชาวบ้านเพื่อใช้ลงทุนและจะหักเงินส่วนดังกล่าวไปกับรายได้ที่ชาวบ้านจะได้รับตอนขายผลผลิต จากภาวะหนี้สินที่มีอยู่ทำให้ชาวบ้านดอนขุนวิเศษไม่มีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากนัก เมื่อเห็นหนทางที่น่าจะทำให้สภาวะเศรษฐกิจในครัวเรือนฟื้นตัวขึ้นมาได้ ชาวบ้านจึงตัดสินใจปลูกข้าวโพดตามแนวทางเดิมอีกครั้ง ซึ่งผลที่ได้ก็ไม่แตกต่างไปจากการปลูกอ้อย กล่าวคือ ในช่วงแรกของการปลูกก็ให้ผลผลิตที่ดี ราคาสูงตามกลไกความต้องการของตลาด แต่เมื่อมีปริมาณการปลูกเพิ่มมากขึ้น ปัญหาราคาตกต่ำจากปริมาณการผลิตที่มากเกินความต้องการของตลาดก็กลับมาสร้างปัญหาให้กับชาวบ้านอีกครั้งหมุนเวียนเป็นวัฏจักรเรื่อยไป

จะเห็นได้ว่าด้วยแนวทางการผลิตในแบบของทุนนิยมอันได้แก่ การปลูกพืชเชิงเดี่ยวนั้นแม้ดูเหมือนว่าชาวบ้านจะยังคงยึดแนวทางในการสร้างผลผลิตทางภาคเกษตรไว้ได้ แต่ก็ต้องแลกด้วยการสูญเสียความเป็นอิสระในการผลิตตามความต้องการ การตัดสินใจว่าจะผลิตอะไรหรือปลูกพืชชนิดใดล้วนแล้วแต่ต้องขึ้นอยู่กับนายทุนและตลาดการค้าเป็นหลัก อันเป็นการเดินเข้าสู่วังวนของการพึ่งพิงกับตลาดภายนอกอย่างไม่รู้จักจบสิ้น ชาวบ้านกลายเป็นผู้ผลิตตามคำสั่งซื้อหรือตามความต้องการของตลาด ฐานะของชาวบ้านจึงไม่ต่างจากผู้รับจ้างผลิตให้แก่นายทุนที่สนับสนุนการผลิตบนที่ดินของชาวบ้านเอง ผลตอบแทนที่ได้จากการขายพืชผลทางการเกษตรจึงเป็นเพียงผลตอบแทนของค่าเช่าที่ดินและค่าจ้างแรงงานที่ชาวบ้านลงทุนลงแรงไปโดยไม่มีการรับประกันว่าผลผลิตที่สร้างขึ้นนั้นจะสามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัวของชาวบ้านได้เท่าไร นอกจากนี้การขาดความรู้ที่เท่าทันได้ส่งผลให้ชาวบ้านต้องเผชิญหน้ากับความเสี่ยงของระบบตลาดและการเอารัดเอาเปรียบจากนายทุนจนมีผลให้เกิดภาวะหนี้สินครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น ความรู้สึกว่าตนเองต้องตกอยู่ในฐานะผู้พึ่งพิงอย่างไม่มีทางเลือกด้วยเพราะอำนาจการต่อรองในการผลิตมิได้ตกอยู่ในมือของชาวบ้านหากแต่อยู่ในมือของนายทุนเพียงฝ่ายเดียว นอกจากนี้การที่ชาวบ้านขาดเงินตราในการแลกเปลี่ยนสิ่งที่ต้องการบริโภครวมกับภาวะหนี้สินที่ชาวบ้านประสพอยู่ก็ยิ่งทำให้ชาวบ้านมองว่าตนเองยิ่งยากจนลงไปกว่าเดิมอีก ทางออกทางเดียวที่ชาวบ้านมองเห็นจึงหนีไม่พ้นการเข้าสู่วังวนการผลิตในแบบทุนนิยมต่อไป

การบริโภค : บริโภคนิยมและวัตถุนิยม วัฒนธรรมการบริโภคใหม่ในชุมชน

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตจากการผลิตเพื่อการบริโภคเองไปสู่แนวทางการผลิตเพื่อการค้า ตลอดจนความทันสมัยต่างๆ ที่หลั่งไหลเข้าสู่ชุมชนในรูปแบบของสิ่งที่เรียกว่า “ความเจริญ” ผ่านความสะดวกของการคมนาคมขนส่ง สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้พฤติกรรมการบริโภคของชาวบ้านเปลี่ยนแปลง

ไป ที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านค่านิยมที่แสดงออกมาในรูปแบบของการบริโภคสินค้าและบริการจากภายนอกชุมชนที่แทรกเข้ามาในรูปแบบต่างๆ เช่น รถเร่ขายของที่เข้ามาขายอาหารและสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ การเกิดขึ้นของร้านค้าภายในชุมชน การเข้ามาของโทรทัศน์และวิทยุที่นำข่าวสารตลอดจนการโฆษณาประชาสัมพันธ์สินค้าต่างๆ เป็นต้น สิ่งหล่านี้ล้วนแล้วแต่ส่งผลทำให้วิถีการบริโภคของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป จากการบริโภคเฉพาะสิ่งที่ตนเองผลิตได้หรือในบางครั้งก็เป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งที่ต้องการบริโภคกับเพื่อนบ้านบนพื้นฐานของน้ำใจและการแบ่งปัน เปลี่ยนแปลงไปสู่การพึ่งพาสินค้าและบริการจากภายนอกมากขึ้น ไม่เว้นแม้กระทั่งปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตในด้านอาหาร ที่พบว่าบางครัวเรือนยังต้องซื้อจากตลาดมาบริโภคทั้งที่โดยศักยภาพของครัวเรือนสามารถผลิตปัจจัยต่างๆเหล่านี้ได้ แต่จากค่านิยมที่ให้ความสำคัญกับเงินตราเป็นเป้าหมายชีวิต จึงทำให้เวลาส่วนใหญ่ของชาวบ้านถูกใช้ไปในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเพื่อขายจนละเลยกิจกรรมเศรษฐกิจอื่นๆไป การผลิตเพื่อบริโภคเองถูกมองว่าเป็นงานที่เสียเวลาและไม่คุ้มค่า เวลาส่วนที่เหลือจากการทำงานควรจะใช้ไปในการพักผ่อนมากกว่าที่จะต้องมาประกอบกิจกรรมอื่นๆอันถือเป็นภาระ นอกจากนี้การผลิตในเชิงการค้าสามารถแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราเพื่อใช้เป็นสิ่งแลกเปลี่ยนข้าวของเครื่องใช้เพื่ออำนวยความสะดวกที่ต้องการอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องไปเพิ่มกิจกรรมในส่วนของการผลิตเพื่อการบริโภคเอง โดยคุณบุญเรียง รองประธานร้านค้าชุมชน ได้เล่าถึงแนวทางการบริโภคในช่วงดังกล่าว

> *“อาหารการกินส่วนใหญ่ก็ซื้อเอาทั้งนั้น พอเราปลูกอ้อยแล้วมันไม่มีเวลาเข้าไร่ตั้งแต่เช้า กลับบ้านก็เกือบมืด จะเอาเวลาที่ไหนไปนั่งทำกับข้าว ซื้อเอาคุ้มกว่า อย่างครอบครัวนึงก็ 4 – 5 คน ซื้อแกง 2 ถุงก็กินได้แล้วมื้อหนึ่ง ตอนนั้นแกงถุงละ 10 บาท ซื้อมาก็กินได้เลย…….. ผักเล็กผักน้อยก็ไม่ค่อยได้ปลูก ที่เรามีจำกัด เพราะปลูกอ้อยก็ต้องปลูกทั้งแปลง ปลูกน้อยๆก็ไม่ค่อยได้อะไร ใครมีที่แค่ไหนก็ต้องปลูกกันจนหมดแหล่ะ มันก็เลยไม่มีที่ไว้ปลูกอย่างอื่น”*

นอกจากนี้ยังพบว่า บรรทัดฐานในการประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับการบริโภคของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม หลายครอบครัวมีการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยที่ผลิตจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นอาหารการกินตลอดจนถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีพ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ตู้เย็น พัดลม เตาแก๊ส ฯลฯ โดยแนวทางในการบริโภคดังกล่าวแม้จะมีส่วนดีก็คือการสร้างความสะดวกสบายให้กับชาวบ้าน แต่ในขณะเดียวกันก็กลายเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลให้ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนถูกผนวกเข้ากับการแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรามากขึ้น ชุมชนได้ผันตนเอง

ไปสู่การพึ่งพิงระบบตลาดทั้งในด้านของการขายผลผลิตและการซื้อสินค้าและบริการจากภายนอก ชุมชนทดแทนผลผลิตที่ชุมชนไม่สามารถผลิตเองได้หรือเลิกผลิตไป นอกจากนี้ค่านิยมดังกล่าวยังส่งผลให้ชาวบ้านไม่รู้สึกวิตกกังวลกับการเป็นหนี้สินจากการบริโภค โดยพบว่าชาวบ้านบางส่วนยังยอมรับการเป็นหนี้สินจากการกู้ยืมเงินเพื่อให้ตนเองได้บริโภคสิ่งของที่ต้องการ โดยมีความมั่นใจในศักยภาพการผลิตของตนเองว่าจะสามารถใช้หนี้สินได้ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อภาวะหนี้สินของครัวเรือน

นอกจากนี้กระแสแห่งการบริโภคนิยมยังมีผลทำให้พฤติกรรมของคนในชุมชนบางส่วนเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านบางกลุ่มมีพฤติกรรมของความฟุ่มเฟือยด้วยการสะสมสิ่งของที่ต้องการบ่งบอกฐานะที่ต่างจากคนอื่นๆ เช่น การซื้อรถมอเตอร์ไซค์ อันเป็นพฤติกรรมที่ไม่เคยมีมาก่อนในชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษเมื่อครั้งอดีต โดยพบว่าพฤติกรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากความต้องการที่จะสนองความอยากได้อยากมีอยากเป็นของบุคคล อันเป็นสิ่งที่ถูกกดทับอยู่ภายใต้จิตสำนึกของชาวบ้านด้วยข้อจำกัดของความสามารถในการไขว้คว้าหาสิ่งดังกล่าว แนวทางการบริโภคแบบทุนนิยมเป็นการปลดปล่อยสิ่งเหล่านี้ออกมานั่นเอง โดยพฤติกรรมดังกล่าวได้สะท้อนออกมาจากคำบอกเล่าของคุณสุนทร ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1

> *“ มันมีการแข่งขันกัน ที่เห็นชัดเจนก็ในเรื่องของการซื้อรถเครื่อง ตอนนั้นนะ ถ้าใครทำได้ มีเงินเหลือนิดหน่อยก็ต้องออกรถเครื่องใหม่ๆมาขี่กันแล้ว บางบ้านมีลูกหลายคน รถคันเดียวก็ไม่พอ ต้องซื้อให้ลูกทุกคน คือมันเหมือนอวดร่ำอวดรวยกัน ว่าข้ามีสตางค์เหลือ ทั้งที่จริงๆแล้วบางบ้านก็ไม่ได้ซื้อเงินสดหรอก อาศัยมีเงินดาวน์ก็ไปออกกันมาแล้ว คือมันเป็นซะอย่างนี้ไงถึงได้เป็นหนี้กันบานตะไท ”*

จะเห็นได้ว่าการเข้ามาแทรกแซงของระบบการผลิตในแบบทุนนิยมที่เน้นการผลิตเพื่อขายผนวกกับกระแสความเจริญทางวัตถุในรูปแบบต่างๆที่หลั่งไหลเข้ามาสู่บ้านดอนขุนวิเศษผ่านความเจริญในด้านการคมนาคม ไม่ว่าจะเป็นถนนที่ตัดผ่านเข้าสู่หมู่บ้าน แม้กระทั้งการหลั่งไหลของข่าวสารจากภายนอกเข้าสู่ชุมชนโดยผ่านทางสื่อทั้งวิทยุและโทรทัศน์ นับเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดกระทบต่อพฤติกรรมการบริโภคของชาวบ้านให้เปลี่ยนแปลงไป ที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือการเปลี่ยนแปลงค่านิยมในรูปแบบของการบริโภคสินค้าจากภายนอกในรูปแบบต่างๆ ที่มีผลทำให้วิถีการบริโภคของชาวบ้านที่เคยบริโภคแต่สิ่งที่ตนเองผลิต เปลี่ยนแปลงไปสู่การพึ่งพาสินค้าจากภายนอกมากขึ้น เงินตรากลายมาเป็นสิ่งสำคัญของชีวิตเพราะเป็นทั้งสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนและ

สะสมค่า สามารถใช้ตอบสนองความต้องการต่างๆได้ บรรทัดฐานแห่งการประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับการบริโภคของชาวบ้านจึงเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะของการบริโภคนิยมมากขึ้นอย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังพบว่าความต้องการบริโภคของครัวเรือนที่เคยมีบทบาทในการควบคุมการผลิตให้ตอบสนองต่อความต้องการของตนเองกลับไม่สามารถทำหน้าที่ได้เช่นเดิม ครัวเรือนจึงต้องปรับตัวด้วยการเพิ่มกำลังการผลิตเพื่อหาเงินมาใช้แลกเปลี่ยนเพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภคที่เพิ่มมากขึ้น โดยการมุ่งผลิตเชิงเดี่ยวอย่างเต็มกำลัง สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นผลที่เกิดจากการเข้ามาแทรกแซงของระบบทุนนิยมและความทันสมัย

การแลกเปลี่ยน : วิถีการแลกเปลี่ยนโดยตรง ถูกแทนที่ด้วยระบบตลาด

วิถีการผลิตและการบริโภคแบบทุนนิยมได้ส่งผลทำให้ระบบการแลกเปลี่ยนของชาวบ้านดอนขุนวิเศษเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่การแลกเปลี่ยนของชาวบ้านจะเป็นไปเพื่อการยังชีพระหว่างครัวเรือนบนพื้นฐานของน้ำใจและการแบ่งปัน สิ่งที่แลกเปลี่ยนกันจะมีตั้งแต่ข้าวของเครื่องใช้ ผลผลิตทางการเกษตรรวมไปจนถึงแรงงานโดยไม่ได้คำนึงถึงผลตอบแทนหรือมูลค่าของสิ่งแลกเปลี่ยน กล่าวคือ ให้ในสิ่งที่ตนเองมีและรับในสิ่งที่ตนเองขาดหรือไม่มี บนพื้นฐานของน้ำใจและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันภายในชุมชน โดยวิถีการแลกเปลี่ยนดังกล่าวนับเป็นสิ่งสำคัญในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน ในขณะที่การแลกเปลี่ยนกับสังคมภายนอกนั้น พบว่าในระยะเริ่มต้นยังมีลักษณะของการแลกเปลี่ยนแบบสิ่งของแลกสิ่งของเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็จะคำนึงถึงผลประโยชน์ของการแลกเปลี่ยนตามปริมาณและมูลค่าของสิ่งของที่นำมาแลกเปลี่ยนบ้างตามมาตรฐานที่ตั้งไว้ โดยสิ่งที่แลกเปลี่ยนส่วนใหญ่ก็จะเป็นผลผลิตที่ชาวบ้านผลิตได้เอง เช่นพืชผักและเนื้อสัตว์ เช่น ปลา โดยแลกเปลี่ยนกับสิ่งที่ชาวบ้านมีความจำเป็นต้องใช้บริโภคที่ไม่สามารถผลิตเองได้ เช่น เกลือ เครื่องเทศ น้ำปลา เป็นต้น ซึ่งวิถีการแลกเปลี่ยนดังกล่าวค่อยๆเลือนหายไปพร้อมกับการเข้ามาของระบบทุนนิยม

การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตไปสู่ทุนนิยมมีผลทำให้เกิดการแยกผู้ผลิตออกจากผู้บริโภคด้วยการแบ่งผู้ทำหน้าที่ทางเศรษฐกิจออกจากกันตามความสามารถในการผลิต กล่าวคือ ผู้ผลิตไม่ได้บริโภคสิ่งที่ตนเองผลิตและผู้บริโภคก็ไม่ได้บริโภคสิ่งที่ตนเองผลิต การแลกเปลี่ยนจึงมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในฐานะที่เป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงผู้ผลิตและผู้บริโภคให้สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองได้โดยใช้เงินเป็นสื่อกลาง ด้วยเหตุนี้เงินจึงกลายเป็นสิ่งที่สำคัญหรือเป็นเป้าหมายที่หลักในชีวิตของชาวบ้าน โดยในมุมมองของชาวบ้านเห็นว่าผู้มีเงินตราสะสมไว้ใช้จ่ายคือผู้ที่อยู่ดีกินดี มีความประสบความสำเร็จในชีวิต ในขณะเดียวกันผู้ที่ไม่มีเงินตราก็จะถูกตีค่าให้เป็นคนจนหรือเป็นผู้ที่ล้มเหลวในชีวิต ด้วยแนวคิดดังกล่าวทำให้ชาวบ้านต่างต้องพยายามเร่งหา

เงินตรามาสะสมไว้เพื่อใช้จ่ายได้วยการเร่งการผลิตอย่างเข้มข้น ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถตีค่าเป็นเงินตราได้ ไม่เว้นแม้กระทั้งน้ำใจและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แนวคิดดังกล่าวได้สะท้อนออกมาจากคำบอกเล่าของคุณสุนีย์

> *"อย่างของที่ปลูกในไร่ เมื่อตอนที่เป็นพืชผักไม่ได้ซื้อขาย ใครอยากได้ก็เอาไปกินกันไม่เคยเสียดายเลย มันก็แลกกันไปแลกกันมา แบ่งกัน ไม่ได้คิดเป็นบุญเป็นคุณอะไรเลย เพราะมองไปทางไหนก็พี่ๆน้องๆกันทั้งนั้น อยากได้อะไรบางทีก็เก็บกันเอาเองเลย ไม่ได้บอกเจ้าของเขาด้วยซ้ำ.....พอปลูกอะไรที่มันขายได้ มองอะไรเป็นเงินเป็นทองไปหมด ได้นิดได้หน่อยก็เอาเพราะสถานการณ์มันบีบรัดไง ปลูกของลงทุนไป ใครจะอยากขาดทุนจริงไหม ของในไร่อย่าว่าแต่แบ่งปันใครเลย แค่เก็บไว้กินเองบางทีเราก็ยังนึกเสียดาย พอคิดถึงเรื่องเงินเรื่องทองเป็นใหญ่ ก็คิดถึงคนอื่นน้อยลง"*

นอกจากนี้วิถีการผลิตแบบทุนนิยมโดยฉพาะการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น อ้อยและข้าวโพดนั้น เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำลายปัจจัยพื้นฐานของการบริโภคอันมีผลทำให้ความอุดมสมบูรณ์ในด้านอาหารภายในชุมชนลดลง เนื่องจากวิถีการผลิตดังกล่าวทำให้พื้นที่ แรงงานและเวลาเกือบทั้งหมดถูกใช้ไปในการผลิตเพื่อขาย ระบบการผลิตแบบพึ่งตนเอง เช่น การปลูกข้าว ปลูกพืชสวนครัว การเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคเอง ถูกลดความสำคัญลง ชาวบ้านไม่สามารถผลิตอาหารด้วยตนเองได้อย่างอุดมสมบูรณ์เหมือนที่เคยเป็นในขณะที่ความต้องการในการบริโภคของชาวบ้านยังคงมีอยู่อย่างปกติ ระบบการแลกเปลี่ยนโดยใช้เงินตรากับตลาดภายนอกจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในชุมชนแทนที่ระบบการแลกเปลี่ยนในลักษณะของการแบ่งปันที่เริ่มขาดหายไปจากชุมชน ผลผลิตหลักของชาวบ้านอันได้แก่อ้อยและข้าวโพดทั้งหมดถูกขายไปยังพ่อค้าคนกลางโดยใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงระบบดังกล่าว แม้ดูเหมือนเป็นระบบที่สร้างความสะดวกสบายให้กับชาวบ้าน เนื่องจากพ่อค้าเข้ามารับซื้อผลผลิตถึงในหมู่บ้านโดยที่ชาวบ้านไม่ต้องดิ้นรนขวนขวายในการออกไปสู่ตลาดภายนอกด้วยตนเอง แต่ในทางกลับกันระบบดังกล่าวก็ได้นำพาชาวบ้านเข้าสู่ภาวะการพึ่งพิงกับระบบตลาด ในขณะที่ชาวบ้านยังขาดความรู้ที่เท่าทันในการแลกเปลี่ยนดังกล่าว ชาวบ้านจึงกลายเป็นแค่เพียงผู้รับจ้างผลิตให้กับนายทุนที่เข้ามาตักตวงผลประโยชน์จากส่วนเกินจากการผลิต ในขณะเดียวกันผลประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับนั้นก็ประสบกับปัญหาความไม่แน่นอนอันเป็นผลมาจากความผันผวนของตลาดการค้าที่ชาวบ้านยังขาดความรู้ที่เท่าทัน ผนวกกับปัญหาการถูกเอารัดเอาเปรียบในเรื่องการซื้อขายผลผลิตที่ผูกขาดโดย

นายทุน เนื่องจากการผลิตในแนวทางของทุนนิยม เช่น การปลูกอ้อยและข้าวโพดนั้นต้องใช้เงินในการลงทุนค่อนข้างสูง ในขณะที่ชาวบ้านซึ่งเดิมมีวิถีการดำรงชีวิตที่มีลักษณะของการผลิตเพื่อการบริโภคเองเป็นหลัก ไม่มีส่วนเกินจากการผลิตในรูปแบบของเงินตรามากเพียงพอสำหรับการลงทุนในแบบทุนนิยม การตัดสินใจเข้าสู่วิถีการผลิตเพื่อการค้าทำให้ชาวบ้านไม่อาจหลีกเลี่ยงการพึ่งพานายทุน การตกอยู่ในวังวนของการพึ่งพาทำให้ชาวบ้านสูญเสียอำนาจอิสระในการกำหนดราคาผลผลิตเนื่องจากการถูกผูกขาดในด้านการขายผลผลิตโดยนายทุน และเมื่อการผลิตที่ใช้ปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ทำให้มีต้นทุนสูงแต่ราคาสินค้าเกษตรที่ขายในตลาดนั้นชาวบ้านไม่ได้เป็นผู้กำหนดราคาเองตามความเหมาะสมโดยคำนวณจากต้นทุนการผลิต แต่กลับไปตกอยู่ในมือของนายทุนที่จะเป็นผู้กำหนดโดยชาวบ้านไม่มีสิทธิ์ที่จะต่อรองหรือเรียกร้องใดๆทั้งสิ้น ชาวบ้านต้องตกอยู่ในภาวะจำยอมอย่างไม่มีทางเลือกทั้งที่รู้ว่าโดนเอาเปรียบ เหตุการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับคำบอกเล่าของคุณสวาท ชาวบ้านดอนขุนวิเศษ

> *“บางทีเถ้าแก่เขาตีราคาให้ถูกก็ต้องขาย ไม่ขายให้เขาก็ไม่ได้เพราะเราเอาทุนเขามา แต่ก็อีกแหล่ะถึงเราจะเอาไปขายเองก็ไม่รู้จะไปขายให้ใคร ตัดอ้อยทีนึงก็ไม่ใช่น้อยๆ จะเอาไปเร่ขายกันเองก็ไม่รู้จะไปขายยังไง รถราก็ไม่มีกัน ก็ต้องพึ่งเถ้าแก่เขาอยู่ดี เขาให้เท่าไหร่ก็ต้องเอา.....มาคิดดูดีๆก็น่าน้อยใจ มันไม่เหมือนกับตอนเราไปซื้อของที่ตลาด ของแต่ละอย่างก็มีราคาตั้งไว้แล้ว ต่อรองอะไรก็ไม่ค่อยจะได้ ไม่เหมือนของที่เราปลูก จะขายก็ต้องถามคนซื้อว่าจะให้ราคาเท่าไหร่ ขอเพิ่มก็ไม่ได้ แทนที่เขาจะต้องมาถามเราก่อนว่าจะขายราคาเท่าไหร่ เรากลับต้องเป็นฝ่ายถามเขา เขาก็เลยถือไพ่เหนือกว่าเรา จะกดราคาเรายังไงเราก็ต้องขาย”*

จะเห็นได้ว่าการก้าวเข้าสู่วิถีการผลิตเพื่อการค้าของชาวบ้าน มีผลทำให้กิจกรรมการแลกเปลี่ยนที่เคยตั้งอยู่บนพื้นฐานของน้ำใจและการเอื้อเฟื้อแบ่งปันกันระหว่างญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน โดยไม่ได้คำนึงถึงผลตอบแทนในรูปแบบของเงินตราต้องเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่ชาวบ้านมีวิถีการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นหลักทำให้การผลิตและการบริโภคดำรงอยู่ในบริบทเดียวกัน การแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นจึงมีจำนวนไม่มากนักและเป็นการแลกเปลี่ยนที่ไม่ได้คำนึงถึงผลต่างตอบแทนเป็นหลักใหญ่ ต่อมาเมื่อมีการแยกผู้ผลิตออกจากผู้บริโภคด้วยการแบ่งผู้ทำหน้าที่ทางเศรษฐกิจต่างๆออกจากกันตามลักษณะของกิจกรรมทางเศรษฐกิจของสังคมแบบทุนนิยม จึงทำให้การแลกเปลี่ยนมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในฐานะเป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงทำให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคให้

สามารถได้รับการตอบสนองความต้องการต่างๆ โดยใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง จากปัจจัยดังกล่าวมีผลทำให้ชาวบ้านมีความจำเป็นต้องผนวกตัวเองเข้ากับระบบทุนนิยมที่ต้องสัมพันธ์กับกลไกตลาด และด้วยข้อจำกัดของชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นการขาดเงินทุนและการขาดความรู้ที่เท่าทัน การแลกเปลี่ยนในลักษณะดังกล่าวจึงนำมาซึ่งความสัมพันธ์ในลักษณะที่ชาวบ้านต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบเนื่องจากการขาดอำนาจการต่อรอง ชาวบ้านจึงต้องตกอยู่ในสภาวะพึ่งพิงกับตลาดภายนอกอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

การจัดสรร : จัดสรรตามความสามารถในการผลิต...ความเป็นธรรมแห่งโลกทุนนิยม

แต่เดิมนั้นชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษมีการแลกเปลี่ยนที่มีบรรทัดฐานของการพึ่งพาอาศัยกันเนื่องมาจากการเป็นเครือญาติร่วมสายโลหิตกันมา ประกอบกับการมีโลกทัศน์และระบบคุณค่าที่ให้ความสำคัญกับเพื่อนบ้านและพวกพ้องในฐานะที่เป็นคนในกลุ่มหรือชุมชนเดียวกัน ปัจจัยดังกล่าวเป็นกลไกที่ทำให้ผลผลิตในชุมชนถูกจัดสรรภายในครัวเรือนได้อย่างพอเพียงในลักษณะของการแบ่งปันและเกื้อกูลซึ่งกันและกันโดยไม่ได้หวังผลตอบแทน แต่เมื่อการแพร่ขยายของระบบทุนนิยมเข้ามาสู่ชุมชน อันนำไปสู่การผลิตเพื่อการค้า การเกิดขึ้นของค่านิยมการบริโภคสิ่งที่ไม่ได้ผลิตเองและการแลกเปลี่ยนแบบตลาดที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้การจัดสรรผลผลิตของชุมชนมีความเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ผลผลิตที่ผลิตได้ไม่ได้ถูกใช้บริโภคภายในชุมชน เนื่องจากการปลูกพืชแบบเชิงเดี่ยวนั้น พบว่าผลผลิตที่ได้ไม่ใช่ปัจจัยพื้นฐานในการใช้บริโภคภายในชุมชน นอกจากนี้ยังมีปริมาณสูงเกินความต้องการการบริโภคภายในครัวเรือน วัตถุประสงค์ของการปลูกพืชเชิงเดี่ยวตามแนวทางของทุนนิยมก็คือการมุ่งนำผลผลิตไปรองรับกับภาคการผลิตขนาดใหญ่หรือภาคอุตสาหกรรม ผลผลิตที่ชาวบ้านผลิตได้ทั้งหมดจึงถูกส่งเข้าสู่ระบบกลไกตลาดไปสู่ผู้ที่มีความต้องการสินค้าและมีอำนาจการซื้อผ่านนายทุนหรือพ่อค้าคนกลางอันเป็นกลไกด้านหนึ่งของระบบตลาด โดยผลตอบแทนที่ได้รับก็จะอยู่ในรูปของเงินตราตามกำลังความสามารถในการผลิตของแต่ละครัวเรือน ดังคำบอกเล่าของคุณจันทร์เพ็ญ ที่ให้สัมภาษณ์ไว้ดังนี้

“อย่างอ้อยที่ปลูกกันตอนนั้น พวกเราก็ทำหน้าที่ปลูกเพียงอย่างเดียว พอได้ผลผลิตก็ขายให้เถ้าแก่ คิดเงินหักหนี้สินแล้วก็เหลือเป็นของเรา แต่ละบ้านก็เหลือไม่เท่ากันนะ มีทั้งกำไรทั้งขาดทุน อย่างใครที่เขาทำเยอะ ถ้าตอนตัดแล้วโดนราคาเขาก็ได้เงินเยอะ คือเหลือมากหน่อย ใครไม่โดนราคาก็ได้น้อยหน่อย เผลอๆก็ขาดทุนด้วย ..... คือมันก็เป็นธรรมชาติของมันแหล่ะ มันถึงได้มีคนจนคนรวยไง”

จากการที่ผลผลิตที่เกิดขึ้นในชุมชนถูกจัดสรรหรือกระจายออกไปสู่ที่ที่มีความต้องการผลผลิตโดยราคาผลผลิตทางการเกษตรถูกควบคุมด้วยกลไกราคานั้น เมื่อพิจารณาแล้วไม่น่าจะมีความเหมาะสมที่จะใช้กับระบบเศรษฐกิจภายในชุมชน ตราบใดที่กลไกการตลาดไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ผู้ที่จะได้เปรียบจากการแลกปลี่ยนดังกล่าวก็จะยังคงเป็นฝ่ายนายทุน ในขณะที่การเข้าสู่ระบบการตลาดด้วยการพึ่งพิงอยู่กับระบบกลไกราคาย่อมสร้างความเสียเปรียบให้กับผู้ผลิตอันได้แก่ชาวบ้านอยู่เรื่อยไป ผลตอบแทนจากการผลิตที่ชุมชนควรจะได้รับจำนวนมากจึงถูกดูดกลืนออกไปสู่ระบบเศรษฐกิจการค้าทั้งจากการเอารัดเอาเปรียบของนายทุนและความรู้ไม่เท่าทันกับระบบตลาดของชาวบ้าน ส่งผลให้ชาวบ้านต้องเผชิญกับปัญหาความไม่พอเพียงของรายได้หรือส่วนแบ่งที่ระบบเศรษฐกิจการค้าจัดสรรให้แก่ระบบเศรษฐกิจชุมชน

จะเห็นได้ว่า กระบวนการจัดสรรรายได้ของชุมชนภายใต้อิทธิพลของระบบตลาด ทำให้ชุมชนถูกแบ่งส่วนของรายได้ซึ่งน่าจะหมุนเวียนอยู่ภายในชุมชนกระจายออกสู่ภายนอกผ่านกลไกทางเศรษฐกิจเป็นตัวควบคุม สำหรับการจัดสรรรายได้ในรูปของค่าเช่านั้น เนื่องจากที่ดินในชุมชนส่วนใหญ่เป็นของชาวบ้านในชุมชน มีที่ดินเพียงส่วนน้อยที่ตกอยู่ในมือนายทุนซึ่งให้เกษตรกรเช่าที่ดิน ทำให้ค่าเช่าที่เป็นตัวเงินจึงเป็นรายได้ที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจของชุมชน แต่ก็เป็นเพียงรายได้ที่ไม่มากนักและไม่ได้เป็นการถูกขูดรีดค่าเช่าโดยนายทุนเนื่องจากส่วนใหญ่การเช่าที่ดินจะเป็นการเช่ากันระหว่างญาติหรือชาวบ้านกันที่มีอยู่นั้น โดยไม่ได้คิดค่าเช่าแพงมากนัก ส่วนของรายได้อันเกิดจากการผลิตที่ชุมชนควรจะได้รับแต่กลับถูกกระจายออกไปนอกชุมชนส่วนใหญ่มักอยู่ในรูปของดอกเบี้ยและส่วนเกินในมูลค่าผลผลิต กล่าวคือ เมื่อชาวบ้านสร้างผลผลิตขึ้นมาในรอบการผลิตแล้วขายให้กับนายทุน รายได้ที่ได้รับมานั้นส่วนหนึ่งต้องถูกนำไปกลับคืนให้กับนายทุนในรูปของดอกเบี้ยของเงินลงทุนที่ชาวบ้านกู้ยืมมาเพื่อใช้ในการลงทุนสำหรับการผลิตและอีกส่วนหนึ่งก็ต้องเก็บสำรองไว้สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับครัวเรือนในช่วงที่เริ่มผลิตใหม่ไปจนถึงการเก็บเกี่ยวเพื่อขายในรอบใหม่ ซึ่งค่าใช้จ่ายดังกล่าวนับวันจะมีแนวโน้มสูงขึ้นจากราคาและปริมาณสินค้าในการบริโภคที่มีแนวโน้มสูงขึ้น แต่ในขณะเดียวกันเมื่อชาวบ้านกลายเป็นผู้ผลิตกลับไม่

สามารถตั้งราคาผลผลิตของตนได้ ต้องขายผลผลิตตามราคาตลาด ดังนั้นราคาตลาดจึงทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดส่วนเกินของเศรษฐกิจชุมชนที่เศรษฐกิจการค้าสามารถขูดรีดเอาไปได้ผ่านกลไกตลาดและพ่อค้าคนกลางที่ได้ส่วนเกินดังกล่าวจากการทำหน้าที่เป็นเพียงคนกลางในการซื้อขาย ทั้งที่กระบวนการดังกล่าวเทียบไม่ได้เลยกับกระบวนการที่ชาวบ้านใช้ในการผลิต รายได้ในรูปส่วนเกินของผลผลิตส่วนหนึ่งที่ชาวบ้านควรจะได้รับจึงตกไปอยู่ในมือของนายทุนหรือพ่อค้าคนกลางนั่นเอง

ความเปลี่ยนแปลงดังที่กล่าวมาถือเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้ระบบการแลกเปลี่ยนหรือจัดสรรผลประโยชน์แบบพึ่งพาอาศัยกันขาดหายไปจากคนในชุมชน ระบบคุณค่าที่มองเรื่องของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการให้ความสำคัญของส่วนรวมเป็นอันดับแรกถูกละเลยไป เมื่อมูลค่าส่วนเกินถูกตีราคาในรูปแบบของเงินตรา ในขณะที่ชาวบ้านก็ไม่ได้รับส่วนเกินดังกล่าวอย่างเป็นธรรม ส่งผลกระทบต่อรายได้ของครัวเรือน โดยชาวบ้านมองว่าเมื่อภายในครัวเรือนมีเงินเหลือไม่มากก็ไม่สามารถแบ่งปันหรือจัดสรรให้แก่ชุมชนหรือส่วนรวมได้ ทั้งที่ความเป็นจริงการจัดสรรผลผลิตสู่บุคคลอื่นหรือส่วนรวมอาจอยู่ในรูปแบบอื่นที่ไม่ใช่เงินตราก็เป็นไปได้

จะเห็นได้ว่าการตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบทุนนิยมได้ส่งผลทำให้กระบวนทัศน์ความคิดและวิถีปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในลักษณะของการพึ่งตนเองไม่สามารถนำมาใช้ในการดำรงชีวิตได้ ชุมชนจึงมีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ความคิดและวิถีปฏิบัติให้เป็นไปในแนวทางที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ทุนนิยม การให้ความสำคัญกับเงินตราและวัตถุเป็นเป้าหมายหลักของชีวิต ทำให้ไชาวบ้านมุ่งไปสู่วิถีการผลิตเพื่อการค้าที่เข้มข้นจนละเลยการผลิตเพื่อการบริโภคเอง การที่ชาวบ้านต้องตกอยู่ในภาวะการพึ่งพิงกับตลาดภายนอกโดยขาดระบบการจัดการที่ดีได้ส่งผลให้ชาวบ้านไม่ได้รับผลตอบแทนตามที่ตนเองควรจะได้รับ การผลิตที่ไม่อาจตอบสนองกับการบริโภคผนวกกับกระแสการบริโภคนิยมที่ส่งผลให้พฤติกรรมการบริโภคของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางของการบริโภคสิ่งที่ไม่ได้ผลิตขึ้นเองโดยใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยนได้ส่งผลให้เกิดภาวะหนี้สิน สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่บีบคั้นให้ชาวบ้านต้องเร่งผลิตให้เข้มข้นขึ้นเพื่อหาเงินตรามาแก้ไขปัญหาดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ระบบการแบ่งปันให้แก่กันและกันด้วยน้ำใจจึงถูกละเลยไป และถูกแทนที่ด้วยการจัดสรรตามกำลังความสามารถในการผลิตของตน

บทที่ 6
กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติในช่วง 2541 – 2553
การปรับตัวของชุมชนเพื่อการดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม

การดำรงอยู่อย่างยาวนานของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษในยุคสังคมดั้งเดิมก่อนที่จะถูกระบบทุนนิยมเข้าแทรกแซงเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่ากระบวนทัศน์ดั้งเดิมที่เน้นการพึ่งพาตนเองในอดีตมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยที่กระบวนทัศน์ดังกล่าวได้ผ่านกระบวนการผลิตซ้ำจนกระทั่งกลายเป็นกระบวนทัศน์หลักของชุมชน ต่อเมื่อระบบทุนนิยมและการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยซึ่งถือได้ว่าเป็นอุดมการณ์ที่ก่อกำเนิดจากภายนอกได้เข้ามามีอิทธิพลจนก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงให้กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นการเกิดขึ้นของแนวทางการผลิตเพื่อการค้า การขาดหายไปของระบบการผลิตและการบริโภคในแนวทางของการพึ่งตนเอง การแลกเปลี่ยนและจัดสรรกับภายนอกที่ต้องผูกขาดและพึ่งพิงกับระบบตลาดภายนอกอยู่ตลอดเวลา การขาดหายไปของระบบการพึ่งพาตนเองอันเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิตภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้กระบวนทัศน์แบบเดิมที่มีลักษณะของการพึ่งพาตนเองไม่สามารถอธิบายหรือให้ความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ต่างๆของชุมชนในช่วงเวลาดังกล่าวได้ จนต้องลดบทบาทลงและถูกแทนที่ด้วยกระบวนทัศน์เศรษฐศาสตร์กระแสหลักอันมีระบบทุนนิยมและการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยเป็นชุดความคิดหลัก

อย่างไรก็ดี แม้กระบวนทัศน์เศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะเข้ามามีอิทธิพลในสังคม จนกลายมาเป็นกระบวนทัศน์หลักของในสังคมไทยในปัจจุบัน แต่ก็พบว่าการเข้ามาของกระบวนทัศน์ดังกล่าวใช้ระยะเวลาไม่นานนักเมื่อเทียบกับการก่อกำเนิดของกระบวนทัศน์แบบพึ่งตนเองในอดีต ดังนั้นการครอบงำของกระบวนทัศน์เศรษฐศาสตร์กระแสหลักจึงไม่สามารถที่จะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับระบบความคิด ทัศนะมุมมองและการให้คุณค่าของชุมชนได้ โดยพบว่าแม้กระบวนทัศน์เศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปทั้งในระดับมหภาคและในระดับชุมชน หากแต่การดำรงอยู่ของกระบวนทัศน์ในแบบพึ่งตนเองก็ยังคงมีอยู่ในชุมชน เพียงแต่ยังไม่ได้ถูกนำขึ้นมาใช้เนื่องจากอิทธิพลของกระบวนทัศน์หลักยังคงมีบทบาทอยู่อย่างเข้มแข็ง

เมื่อศึกษาเรื่องของการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ตามแนวคิดของคูห์น ซึ่งเสนอว่าในยุคสมัยหนึ่งจะมีช่วงเวลาหนึ่งที่กระบวนทัศน์เดิมดำรงอยู่อย่างมั่นคง ประชาคมยอมรับกระบวนทัศน์

นั้นมาเป็นกรอบหรือแบบแผนในกิจกรรม ต่อมาเมื่อกระบวนทัศน์นั้นเริ่มมีปัญหา ไม่สามารถอธิบายหรือให้ความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ต่างๆได้ ก็จะเสื่อมความยึดถือและลดบทบาทของความสำคัญลงในประชาคม จนถึงที่สุดแล้วจึงเข้าสู่ช่วงวิกฤตและนำไปสู่การปฏิวัติกระบวนทัศน์เดิมโดยมีกระบวนทัศน์ใหม่เข้ามาแทนที่ โดยพบว่าในช่วงวิกฤติของกระบวนทัศน์จะเป็นช่วงเวลาที่ประชาคมพยายามแสวงหากระบวนทัศน์ใหม่เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่างๆและแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ ดังเช่นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษในช่วงปี พ.ศ.2539-2540 ซึ่งกล่าวได้ว่าอยู่ในช่วงวิกฤต การปรับเปลี่ยนจากวิถีการดำรงชีวิตแบบพออยู่พอกินและการพึ่งพาตนเองไปสู่วิถีการดำรงชีวิตแบบทุนนิยมและบริโภคนิยมที่นำความเสียหายมาสู่ชุมชน ที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ ระบบการพึ่งพาตนเองของชุมชนถูกทำลายลงและถูกแทนที่ด้วยการพึ่งพาสังคมภายนอกจนมีแนวโน้มที่จะนำไปสู่ความล่มสลายของชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนไม่ได้ยอมจำนนกับภาวะ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชุมชนเลือกนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ชี้ให้เห็นถึงแนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนในแนวทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยที่มีวิถีแห่งการพึ่งตนเองเป็นหลักสอดคล้องกับกระบวนทัศน์ดังเดิมของชุมชน และเป็นการมองโลกในเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยมุ่งเน้นการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะความเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยพบว่า จากประสบการณ์ความล้มเหลวจากการเดินตามแนวทางทุนนิยมผนวกกับการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ได้ส่งผลให้ชุมชนเกิดแนวความคิดในการหาทางออกจากภาวะการพึ่งพิงด้วยวิธีการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนแนวทางการผลิตและบริโภคเพื่อลดภาวะการพึ่งพิงตลาดภายนอก การพยายามสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนด้วยการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม การฟื้นฟูระบบความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของน้ำใจและการแบ่งปัน เป็นต้น โดยแนวทางดังกล่าวเป็นความพยายามในการผสมผสานระหว่างกระบวนทัศน์ดั้งเดิมแบบพึ่งพาตนเองและกระบวนทัศน์แบบทุนนิยมอันเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคมในแนวทางของการบูรณาการ กล่าวคือมิได้คัดคานหรือต่อต้านระบบทุนนิยมอย่างสิ้นเชิง แต่ก็ไม่ได้หมายถึงการสยบยอมต่ออำนาจการครอบงำของระบบตลาดของทุนนิยมเช่นในอดีตที่ผ่านมา ในขณะเดียวกันกระบวนทัศน์ของชุมชนเดิมที่มีมาแต่ในอดีตก็ยังคงดำรงอยู่และถูกหยิบขึ้นมาใช้อย่างเหมาะสม ด้วยการปรับตัวของชุมชนเพื่อสอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยการแสวงหากระบวนทัศน์ใหม่ที่สอดคล้องกับบริบทในปัจจุบัน เพื่อให้ชุมชนอยู่ร่วมกับระบบทุนนิยมได้อย่างมั่นคง

กระบวนทัศน์ความคิด

ทัศนะมุมมอง : มองการพึ่งตนเองและพึ่งพากันภายในชุมชนเป็นสิ่งจำเป็น

วิถีการดำรงชีพของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในอดีตนั้นมีลักษณะของการพึ่งตนเองสูง เนื่องจากความจำเป็นในการดำรงชีวิต แต่ในขณะเดียวกันพบว่าลักษณะของความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติและเพื่อนบ้านประกอบกับความตระหนักถึงความไม่เท่าเทียมกันของคนในชุมชน ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดการพัฒนาความสัมพันธ์ในรูปแบบของการพึ่งพากันเอง อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเชื่อมโยงให้ปัจเจกอยู่ร่วมกันชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง โดยพบว่าระบบความสัมพันธ์ที่เกิดจากการพึ่งพาอาศัยกันได้กลายเป็นชุดความคิดที่สำคัญอย่างยิ่งของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน แม้เมื่อกระบวนทัศน์ทุนนิยมได้เข้ามามีอิทธิพลในชุมชนแล้วก็มิได้ทำให้แนวความคิดดังกล่าวสูญหายไปจากชุมชน หากแต่ถูกกระทบกระเทือนและถูกบดบังไว้ด้วยความจำเป็นในการดำรงชีวิตของชาวบ้านในวิถีชีวิตแบบทุนนิยม

วิถีการดำรงชีวิตภายใต้กระบวนทัศน์ในแบบทุนนิยมได้ส่งผลให้เกิดความเสียหายกับชุมชนในหลายด้านด้วยกัน ที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือการสูญเสียระบบการพึ่งพาตนเองอันเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบัน วิถีการผลิตแบบทุนนิยมทำให้ครัวเรือนต่างต้องหันมามุ่งเน้นเฉพาะการผลิตเพื่อการค้าโดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างมูลค่าในการแลกเปลี่ยนในรูปแบบของเงินตราจนละเลยต่อความต้องการบริโภคในครัวเรือนหรือในชุมชนของตนเอง ผลผลิตสำหรับการบริโภคจึงต้องซื้อหามาจากที่อื่น ประกอบกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่เชื่อมโยงทุกสังคมเข้าด้วยกันก็ยิ่งทำให้วิถีการดำรงชีวิตของคนในทุกชุมชนต้องมีการแลกเปลี่ยนกับสังคมภายนอกอยู่ตลอดเวลาด้วยความสัมพันธ์ที่แนบแน่นขึ้นในทุกขณะ กระแสบริโภคนิยมและวัตถุนิยมได้ทำให้เงินกลายเป็นปัจจัยหลักที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการอันมีความสำคัญในการดำรงชีวิตของทุกสังคมจนยากที่จะปฏิเสธได้ แม้ในมุมมองของชาวบ้านดอนขุนวิเศษจะยังคงเห็นความสำคัญของการพึ่งตนเอง แต่การที่จะหันกลับมาพึ่งพาตนเองด้วยการผลิตเพื่อการยังชีพเพียงอย่างเดียวดูจะเป็นไปไม่ได้แล้ว ดังคำกล่าวของคุณสายัน ประธานกลุ่มพืชผักปลอดสารพิษ

"ผมยอมรับนะว่าสมัยนี้ อะไรที่พึ่งพาตนเองได้ก็ถือเป็นสิ่งที่ดี อยู่อย่างพึ่งพาตนเองได้เป็นสิ่งที่ดีที่สุด แต่การพึ่งพาตนเองแบบปลูกพืชผักกิน หาปลากินเองเหมือนเมื่อก่อน โดยไม่ต้องใช้เงินซื้อหาข้าวของอะไรคงเป็นไปไม่ได้แล้ว คือสังคมมันก็เปลี่ยนไปตามยุคสมัย ความสะดวกสบายที่ทำให้เรามีความสุข บางอย่างก็ต้องใช้เงินซื้อบ้าง ทีนี้ถ้าต้องการใช้เงินจะทำอย่างไร ก็ต้องทำมาหากินเอา"

จากประสบความล้มเหลวที่ผ่านมาผนวกกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ได้จุดประกายความคิดในเรื่องของการพึ่งพาตนเองให้เด่นชัดขึ้นอีกครั้ง หลักของความพอประมาณนำไปสู่การสร้างความสมดุลย์ของการพึ่งตนเอง กล่าวคือเป็นการพึ่งตนเองทั้งในระดับปัจเจกที่สามารถดำรงตนอยู่ได้ด้วยตัวเองในระดับเบื้องต้นโดยอาศัยทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเพื่อการยังชีพอันเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต อันได้แก่การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการมุ่งผลิตเพื่อการค้า ไปสู่การสร้างผลผลิตที่หลากหลายทั้งในส่วนที่เป็นไปเพื่อการค้าและส่วนที่สามารถบริโภคเองได้ แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ปฏิเสธความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกและระบบทุนนิยมอันเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคมในปัจจุบัน ที่ผ่านมาชาวบ้านมักตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบจากการขาดความรู้ที่เท่าทัน แนวคิดของการสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความพยายามในการหาหนทางที่จะหลุดพ้นจากภาวะความเสียเปรียบดังกล่าว โดยชาวบ้านได้เรียนรู้ว่าการแลกเปลี่ยนกับสังคมภายนอกโดยที่ชาวบ้านจะไม่ตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบหรือถูกเอารัดเอาเปรียบนั้น ปัจจัยสำคัญก็คือการสร้างอำนาจการต่อรองที่เข้มแข็งให้กับชุมชนอันเป็นการพึ่งตนเองในระดับของชุมชน ประกอบกับการมองปัญหาด้วยมุมมองที่กว้างขึ้นในลักษณะของการบูรณาการได้ส่งผลให้ชาวบ้านมองปัญหาในการทำมาหากินที่ประสพอยู่ว่าไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะปัจเจกชนเพียงอย่างเดียวที่จะสามารถแก้ไขแบบต่างคนต่างแก้ได้ แต่เป็นปัญหาในระดับชุมชนที่มีผลกระทบลงมาถึงระดับครัวเรือน การที่จะหลุดพ้นจากความเสียเปรียบดังกล่าวได้ก็ด้วยการพึ่งตนเองเป็นหลักในลักษณะที่ไม่ใช่ปัจเจก มีการรวมตัวเป็นกลุ่มของชุมชนโดยอาศัยระบบความสัมพันธ์ในแนวนอนแบบเครือญาติและเพื่อนบ้านเป็นสายใยแห่งการยึดโยงคนในชุมชนเข้าด้วยกัน จนเกิดการพึ่งพากันเองภายในชุมชนและสร้างอำนาจการต่อรองกับสังคมภายนอกด้วยความรู้ที่เท่าทัน เพื่อสามารถที่จะดำรงตนอยู่ได้ท่ามกลางกระแสทุนนิยมอันเป็นกระบวนทัศน์หลักที่ครอบคลุมสังคมในปัจจุบัน

ระบบคุณค่า : เงินตราและวัตถุ ปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต

แนวทางการพัฒนาตามแบบทุนนิยมและการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยยังคงเป็นชุดความคิดหลักที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ แม้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านเลือกนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตจะมีแนวความคิดของการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก แต่ตราบใดที่วิถีชีวิตของชาวบ้านยังคงเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมที่ยังคงมีการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกอยู่ตลอดเวลาด้วยแนวโน้มความสัมพันธ์ที่แนบแน่นขึ้นในทุกขณะจากกระแสโลกาภิวัตน์ จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่ากระบวนทัศน์ทุนนิยมก็จะยังคงมีอิทธิพลในความคิดของชาวบ้าน ด้วยเหตุนี้เงินตราและความเจริญทางวัตถุจึงยังคงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ดังคำกล่าวของคุณอำไพ

> *“ถ้าอยู่แต่ในบ้าน ในไร่ ไม่ต้องไปเกี่ยวกับใคร ถึงไม่มีเงินฉันก็อยู่ได้ ไม่อดตายหรอก แต่ความเป็นจริงมันทำแบบนั้นไม่ได้ มันมีส่วนต้องเกี่ยวพันกับคนอื่น เพราะเราไม่ได้อยู่คนเดียว ทุกวันนี้ตื่นขึ้นมาลืมตาก็ต้องใช้เงินแล้ว ลูกไปโรงเรียนก็ต้องมีค่าขนม ค่ารถเมล์ ค่านู่นค่านี่สารพัด ไม่สบายก็ต้องมีค่าหมอค่ายา คือเรามาอยู่ในยุคนี้แล้วปฏิเสธไม่ได้หรอก เคยมีคนมาแกล้งแซวเราว่าอยู่อย่างพอเพียงทำไมต้องใช้เงิน คือเขาไม่เข้าใจไง พอเพียงคือต้องรู้จักพอดี พอดีในการกิน พอดีในการใช้จ่าย แต่ไม่ได้หมายถึงไม่ต้องใช้เงิน”*

ความเปลี่ยนแปลงของวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมไปสู่แนวทางการดำรงชีวิตตามแบบทุนนิยมได้ส่งผลทำให้โครงสร้างทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป และด้วยเหตุที่ชุมชนได้ผ่านกระบวนการจำแนกแจกแจงเชิงโครงสร้างทางสังคมไปมากแล้ว วิถีชีวิตแบบทุนนิยมได้เข้ามามีอิทธิพลต่อชุดความคิดของชาวบ้าน การพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนทำให้ชาวบ้านคุ้นเคยกับความสะดวกสบายที่ได้รับจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ใช้เงินตราเพื่อการแลกเปลี่ยน จึงกล่าวได้ว่าแนวทางการดำรงชีวิตส่วนหนึ่งของชาวบ้าน ยังคงต้องเป็นไปเพื่อแลกเปลี่ยนเงินตราและแสวงหาวัตถุในการสร้างความสะดวกสบายให้กับชีวิต สอดคล้องกับคำกล่าวของคุณสายัน

"ทุกวันนี้เป้าหมายในชีวิตก็ยังต้องหาเงินเก็บไว้ใช้จ่าย เพราะชีวิตทุกวันนี้มันมีค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น สิ่งที่จำเป็นต้องใช้จริงๆก็มี เช่น พวกอาหารการกิน บางอย่างที่เราผลิตเองไม่ได้ ก็ต้องซื้อ บางอย่างที่อาจมองว่าเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น แต่ผมคิดว่ามันก็ควรต้องมี อย่างสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ตู้เย็น ทีวี เตาแก๊ส ผมว่าถึงชาวบ้านมีก็ไม่เสียหาย ไม่ได้เป็นการฟุ่มเฟือยหรือใช้จ่ายเกินตัวเพราะเดี๋ยวนี้มันกลายเป็นของจำเป็นไปแล้ว มันทำให้เราสะดวกสบายขึ้น มีความสุขมากขึ้น ผมว่าถ้าไม่มีมันบางทีอาจจะทำให้เกิดทุกข์มากขึ้นด้วยซ้ำ"

ในช่วงที่ชาวบ้านต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจจากการมุ่งเดินตามแนวทางของทุนนิยม ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดูจะเป็นคำตอบที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ โดยพบว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้สร้างแนวทางในการอยู่ร่วมกับระบบทุนนิยมอันเป็นระบบเศรษฐกิจหลักของสังคมในลักษณะของการปรับตัวเองให้เข้ากับระบบหลัก แต่ไม่ใช่การแทนที่ ทั้งนี้เป็นการปรับตัวในลักษณะที่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างรู้เท่าทัน ไม่เสียเปรียบ โดยหลักของความพอประมาณและความมีเหตุผลของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้สร้างชุดความคิดในส่วนของความพอดีให้เกิดขึ้นกับชาวบ้าน เป็นความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไปและไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น โดยการพิจารณาถึงระดับของความพอดีนั้นจะต้องใช้เหตุผลตลอดจนองค์ความรู้เป็นพื้นฐานในการตัดสินใจ โดยจะเห็นได้ว่า แนวความคิดดังกล่าวได้ส่งผลให้มุมมองในเรื่องของความต้องการในส่วนของเงินตราและวัตถุถูกควบคุมหรือจำกัดได้ด้วยความจำเป็นหรือความสมเหตุสมผลที่เกิดขึ้นจากการคิดพิจารณาอย่างถ้วนถี่ด้วยความระมัดระวัง ในขณะเดียวกัน หลักของ**การมีภูมิคุ้มกัน**ที่ดีในตัว ได้สร้างชุดความคิดของการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบของความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆที่เกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสิ่งที่คาดว่าจะเกิดขึ้น โดยให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองและการมีความรู้เท่าทันกับสังคมภายนอก สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของชาวบ้านที่ยังคงให้ความสำคัญกับเงินตราเป็นเป้าหมายส่วนหนึ่งของชีวิตที่มีความจำเป็นต้องหามา ในขณะเดียวกันหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ฉุดรั้งไม่ให้ชาวบ้านให้คุณค่ากับเงินตราเป็นหลักเพียงอย่างเดียวดังเช่นที่ผ่านมา

ระบบคุณค่า : น้ำใจและการแบ่งปัน ระบบความสัมพันธ์ที่ยังคงดำรงอยู่

ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของน้ำใจและการแบ่งปัน เป็นระบบคุณค่าอย่างหนึ่งที่ปรากฏอย่างเด่นชัดในช่วงก่อนการก้าวเข้าสู่วิถีชีวิตแบบทุนนิยมของชาวบ้านดอนขุน

วิเศษ เนื่องด้วยช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ต้องมีการพึ่งพิงตนเองสูงในการดำรงชีพ ในขณะเดียวกันความสามารถในการผลิตของแต่ละครัวเรือนมีความแตกต่างกัน การสร้างความสัมพันธ์ที่มีลักษณะของการเอื้อประโยชน์ให้สามารถมีชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขจึงเป็นสิ่งจำเป็น ผนวกกับความสัมพันธ์ในแนวราบที่เข้มแข็งจากการสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษร่วมกัน จึงมีความผูกพันกันในระบบเครือญาติอย่างแน่นแฟ้น สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ชุมชนมีระบบคุณค่าในส่วนของน้ำใจและการเอื้อเฟื้อแบ่งปันกันสูงมากในช่วงเวลาดังกล่าว

การก้าวเข้าสู่วิถีชีวิตแบบทุนนิยม ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านในหลายประการ ที่เห็นได้ชัดเจนประการหนึ่งก็คือ การขาดหายไปของระบบน้ำใจและการแบ่งปันและถูกแทนที่ด้วยเงินตราและวัตถุ เนื่องด้วยเดิมที่ชาวบ้านมีวิถีการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นหลักทำให้การผลิตและการบริโภคดำรงอยู่ในบริบทเดียวกัน การแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นจึงมีจำนวนไม่มากนักและเป็นการแลกเปลี่ยนที่ไม่ได้คำนึงถึงผลต่างตอบแทนเป็นหลักใหญ่ ต่อมาเมื่อมีการแยกผู้ผลิตออกจากผู้บริโภคด้วยการแบ่งผู้ทำหน้าที่ทางเศรษฐกิจต่างๆออกจากกันตามลักษณะของกิจกรรมทางเศรษฐกิจของสังคมแบบทุนนิยม จึงทำให้การแลกเปลี่ยนมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในฐานะเป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงทำให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคให้สามารถได้รับการตอบสนองความต้องการต่างๆโดยใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง ประกอบกับการแพร่กระจายของกระแสโลกาภิวัตน์ที่นำพาแนวทางการบริโภคนิยมและวัตถุนิยมเข้ามาในชุมชน ส่งผลทำให้ชาวบ้านต้องมุ่งมั่นในการผลิตเพื่อเป้าหมายสูงสุดคือเงินตรา จนละเลยความสัมพันธ์ในส่วนของการแบ่งปันที่เคยมีมาในอดีต

บทเรียนความล้มเหลวจากการผลิตในแนวทางของทุนนิยมได้ส่งผลให้คนในชุมชนตระหนักดีว่าไม่สามารถอยู่ลำพังเพียงคนเดียวโดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นได้ ด้วยแต่ละครัวเรือนนั้นไม่มีความสมบูรณ์พอเพียงที่จะตอบสนองความต้องการต่างๆของตนเองอย่างเต็มที่เพียงลำพัง ดังนั้นการสร้างความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเอื้อประโยชน์ให้สามารถมีชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข เช่น การสร้างความสัมพันธ์ของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันกับเพื่อนบ้าน การแบ่งปันโดยนำผลผลิตมาแลกเปลี่ยนกันบนพื้นฐานของการช่วยเหลือกันด้วยระบบน้ำใจ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นของชุมชนประกอบกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตอันมีชุดความคิดเกี่ยวกับการสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็ง โดยมีการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการแลกเปลี่ยนด้านต่างๆที่จะเกิดขึ้น ได้ส่งผลให้เกิดพลังความเข้มแข็งของชุมชนในรูปแบบของกระบวนการกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจที่เข้มแข็งในการต่อรองกับระบบตลาด ผนวกกับพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบความเป็นเครือญาติและเพื่อนบ้าน ทำให้เกิดความผูกพันความรู้สึกสุขทุกข์ร่วมกัน กระบวนการกลุ่มที่เกิดขึ้นในชุมชนจึงมีความเข้มแข็ง แต่ในขณะที่มีกระบวนการกลุ่มเกิดขึ้น ลักษณะปัจเจกของแต่ละครัวเรือนก็ยังดำรงอยู่ ถึงแม้คนในชุมชนส่วน

ใหญ่จะมีฐานะทางเศรษฐกิจใกล้เคียงกัน แต่ก็พบความแตกต่างของบริบทในแต่ละครัวเรือน เช่น จำนวนพื้นที่ในการถือครองที่ดิน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้มีผลต่อปริมาณผลผลิตและการบริโภคของครัวเรือน โดยพบว่าในบางครัวเรือนอาจมีความจำเป็นในการบริโภคสูงเกินกว่ากำลังการผลิตภายในครัวเรือน และในขณะเดียวกันก็พบว่ามีบางครัวเรือนที่มีกำลังการผลิตที่มากเกินปริมาณการบริโภคของครัวเรือน ด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อกันในลักษณะของความเป็นเครือญาติและเพื่อนบ้านที่ยึดโยงและก่อให้เกิดความผูกพันและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดการแบ่งปันจากผู้ที่มีมากกว่าให้แก่ผู้ที่ด้อยกว่า ดังคำบอกเล่าของคุณยายหลิม ผู้สูงอายุในชุมชน

> *“พอได้มารวมกลุ่มกันอย่างจริงๆจังๆ มีการพูดคุย ประชุมกันบ่อยมากขึ้น มันก็เหมือนกับว่า ได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน เห็นใจกัน รักกันมากขึ้น ..... พวกเราก็เป็นคนจนนั่นแหล่ะ ทำไร่ทำนาหากินกันไป ใครไม่พอกินถ้าพอจะช่วยกันได้ก็ช่วยกันไป หยิบยื่นให้บ้างตามกำลังของเรา พี่น้องจะไปทิ้งกันลงได้อย่างไง มีอะไรก็ต้องช่วยเหลือกัน ใครที่แย่ก็ต้องจุนเจือกันไป ถ้าจะนับกันจริงๆทางเชื้อสาย คนในหมู่บ้านเราส่วนใหญ่ก็เป็นพี่น้องกันทั้งนั้น ถ้าไล่กันดูรกรากก็มาจากที่เดียวกันตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย พอแต่งงานมีครอบครัว ก็แต่งกันเองบ้าง หรือบางคนที่ย้ายมาจากที่อื่น พออยู่กันไปนานๆก็นับเป็นญาติกัน”*

นอกจากนี้การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตไปสู่แนวทางการผลิตแบบผสมผสาน ซึ่งผลผลิตส่วนหนึ่งเป็นพืชผักที่สามารถนำมาบริโภคได้เองภายในชุมชน และด้วยการผลิตที่หลากหลายของแต่ละครัวเรือนทำให้ผลผลิตที่ได้มีความแตกต่างกัน จึงเกิดการแลกเปลี่ยนผลผลิตกันระหว่างครัวเรือนในสิ่งที่ตนเองมีมากเกินความต้องการการบริโภคกับสิ่งที่ตนเองยังขาดอยู่กับเพื่อนบ้านในชุมชนในรูปแบบของน้ำใจ โดยพบว่าแนวทางดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกับระบบการผลิตแบบดั้งเดิมที่เคยมีมาก่อนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบทุนนิยม ดังที่ป้าหนูได้เล่าให้ฟังว่า

"ตอนที่ปลูกอ้อย ปลูกข้าวโพดขาย อะไรก็ดูจะเป็นเงินเป็นทองไปหมด เก็บเกี่ยวได้เท่าไหร่ก็ขายอย่างเดียว เพราะมันมีหนี้สิน มีค่าใช้จ่ายที่รอเราอยู่ มันก็เลยจำเป็นที่จะต้องเก็บให้ได้มากที่สุด ความรู้สึกตอนนั้นมันเหมือนคนเห็นแก่ตัว แต่มันจำเป็น.....พอเราคิดว่าปลูกไว้กินเอง ก็ไม่ค่อยได้คิดเรื่องเงินทอง พอออกผลมาก็แบ่งๆกันกิน แลกกันบ้าง ให้ฟรีบ้าง ไม่เสียดาย อย่างบ้านโน้นมีกระเพรา บ้านเรามีโหรพา ใครจะกินก็ไปเก็บเอา ไม่หวงกัน คือมันก็เป็นการแลกกันนั่นแหล่ะ เพียงแต่ไม่ได้ตีค่าเป็นเงิน ใช้น้ำใจแลกกันเหมือนสมัยเดิม"

จะเห็นได้ว่าระบบคุณค่าในส่วนของน้ำใจและการแบ่งปันเป็นระบบคุณค่าที่เคยปรากฏขึ้นอย่างเด่นชัดในสังคมดั้งเดิมจากความผูกพันในแบบเครือญาติที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน โดยคุณค่าดังกล่าวได้จางหายไปในช่วงวิถีชีวิตแบบทุนนิยมที่มีเป้าหมายในเชิงวัตถุ ชาวบ้านมีความจำเป็นต้องเร่งทำงานเพื่อตอบสนองความต้องการดังกล่าวจนละเลยความสัมพันธ์ระหว่างกันในลักษณะของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไป ประสบการณ์ความล้มเหลวจากระบบทุนนิยมประกอบกับการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวิถีการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตส่วนหนึ่งไปสู่การผลิตเพื่อบริโภคเอง การรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจการต่อรอง สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ระบบคุณค่าในส่วนของน้ำใจและการแบ่งปันกลับมาปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนอีกครั้ง

ระบบคุณค่า : ความรู้ ปัจจัยสำคัญของการดำรงตนในโลกทุนนิยม

บทเรียนจากความล้มเหลวของการเดินตามแนวทางของระบบทุนนิยมทำให้ชาวบ้านตระหนักได้ว่า การก้าวเข้าสู่วิถีของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโดยขาดความรู้ที่เท่าทันย่อมส่งผลให้ชาวบ้านต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ด้วยเหตุที่ชาวบ้านซึ่งเดิมมีวิถีการดำรงชีวิตแบบพึ่งพาตนเองและไม่ค่อยได้มีปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนมากนัก องค์ความรู้ของชาวบ้านที่มีอยู่จึงเป็นไปในลักษณะของภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ใช้ในการดำรงชีวิตภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการผลิตโดยเน้นการใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลักโดยใช้เทคโนโลยีที่ไม่สูงนัก การแลกเปลี่ยนกันภายใต้พื้นฐานของน้ำใจ โดยไม่มีระบบตลาดเข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นต้น โดยพบว่าองค์ความรู้ดังกล่าวเป็นคนละชุดกับองค์ความรู้ในวิถีของทุนนิยมทั้งในแง่ของเป้าหมาย วิธีการและความสัมพันธ์ในกระบวนการแลกเปลี่ยน ดังนั้นการก้าวเข้าสู่วิถีทุนนิยมโดยมีแค่องค์ความรู้ในแบบเดิมนั้น ย่อมส่งผลให้ชาวบ้านรู้ไม่เท่าทัน ถูกเอารัดเอาเปรียบโดยระบบที่เหนือกว่าอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการเอารัดเอาเปรียบของนายทุนหรือพ่อค้าคนกลางจากความรู้ไม่เท่าทันกลไกตลาด การมุ่งเดินตาม

เทคโนโลยีสมัยใหม่โดยขาดความรู้ที่เท่าทัน จนทำให้เกิดปัญหาหนี้สินและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรภายในชุมชน สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านต้องตกอยู่ในวังวนแห่งการพึ่งพาสังคมภายนอกตลอดเวลา

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเองและการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง โดยอาศัยความรู้เป็นพื้นฐานที่สำคัญ โดยความรู้นั้นจะต้องประกอบไปด้วยความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆโดยต้องนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆ จากประสบการณ์ที่ผ่านมาผนวกกับการนำแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ส่งผลทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักถึงและให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆที่ทำ ด้วยตระหนักดีว่าการต้องอยู่ร่วมกับระบบทุนนิยมและโลกาภิวัตน์เป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ องค์ความรู้ที่เท่าทันจะทำให้สามารถอยู่ร่วมกับระบบดังกล่าวได้อย่างไม่เสียเปรียบ โดยพบว่าชาวบ้านมีการบูรณาการองค์ความรู้จากภายในอันได้แก่ องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาเดิมและองค์ความรู้จากภายนอก อันได้แก่ องค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม ที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ แนวทางการผลิตแบบผสมผสานที่ชาวบ้านเลือกนำมาใช้แทนที่การปลูกพืชเชิงเดี่ยวนั้น พบว่ามีความสอดคล้องกับวิถีการผลิตแบบดั้งเดิมที่ชาวบ้านเคยปฏิบัติมาในอดีต ชาวบ้านสามารถนำองค์ความรู้เดิมหลายอย่างมาปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับองค์ความรู้ใหม่ จนเกิดแนวทางการผลิตในลักษณะที่มีการบูรณาการองค์ความรู้ทั้งสองแบบได้อย่างเหมาะสม ตัวอย่างเช่น การหันกลับมาใช้ภูมิปัญญาเดิมในการทำไร่ โดยมีการใช้ปุ๋ยที่ทำจากธรรมชาติ การสังเกตดินฟ้าอากาศ การสังเกตความเติบโตของต้นพืช ผสานกับการใช้เครื่องมือเครื่องจักรสมัยใหม่ เช่น การใช้เครื่องจักรในการไถหน้าดิน การใช้เมล็ดพันธุ์ที่เหมาะสมตามความต้องการของตลาด เป็นต้น

ในส่วนขององค์ความรู้ใหม่ที่นำมาใช้นั้น พบว่าชาวบ้านมีกระบวนการในการเข้าถึงองค์ความรู้ดังกล่าวโดยการพยายามแสวงหาด้วยตนเองมากกว่าการเชื่อในคำบอกเล่าจากพ่อค้าคนกลางหรือนายทุนเหมือนแต่ก่อน สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความรู้เท่าทันและมีเหตุผลของชาวบ้าน โดยวิธีการในการเรียนรู้นั้นมีหลายทาง อาทิเช่น การไปดูงานจากชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จในเรื่องต่างๆที่ชาวบ้านสนใจอยากรู้ การเข้ารับการอบรมจากองค์กรที่ให้การสนับสนุนในเรื่องต่างๆทั้งที่เป็นของรัฐและเอกชน การแสวงหาความรู้จากสื่อต่างๆที่ชาวบ้านสามารถเข้าถึงได้ อันได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุและหนังสือพิมพ์ เป็นต้น โดยเมื่อได้รับความรู้จากช่องทางต่างๆแล้ว ชาวบ้านจะนำมาพูดจาหารือกันในกลุ่มทางสังคมของตนเอง การปรึกษาหารือมักจะมีผู้นำกลุ่มที่มีความคิดริเริ่มและนำเอาความรู้ใหม่ๆไปทดลองทำแล้วเอามาเล่าสู่กันฟัง ถกเถียงและแก้ไข หลังจากนั้นก็จะมีการกระจายกันออกไปทำกันเองในครัวเรือน เมื่อประสบความสำเร็จก็มักจะทำตามๆกันจนทั่วทั้ง

ชุมชน โดยพบว่าความรู้อันเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนนั้นอาจจะมีความแตกต่างจากความรู้เริ่มต้นที่ได้รับถ่ายทอดมาจากภายนอก เนื่องจากการถูกดัดแปลงหรือแก้ไขตามแนวทางของคนในชุมชน จนส่งผลให้ความรู้ดังกล่าวได้กลายมาเป็นองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน เช่น การทำปุ๋ยชีวภาพและจุลินทรีย์สำหรับพืชโดยใช้วัสดุเหลือใช้ภายในท้องถิ่นเพื่อใช้ในแปลงผักชนิดต่างๆ การทำผักปลอดสารพิษ การทำผลผลิตแปรรูปจากการเกษตรกล้วยกรอบทองจากสูตรดั้งเดิม เป็นต้น

ในส่วนของการทำปุ๋ยชีวภาพนั้น มีจุดเริ่มมาจากการที่ชุมชนได้ส่งตัวแทนเข้าฝึกอบรมเรื่องปุ๋ยชีวภาพที่ทางอำเภอจัดขึ้น ประกอบกับการได้มีโอกาสไปดูงานของชุมชนที่ประสบความสำเร็จ กลุ่มผู้ที่สนใจในชุมชนจึงได้ทดลองทำปุ๋ยชีวภาพ โดยนำวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น เช่น มูลสัตว์ เศษใบไม้หรือพืชผักที่เหลือจากการบริโภคหรือจำหน่าย มาคลุกเคล้ากับเชื้อจุลินทรีย์หรือน้ำชีวภาพ ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้กากน้ำตาลซึ่งหาซื้อได้ง่ายมาใช้แทน เมื่อคลุกเคล้าแล้วก็หมักไว้ระยะเวลาหนึ่งก็จะได้ปุ๋ยชีวภาพที่สามารถนำไปใส่ในแปลงไม้ผลและพืชผัก ที่นอกจากจะไม่เป็นการทำลายธรรมชาติแล้วยังเป็นการลดต้นทุนการผลิตโดยที่ไม่ต้องซื้อปุ๋ยเคมีในราคาแพง นอกจากนี้ยังเป็นการนำวัสดุทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้อย่างมีคุณค่าอีกด้วย เช่น การใช้เศษใบไม้หรือปลาตัวเล็กตัวน้อยที่หาได้ตามคลอง ซึ่งมีมากและหาได้ง่ายในชุมชน อีกทั้งยังปลอดภัยสารพิษ ซึ่งเป็นการรักษาสุขภาพให้กับผู้ผลิตและผู้บริโภคอีกด้วย โดยในปัจจุบันชาวบ้านกำลังจะตั้งเป็นกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพเพื่อการจำหน่ายขึ้น คุณบุญเรือง ได้เล่าถึงเหตุการณ์ดังกล่าวให้ฟัง

> *“ไปดูการทำปุ๋ยชีวภาพมาว่าเค้าทำกันอย่างไร ทำอะไรก่อนอะไรหลัง เอาพืชผักอะไรมาใช้ได้บ้าง ก็ได้วิธีการมา แต่ก็ไม่ได้ทำตามเขาทั้งหมดนะ ต้องดูให้เหมาะกับท้องถิ่นเราด้วย อย่างหัวเชื้อจุลินทรีย์ก็ใช้กากน้ำตาลแทน เพราะมันหาง่ายกว่า อย่างพวกซากสัตว์ที่เขาใช้ปลาเล็กปลาน้อย เราก็ใช้พวกหอยเชอรี่ปนไปด้วย คือพยายามประยุกต์ใช้วัตถุดิบที่เรามี พอทำได้แล้วก็มาลองใช้กันดู วิพากษ์วิจารณ์กัน แล้วก็เอาไปทำใหม่อีก จนได้ที่พอใจก็ต่างคนต่างเอาสูตรไปใช้กัน”*

ความรู้เรื่องของการทำปุ๋ยชีวภาพและจุลินทรีย์เพื่อลดปัญหาศัตรูพืชนั้นได้รับการยอมรับจากชาวบ้านเป็นอย่างมาก บทเรียนจากการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงในช่วง 5-10 ปีที่ผ่านมาที่นอกจากจะทำให้คุณภาพของดินเสื่อมโทรมลงไปแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพของชาวบ้าน

ซึ่งเมื่อชาวบ้านได้รับความรู้มากขึ้น จึงเข้าใจในสาเหตุของปรากฏการณ์ดังกล่าวอย่างชัดเจนและมีการพยายามหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว ประกอบกับชุดความรู้ในการทำปุ๋ยชีวภาพมีความสอดคล้องกับความรู้เดิมของชุมชนในการใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักและการกำจัดศัตรูพืชตามแนวทางธรรมชาติ เพียงแต่ชุดความรู้ในอดีตไม่ได้ถูกจัดเก็บและสืบทอดกันอย่างเป็นระบบ อาศัยเพียงการถ่ายทอดจากการปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเป็นเหตุให้ภูมิปัญญาเหล่านี้อาจสูญหายหรือถูกละเลยไป จนกระทั่งมีองค์กรภายนอกนำมาอบรมอย่างเป็นระบบ มีการสาธิตและพาไปดูงานจนกระทั่งชาวบ้านแน่ใจว่าชุดความรู้นั้นเหมาะสมกับวิถีการผลิตของชุมชนและชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ให้ความสนใจที่จะนำมาใช้ ด้วยเห็นว่าสอดคล้องกับความรู้เดิมที่ชาวบ้านสามารถเข้าถึงได้และมีประโยชน์ที่เห็นได้จริง ซึ่งแตกต่างจากการใช้ปุ๋ยเคมีที่ชาวบ้านมิได้เข้าใจ หากการยอมรับเกิดจากการผลักดันของสังคมภายนอก

ภาพที่ 13 การทำปุ๋ยชีวภาพของชาวบ้าน

การผลิตกล้วยกรอบทองอันเป็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้านดอนขุนวิเศษ ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการผสมผสานองค์ความรู้ในการผลิตแบบบูรณาการของชุมชน โดยพบว่ากรรมวิธีการผลิตกล้วยกรอบทองนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นองค์ความรู้เดิมที่ชาวบ้านมีอยู่แล้วเช่นกัน แต่เนื่องจากแต่เดิมเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคเองภายในครัวเรือน องค์ความรู้ดังกล่าวจึงเป็นแค่เพียงภูมิปัญญาชาวบ้านที่ยังไม่ได้ถูกจัดการอย่างเป็นระบบเช่นองค์ความรู้ในปัจจุบัน ต่อเมื่อตัดสินใจที่จะผลิตออกขายภายนอกชุมชนเพื่อต้องการให้เป็นรายได้เสริมของกลุ่มแม่บ้าน ชาวบ้านจึงเกิดการเรียนรู้ว่าองค์ความรู้เดิมที่ใช้ในการผลิตแต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะผลักดันผลิตภัณฑ์ดังกล่าวออกไปสู่ตลาดภายนอกได้ โดยพบว่ายังมีปัจจัยสำคัญอื่นๆที่ต้องพิจารณาทั้งในส่วนของเครื่องมือที่ใช้ในการผลิต ขั้นตอนการผลิต การบรรจุภัณฑ์ รวมถึงการทำการตลาด เช่น การโฆษณา

ประชาสัมพันธ์ ซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งใหม่ที่ชาวบ้านต้องเปิดกว้างในการเรียนรู้จากการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองผนวกกับการได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการอันเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ผลผลิตดังกล่าวประสบความสำเร็จได้เป็นอย่างดี

> *"เราก็พึ่งรู้นี่แหล่ะว่ากว่าจะทำออกไปขายได้ต้องวุ่นวายน่าดู ต้องทำให้สะอาดตามมาตรฐานเขา อย่างสูตรในการทำก็ต้องมีสูตรที่ตายตัว จะมาปรุงตามใจเราไม่ได้ ต้องบรรจุใส่ถุงสวยๆมีเครื่องบรรจุจะได้เก็บไว้ได้นาน ต้องมีสลากยี่ห้อของเราเอง ก็ได้ทางราชการเขาเข้ามาช่วยเหลือมาแนะนำ อย่างบรรจุภัณฑ์ที่เราต้องซื้อเอง ทางอำเภอเขาก็เข้ามาแนะนำให้ มาสอนวิธีการใช้งานให้ สลากยี่ห้อนี่ก็ได้นักศึกษาจากอาชีวะเขาช่วยออกแบบ ต้องมีเครื่องพิมพ์สลากพิมพ์แล้วก็ต้องมาช่วยกันแพ็ค พอมาทำตรงนี้ทำให้เข้าใจเลยว่าการที่เราจะผลิตของออกมาขายเองไม่ใช่เรื่องง่ายเลย ไม่เหมือนกับปลูกผักขาย เรามีหน้าที่ปลูกก็ปลูกไป พอขายไปแล้วก็ได้เงิน แต่ผลิตอย่างนี้มันไม่เหมือนกัน ก่อนจะทำต้องมีการวางแผนว่าจะผลิตจำนวนเท่าไหร่ จะไปขายที่ไหน เพราะของพวกนี้มันมีวันหมดอายุ ผลิตไปแล้วถ้าขายไม่ได้ก็ขาดทุน"*

ภาพที่ 14 กรรมวิธีการผลิตกล้วยกรอบทอง

จะเห็นได้ว่าการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตได้จุดประกายความคิดในเรื่องของการพึ่งพาตนเองให้เกิดขึ้นในชุมชน โดยเป็นการพึ่งตนเองในลักษณะของการปรับตัวให้เข้ากับระบบทุนนิยมอันเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคมไทยในปัจจุบัน โดยชาวบ้านเลือกที่จะใช้วิธีการบูรณาการตนเองให้เข้ากับระบบทุนนิยมโดยพยายามรักษาระบบการพึ่งพาตนเองไว้ ซึ่งทำได้ด้วยการอาศัยความรู้ที่เท่าทันกับสังคมภายนอก ซึ่งความรู้ดังกล่าวได้มาจากการผนวกองค์ความรู้แบบดั้งเดิมและองค์ความรู้ใหม่จากภายนอกชุมชน เนื่องจากชาวบ้านตระหนักดีว่าองค์ความรู้เดิมในการผลิตแต่เพียงอย่างเดียวย่อมไม่สามารถนำความสำเร็จมาสู่ชุมชนได้ การรู้จักยอมรับและพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่หรือองค์ความรู้ใหม่ในด้านการผลิตพร้อมกับการนำองค์ความรู้เก่าที่มีคุณค่ามาประยุกต์ใช้ร่วมกัน ดูจะเป็นแนวทางที่เหมาะสมที่ชาวบ้านเลือกนำมาใช้ในการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะการณ์ดังกล่าว

แนวทางการปฏิบัติ

การผลิต : จากการผลิตเชิงเดี่ยวสู่การการผลิตแบบผสมผสาน

วิถีการผลิตที่ถูกกำหนดโดยระบบทุนนิยมได้ส่งผลให้เกิดความเสียหายกับชุมชนในหลายด้านด้วยกันดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ในขณะเดียวกันปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตได้จุดประกายความคิดในเรื่องของการพึ่งตนเองโดยเน้นการสร้างความสมดุลย์ให้กับชีวิตในทุกๆด้านในลักษณะของการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะที่เผชิญอยู่ อันส่งผลให้ชาวบ้านดอนขุนวิเศษเกิดการปรับเปลี่ยนแนวทางการผลิตไปจากเดิม ด้วยตระหนักดีว่าระบบทุนนิยมยังคงเป็นกระบวนทัศน์หลักของคนในสังคม วิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านล้วนแล้วแต่ต้องตกอยู่ภายใต้กระบวนทัศน์แบบทุนนิยมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การบูรณาการตัวเองให้เข้ากับสภาวะดังกล่าวด้วยการสร้างความหลากหลายของผลผลิตเพื่อการบริโภคเองและเพื่อการค้าเป็นทางออกที่เหมาะสมที่ชาวบ้านเลือกใช้ จากความล้มเหลวของการปลูกอ้อยและข้าวโพดในอดีตและการเข้ามาแทนที่ของพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ อันได้แก่ กระเจี๊ยบเขียวและหน่อไม้ฝรั่งโดยการส่งเสริมของภาครัฐบาลและเอกชนนั้น แม้ดูเหมือนจะเป็นการเดินตามรอยทางเดิมไปสู่ระบบการผลิตแบบทุนนิยมดังที่ชาวบ้านเคยล้มเหลวมาแล้ว แต่จากบทเรียนที่ผ่านมาและการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตด้วยการนำแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ได้ส่งผลให้ชาวบ้านมีการจัดการการผลิตด้วยแนวทางที่ต่างไปจากเดิม ในลักษณะที่มีการผสมผสานและมีความหลากหลายในการผลิตมากขึ้น โดยจะมีพืชเศรษฐกิจอันเป็นพืชหลักที่ใช้เนื้อที่การปลูกมากที่สุด 1 ชนิด อันได้แก่ กระเจี๊ยบเขียวหรือหน่อไม้ฝรั่ง ซึ่งใช้พื้นที่ประมาณ 50% ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด ส่วนพื้นที่ส่วนที่เหลือก็จะปลูกพืชผักอื่นๆหมุนเวียนกันไป ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นพืชผักสวนครัวที่ชาวบ้าน

บริโภคกันเป็นปกติอยู่แล้ว เช่น ถั่วฝักยาว มะเขือ ต้นหอม ฯลฯ โดยแนวคิดในการผลิตดังกล่าวเกิดขึ้นจากการที่ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการพึ่งตนเองและยึดหลักของความพอประมาณโดยไม่เน้นการผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการขายแต่อย่างเดียว แต่มีการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีด้วยการปลูกพืชที่หลากหลายเพื่อกระจายความเสี่ยง โดยเป็นการการประยุกต์ทั้งการผลิตเพื่อการค้าและการผลิตเพื่อการบริโภคเองในลักษณะของการผลิตแบบสองวิถีที่สอดคล้องกัน

นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านมีวิธีคิดในเรื่องปัญหาด้านการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป จากมุมมองในส่วนของปัญหาความยากจนว่าเป็นเรื่องของการขาดรายได้ในรูปของเงินตราที่เกิดจากการผลิตแต่เพียงอย่างเดียว ไปสู่การมองปัญหาดังกล่าวในลักษณะที่กว้างและมองในหลายมุมมากขึ้น โดยชาวบ้านเห็นว่าปัญหาในด้านความยากจนหรือคุณภาพชีวิตที่ตกต่ำไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณการผลิตหรือราคาผลผลิตจากการผลิตเพื่อการค้าแต่เพียงอย่างเดียว แต่ปัจจัยหลักที่มีความสำคัญก็คือการพึ่งตนเองให้ได้เป็นอันดับแรก ปัญหาของชาวบ้านในอดีตเกิดขึ้นเนื่องจากการมุ่งเน้นการผลิตเชิงเดี่ยวโดยขาดความรู้ที่เท่าทันกับตลาดภายนอกทำให้ชาวบ้านต้องเผชิญความเสี่ยงที่ควบคุมไม่ได้จนต้องประสบกับความล้มเหลวในด้านรายได้จากการผลิต ดังคำบอกเล่าของคุณจันทร์เพ็ญดังนี้

> *“เมื่อก่อนคิดแต่ว่าจะเอาเงินอย่างเดียว อยากได้เงินให้มากๆ พอไม่มีเงินก็กลายเป็นคนจน ต้องกู้หนี้ยืมสินมาลงทุนก็เพื่อจะเอาเงินนั่นแหล่ะ ทั้งที่จริงๆแล้วถ้าคิดดูดีๆตอนนั้นเราก็มีกินมีใช้ ไม่ได้อดอยากอะไร ข้าวปลาอาหารก็อุดมสมบูรณ์ เพียงแต่เราไม่มีเงินไว้ซื้อข้าวของเครื่องใช้เหมือนพวกข้างนอกเขา ก็แค่นั้น”*

ภาพที่ 15 แปลงปลูกพืชของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ

จากการศึกษาพบว่า แนวทางในการผลิตดังกล่าวเป็นการผสมผสานแนวคิดการผลิตเพื่อยังชีพให้เข้ากับวิถีการผลิตเพื่อการค้า กล่าวคือ การปลูกพืชไร่ เช่น กระเจี๊ยบเขียวและหน่อไม้ฝรั่งนั้นเป็นการผลิตเพื่อการค้าที่ต้องมีการลงทุนทั้งค่าเมล็ดพันธุ์ แรงงานและสารเคมีต่างๆ โดยต้องทำเป็นฤดูกาลในปริมาณที่มากพอสมควร ผลผลิตที่ได้จึงจะก่อให้เกิดกำไรอย่างชัดเจนและเป็นการผลิตที่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงและมีการพึ่งพิงกับตลาดภายนอก โดยชาวบ้านมองความจำเป็นของการผลิตในส่วนนี้ว่าเป็นไปเพื่อความต้องการให้ได้เงินตรามาใช้แลกเปลี่ยนสิ่งที่ต้องการ ในขณะเดียวกันการผลิตในส่วนของการปลูกพืชผักหมุนเวียนนั้น เป็นการผลิตสิ่งที่ชาวบ้านสามารถบริโภคได้เองอันเป็นความจำเป็นพื้นฐานที่ต้องมีในครัวเรือน เมื่อมีส่วนที่เหลือจากการบริโภคชาวบ้านก็จะนำไปขายที่ตลาดหรือพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อในหมู่บ้าน การผลิตในส่วนนี้มีทั้งการปลูกพืชผักพื้นบ้าน เช่น ขี้เหล็ก สะเดา พืชสวนครัว เช่น พริก ข่า ตะไคร้ ถั่วฝักยาว มะเขือ ต้นหอม หรือพืชผักอื่นๆ รวมทั้งการปลูกกล้วยน้ำว้าตามคันสวนที่เป็นพื้นที่ว่างเปล่านั้น เนื่องจากชาวบ้านมีความจำเป็นต้องใช้ใบตองเป็นวัสดุสำหรับรองตะกร้าในการจัดส่งกระเจี๊ยบเขียว ในขณะที่ผลกล้วยนำมาบริโภคหรือแจกจ่ายกันเองในหมู่บ้าน ส่วนที่เหลือก็จะนำไปแปรรูปเป็นสินค้าเกษตรอัน ได้แก่ กล้วยกรอบทองของกลุ่มแม่บ้านภายในหมู่บ้าน สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้ตลอดปี โดยการผลิตในส่วนนี้ชาวบ้านมองว่าเป็นการผลิตที่ไม่ถูกวัดคุณค่าในเรื่องของการกำไรขาดทุนมากนัก เนื่องจากถือว่าเป็นการผลิตที่ไม่ต้องลงทุนมากนัก แต่สามารถเก็บไว้บริโภคเอง แบ่งปันกับเพื่อนบ้านและแบ่งขายได้ นอกจากนี้การปลูกพืชหลายๆอย่างเพื่อการบริโภคและแบ่งปันกันภายในชุมชนยังมีผลในการลดการพึ่งพิงตลาดให้กลับมาอยู่ในระดับพึ่งพากันเองได้

จากการศึกษาพบว่า การปรับเปลี่ยนแนวทางการผลิตกังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านการจัดการทรัพยากรการผลิตในด้านต่างๆ ดังมีรายละเอียดดังนี้

ที่ดินเนื่องจากชาวบ้านมีลักษณะการถือครองที่ดินแบบเป็นผืนเดียวกันและมักตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ดินนั้น ขนาดการครอบครองที่ดินอยู่ต่อครัวเรือนอยู่ที่ 2 – 8 ไร่ ด้วยลักษณะการครอบครองที่ดินดังกล่าวจึงเป็นการง่ายต่อการจัดการที่ดินในการปลูกพืชแบบผสมผสาน สำหรับชนิดของพืชที่ปลูกนั้นชาวบ้านจะคำนึงถึงชนิดของพืชที่จะปลูกว่าจะต้องมีความเอื้ออำนวยกันในการดูแลรักษาในแบบที่มีการบูรณาการหรือเอื้อประโยชน์ต่อกันและกัน เช่น กระเจี๊ยบเขียวเป็นพืชที่มีศัตรูพืชหลายชนิดโดยเฉพาะหนอนและแมลง ชาวบ้านจึงมักจะปลูกร่วมกับโหระพาและกระเพราเนื่องจากโหระพาและกระเพราสามารถลดศัตรูพืชของกระเจี๊ยบเขียวได้ การปลูกผักหวานร่วมกับผักชีและผักกาดหอมเนื่องจากมีวิธีการในการดูแลรักษาที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น การปลูกพืชแบบผสมผสานที่มีลักษณะของการบูรณาการนี้ นอกจากจะทำให้เกิดความสะดวกในการดูแลรักษาแล้ว ผลพลอยได้ที่ตามมาก็คือการก่อให้เกิดการบูรณาการในการใช้ที่ดิน ความสมบูรณ์ของดินมี

มากขึ้นจากการปลูกพืชหมุนเวียน การลดลงของศัตรูพืชจากความหลากหลายของพืชที่ปลูกในลักษณะที่มีการบูรณาการกัน โดยเมื่อความสมบูรณ์ของดินมีมากขึ้นและศัตรูพืชลดลง ปริมาณการใช้สารเคมีในการบำรุงดินและการกำจัดศัตรูพืชก็ลดลง ประกอบการที่ชาวบ้านมีการเรียนรู้ในการทำปุ๋ยชีวภาพไว้ใช้เอง ทำให้ความเสียหายของดินลดลงและความสมบูรณ์ของดินก็ได้กลับมาอีกครั้ง

นอกจากนี้ยังพบว่าบริเวณพื้นที่รอบบ้านในส่วนที่เป็นพื้นที่ว่างเปล่าที่ไม่ได้มีการใช้ประโยชน์ ชาวบ้านก็ได้มีการนำพื้นที่ส่วนดังกล่าวมาใช้ในการเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคเอง ที่พบเห็นในแทบทุกครัวเรือนก็คือ การเลี้ยงไก่ไข่โดยมีการทำเล้าไก่อย่างเป็นสัดส่วนและการเลี้ยงปลาที่มีการขุดบ่อไว้ในบริเวณบ้าน โดยพบว่าระบบการจัดการที่ดินดังกล่าวเป็นสิ่งที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในสมัยดั้งเดิม แต่มาขาดหายไปในช่วงของการดำรงชีวิตแบบทุนนิยม

ภาพที่ 16 เล้าไก่ของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ

แรงงาน พบว่าการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตมาสู่การผลิตแบบผสมผสานได้ส่งผลให้ลักษณะของการใช้แรงงานในการผลิตเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมการผลิตด้วยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวนั้นความต้องการแรงงานจะมีสูงในบางช่วงของการผลิต เช่น ในช่วงเตรียมการเพาะปลูก และช่วงของการเก็บเกี่ยว ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวการพึ่งพาแรงงานภายในครัวเรือนเพียงอย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอ ในขณะเดียวกันการอาศัยแรงงานจากการเอาแรงกันก็ดูจะเป็นไปได้ยากเนื่องจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวของชาวบ้านจะมีลักษณะการปลูกที่พร้อมๆกันหรือในเวลาใกล้เคียงกัน กิจกรรมการใช้แรงงานต่างๆจึงเกิดขึ้นในระยะเวลาเดียวกัน การผลิตจึงมีลักษณะต่างคนต่างทำด้วยความเร่งรีบ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงต้องมีการจ้างแรงงานจากผู้ที่มีอาชีพรับจ้างหรือแรงงานจากชุมชนอื่นเป็นหลัก ภายหลังจากการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตมาสู่การผลิตแบบผสมผสานที่มีการปลูกพืชที่หลากหลาย

ในแปลงเดียวกัน ซึ่งพืชแต่ละชนิดก็มีระยะเวลาของความต้องการแรงงานที่แตกต่างกัน คนในชุมชนจึงมีงานทำกันตลอดทั้งปีแต่เป็นลักษณะของการทำงานแบบค่อยๆทำไม่เร่งรีบนัก แต่ก็ไม่ค่อยจะมีช่วงเวลาที่ว่างมากนัก ด้วยเหตุนี้การอาศัยแรงงานในครอบครัวเพียงอย่างเดียวจึงเพียงพอสำหรับการผลิต นอกจากในบางครั้งที่ทำไม่ทันหรือต้องการแรงงานจริงๆก็จะใช้ระบบการจ้างแรงงาน โดยแรงงานที่จ้างก็คือคนในชุมชนที่พอมีเวลาว่างในช่วงเวลาดังกล่าวนั่นเอง

จากการศึกษาพบว่า ถึงแม้กิจกรรมการใช้แรงงานในการผลิตของคนในชุมชนนั้นจะมีลักษณะที่ต่อเนื่องตลอดปีแบบไม่มีวันหยุด แต่ก็ไม่ได้สร้างความหนักใจหรือยุ่งยากให้กับชาวบ้าน ในทางกลับกันดูเหมือนว่าชาวบ้านพอใจกับลักษณะการใช้แรงงานดังกล่าวมากกว่าการใช้แรงงานในการผลิตแบบทุนนิยม เนื่องจากวิถีชีวิตดังกล่าวมีความสอดคล้องกับวิถีดั้งเดิมของชาวบ้านในอดีต สอดคล้องกับคำกล่าวของคุณสายัณห์ ประธานกลุ่มพืชผักปลอดสารพิษ

> *“กิจวัตรประจำวัน ตีห้าก็ตื่นหุงข้าวหุงปลา กินข้าวเสร็จก็เข้าไร่ เที่ยงก็กลับบ้านกินข้าว เอนหลังซักพัก บ่ายกว่าๆก็ออกไร่ต่อ เย็นๆก็มีการนั่งคุยกันบ้างระหว่างเพื่อนฝูง ญาติพี่น้องแล้วก็กลับบ้าน ชีวิตก็อยู่อย่างนี้ หัวค่ำก็ดูข่าว ดูละครบ้าง พักผ่อนกันไป มีความสุขตามประสาเรา.....คือมันไม่เครียดเหมือนเมื่อก่อน เมื่อก่อนงานจะมีเป็นช่วงๆ อย่างอ้อยมันจะยุ่งตอนเตรียมปลูก พอปลูกแล้ว ก็จะมีช่วงใส่ปุ๋ย ฉีดยา แล้วก็จะไปหนักอีกทีตอนตัดนั่นแหล่ะ ยุ่งที่สุด ต้องหาคนงาน ต้องนัดเถ้าแก่ให้เข้ามาขนไปขาย แต่พอตัดเสร็จก็พักยาว ฟังดูเหมือนไม่ลำบากแต่มันก็เครียดหลายอย่าง เพราะมันมีอะไรให้ลุ้นตลอดเวลา ว่าผลผลิตจะดีไหม เพลี้ย แมลงจะลงหรือเปล่า ราคาจะเป็นอย่างไงก็ยังไม่รู้ เพราะทุนก็เอาของเขามา มันไม่มีความสบายใจ ไม่เหมือนทุกวันนี้ สบายใจนะ งานในไร่มันมีมาเรื่อยๆ มีให้ทำทุกวัน ก็ทำกันในครอบครัวนี่แหล่ะ ไม่มีวันหยุด เสร็จอันนี้ก็ไปต่ออันนั้น แต่ก็สบายใจดี คือมันไม่มีทุกข์ ไม่มีกังวลอะไรมากมาย แค่นี้ก็มีความสุขแล้ว”*

ภาพที่ 17 การเก็บเกี่ยวผลผลิตของชาวบ้านโดยใช้แรงงานภายในครัวเรือน

ทุนและทรัพยากรอื่นๆ พบว่าในส่วนของการปลูกพืชเศรษฐกิจที่เป็นพืชหลักของแต่ละครัวเรือน ได้แก่ กระเจี๊ยบเขียวและหน่อไม้ฝรั่งนั้น เนื่องจากผลผลิตดังกล่าวเป็นไปเพื่อการส่งออกต่างประเทศที่ต้องมีการควบคุมมาตรฐานของการผลิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของพันธุ์พืชและสารเคมีที่ใช้ ด้วยเหตุนี้ในส่วนของเมล็ดพันธุ์พืช ปุ๋ยและสารเคมีที่ใช้ในการผลิตทั้งหมดจึงถูกควบคุมโดยบริษัทรับซื้อ ซึ่งบริษัทรับซื้อจะเป็นผู้จัดหามาให้ทั้งหมดในปริมาณเท่ากับขนาดพื้นที่เพาะปลูก โดยเงินลงทุนดังกล่าวบริษัทจะหักจ่ายไปพร้อมกับงวดการรับเงินค่าตอบแทนจากการขายผลผลิตโดยที่ชาวบ้านไม่ต้องลงทุนในการจัดหาทรัพยากรดังกล่าว จากลักษณะดังกล่าวแม้จะดูเหมือนเป็นการเดินเข้าสู่วังวนแห่งการพึ่งพิงต่อนายทุนดังเช่นที่ผ่านมา แต่พบว่าเป็นการพึ่งพิงที่มีความแตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือ เป็นการพึ่งพิงที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เนื่องจากบริษัทมีความจำเป็นต้องควบคุมปริมาณสารเคมีที่ใช้ การจัดหามาให้เกษตรกรดูจะเป็นวิธีการควบคุมที่เหมาะสมที่สุด ในขณะที่เกษตรกรก็ไม่จำเป็นต้องลงทุนซื้อสารเคมีมาใช้

สำหรับการปลูกพืชอื่นๆนอกเหนือจากพืชเศรษฐกิจหลักนั้น พบว่าอำนาจในการจัดการต่างๆยังคงดำรงอยู่ในครอบครัวอย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นการจัดหาเมล็ดพันธุ์ การกำหนดวิธีเพาะปลูก การกำหนดจำนวนและลักษณะการผลิตตามความต้องการในการบริโภคของตนเองเป็นหลัก โดยพบว่าพืชส่วนใหญ่ที่ชาวบ้านปลูกก็จะเป็นพืชที่ชาวบ้านบริโภคอยู่แล้ว เช่น มะเขือ กล้วย ผักกาดขาว โหระพาและกะเพรา ผสมผสานกันมากกว่า 1 ชนิด ในส่วนของการจัดการต่างๆพบว่าไม่เป็นปัญหาสำหรับชาวบ้าน ลักษณะการผลิตดังกล่าวเป็นสิ่งที่ชาวบ้านคุ้นเคยมาก่อนแล้ว เนื่องจากก่อนหน้าที่จะหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยว ชาวบ้านก็เคยมีการผลิตในแนวทางดังกล่าวอยู่แล้ว แต่สิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นมาก็คือ มีการคำนึงถึงการผลิตเพื่อการขายด้วย แม้ว่าผลผลิตที่ชาวบ้านผลิตได้ในส่วนนี้จะเป็นสิ่งที่ชาวบ้านบริโภคในชีวิตประจำวัน แต่การผลิตดังกล่าวไม่ได้เป็นไปเพื่อการ

บริโภคเพียงอย่างเดียว ผลผลิตส่วนที่เหลือจากการบริโภคสามารถนำไปแลกเปลี่ยนกับตลาดภายนอกได้ โดยพบว่าชาวบ้านมีการวางแผนการผลิตที่คำนึงถึงตลาดที่รับซื้อ มีการพิจารณาราคาของผลผลิตในช่วงเวลาต่างๆก่อนที่จะตัดสินใจปลูกพืชชนิดใด อันแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านเริ่มมีความรู้เท่าทันกับโลกภายนอกมากขึ้น โดยเฉพาะกับระบบการแลกเปลี่ยนกับตลาดภายนอก

เมื่อพิจารณาถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงแนวคิดดังกล่าว พบว่า จากประสบการณ์ความล้มเหลวที่ผ่านมาผนวกกับการประยุกต์แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในส่วนของความพอประมาณและการสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งมาใช้ ส่งผลให้ชาวบ้านมีมุมมองในเรื่องของการปลูกพืชเชิงเดี่ยวว่าเป็นการนำตัวเองไปผูกติดหรือพึ่งพิงกับระบบตลาดมากเกินไป ซึ่งภาวะการพึ่งพิงดังกล่าวทำให้ชาวบ้านขาดอำนาจในการต่อรองและถูกการเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง นอกจากนี้ยังเป็นการเผชิญกับความเสี่ยงที่ไม่มีหลักประกัน ดังคำกล่าวของคุณดำรง

> *“ไม่อยากทำแล้ว เพราะว่ามันเสี่ยงเกินไป ทำแบบนั้นมันอาจจะได้เงินก้อน แต่ก็นานๆครั้งนึง ช่วงระหว่างรอถ้าไม่มีเงินใช้ก็ต้องเป็นหนี้เขาอีก ถ้าเรารู้จักพอประมาณ ทำอย่างนี้เราได้น้อยจริง แต่ก็ได้ประจำ เงินไม่ขาดมือ ไม่ต้องเสี่ยงมาก ได้เล็กๆน้อยๆแต่ได้ทุกวัน มีเงินใช้ทุกวัน”*

สอดคล้องกับคำกล่าวของคุณสายันที่กล่าวว่า

> *“การปลูกพืชแบบผสมผสาน มันก็คือการสร้างภูมิคุ้มกันนั่นแหล่ะตามปรัชญานายหลวง อย่างถ้าเราปลูกพืชชนิดเดียว ถ้าเจ๊งก็หมายถึงหมดเลย แต่ถ้าปลูกแบบผสมผสานหลายๆอย่าง อันนี้เสีย อีกอันก็ต้องได้บ้าง คือยังไงก็คงไม่เจ๊งหมด และที่สำคัญนะ อย่างน้อยถ้าไม่มีเงิน ไอ้ของที่เราปลูกมันก็ยังกินได้ขายได้”*

จะเห็นได้ว่า ในมุมมองของชาวบ้านเห็นว่า การปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขายยังคงเป็นสิ่งจำเป็น เนื่องจากเป็นไปเพื่อการหารายได้ในรูปของเงินเพื่อไว้ใช้จ่ายแลกเปลี่ยนกับสินค้าและบริการที่มีความจำเป็นในการดำรงชีวิตประจำวัน ในขณะเดียวกันการปลูกพืชอื่นๆผสมผสานกันอันรวมไปถึงการใช้พื้นที่บริเวณรอบๆบ้านส่วนที่เป็นพื้นที่ว่างในการเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคนั้น ชาวบ้านมองว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ที่นอกจากจะเป็นการสร้างความมั่นคงของครอบครัวในการมี

ผลผลิตไว้สำหรับบริโภคเองแล้วยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันและลดความเสี่ยงให้กับคนในชุมชนด้วย เนื่องจากผลผลิตที่ได้สามารถใช้ในการบริโภคเองหรือการแลกเปลี่ยนกับตลาดภายนอกได้

การบริโภค : การใช้รายได้ปัจจุบันเป็นตัวกำหนดการบริโภค

แนวทางในการดำเนินชีวิตของผู้คนมีมากมายหลายรูปแบบ แตกต่างกันไปตามลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม วิถีชีวิต แนวคิดแบบแผนและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ โดยมีความต้องการพื้นฐานของมนุษย์อันได้แก่ ความต้องการอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค เป็นความต้องการหลักของชีวิต การถึงพร้อมของความต้องการพื้นฐานดังกล่าวน่าจะเป็นสิ่งที่เพียงพอที่จะทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข แต่ความเป็นจริงในยุคปัจจุบัน การที่สังคมต้องอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ อันเป็นปัจจัยสำคัญที่นำกระแสบริโภคนิยมและวัตถุนิยมให้แพร่กระจายเข้าสู่ทุกสังคมอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้คนในสังคมมีความต้องการเพิ่มมากขึ้นกว่าความต้องการพื้นฐานหลักของมนุษย์ การดำเนินชีวิตจึงมักจะเป็นไปเพื่อมุ่งแสวงหาความสุขและความสะดวกสบายตามกระแสบริโภคนิยมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษก็เป็นอีกชุมชนที่ต้องเผชิญกับภาวะดังกล่าว นับตั้งแต่เริ่มมีแนวทางการผลิตแบบทุนนิยมจนกระทั่งปัจจุบันที่มีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ก็พบว่ากระแสบริโภคนิยมและวัตถุนิยมยังคงปรากฏอยู่ในชุมชน การแพร่กระจายของสิ่งที่เรียกว่าความเจริญหรือความทันสมัยในรูปแบบต่างๆเข้าสู่ชุมชนยังคงเป็นช่องทางที่เปิดกว้างให้สินค้าและการบริการต่างๆจากภายนอกหลั่งไหลเข้าไปสู่ชุมชน สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนมีส่วนทำให้ชาวบ้านยังคงมีแบบแผนการบริโภคในชีวิตประจำวันในทิศทางของการพึ่งพิงสังคมภายนอกและอาศัยการซื้อขายแลกเปลี่ยนด้วยการใช้เงินเป็นสื่อกลาง

ภาพที่ 18 ร้านค้าชุมชนของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ

สังคมเกษตรกรรมภายใต้กระบวนทัศน์กระแสหลัก ซึ่งวิถีการดำรงชีวิตยังคงยึดโยงกับความเสี่ยงที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของชาวบ้าน ความไม่แน่นอนและข้อจำกัดของรายได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นสภาวะความผันผวนของตลาดซึ่งหากปีใดผลผลิตเป็นที่ต้องการสูง ราคาผลผลิตจะสูง ส่งผลให้ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้น แต่หากปีใดราคาผลผลิตตกต่ำ รายได้ของชาวบ้านก็จะลดน้อยลง หรือในเรื่องของภัยธรรมชาติที่หากปีใดชาวบ้านประสบกับภัยธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นอุทกภัย ภัยแล้ง หรือศัตรูพืช ผลผลิตที่ได้เกิดความเสียหายหรืออาจได้ปริมาณลดลงต่ำกว่าที่ควรจะเป็น ส่งผลให้ชาวบ้านต้องเผชิญกับสภาวะขาดทุน แม้ว่าชาวบ้านจะมีการปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิตไปสู่การพึ่งตนเองมากขึ้นและมีการกระจายความเสี่ยงด้วยการสร้างผลผลิตที่หลากหลาย แต่ตราบใดที่ชาวบ้านยังคงมีการพึ่งพิงปัจจัยจากภายนอกไม่ว่าจะเป็นการพึ่งพิงตลาดหรือการพึ่งพาธรรมชาติ ปัญหาความไม่แน่นอนของรายได้ก็จะยังคงมีอยู่ โดยสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ชาวบ้านตระหนักถึงเป็นอย่างดี มุมมองดังกล่าวสะท้อนออกมาดังคำบอกเล่าของป้าหนู ที่กล่าวไว้ว่า

> *“การทำมาหากินเดี๋ยวนี้ดีกว่าแต่ก่อนเยอะ แต่ก็ต้องยอมรับว่ามันก็มีได้บ้างเสียบ้าง เราปลูกของขายเขามันก็ต้องมีช่วงราคาดีบ้าง ไม่ดีบ้าง ความไม่แน่นอนมันมีอยู่แล้ว ต้องเตรียมใจรับไว้ด้วย อย่างกระเจี๊ยบเขียวที่ทำสัญญาประกันราคากับบริษัท เหมือนว่ารายได้มันน่าจะแน่นอนอยู่แล้ว แต่ถึงเวลาจริงๆบางทีก็ยังเจอปัญหา พวกศัตรูพืชบ้าง อากาศบ้าง ฉันว่ามันควบคุมได้ยาก ไม่มีอะไรแน่นอนหรอก คือถามว่ามันมีความเสี่ยงไหม มันก็ยังมีอยู่ แต่ดีกว่าเมื่อก่อน”*

การรับรู้และยอมรับในสภาพความไม่แน่นอนของรายรับจากการผลิตว่าเป็นสิ่งที่ไม่สามารถควบคุมได้ ดังนั้นการใช้รายได้ที่คาดว่าจะได้รับในอนาคตซึ่งไม่แน่นอนและไม่คงที่เป็นเครื่องช่วยตัดสินใจในการบริโภค อาจจะทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนและเป็นทุกข์ การที่จะปล่อยตนเองไปตามกระแสของการถูกกระตุ้นให้บริโภคตลอดเวลาจึงไม่ใช่วิถีที่ควรจะเป็น จากการศึกษาพบว่าในสภาพปัจจุบันที่ชาวบ้านยังต้องมีวิถีการดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ คงไม่อาจหลีกเลี่ยงการบริโภคสินค้าและบริการจากภายนอกได้ ดังจะเห็นได้จากการที่แต่ละครัวเรือนล้วนแล้วแต่มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ วิทยุ ตู้เย็น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า ฯลฯ ซึ่งสิ่งของเหล่านี้ในมุมมองของชาวบ้านแม้ดูจะเป็นของที่ไม่จำเป็นมากนัก กล่าวคือ ไม่มีของเหล่านี้ก็ยังดำรงชีวิตอยู่ได้ แต่ถ้ามีก็สามารถอำนวยความสะดวกให้ได้ ทำให้ชีวิตมีความสุขมากขึ้นและทำให้ไม่ลำบากเหมือนแต่ก่อน ถึงแม้จะต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มบ้างในระดับที่ไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อนก็สามารถจะหามาครอบครองได้ หากไม่มีหรือไม่ใช้น่าจะทำให้ชีวิตเป็นทุกข์และเดือดร้อนกว่าเดิม ดังที่คุณสุนทร ได้กล่าวไว้ดังนี้

> *“ของพวกนี้ (ตู้เย็น ทีวี เตาแก๊ส ฯลฯ) ผมว่าถึงชาวบ้านมีก็ไม่เสียหาย ไม่ได้เป็นการฟุ่มเฟือยหรือใช้จ่ายเกินตัวเพราะเดี๋ยวนี้มันกลายเป็นของจำเป็นไปแล้ว มันทำให้เราสะดวกสบายขึ้น มีความสุขมากขึ้น อย่างโทรศัพท์มือถือ ผมว่าคนสมัยนี้มีการติดต่อสื่อสาร อย่างเราต้องค้าขายกับคนนอกหมู่บ้านหรืออย่างลูกหลานที่ไปเรียนหรือทำงานไกลๆ ก็อยากจะติดต่อกันบ้าง ก็ต้องอาศัยพวกนี้แหล่ะ ใครว่าอย่างไรไม่รู้แต่ผมมองว่ามันจำเป็นต้องใช้ ผมว่ามันไม่ฟุ่มเฟือยหรอก ยังดีกว่าเอาเงินไปกินเหล้า ไปเล่นการพนัน อันนั้นมันเสียเปล่า”*

ภาพที่ 19 สินค้าที่มีจำหน่ายในร้านค้าชุมชนของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ

จากแนวความคิดดังกล่าว แม้อาจดูเหมือนเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับแนวทางบริโภคนิยมได้เข้ามามีอิทธิพลกับชุมชนอย่างเต็มที่ แต่ในความเป็นจริงกลับไม่เป็นเช่นนั้น หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงรั้งไม่ให้ชาวบ้านลื่นไหลไปตามกระแสดังกล่าว ชุดความคิดของความพอประมาณและมีเหตุผลในการบริโภคได้สร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักในการเลือกสิ่งที่จะบริโภคใช้สอยให้เป็นไปตามความเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่และความจำเป็นของตนเอง โดยยอมรับความสะดวกสบายจากการได้บริโภคสินค้าและบริการในระดับหนึ่งซึ่งเป็นไปในทางเพิ่มคุณภาพชีวิต ในขณะเดียวกันก็ไม่ปล่อยให้ใจหลงระเริงไปกับสิ่งกระตุ้นให้เกิดการบริโภคมากขึ้นจนทำให้ตนเองเดือดร้อนและเป็นการทำลายคุณภาพชีวิต อันเป็นการจัดการชีวิตให้เกิดความสมดุล ในขณะเดียวกันชุดความคิดของการสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งได้สร้างความรู้ที่เท่าทันกับระบบตลาดการที่ต้องตกอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์สินค้าและบริการผ่านสื่อต่างๆ ที่ชาวบ้านรับรู้ได้ง่าย เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หรือสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ อันเป็นการกระตุ้นให้เกิดการบริโภค ในมุมมองของชาวบ้านเห็นว่ามีส่วนกระตุ้นให้เกิดความต้องการในการบริโภคจริง แต่ก็มีข้อดีก็คือการรับสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์สินค้าและบริการต่างๆทำให้รู้เท่าทันตลาด รู้เท่าทันยุคสมัย ในขณะที่การตัดสินใจว่าจะบริโภคหรือไม่นั้น ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมเป็นหลัก

การบริโภคอย่างรู้เท่าทันและมีเหตุผลของชาวบ้านดอนขุนวิเศษสะท้อนออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนเมื่อต้องเผชิญหน้ากับระบบการค้าแบบทุนนิยมอย่างเต็มรูปแบบ ในปี พ.ศ.2551 จากการเข้ามาเปิดกิจการของห้างค้าปลีกขนาดใหญ่อันได้แก่ เทสโก้โลตัส ในอำเภอกำแพงแสน ที่มี

ระยะทางห่างจากหมู่บ้านเพียง 8 กิโลเมตร ด้วยการคมนาคมที่สะดวกรวดเร็วทำให้ชาวบ้านดอนขุนวิเศษมีโอกาสได้ใช้บริการที่ห้างค้าปลีกดังกล่าวแทบทุกครัวเรือน การเข้ามาของห้างเทสโก้โลตัสนับเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการบริโภคของชาวบ้าน การจูงใจให้ซื้อสินค้าด้วยความหลากหลายของสินค้าและความสะดวกสบายในการซื้อสินค้า การมีระบบผ่อนจ่ายสินค้าในรูปแบบของสินเชื่อ การขายสินค้าให้มีราคาถูกกว่าร้านค้าปลีกทั่วไป แต่ต้องแลกด้วยการที่ต้องซื้อสินค้าในปริมาณที่กำหนด ซึ่งบางครั้งอาจมีปริมาณมากเกินกว่าความจำเป็นที่จะต้องใช้ในปัจจุบันจนดูเหมือนกับว่าเป็นการซื้อสินค้ามากักตุนไว้ ในจุดนี้ชาวบ้านมีมุมมองในเรื่องดังกล่าวอย่างเข้าใจและรู้เท่าทัน โดยการเลือกบริโภคจะคำนึงถึงผลได้-เสียที่จะเกิดขึ้นกับตนเองและชุมชน ด้วยการให้ความสำคัญกับการซื้อของที่ร้านค้าปลีกชุมชนเป็นหลักเพื่อช่วยเหลือเศรษฐกิจภายในชุมชน ในขณะเดียวกันก็ไม่ปฏิเสธการซื้อของที่ห้างค้าปลีกขนาดใหญ่ โดยมีวิธีการเลือกซื้อเฉพาะสิ่งที่เห็นว่ามีความคุ้มค่าที่จะซื้อ ในกรณีที่ของมีราคาถูกแต่ต้องซื้อทีละหลายๆชิ้น ชาวบ้านก็จะมีการรวมกลุ่มกันซื้อแล้วมาแบ่งกัน ซึ่งก็จะทำให้ได้ของที่มีราคาถูกโดยที่ชาวบ้านไม่ต้องซื้อสินค้ามากักตุนไว้เกินความจำเป็น นอกจากนี้การที่ชาวบ้านมีการบริโภคโดยคำนึงถึงรายได้ในปัจจุบัน ก็เป็นภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งที่ลดปัญหาการเป็นหนี้สินและการซื้อสินค้าเงินผ่อนของชาวบ้าน ดังคำบอกเล่าของคุณจันทร์เพ็ญ

> *"คือของบางอย่างราคาถูกแต่ต้องซื้อเยอะ เขาก็กำไรอยู่ดีนั่นแหล่ะ คือขายยอดได้มาก ขายทีเดียวได้มากไปเลย แต่คนซื้อเขาไม่ได้คิดอะไร ขนกันมาเต็มรถเข็น คิดดูดีๆแล้วเขาก็ได้กำไรอยู่ดี เรานะสิจะตาย บางเจ้าเห็นแก่ของถูก ซื้อมาตุนไว้เยอะแยะ กินกันเป็นปีๆก็ไม่หมด ไม่คุ้มหรอก แต่ก็มีบางอย่างเหมือนกันนะที่ราคามันก็ถูกมากจริงๆช่วงลดราคา แต่ก็ต้องซื้อตามที่เขากำหนด บางทีต้องยกโหล เราก็ต้องดูด้วยแหล่ะว่าคุ้มหรือเปล่า บางอย่างซื้อไว้เยอะๆก็เหมือนเอาเงินมากองไว้โดยเปล่าประโยชน์ เพราะเราก็ไม่ได้มีรายได้มากมายอะไร แต่ถ้าจะซื้อจริงๆบางทีเราก็ไปกันหลายคน หลายครอบครัว อันไหนซื้อเยอะแล้วราคาถูกมากๆเราก็ซื้อมาแบ่งกัน อันนี้สิพอจะทำได้"*

การตระหนักในความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากการใช้ชีวิตในโลกทุนนิยม เป็นผลมาจากการถูกขัดเกลาจากประสบการณ์ความล้มเหลวที่ผ่านมาในอดีตผนวกกับนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ทำให้ชาวบ้านสามารถลดหรือระงับความต้องการในการบริโภคซึ่งเกิดขึ้นโดยการถูกกระตุ้นจากกระแสโลกาภิวัตน์ โดยความต้องการการบริโภคของ

ชาวบ้านจะถูกควบคุมไว้จนกว่าครัวเรือนจะมีความพร้อมที่จะซื้อได้ ในขณะเดียวกันการตัดสินใจที่จะบริโภคสิ่งใดก็จะมีหลักของความพอประมาณและความมีเหตุผลเป็นสิ่งที่ช่วยทำให้การตัดสินใจนั้นอยู่ในระดับที่เหมาะสมกับสภาพชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งวิธีการดังกล่าวก็คือการหันกลับมาใช้รายได้ในปัจจุบันเป็นตัวกำหนดการใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของชาวบ้าน อันเป็นแนวทางที่สร้างความสมดุลให้กับวิถีชีวิตของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

จะเห็นได้ว่า การที่ชาวบ้านใช้รายได้ในปัจจุบันเป็นตัวกำหนดในการบริโภคถือเป็นความมีเหตุผลของชาวบ้าน เพราะความไม่แน่นอนในรายได้ที่จะได้รับของชาวบ้านทำให้การบริโภคของชาวบ้านขึ้นอยู่กับรายได้ที่ได้รับในปัจจุบันมากกว่าจะขึ้นอยู่กับรายได้ที่คาดว่าจะได้รับในอนาคต ซึ่งมุมมองของชาวบ้านดังกล่าวได้สะท้อนออกมาในการแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน โดยในการปลูกกระเจี๊ยบเขียวนั้น ชาวบ้านขายให้กับบริษัทในรูปแบบของฝักสด ซึ่งในเรื่องนี้ป้าหนูซึ่งเป็นประธานของกลุ่มกระเจี๊ยบเขียวเห็นว่าหากชาวบ้านได้มีการแปรรูปกระเจี๊ยบเองด้วยการอบแห้งจะสามารถทำรายได้ให้แก่ชาวบ้านเพิ่มขึ้นอีกมาก โดยในระยะแรกจะต้องมีการลงทุนซื้อเครื่องมือในการอบและการบรรจุ แต่เมื่อนำความคิดดังกล่าวเข้าที่ประชุมชาวบ้านปรากฏว่าชาวบ้านไม่เห็นด้วย ป้าหนู ได้เล่าถึงเหตุการณ์ในตอนนั้นให้ฟังว่า

> *“เขามีแนวคิดของเขาเองตรงที่ไม่อยากเป็นหนี้ บางครั้งก็เสียดายนะ ถ้าจะแปรรูปกระเจี๊ยบจริงๆมันก็มีโครงการกู้ยืมเงินมาซื้อเครื่องมือจากทางอำเภอ เราขอเขาได้ แต่พอมาเข้าที่ประชุมของพวกเรา ส่วนใหญ่ลงความเห็นว่าไม่เอา เพราะไม่อยากเป็นหนี้ บอกไม่รู้กี่ปีจะใช้หมด พัฒนากรเขาบอกป้าว่าตรงนี้ถ้ามาทำเป็นธุรกิจก็จะไปได้สวย คือเขาคิดที่จะเสริมสร้างรายได้ให้กับหมู่บ้าน แต่พวกเรายังคิดไม่ถึงจุดนี้ คิดแต่เพียงระยะสั้น ไม่อยากเป็นหนี้เพราะหลายปีกว่าจะใช้หมด ไม่ได้คิดในแง่ของการลงทุน”*

การที่ชาวบ้านไม่อยากเป็นหนี้ในการซื้อเครื่องมือดังกล่าว ในแง่มุมหนึ่งเป็นความมีเหตุผลของชาวบ้านซึ่งใช้รายได้ในปัจจุบันเป็นตัวกำหนดในการบริโภค เพราะในการนำเงินคนอื่นมาซื้อเครื่องมือ ถึงอย่างไรก็ต้องส่งใช้เงินคืน อาจจะต้องหักส่วนหนึ่งของกำไรที่ได้จากผลผลิตเพื่อส่งคืนเงินยืม ทำให้เงินปันผลที่นำมาจ่ายคืนให้แก่สมาชิกมีจำนวนน้อยลง และเนื่องจากความจำเป็นที่จะต้องมีรายได้เพื่อใช้จ่ายในปัจจุบัน ชาวบ้านจึงใช้รายได้ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นตัวกำหนดการบริโภค ไม่ใช้รายได้ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตเป็นตัวกำหนด ถึงแม้คาดว่าจะสูงกว่าที่ได้รับในปัจจุบันก็ตาม โดยเมื่อพิจารณาถึงความมีเหตุผลในการบริโภคดังกล่าวของชาวบ้าน จะเห็นได้ว่ามี

ความแตกต่างกับความมีเหตุผลในการบริโภคของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก โดยความมีเหตุผลของผู้บริโภคในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักคือ บุคคลต้องเป็นคนรอบคอบและมองการณ์ไกล คือจะต้องไม่เพียงใช้รายได้ในปัจจุบันเป็นตัวกำหนดการใช้จ่ายในการบริโภค แต่ยังต้องขึ้นอยู่กับรายได้ที่คาดว่าจะได้รับในอนาคตด้วย ในขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีพื้นฐานการศึกษาในระดับที่ไม่สูงมากนัก ชาวบ้านจึงตัดสินใจในการทำสิ่งใดโดยอาศัยความรู้สึกและการเทียบเคียงกับผลประโยชน์ส่วนตนที่จะได้รับ ซึ่งการที่ชาวบ้านคิดเช่นนั้นก็เป็นเรื่องที่เหมาะสม ในการสนองความต้องการในการบริโภคของชาวบ้านนั้น ชาวบ้านตัดสินใจเองได้ว่าจะทำให้ตนเองเดือดร้อนหรือไม่ ทำให้คนอื่นเดือดร้อนหรือไม่ หากไม่มีใครเดือดร้อนก็อยู่ในภาวะที่สมควรกระทำ เพราะหากต้องไปก่อหนี้เพื่อนำเงินมาแลกเปลี่ยนกับสิ่งที่ต้องการบริโภคในขณะที่การมีรายได้ในปัจจุบันยังไม่แน่นอนนั้น ในมุมมองของชาวบ้านคิดว่าไม่สมควรกระทำ เพราะจากการเก็บข้อมูลในพื้นที่พบว่าชาวบ้านทั้งหมดตอบเหมือนกันว่า การเป็นหนี้นั้นทำให้ตัวเองเดือดร้อน ดังนั้นชาวบ้านจึงไม่พยายามก่อหนี้นอกจากจะจำเป็นจริงๆและเมื่อหมดทางเลือกอย่างอื่นแล้ว เช่น การเจ็บไข้ได้ป่วยหรือการซื้อเครื่องมือในการทำมาหากินที่มีความจำเป็น จากแนวคิดดังกล่าวมีผลทำให้ชาวบ้านสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ โดยสามารถจำแนกและดำเนินชีวิตได้พอเหมาะพอควรกับตนเองในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

การแลกเปลี่ยน : การแลกเปลี่ยนเพื่อการค้า การก่อตัวของพลังชุมชนจากการรวมตัวเพื่อขาย

จากข้อมูลเชิงประจักษ์ที่พบในชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ จะเห็นได้ว่าระบบการแลกเปลี่ยนแบบการค้านั้นได้ดำเนินควบคู่มากับระบบเศรษฐกิจของชุมชนมาช้านานแล้ว นับตั้งแต่สังคมดั้งเดิมจนถูกพัฒนามาเป็นสังคมทุนนิยมตราบจนถึงในปัจจุบัน ชาวบ้านรู้จักทำมาหากินเพื่อนำสิ่งที่ผลิตได้ไปแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราเพื่อใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการที่ชาวบ้านไม่สามารถทำการผลิตเองได้ โดยการเข้าสู่วิถีของการค้าและการแลกเปลี่ยนของชาวบ้านในระยะแรกนั้น ชาวบ้านในฐานะผู้ผลิตทำการผลิตเพื่อสนองความต้องการของตนเองเป็นหลักด้วยปัจจัยการผลิตที่ตนเองมีอยู่และเมื่อมีเหลือจากการบริโภคจึงนำออกขาย ถึงแม้ว่าในบางครั้งผลผลิตจะไม่เป็นที่ต้องการของตลาดทำให้ราคาผลผลิตต่ำ รายได้ลดน้อยลง แต่ก็ไม่ได้สร้างความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านมากนัก เนื่องจากการผลิตเพื่อขายไม่ใช่ปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน

ต่อมาเมื่อชุมชนถูกแทรกแซงด้วยวิถีการดำรงชีวิตในแบบทุนนิยม ระบบการผลิตเพื่อขายได้กลายมาเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวดูเหมือนจะเป็นการเพิ่ม

โอกาสและทางเลือกในการทำมาหากินให้กับชาวบ้านมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมระหว่างชุมชนกับระบบตลาดภายนอก ชาวบ้านต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบให้กับตลาดภายนอกจนสร้างความเสียหายให้กับระบบเศรษฐกิจภายในชุมชน โดยพบว่าการแลกเปลี่ยนในส่วนของภาคการผลิตที่ก่อให้เกิดรายได้ของชาวบ้านดอนขุนวิเศษนั้นเป็นการติดต่อซื้อขายกันระหว่างผู้ผลิตอันได้แก่ชาวบ้านกับพ่อค้าคนกลางหรือนายทุนเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะการซื้อขายจะเป็นไปตามกลไกของระบบตลาด โดยความสัมพันธ์ในกระบวนการแลกเปลี่ยนระหว่างชาวบ้านผู้ผลิตกับพ่อค้าคนกลางหรือนายทุนนั้นเป็นความสัมพันธ์ที่ฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่าในโครงสร้างตลาด ได้แก่ พ่อค้าคนกลางหรือนายทุน สามารถใช้พลังตลาดมาบีบบังคับชาวบ้านผู้ผลิต สิ่งที่มองเห็นอย่างเป็นรูปธรรมก็คือ ความเสียเปรียบของชาวบ้านอันเกิดจากการกดราคารับซื้อผลผลิตของพ่อค้าหรือนายทุนอย่างไม่เป็นธรรม ซึ่งเมื่อศึกษาถึงสาเหตุของปัญหาดังกล่าวพบว่า นอกจากการขาดความรู้ที่เท่าทันตลาดของชาวบ้านแล้ว ยังมีผลมาจากการผลิตและการแลกเปลี่ยนกับตลาดภายนอกของชาวบ้านในลักษณะที่เป็นปัจเจก ต่างคนต่างทำต่างคนต่างขาย จึงทำให้ชาวบ้านขาดอำนาจในการต่อรองกับตลาดภายนอก

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านเลือกนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตได้จุดประกายความคิดในเรื่องของการพึ่งพาตนเองให้เกิดขึ้นอีกครั้ง แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ปฏิเสธความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก โดยชาวบ้านได้เรียนรู้ว่าการที่จะสามารถดำรงอยู่ในโลกปัจจุบันการแลกเปลี่ยนกับสังคมภายนอกโดยที่ชาวบ้านจะไม่ตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบหรือถูกเอารัดเอาเปรียบนั้น ปัจจัยสำคัญก็คือต้องมีการสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งด้วยการรวมกลุ่มกันภายในชุมชนเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองกับตลาดภายนอก ประกอบกับการมองปัญหาที่กว้างขึ้นในแบบบูรณาการได้ส่งผลให้ชาวบ้านดอนขุนวิเศษมองปัญหาในการทำมาหากินที่ประสพอยู่ว่าไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะปัจเจกชนเพียงอย่างเดียวที่จะสามารถแก้ไขแบบต่างคนต่างแก้ได้ แต่เป็นปัญหาในระดับชุมชนที่มีผลกระทบลงมาถึงระดับครัวเรือน โดยในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวจะต้องเกิดจากการร่วมกันคิดร่วมกันแก้ไขของคนในหมู่บ้าน จากจุดดังกล่าวส่งผลให้เกิดการระดมความคิดในรูปแบบของการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน การได้มีโอกาสพูดคุย ปรับทุกข์และการแลกเปลี่ยนความคิดกันทำให้ชาวบ้านมองเห็นประเด็นปัญหาร่วมกันอย่างชัดเจนและมีความพยายามในการแก้ปัญหาร่วมกันในรูปแบบวิธีการต่างๆ การรวมตัวเป็นกลุ่มต่างๆของชาวบ้านจึงเกิดขึ้นได้ไม่ยากนัก

จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านมีมุมมองต่อการรวมกลุ่มว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อการสร้างอำนาจการต่อรองในการขายผลผลิตไปสู่ภายนอก คุณดำรงได้เล่าถึงการรวมกลุ่มของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ ว่า

“พอคุยกันมากขึ้นก็เริ่มเห็นปัญหาที่เราเจอว่าจริงๆแล้วมันก็คือปัญหาเดียวกัน โดนพ่อค้าเอาเปรียบ รู้ไม่ทันเขา ต่อรองอะไรก็ไม่ได้เลย ต้องยอมเขาตลอด ปัญหานี้มามองดูแล้วถ้าแก้ปัญหาคนเดียวคงไม่ไหวแน่ๆ มันต้องร่วมมือกันเพราะมันเป็นเรื่องของส่วนรวม โดนกันทุกคน คือเราไม่มีอำนาจต่อรองลำพังตัวคนเดียวจะไปเรียกร้องอะไรกับใครได้ .....พอมีการรวมกลุ่มก็รู้สึกว่าดีขึ้นมาก อย่างกระเจี๊ยบนี่เห็นผลชัดเจนเลย พอรวมกลุ่มกันก็มีพลัง ต่อรองได้ มันทำให้รู้เลยว่าถ้าเราไม่รวมกลุ่มกัน เราก็จะเป็นรองเขาตลอด ไม่รวมกันอย่างจริงจัง มันก็ไปไม่รอด”

เมื่อเกิดการรวมกลุ่มและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ผลที่ตามมาก็คือ ชาวบ้านเริ่มเรียนรู้การจัดการระบบการตลาดที่ก่อให้เกิดอำนาจในการแลกเปลี่ยน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในการรวมกลุ่มการปลูกกระเจี๊ยบเขียวเพื่อการส่งออก ซึ่งแต่เดิมนั้นชาวบ้านจะขายผลผลิตส่วนใหญ่ให้กับพ่อค้าคนกลางเพื่อส่งขายตลาดภายในประเทศโดยมีราคาขายที่ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับพ่อค้าคนกลางเป็นผู้กำหนด ในขณะที่ถ้าเป็นการขายให้กับบริษัทรับซื้อที่นำผลผลิตส่งออกต่างประเทศจะได้ราคาสูงกว่า แต่ชาวบ้านมองว่าเป็นการขายที่ค่อนข้างยุ่งยากเนื่องจากต้องมีการควบคุมคุณภาพของผลผลิต ทั้งในเรื่องของเมล็ดพันธุ์ ปริมาณการรับซื้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ปุ๋ยและสารเคมี ซึ่งถ้าทำได้ตามมาตรฐานที่บริษัทกำหนดก็จะได้ราคาสูง แต่ในเบื้องต้นการทำตามมาตรฐานดังกล่าวของบริษัทดูจะเป็นเรื่องยากสำหรับชาวบ้าน เนื่องจากเดิมชาวบ้านมีลักษณะการผลิตในลักษณะของต่างคนต่างปลูก ไม่ค่อยได้ปรึกษาหารือกัน บางครั้งเพียงแค่แปลงปลูกที่อยู่ติดกันแต่ก็มีการใช้สารเคมีที่แตกต่างกัน เกิดการฟุ้งกระจายของสารเคมีไปสู่แปลงของเพื่อนบ้าน ทำให้ยากต่อการควบคุมชนิดและปริมาณการใช้สารเคมีให้ได้ตามที่บริษัทรับซื้อกำหนด ดังที่ป้าหนู ได้เล่าให้ฟัง

"ตอนปลูกครั้งแรกๆต่างคนก็ต่างปลูก เมล็ดพันธุ์ก็ต่างคนต่างหากันเอา ปุ๋ยยาก็ใส่กันตามปกติ พอเอาไปขายให้บริษัทรับซื้อ เขาเอาไปตรวจ เจอสารเคมีเกินกำหนดเขาก็ไม่เอา ก็เลยต้องมาขายให้กับพ่อค้าที่เขามารับซื้อ ก็ได้ราคาบ้างไม่ได้บ้างแต่ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร ตอนเริ่มแรกก็มองกันว่าขายให้บริษัทถึงจะได้ราคาดี แต่ก็ดูจะเป็นเรื่องยากเกินไปก็เรื่องปุ๋ยยานี่แหล่ะ มันควบคุมยากมากถ้าเราไม่พร้อมใจกัน อย่างบางทีเราไม่ฉีด แต่แปลงข้างๆเขาฉีด เราก็พลอยได้ของแถมกับเขาไปด้วย ตอนนั้นก็เลยไม่ค่อยได้ขายบริษัทเท่าไหร่นัก ทั้งๆที่รู้ว่าราคามันดี"

การขายผลผลิตให้กับพ่อค้าคนกลางโดยขาดอำนาจในการต่อรอง ก็คือการก้าวเดินเข้าไปในวังวนแห่งความเสียเปรียบ ไม่ว่าจะเป็นการถูกกดราคารับซื้อหรือการจำกัดปริมาณการรับซื้อ สิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านเริ่มหันกลับไปมองการขายผลผลิตอย่างเป็นระบบให้กับบริษัท จากการพูดคุยปรึกษาปัญหากันภายในหมู่บ้าน ทำให้ทุกคนลงความเห็นว่าการขายผลผลิตให้กับบริษัทรับซื้อดูจะเป็นแนวทางในการแลกเปลี่ยนที่ดีกว่าการขายให้กับพ่อค้าคนกลาง ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันของชาวบ้านในการควบคุมปริมาณสารเคมีที่ใช้ จากจุดดังกล่าวจึงเกิดการรวมกลุ่มกระเจี๊ยบเขียวขึ้นเพื่อเป็นการรวมกลุ่มสมาชิกในการผลิตกระเจี๊ยบตามแนวทางเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยและสารเคมี ซึ่งจะต้องควบคุมให้เป็นไปตามคุณภาพที่บริษัทรับซื้อต้องการ ในช่วงแรกของการรวมกลุ่ม ชาวบ้านดอนขุนวิเศษต่างก็ต้องเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการควบคุมปริมาณการใช้สารเคมี แต่จากการร่วมมือร่วมใจกันของชาวบ้าน ทำให้บริษัทรับซื้อเห็นถึงความเข้มแข็งและเอาจริงเอาจังของกลุ่ม จึงได้ให้การสนับสนุนในหลายๆประการ ไม่ว่าจะเป็นการจัดหาเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยและสารเคมีมาให้ชาวบ้าน มีการให้เงินสมทบรายปีแก่กลุ่มตามยอดการผลิตที่ได้ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นผลประโยชน์ที่ชาวบ้านพึงพอใจ

ภาพที่ 20 ชาวบ้านดอนขุนวิเศษกำลังคัดขนาดของกระเจี๊ยบเขียวเพื่อเตรียมส่งขาย

นอกจากนี้สิ่งที่ชาวบ้านค้นพบจากการรวมกลุ่มที่ทำให้ชาวบ้านมั่นใจว่าจะไม่ตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบแก่บริษัทรับซื้อก็คือ กระบวนการรวมกลุ่มได้ก่อให้เกิดอำนาจในการต่อรองกับบริษัทรับซื้อได้อย่างเด่นชัด โดยลักษณะการต่อรองนั้นจะมีตั้งแต่ในเรื่องของราคาผลผลิตที่ชาวบ้านต้องการให้มีการประกันราคา การจัดหาปุ๋ยและสารเคมีที่จะนำมาใช้ในรูปแบบของการนำมาให้ใช้ก่อนโดยไม่คิดดอกเบี้ย ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องเดือดร้อนในการหาเงินมาลงทุนในส่วนนี้ นอกจากนี้ถ้าสารเคมีชนิดใดก็ตามที่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน เช่น การแพ้สารเคมี ชาวบ้านมีสิทธิร้องขอเปลี่ยนแปลงการใช้สารเคมีได้ ในขณะเดียวกันบริษัทรับซื้อก็ขอเป็นผู้กำหนดโควต้าในการผลิตในแต่ละงวดเอง โดยจะควบคุมปริมาณการผลิตด้วยเมล็ดพันธุ์ที่จะกำหนดให้ผลิตงวดละประมาณ 60 ไร่ หมุนเวียนกันไป

นอกจากกลุ่มกระเจี๊ยบเขียวแล้ว กลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรกล้วยกรอบทอง ก็เป็นอีกกลุ่มอาชีพหนึ่งของชาวบ้านที่มีจุดเริ่มต้นจากการที่ชาวบ้านดอนขุนวิเศษมีการปลูกกล้วยน้ำว้าตามคันสวนกันทุกบ้านอยู่แล้ว เนื่องจากความจำเป็นในส่วนของการต้องใช้ใบตองเป็นส่วนหนึ่งของบรรจุภัณฑ์ของผลผลิตทางการเกษตรเกือบจะทุกชนิด โดยเฉพาะกระเจี๊ยบเขียวที่บริษัทรับซื้อกำหนดให้ใช้ใบตองเป็นบรรจุภัณฑ์ในการรองตะกร้าของผลผลิต ด้วยเหตุนี้หมู่บ้านดอนขุนวิเศษจึงมีกล้วยน้ำว้าเป็นผลผลิตจำนวนมากเกินความต้องการในการบริโภค การขายให้กับพ่อค้าคนกลางมักจะถูกกดราคาหรือในบางครั้งก็ขายไม่ได้ จนเมื่อมีการประชุมกลุ่มของหมู่บ้านครั้งหนึ่งชาวบ้านได้นำกล้วยที่เหลือมาทำเป็นกล้วยฉาบเลี้ยงผู้มาประชุม จนเป็นที่มาของความคิดที่จะทำขาย ประกอบกับในเวลานั้นทางราชการได้เข้ามาแนะนำให้ชุมชนแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรเพื่อขายในรูปแบบของสินค้าหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล (OTOP) ชาวบ้านจึงตัดสินใจที่จะรวมตัวกัน

เพื่อผลิตสินค้าในรูปแบบของกล้วยฉาบโดยใช้ชื่อว่ากล้วยกรอบทอง ตามรูปแบบของสีของกล้วยฉาบที่มีสีเหลืองเหมือนทอง

ในครั้งแรกๆของการผลิต แม้จะยังไม่ประสบความสำเร็จจนเป็นที่น่าพอใจ แต่ด้วยความตั้งใจของชาวบ้านและความช่วยเหลืออย่างเป็นระบบของทางราชการก็ได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่ถูกต้องและเหมาะสม ดังที่ป้าหนู ได้เล่าให้ฟังว่า

> *"ตอนแรกๆเราก็ว่ารสชาดยังไม่ดีเท่าที่ควร พอดีทางอำเภอได้จัดไปดูงานที่ห้วยทราย เพชรบุรี เราไปดูงานการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกล้วย เลยถามเจ้าหน้าที่เขาเรื่องการแปรรูปกล้วย วิธีที่ทำให้ถูกสุขลักษณะที่ดีและอร่อย เขาก็เลยแนะนำให้รู้จักกับอาจารย์ ชื่อคุณเจน มาจากโครงการจุฬาภรณ์ เขามาสอนและมาอบรมให้ 5 วัน จึงทำรสชาดได้หลากหลาย ต่อมาเราก็เลยทดลองทำ รสกระเทียมพริกไทย ปรากฏว่าถูกใจกัน"*

เมื่อลงตัวในเรื่องของวิธีการผลิต ปัญหาที่ตามมาในการผลิตเพื่อขายก็คือ เรื่องของการวางแผนการผลิต การตลาด ซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนเป็นความรู้ใหม่สำหรับชาวบ้านที่จะต้องมีการศึกษาหาความรู้ โดยชาวบ้านก็ได้รับความช่วยเหลือจากอำเภอโดยพัฒนาการอำเภอเข้ามาให้ความช่วยเหลือ ตั้งแต่เรื่องของการสั่งซื้อเครื่องจักรที่ใช้ในการผลิต วัตถุดิบตลอดไปจนถึงเรื่องของช่องทางการจำหน่ายผลผลิต ซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านี้เป็นความรู้ใหม่สำหรับชาวบ้าน ในส่วนของเงินลงทุนนั้น ชาวบ้านมีระบบการจัดการในแบบหุ้นส่วน มีการลงหุ้นกันหุ้นละ 100 บาท ผลตอบแทนก็คิดตามจำนวนหุ้นที่ลงไป โดยในการผลิตก็จะลักษณะของการช่วยกันทำงานในทุกขบวนการของการผลิต ตั้งแต่การจัดเตรียมวัตถุดิบ การผลิต จนถึงการบรรจุหีบห่อและการจำหน่าย โดยการจำหน่ายนั้นจะหมุนเวียนกันไปจำหน่ายตามงานเทศกาลต่างๆ นอกเหนือจากการส่งลูกค้าประจำ เช่น งานประจำปี งานกาชาดและงานแสดงสินค้าต่างๆ โดยในปัจจุบันผลิตภัณฑ์กล้วยกรอบทองของชาวบ้านดอนขุนวิเศษได้รับรางวัลโอท้อประดับ 4 ดาว ประจำปี 2547

ภาพที่ 21 ผลิตภัณฑ์กล้วยกรอบทองของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ

จะเห็นได้ว่ากลุ่มอาชีพกล้วยกรอบทองของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ เป็นกลุ่มแปรรูปที่เกิดจากแนวทางการรวมตัวของคนในหมู่บ้าน ที่หันมาพึ่งพาตนเองโดยการนำผลผลิตที่ได้จากชุมชนมาทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางการค้า โดยไม่ยอมจำนนอยู่กับการผูกขาดของพ่อค้าคนกลางหรือนายทุน โดยอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชนประกอบกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชนมาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ก่อให้เกิดผลสำเร็จในเวลาต่อมา

ในส่วนของกลุ่มพืชผักปลอดสารพิษนั้น มีจุดเริ่มต้นมาจากการที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีการปลูกพืชผักต่างๆไว้เพื่อบริโภคเองและขายกันอยู่แล้ว ประกอบกับแนวคิดของชาวบ้านที่ตระหนักถึงพิษภัยของสารเคมี เมื่อทางราชการได้ส่งเจ้าหน้าที่มาให้คำแนะนำการปลูกผักให้ปลอดภัยจากสารพิษเพื่อความปลอดภัยกับผู้ผลิตและผู้บริโภค ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มผักปลอดสารพิษขึ้น ปัจจุบันมีสมาชิก จำนวน 62 คน ในส่วนของชนิดของพืชที่ปลูก พบว่าส่วนใหญ่จะเป็นพืชผักตามปกติที่ชาวบ้านใช้บริโภคเองและขายให้กับตลาด อาทิเช่น ต้นหอม ผักชี ผักกาดขาว หน่อไม้ฝรั่ง ต้นกุยช่าย เป็นต้น การรวมกลุ่มดังกล่าวนอกจากจะทำให้ชาวบ้านได้รับวิชาการด้านการเกษตร การป้องกัน กำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสานจากทางราชการแล้ว ความเป็นกลุ่มยังทำให้เกิดการกระจายความช่วยเหลือด้านต่างๆซึ่งกันและกันระหว่างชาวบ้าน อันเป็นการเสริมสร้างความสมัครสมานสามัคคีและการพึ่งพาตนเอง โดยผักที่ปลูกได้นอกจากจะนำมาบริโภคกันเองในชุมชนแล้ว ยังสามารถจำหน่ายเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับกลุ่มสมาชิกอีกทางหนึ่งด้วย

ภาพที่ 22 การเก็บเกี่ยวผลผลิตจากแปลงผักปลอดสารพิษของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ

เมื่อเกิดการรวมกลุ่ม ประกอบกับผลผลิตที่ได้เป็นที่ต้องการของตลาด เนื่องจากกระแสของการบริโภคพืชผักที่ไม่มีสารพิษตกค้างเริ่มเป็นที่นิยมของคนทั่วไป ทำให้ผลที่ตามมาก็คือการเกิดอำนาจในการต่อรอง ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการซื้อปัจจัยการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์หรือสารบำรุงพืชต่างๆที่ชาวบ้านรวมตัวกันซื้อทำให้ได้ราคาที่ถูกกว่าการซื้อปลีก ราคาที่ชาวบ้านขายให้กับพ่อค้าคนกลางสามารถต่อรองได้เนื่องจากเมื่อผลผลิตเป็นที่ต้องการของตลาดประกอบกับการรวมกันขายในลักษณะของกลุ่ม ทำให้สามารถต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลางได้

ภาพที่ 23 ต้นหอม ผลผลิตอีกชนิดหนึ่งของกลุ่มพืชผักปลอดสารพิษ

แม้การรวมกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษของชาวบ้านจะยังคงเป็นเพียงกลุ่มเล็กๆที่เพิ่งจะเริ่มก่อตั้งขึ้น ถ้ามองในแง่รายได้เป็นตัวเงินนั้นอาจไม่สามารถสร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำให้กับ

ชาวบ้านมากนัก แต่สิ่งที่ชาวบ้านได้เรียนรู้ก็คือ การเกิดขบวนการจัดตั้งกลุ่มอันเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจทุกคนในหมู่บ้านได้ช่วยเหลือกัน สมาชิกในครอบครัวได้ทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ด้วยกัน ส่งผลให้เกิดความพอเพียงสร้างความสุขในครัวเรือน

นอกจากการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการแล้ว พบว่าความพยายามในการสร้างอำนาจการต่อรองด้วยการรวมกลุ่มยังไปปรากฏขึ้นในลักษณะของกลุ่มที่ไม่เป็นทางการในการขายผลผลิตให้กับพ่อค้ารายย่อยที่เข้ามารับซื้อภายในหมู่บ้าน แต่เดิมนั้นส่วนเกินจากการผลิตเพื่อการบริโภคและการแบ่งปันกันในหมู่บ้าน อาทิเช่น พืชผักสวนครัวต่างๆ ชาวบ้านมักจะนำไปขายให้กับพ่อค้าที่เข้ามารับซื้อ โดยมีลักษณะของการต่างคนต่างขายและมักจะต้องเป็นฝ่ายเสียเปรียบให้กับพ่อค้าคนกลางโดยไม่สามารถต่อรองใดๆได้เลย ความสำเร็จจากขบวนการกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองที่เกิดขึ้นกับกลุ่มกระเจี๊ยบเขียว กลุ่มกล้วยกรอบทอง กลุ่มพืชผักปลอดสารพิษ ได้ส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการของชาวบ้านในการสร้างอำนาจการต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง โดยมีการพูดคุยและตกลงกันภายในกลุ่มของชาวบ้านเองว่า ถ้าพ่อค้ารายใดเอาเปรียบหรือกดราคามากเกินไป ชาวบ้านในกลุ่มทุกคนก็จะพร้อมใจกันไม่ขายผลผลิตให้กับพ่อค้าคนดังกล่าว อันเป็นการสร้างอำนาจการต่อรองเพื่อป้องกันการโดนเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง ดังที่คุณสมจิต ได้เล่าให้ฟัง

> *“อย่างพวกผักเล็กผักน้อย เราก็จะขายให้กับพ่อค้าที่เขามารับซื้อ มันก็มีเข้าหลายเจ้าเหมือนกัน แต่เราก็จะเลือกซื้อขายกับเจ้าประจำ ที่เขาดีหน่อย ถูกแพงก็ว่ากันไปตามราคา แต่อย่ามาเอาเปรียบกันก็พอ เราตกลงกันเองว่าถ้าใครโดนเอาเปรียบให้บอกกัน จะได้ช่วยกันดู ถ้าเห็นว่ามันเกินไปก็จะพร้อมใจกันไม่ขายให้เจ้านั้นเลย มันก็ได้ผล ไม่ค่อยมีใครกล้าโกงแล้ว เพราะนอกจากจะไม่ได้ของแล้วยังอายด้วย ต้องเล่นกันแบบนี้ ไม่งั้นไม่ไหว เราโดนเอาเปรียบมามากพอแล้ว”*

จะเห็นได้ว่าการแลกเปลี่ยนกับตลาดภายนอกของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในระดับครัวเรือนและชุมชนโดยไม่ตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบดูจะเป็นไปได้ยาก เนื่องจากกระบวนทัศน์ความคิดของชาวบ้านกับของโลกภายนอกชุมชนมีความแตกต่างกันอย่างมาก กระบวนทัศน์ความคิดของชาวบ้านจะเป็นไปในลักษณะของการร่วมมือกัน ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ความซื่อสัตย์ สิ่งต่างๆเหล่านี้เมื่อชาวบ้านออกมาสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนซึ่งเป็นกระบวนทัศน์ของทุนนิยมที่มีการแข่งขันและการต่อสู้ โอกาสที่ชาวบ้านจะเป็นฝ่ายถูกกระทำ เป็นฝ่ายเสียเปรียบย่อมเกิดขึ้นได้อย่าง

ง่ายดาย ดังนั้นการที่ชาวบ้านจะเลือกวิธีการปะทะหรือเผชิญหน้าโดยตรงกับการค้าและการแลกเปลี่ยนซึ่งมีระบบและกลไกที่ซับซ้อนมากขึ้น โอกาสที่จะเสียเปรียบย่อมเป็นไปได้สูง เพราะความเป็นจริงที่ปรากฏคือในความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในตลาดนั้นมีบุคคลหรือผู้เกี่ยวข้องจำนวนมากมาย เป็นสังคมที่หลากหลายและซับซ้อน ชาวบ้านซึ่งอยู่บนพื้นฐานที่ตรงกันข้ามกับพื้นฐานของกิจกรรมทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม อาจไม่รู้เท่าทันสิ่งที่เลวร้ายที่สามารถเกิดขึ้นได้ในระบบการค้าและการแลกเปลี่ยนของระบบทุนนิยม

หนทางที่ชาวบ้านใช้แก้ไขข้อจำกัดนี้ทางหนึ่งก็คือ การรวมตัวกันหรือมีองค์กรของชาวบ้านเพื่อร่วมกันคิดร่วมกันทำและร่วมกันรับผลประโยชน์จนเกิดอำนาจในการต่อรองกับตลาดภายนอก อันมีผลมาจากการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในส่วนของการสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งให้กับชุมชนโดยอาศัยระบบความสัมพันธ์ในแบบเครือญาติและเพื่อนบ้านที่มีการรับรู้ปัญหาร่วมกันมาเป็นสายใยแห่งการยึดโยงชุมชนคนเข้าด้วยกัน ลักษณะการรวมกลุ่มดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นมาจากวงศ์ญาติและเพื่อนบ้านที่มีการรับรู้ปัญหาหรือความต้องการที่คล้ายคลึงกัน ทำให้ชาวบ้านมีความเข้าอกเข้าใจกันและมีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พูดคุยปัญหากันภายในกลุ่มอยู่เป็นประจำ การเกิดการรวมกลุ่มพูดคุยและรับรู้ปัญหาร่วมกันทำให้เกิดความสมานสามัคคีกัน อันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่จะทำให้ชาวบ้านสามารถดำรงตนอยู่ได้ท่ามกลางกระแสทุนนิยมอันเป็นกระบวนทัศน์หลักที่ครอบคลุมอยู่ในสังคมปัจจุบัน

การจัดสรร : จัดสรรตามความสามารถในการผลิต ความเป็นจริงแห่งโลกทุนนิยม

แนวคิดในแบบทุนนิยมพัฒนามาจากฐานความคิดในแบบตะวันตกที่มีจุดยืนเรื่องประโยชน์ส่วนตนและจุดยืนในเรื่องความยุติธรรมว่าแต่ละคนควรจะได้รับส่วนแบ่งของผลผลิตตามความสามารถในการผลิตของตนเอง จากข้อมูลในเชิงประจักษ์ที่พบในชุมชนพบว่า จากการที่ชาวบ้านดอนขุนวิเศษเคยมีแนวทางการผลิตในแบบทุนนิยมด้วยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า จนมาเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตแบบผสมผสานที่มีทั้งการผลิตเพื่อการบริโภคเองและการผลิตเพื่อการค้า ประกอบกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต มีแนวคิดในเรื่องของการจัดสรรผลประโยชน์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแบ่งปันและน้ำใจ แต่ตราบใดที่วิถีการผลิตของชาวบ้านยังมีส่วนที่ต้องเกี่ยวข้องกับการผลิตเพื่อการค้า การจัดสรรผลผลิตตามความสามารถในการผลิตของแต่ละครัวเรือนก็ยังคงเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ปรากฏอยู่ในชุมชน

จากการศึกษาพบว่า แนวทางในการจัดสรรหรือการกระจายผลผลิตของชาวบ้านดอนขุนวิเศษส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถในการผลิตที่แต่ละคนทำได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของการผลิตเพื่อการค้าอันได้แก่ การปลูกกระเจี๊ยบเขียว หน่อไม้ฝรั่งตลอดจนพืชผักต่างๆที่ต้องมี

การแลกเปลี่ยนกับตลาดภายนอก และเมื่อศึกษาถึงแนวคิดดังกล่าวพบว่า ชาวบ้านมองว่าเป็นความจำเป็นในการดำรงชีวิตที่ต้องมีการแสวงหาเงินทองหรือทรัพย์สินไว้เพื่อใช้จ่าย การผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนเงินทองจึงเป็นสิทธิ์ของทุกครัวเรือนที่จะทำได้ตามกำลังความสามารถของตนเอง แนวคิดดังกล่าวสะท้อนออกมาจากคำบอกเล่าของคุณบุญยืน

> *"ทุกวันนี้ทุกบ้านต้องทำงานหาเงิน เพราะต้องกินต้องใช้ ไหนจะลูกหลานอีก วัยกำลังใช้เงินทั้งนั้น ถ้ามัวมางอมืองอเท้าก็อยู่ไม่ได้ อย่างเรื่องการทำมาหากิน อยากอยู่อย่างสบาย ไม่เดือดร้อนก็ต้องขยันทำมากิน ปัญหาที่มองว่าทำให้ไม่พอกินก็คือเรื่องของความขยันของคนในชุมชนที่มีไม่เท่ากัน ป้าเชื่อว่าคนเรานะ ถ้าขยันจริงๆยังไงก็ไม่อดตาย"*

สอดคล้องกับคำกล่าวของคุณสายัน ที่ได้กล่าวไว้ว่า

> *"ความพอเพียงไม่ได้หมายถึงว่าจะต้องมีอยู่แค่พอดีหรือมีพอกินแล้วก็ไม่ต้องทำอะไรนะ มันต้องมีเหลือเก็บไว้ด้วย เพราะอนาคตเป็นสิ่งไม่แน่นอน คือถ้าขยันทำกินมีเหลือเก็บไว้บ้างก็เป็นสิ่งที่ดี .....คนเราจะรู้สึกพอเพียงได้ก็คือต้องมีให้พอก่อน ก่อนจะพอได้ก็ต้องมีสำรองเก็บไว้บ้าง"*

การจัดสรรตามความสามารถในการผลิตของชาวบ้านดอนขุนวิเศษนั้นเกิดขึ้นจากการที่ชาวบ้านนำผลผลิตที่ได้ไปแลกเปลี่ยนกับตลาดภายนอก โดยผลตอบแทนที่ได้รับจะอยู่ในรูปของเงินตรา รูปแบบของการจัดสรรผลผลิตนั้นมีทั้งการจัดสรรในลักษณะที่เป็นปัจเจกของครัวเรือน คือต่างคนต่างผลิตแล้วก็นำผลผลิตที่ได้ไปขายเอง เช่น การขายพืชผักสวนครัวต่างๆให้กับพ่อค้าคนกลางของแต่ละครัวเรือน หรือการรวมกลุ่มในลักษณะของต่างคนต่างผลิตแล้วนำมาขายรวมกัน เช่น การรวมกลุ่มกันขายให้กับบริษัทรับซื้อของกลุ่มกระเจี๊ยบเขียวและกลุ่มพืชผักปลอดสารพิษ โดยในการแลกเปลี่ยนดังกล่าวพบว่า ผลตอบแทนทั้งหมดที่ได้จะตกเป็นของชาวบ้านผู้ผลิตตามปริมาณการผลิตของครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีการจัดสรรในลักษณะของการรวมกลุ่มกันผลิต เช่น กลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรกล้วยกรอบทองที่เกิดจากการรวมกลุ่มกันผลิตของคนในชุมชน โดยมีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน เมื่อนำผลผลิตไปแลกเปลี่ยนกับตลาดภายนอก ผลตอบแทนในรูปของเงินตราก็จะถูกแบ่งอย่างยุติธรรมตามจำนวนสมาชิกของกลุ่ม โดยการจัดสรรดังกล่าวชาวบ้านมองว่าเป็นผลมาจากการผลิตเพื่อหารายได้เฉพาะของแต่ละครัวเรือน ดังนั้นจึงเป็นการ

สมควรแล้วที่ครัวเรือนจะได้ผลตอบแทนตามกำลังและความสามารถในการผลิตของตน อันเป็นความยุติธรรมอย่างหนึ่งที่วัดจากผลของการกระทำซึ่งเข้ากับหลักทางพุทธศาสนาคือ สิ่งทั้งหลายย่อมเป็นไปตามเหตุแห่งปัจจัยเป็นไปตามผลแห่งการกระทำของแต่ละคน ผลแห่งการกระทำและความเพียรพยายามเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเอง

การจัดสรร : สถาบันเครือญาติ และเพื่อนบ้าน ความงดงามแห่งการแบ่งปันที่ยังคงดำรงอยู่

การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตของชาวบ้านจากการมุ่งผลิตเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าไปสู่การผลิตในลักษณะของการผสมผสานทั้งการผลิตเพื่อบริโภคเองและการผลิตเพื่อการค้า นับได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญประการที่เอื้ออำนวยให้แนวทางการแลกเปลี่ยนภายในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจากระบบการผลิตเพื่อการค้านั้น ผลผลิตที่ได้ทั้งหมดถูกใช้ไปในการแลกเปลี่ยนกับตลาดภายนอกโดยมีเงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ทำให้ของทุกสิ่งที่ชาวบ้านผลิตถูกตีราคาเป็นเงินตราได้ ผลผลิตที่ได้จึงกลายเป็นของมีค่าของคนในชุมชนที่ไม่สามารถแลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันกันในรูปแบบอื่นที่ไม่ใช่เงินตราได้ ในขณะที่ระบบการผลิตแบบผสมผสานที่ชาวบ้านยึดเป็นแนวทางในการผลิตในปัจจุบันนั้น ผลผลิตส่วนหนึ่งจะเป็นพืชผักที่สามารถนำมาใช้บริโภคได้เองภายในชุมชน และด้วยการผลิตที่หลากหลายของแต่ละครัวเรือนทำให้ผลผลิตที่ได้มีความแตกต่างกัน จึงเกิดการแลกเปลี่ยนผลผลิตกันระหว่างครัวเรือนในสิ่งที่ตนเองมีมากเกินความต้องการการบริโภคกับสิ่งที่ตนเองยังขาดอยู่กับเพื่อนบ้านในชุมชน ด้วยเหตุนี้วงจรในการแลกเปลี่ยนกับระบบภายนอกโดยเฉพาะในด้านวัตถุดิบในการบริโภคส่วนหนึ่งจึงลดลงและถูกแทนที่ด้วยการแลกเปลี่ยนกันเองภายในชุมชนจากผลผลิตที่แต่ละครัวเรือนผลิตได้ จากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้ชาวบ้านมีมุมมองในเรื่องมูลค่าของผลผลิตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ในลักษณะที่ไม่ถูกตีมูลค่าในรูปของเงินตราแต่เพียงอย่างเดียว ดังคำบอกเล่าของป้าหนู

> *“ปลูกอะไรก็ตาม ถ้าตั้งเป้าไว้ว่าจะเอาไว้ขาย ผลผลิตแต่ละลูก อ้อยแต่ละลำ ข้าวโพดแต่ละฝัก มันกลายเป็นเงินเป็นทองไปหมด ไม่อยากแบ่งให้ใครฟรีๆ หรอก แค่เก็บไว้กินเองยังเสียดายเลย จะเก็บไว้ขายอย่างเดียว แต่พอคิดว่าจะปลูกไว้กินเอง เอาไปแจกใครก็ไม่รู้สึกเสียดาย กลับภูมิใจด้วยซ้ำที่มีของแจกเขา”*

ด้วยเหตุดังกล่าวจึงพบว่าในการกระจายผลผลิตหรือจัดสรรสิ่งที่ได้จากการผลิตของชาวบ้านดอนขุนวิเศษนั้น นอกเหนือไปจากการแบ่งสรรกันอย่างยุติธรรมตามแรงงานที่ใช้ร่วมกันในการผลิตซึ่งแต่ละคนจะได้รับกันไปตามส่วนแล้ว ยังมีการปันส่วนเพื่อส่วนรวมและเพื่อผู้ที่มีความจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือจากสังคมด้วย ลักษณะของการจัดสรรหรือแบ่งปันของชาวบ้านมีตั้งแต่การแบ่งปันทรัพยากรในการทำมาหากิน เช่น ที่ดิน กล่าวคือ ถ้าพื้นที่ของครอบครัวใดมีมากเกินกว่าที่จะทำมาหากินเองได้ ก็จะแบ่งให้คนในชุมชนเช่าทำ โดยคิดราคาค่าเช่าที่ไม่แพงนัก นอกจากนี้ในบางรายที่ไม่มีพื้นที่ทำกินเป็นของตัวเองเลย ก็จะได้รับมอบหมายจากมติของคนในหมู่บ้านให้เป็นผู้ประกอบอาชีพอื่นๆภายในหมู่บ้านตามความเหมาะสม เช่น อาชีพรับจ้าง และอาชีพเก็บขยะในชุมชน โดยไม่ต้องออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีการแบ่งปันผลผลิตในรูปแบบของอาหารการกินที่ครัวเรือนผลิตได้ภายในกลุ่มญาติหรือเพื่อนบ้านใกล้เคียง เช่น การแบ่งปันพืชผักต่างๆที่ปลูกเอง ปลาและไข่ไก่ที่ผลิตเองในครัวเรือน เป็นต้น เพื่อให้แต่ละครัวเรือนนำผลผลิตเหล่านี้มาตอบสนองความต้องการการบริโภคของตนโดยที่ผู้ให้ไม่ได้คำนึงถึงผลตอบแทนในรูปของเงินตรา แต่เป็นการจัดสรรที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแบ่งปันและพึ่งพาอาศัยกันอันเป็นระบบการจัดการทางสังคมที่เคยมีมาในอดีตก่อนที่สังคมจะถูกแทรกแซงด้วยวิถีการผลิตแบบทุนนิยม

และเมื่อศึกษาถึงเหตุผลและความจำเป็นที่ระบบการจัดสรรดังกล่าวได้กลับมามีบทบาทที่ชัดเจนอีกครั้ง พบว่านอกจากในเรื่องของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากวิถีเชิงเดี่ยวมาสู่วิถีการผสมผสานแล้ว เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ประสบการณ์ความล้มเหลวในช่วงการผลิตแบบทุนนิยมได้ส่งผลให้คนในชุมชนตระหนักดีว่าไม่สามารถอยู่ลำพังโดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นได้ ดังนั้นการสร้างความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเอื้อประโยชน์ให้สามารถมีชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข เช่น การสร้างความสัมพันธ์ของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันกับเพื่อนบ้านโดยนำผลผลิตมาแลกเปลี่ยนกันบนพื้นฐานของการช่วยเหลือกันตามระบบคุณธรรม จึงเป็นสิ่งที่ยึดโยงระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวให้แข้มแข็งมากยิ่งขึ้น ด้วยความตระหนักว่าแต่ละครัวเรือนนั้นไม่มีความสมบูรณ์พอเพียงที่จะตอบสนองความต้องการต่างๆของตนเองอย่างเต็มที่เพียงลำพัง ดังนั้นการพัฒนาระบบความสัมพันธ์ในรูปแบบของความเอื้อเฟื้อแบ่งปันกันกับเพื่อนบ้านจึงเป็นความจำเป็นของชุมชนเป็นภูมิคุ้มกันที่สำคัญที่จะทำให้ทุกครัวเรือนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุขจนพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน

นอกจากนี้ยังพบว่า ความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นของสถาบันเครือญาติและเพื่อนบ้านได้ส่งผลให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อตั้งเป็นสถาบันชุมชนในรูปแบบต่างๆขึ้นมา สถาบันของชุมชนได้ถูกจัดตั้งขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ด้วยมิติและความหลากหลายเพิ่มมากขึ้น กล่าวคือ นอกจาก

สถาบันของชุมชนจะให้ความช่วยเหลือในด้านการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนแล้ว สำหรับในด้านการจัดสรรหรือแบ่งปัน สถาบันของชุมชนก็เป็นแหล่งที่ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ร่วมกันว่าเป็นความจำเป็นของชุมชนที่จะต้องจัดสรรหรือแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมของชุมชนให้กับผู้ที่ขาดแคลน เพื่อให้เขาเหล่านั้นสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมได้ จากการศึกษาพบว่าการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นมิได้ส่งผลกระทบให้สมาชิกเสียผลประโยชน์ที่ควรจะได้รับไปมากมายนัก แต่ในขณะเดียวกันด้วยการรู้จักแบ่งปันสามารถทำให้ทุกชีวิตในชุมชนอยู่อย่างมีความสุข โดยความช่วยเหลือดังกล่าวมักอยู่ในรูปของสวัสดิการของชุมชน อันได้แก่ กองทุนหมู่บ้านที่จัดสวัสดิการด้านให้ทุนการศึกษาแก่ลูกหลานในหมู่บ้านและการจัดสวัสดิการเพื่อดูแลผู้สูงอายุที่ไม่สามารถทำมาหากินได้ โดยเงินกองทุนดังกล่าวได้มาจากการหักรายได้ของชาวบ้านจากกลุ่มอาชีพต่างๆ อันได้แก่ กลุ่มสตรีปลูกกระเจี๊ยบเขียว กลุ่มพืชผักปลอดสารพิษ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตและกลุ่มแปรรูปกล้วยกรอบทอง เพื่อสมทบเป็นเงินกองทุน นอกจากนี้ยังมีกองทุนฌาปณกิจสงเคราะห์ ที่เปิดโอกาสให้คนในหมู่บ้านสมัครเป็นสมาชิก โดยเมื่อมีสมาชิกในกองทุนเสียชีวิต สมาชิกที่เหลือก็จะต้องจ่ายเงินคนละ 10 บาท เพื่อมอบให้กับครอบครัวของสมาชิกผู้เสียชีวิต

ภาพที่ 24 การขึ้นทะเบียนผู้สูงอายุของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ

การที่ชาวบ้านต้องเสียผลประโยชน์ในรูปแบบของเงินตราส่วนหนึ่งเพื่อจัดสรรในลักษณะของการแบ่งปันดังกล่าวนั้น นอกเหนือจากการมีแนวคิดของการแบ่งปันจากความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบเครือญาติและเพื่อนบ้านแล้ว การที่ชุมชนยังคงมีความผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับพุทธศาสนา ทำให้ค่านิยม ความเชื่อ การดำรงชีวิตล้วนมีพื้นฐานมาจากคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่น การทำบุญ-ทำทาน ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หรือกฎแห่งกรรม เป็นต้น ในแต่ละชุดคำสอนของ

ศาสนาจะมีลักษณะที่เป็นกลางคือไม่สุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่ง สอนให้มนุษย์ดำรงชีวิตด้วยการดำเนินทางสายกลาง หรือการรักษาสมดุลย์ระหว่างชีวิตกับบริบทต่าง ๆ รอบตัว โดยจะเห็นได้ว่าความเชื่อทางพุทธศาสนาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังที่คุณสมจิตได้เล่าให้ฟัง

> *"จากที่ฉันลองถามเรื่องการหักเงินสวัสดิการ ดูทุกคนก็เต็มใจกันดี ไม่มีใครบ่น เพราะเงินที่หักไปมันก็ไม่ได้มากมายอะไร เผลอๆเอาไปทำอย่างอื่นที่ไม่เป็นประโยชน์ยังมากกว่านี้เลย คือเอามาทำตรงนี้มันก็เห็นๆกันอยู่ว่าผลประโยชน์มันก็ตกอยู่ในหมู่พวกเราเอง ลูกเด็กเล็กแดง หรือไม่ก็พวกคนแก่ในหมู่บ้าน ถึงตอนนี้เราจะยังไม่ได้รับ แต่วันข้างหน้าเราก็ต้องแก่ ต้องตาย มองดีๆมันก็คือการทำทานนั่นแหล่ะ ช่วยเขาไว้ วันข้างหน้าก็อาจถึงคราวของเราบ้าง"*

จะเห็นได้ว่าในการจัดสรรแบ่งปันสิ่งที่ได้จากการผลิตนั้น นอกเหนือไปจากการจัดสรรตามความสามารถในการผลิตตามอุดมการณ์ของทุนนิยม อันเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ตราบเท่าที่ชาวบ้านยังต้องมีการแลกเปลี่ยนกับสังคมภายนอก การแบ่งปันให้กับผู้ที่ไม่มีหรือขาดแคลนก็เป็นสิ่งที่ควบคู่กันไปของชุมชน ความห่วงใยและความรักใคร่ที่มีต่อเพื่อนมนุษย์นับเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการอยู่ร่วมกันในสังคมซึ่งส่งผลต่อการได้รับความสุขทั้งในฝ่ายผู้ให้และผู้รับการฝึก โดยจะเห็นได้ว่าการให้ถือว่าเป็นเรื่องที่จำเป็นมากสำหรับสังคมในปัจจุบัน เพราะด้วยข้อจำกัดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ทรัพยากรที่ลดน้อยลง มลภาวะที่เพิ่มขึ้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนทำให้สังคมมีความขัดแย้งในเรื่องการจัดสรรทรัพยากรมากขึ้น ดังนั้นวัฒนธรรมของชุมชนในเรื่องของการให้ซึ่งผูกพันแนบแน่นกับสถาบันทางศาสนานั้นนับเป็นจุดแข็งของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ และนับเป็นทุนทางสังคมที่มีความจำเป็นสำหรับสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง

ความสุขในการทำงาน ปัจจัยหลักสู่การสร้างดุลยภาพชีวิต

จากการศึกษาถึงวิถีการชีวิตของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษภายหลังจากการนำแนวหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตแล้วนั้น พบว่ามีมุมมองในเรื่องของการดำรงชีวิตที่แตกต่างไปจากเดิม ด้วยวิถีการผลิตแบบผสมผสานโดยผลผลิตที่ได้สามารถนำมาบริโภคเองและจำหน่ายสู่ภายนอกชุมชนได้ แม้ว่าในส่วนของการจำหน่ายผลผลิตนั้นจะยังคงมีส่วนที่ต้องพึ่งพิงกับระบบตลาดภายนอกอยู่บ้าง แต่ก็เป็นการพึ่งพิงในลักษณะที่ชาวบ้านมีอำนาจ

ในการต่อรองในรูปของการรวมกลุ่มโดยอาศัยองค์ความรู้ที่เท่าทันกับสังคมภายนอก ประกอบกับการที่ชาวบ้านลดความสำคัญจากการหาความสุขจากการบริโภคในแบบทุนนิยมลง ทำให้ชาวบ้านสามารถในการพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น มีเกียรติและศักดิ์ศรี เกิดความภาคภูมิใจในศักยภาพของตัวเอง นอกจากนี้การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตไปสู่การผลิตแบบผสมผสานทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านไม่ต้องเร่งรีบจนเกินไปนัก การลงทุนที่ไม่ต้องใช้เงินมากทำให้ลดความกังวลจากการต้องเป็นหนี้สินหรือต้องดิ้นรนกู้ยืมเงินมาใช้ในการผลิต ด้วยเหตุดังกล่าวความสุขสบายใจในการทำงานของชาวบ้านจึงมีมากกว่าแต่ก่อน ประกอบกับการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิต ได้ส่งผลให้คนในชุมชนมีความเข้าใจในความต้องการของชีวิตมากขึ้น ดังคำกล่าวของคุณสุนทร

> *“ปรัชญาของนายหลวงเป็นประโยชน์มากจริงๆถ้าเรารู้จักเอามาใช้นะ แค่คำว่าพอเพียง ถ้าเราเข้าใจจริงๆ แค่นี้ชีวิตก็มีความสุขแล้ว...พอเพียงคือไม่โลภจนเกินตัว ใช้ชีวิตให้มีความสุข มีคุณค่า มีศักดิ์ศรี ผมว่าชีวิตนี้มีอะไรที่สำคัญกว่าการหาเงินอย่างเดียว คือเงินก็อยากได้นะ แต่ก็อยากได้ความสุขในชีวิตด้วย ชีวิตทุกวันนี้นะ ถามว่าอยากรวยไหม ก็อยากรวยนะ แต่ไม่รวยก็อยู่กันได้.....ทุกวันนี้ให้อยู่กันได้ก็พอแล้ว ดีแล้ว เพราะถ้าเป็นอย่างนี้ก็มีความสุข ถึงบางครั้งจะมีช่วงเศรษฐกิจไม่ดีบ้าง เราก็ประคองอยู่กันไปได้ ไม่ต้องไปเดือดร้อนกู้หนี้ยืมสินเขา ราคาข้าวของภายนอกจะแพงเราก็ไม่เดือดร้อน อยู่ได้อย่างสบายๆเลย ”*

ทุกวันนี้วิถีชีวิตของชาวบ้านดอนขุนวิเศษแต่ละวันก็จะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน กิจวัตรประจำวันก็คือ จะตื่นนอนในช่วงเช้ามืดเพื่อทำภาระกิจส่วนตัว หลังจากนั้นเวลาส่วนใหญ่ก็จะอยู่ในไร่จนเย็น เนื่องจากการปลูกพืชแบบผสมผสานมีความหลากหลายทั้งในส่วนของการบำรุงรักษาและการเก็บเกี่ยวตามชนิดของพืชที่ปลูก ลักษณะของงานที่ทำจึงไม่ได้เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันเหมือนกับการปลูกพืชเชิงเดี่ยว แต่จะมีงานทำตลอดเวลาตามฤดูกาลที่ต้องบำรุงรักษาพืชในแต่ละชนิด ปริมาณงานในแต่ละวันจึงไม่มากจนล้นมือ ด้วยเหตุนี้การอาศัยเพียงแรงงานในครัวเรือนก็เพียงพอแล้วสำหรับกิจกรรมการผลิตดังกล่าว จากการศึกษาพบว่า ถึงแม้จุดมุ่งหมายหลักในการทำงานของคนในชุมชนก็คือหาเงินมาเพื่อการบริโภค แต่ก็ดูเหมือนว่าในทุกๆกิจกรรมการการทำงาน นอกจากการมุ่งหาเงินแล้ว ยังเป็นการมุ่งสนองต่อความต้องการในชีวิตของตนเองด้วย

จะเห็นได้ว่า ถึงแม้การทำงานจะเป็นหน้าที่ของคนทุกคน แต่การทำงานที่ประกอบไปด้วยการหารายได้และหาความสุขไปพร้อมๆกันนั้นเป็นสิ่งที่ดี การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของงชาวบ้านดอนขุนวิเศษภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้ส่งผลให้คนในชุมชนมีมุมมองในการดำรงชีวิตที่

เปลี่ยนแปลงไป จากการทำงานด้วยความจำใจเพื่อให้ได้เงินมาบริโภคจึงจะเกิดความพึงพอใจ ไปสู่การทำงานเพื่อให้ได้เงินตราและเพื่อสนองความต้องการคุณภาพชีวิตในเวลาเดียวกัน ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้ชาวบ้านเกิดความพึงพอใจและมีความสุขกับชีวิตได้ตลอดเวลา

บทที่ 7
บทวิเคราะห์ผล

การวิจัยเรื่อง กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยในบทที่ 5 – 6 ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ของชุมชนที่ศึกษา สำหรับบทนี้เป็นบทวิเคราะห์ผล โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในช่วงปี พ.ศ.2505 – 2540

ประเด็นที่ 2 กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในช่วงปี พ.ศ.2541 – 2553

ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ ในช่วงปีพ.ศ.2505 – 2540

จากการศึกษาพบว่า กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษในช่วงดังกล่าว มีลักษณะของการปรับเปลี่ยนจากกระบวนทัศน์ในแบบพึ่งตนเองไปสู่กระบวนทัศน์ในแบบทุนนิยม โดยในช่วง พ.ศ.2505 เป็นช่วงเวลาที่ชุมชนต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ อันเป็นผลมาจากอิทธิพลของแนวทางการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ที่เข้ามามีอิทธิพลกับสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมเกษตรกรรม เกิดการส่งผ่านของอิทธิพลดังกล่าวจากภายนอกชุมชนที่เชื่อมโยงกับรัฐและเครือข่ายต่างๆของรัฐลงไปสู่ชุมชน ที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ ด้านการคมนาคมที่ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาจากภาครัฐโดยมีการตัดถนนจากภายนอกเข้าสู่ชุมชน ชาวบ้านสามารถติดต่อกับสังคมภายนอกได้สะดวกขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการส่งออกผลผลิตจากชุมชนไปสู่ภายนอกและการนำเข้าสินค้าจากภายนอกสู่ชุมชน รวมไปถึงการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ข่าวสารและความรู้ที่สอดคล้องกับแนวทางทุนนิยมเข้าสู่ชุมชน โดยพบว่าสิ่งที่ตามมากับความสะดวกรวดเร็วในการคมนาคมก็คือ การเข้ามาของระบบนายทุน พ่อค้าคนกลาง แนวทางการบริโภคในแบบบริโภคนิยม ฯลฯ อันเป็นมโนทัศน์ของแนวคิดในแบบทุนนิยม

ทุนนิยมและความทันสมัย ปัจจัยที่นำไปสู่การจำแนกแจกแจงเชิงโครงสร้างของสังคม

จากการศึกษาพบว่า อุดมการณ์ทุนนิยมและการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยส่งผลให้ชุมชนถูกกระตุ้นให้มีการปรับเปลี่ยนการจัดระเบียบทางสังคม จากโครงสร้างสังคมที่มีการจำแนกแจกแจงน้อยไปสู่โครงสร้างสังคมที่มีการจำแนกแจกแจงที่ซับซ้อนมากขึ้น เกิดการจำแนกแจกแจงกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนออกจากกันอย่างชัดเจน โดยในวิถีการผลิต พบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงจากวิถีการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการค้า ที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีและทุนจากภายนอกชุมชน การบริโภคที่ต้องพึ่งพิงสินค้าและบริการจากภายนอกชุมชน ทำให้หน่วยการผลิตและหน่วยบริโภคถูกแยกออกจากกัน ชุมชนกลายเป็นผู้ผลิตในภาคเกษตรและเป็นผู้บริโภคสินค้าและบริการจากภายนอก โดยมีระบบการแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาดเข้ามามีบทบาทต่อดำรงชีพของคนในชุมชน การจัดสรรที่ต้องอิงกับเงินตราและกลไกราคาที่อยู่เหนืออำนาจการตัดสินใจของชุมชน

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้วิถีการผลิตของชาวบ้านต้องเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อการค้าเพื่อขายผ่านระบบตลาด โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ได้เงินตรามาใช้เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าเพื่อการอุปโภคและบริโภคของคนในชุมชน เพราะชุมชนได้ลดประสิทธิภาพในการผลิตเพื่อการบริโภคเองลงและใช้เงินตราเพื่อซื้อสิ่งของที่ต้องการมากขึ้น นอกจากนี้การสะสมทุนเงินตรายังเป็นไปเพื่อใช้ซื้อปัจจัยการผลิตในการสร้างวงจรหมุนเวียนของการผลิตในรอบต่อไปด้วยการผลิตเชิงเดี่ยวเพื่อการค้านั้น เป็นการผลิตที่ต้องอาศัยปัจจัยการผลิต เทคโนโลยีการผลิตและทักษะความรู้ที่จะต้องนำเข้าจากนอกชุมชน และในระบบการแบ่งงานกันทำและการจำแนกแจกแจงหน้าที่ของสังคมมากขึ้น จึงทำให้ชุมชนดูเหมือนเป็นเพียงผู้รับจ้างผลิตบนที่ดินของตนเองเท่านั้น ปัจจัยการผลิตต่างๆล้วนต้องพึ่งพิงจากภายนอกโดยใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน

ด้วยการจำแนกแจกแจงทางเศรษฐกิจดังกล่าว ส่งผลให้ระบบความสัมพันธ์ในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไป การมุ่งผลิตเชิงเดี่ยวทำให้ครัวเรือนสูญเสียหน้าที่ของการเป็นผู้ผลิตอย่างหลากหลายตามความต้องการของตนเอง ซึ่งบทบาทนี้เองทำให้คนในอดีตดำรงชีพอยู่ได้ด้วยการเป็นสมาชิกของครัวเรือนและของชุมชน เพราะครัวเรือนจะทำหน้าที่ในการผลิตปัจจัยดำรงชีพ การอบรมเลี้ยงดู การถ่ายทอดอาชีพและการดำเนินชีวิตให้แก่สมาชิก แต่เมื่อการจำแนกแจกแจงได้เข้ามาแยกกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกเป็นหน้าที่ของหน่วยสังคมใหม่ๆที่เกิดขึ้นในชุมชน ได้แก่ โรงงานทำหน้าที่ในการผลิตสิ่งต่างๆที่ครัวเรือนต้องการ ระบบตลาดเข้ามาทำหน้าที่ในการแลกเปลี่ยน จัดสรรและกระจายผลผลิต ดั้งนั้นครอบครัวจึงมีหน้าที่เฉพาะอย่างในการเลี้ยงดูสมาชิกของชุมชนที่ยังไม่สามารถดูแลตนเองได้ ความเป็นอิสระของคนที่ไม่ต้องพึ่งพาครอบครัวและ

ชุมชนจึงมีมากขึ้น ระบบความสัมพันธ์ดั้งเดิมที่เคยดำรงอยู่ในสังคมประเพณีคือการพึ่งพาอาศัยกันแบบเครือญาติจึงเสื่อมถอยลงไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการแลกเปลี่ยนแรงงาน การแลกเปลี่ยนปัจจัยดำรงชีพ หรือ การแบ่งปันอาหาร เพราะสิ่งต่างๆ สามารถแลกเปลี่ยนได้โดยผ่านระบบแลกเปลี่ยนเชิงการค้า

เมื่อกระบวนทัศน์แบบพึ่งตนเองไม่สามารถดำรงอยู่ได้ในกระแสทุนนิยม

จากความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคม อันเป็นผลมาจากการแทรกแซงโดยอุดมการณ์แห่งทุนนิยมและการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่เกิดขึ้นกับชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษนั้นได้ส่งผลให้กระบวนทัศน์แบบดั้งเดิมของชุมชนที่มีพื้นฐานอยู่บนแนวคิดของการพึ่งตนเอง ถูกทำให้เสื่อมความยึดถือและลดความสำคัญลง เนื่องจากกระบวนทัศน์ดังกล่าวไม่อาจรองรับหรือตอบโจทย์ให้กับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอันเป็นผลมาจากโครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นการเข้ามาของถนนที่ส่งผลให้เกิดความสะดวกในการคมนาคมมากขึ้น การถูกแทรกแซงจากอุดมการณ์ทุนนิยมที่ส่งผลให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงจากวิถีการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการค้า ส่งผลให้ครัวเรือนต้องสูญเสียหน้าที่ของการเป็นผู้ผลิตอย่างหลากหลายตามความต้องการของตนเอง การบริโภคที่ต้องพึ่งพิงสินค้าและบริการจากภายนอกชุมชน ทำให้หน่วยการผลิตและหน่วยบริโภคถูกแยกออกจากกัน ชุมชนกลายเป็นผู้ผลิตในภาคเกษตรและเป็นผู้บริโภคสินค้าและบริการจากภายนอกโดยมีระบบการแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาดเข้ามามีบทบาทต่อดำรงชีพของคนในชุมชนมากขึ้น การจัดสรรที่ต้องอิงกับเงินตราและกลไกราคาที่อยู่เหนืออำนาจการตัดสินใจของชุมชน ความเสื่อมถอยลงของระบบความสัมพันธ์ในลักษณะของการพึ่งพาตนเองและการพึ่งพากันภายในชุมชนด้วยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กระบวนทัศน์ในแบบพึ่งตนเองไม่สามารถนำมาใช้เพื่อตอบโจทย์ในการดำรงชีวิตของชุมชนได้ ชุมชนจึงมีการสรรหากระบวนทัศน์ใหม่เพื่อเข้ามาตอบโจทย์กับโครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังมีรายละเอียดดังนี้

กระบวนทัศน์ความคิด

ทัศนะมุมมอง : มองการพึ่งพาว่าเป็นสิ่งจำเป็น

จะเห็นได้ว่าการก้าวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษส่งผลทำให้ทุกกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนล้วนแล้วแต่ต้องมีความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก โดยพบว่าลักษณะของความสัมพันธ์ดังกล่าวส่วนใหญ่จะเป็นไปในทางที่ชุมชนมักจะตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบหรือถูกเอารัดเอาเปรียบจากสังคมภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการการผลิตที่ต้องอาศัยปัจจัยการ

ผลิตจากภายนอก การบริโภคสินค้าและบริการที่ต้องซื้อหาจากภายนอกชุมชน การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิตผ่านระบบตลาดและพ่อค้าคนกลางที่ส่วนใหญ่ชาวบ้านมักจะตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบจากการขาดความรู้ที่เท่าทัน สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ส่งผลให้ระบบการพึ่งตนเองถูกทำลายลง เนื่องด้วยไม่สามารถนำมาใช้กับระบบเศรษฐกิจในแบบทุนนิยมที่ต้องมีการพึ่งพิงสังคมภายนอกตลอดเวลา ส่งผลให้ชุมชนมีทัศนะมุมมองในเรื่องของการพึ่งพาสังคมภายนอกว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แม้ผลพวงจากการพึ่งพาจะนำมาซึ่งความเสียหายให้กับครัวเรือนและชุมชนก็ตาม

ระบบคุณค่า : เงินตราและวัตถุคือเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมให้ความสำคัญกับเงินตราและวัตถุว่าเป็นตัวชี้วัดมาตรฐานในการดำรงชีวิต เงินคือที่มาของความสุขของบุคคล ในขณะที่นิยามของความสุขก็คือความเพียบพร้อมทางวัตถุซึ่งเกิดขึ้นได้จากการมุ่งทำงานเพื่อเพิ่มรายได้ในรูปของเงินตรา การให้คุณค่าดังกล่าวส่งผลให้เกิดค่านิยมของการตีราคาหรือกำหนดคุณค่าของคนด้วยวัตถุและเงินตรา ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยเงินตราและวัตถุจะถูกมองว่าเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในชีวิต ในขณะเดียวกันผู้ที่ขาดแคลนเงินตราและวัตถุก็จะถูกตีค่าให้เป็นคนยากจนหรือล้มเหลวในชีวิต ด้วยแนวคิดดังกล่าวจึงทำให้ชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนเป้าหมายในชีวิตของชาวบ้านให้เป็นไปในแนวทางของการมุ่งแสวงหาเงินตราเป็นหลัก นอกจากนี้กระแสบริโภคนิยมและวัตถุนิยมที่หลั่งไหลเข้ามาสู่ชุมชน ก็นับเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ช่วยเสริมคุณค่าของเงินตราและวัตถุ เนื่องจากจากความสะดวกสบายในการบริโภคสินค้าจากภายนอกในรูปแบบต่างๆ ได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีการบริโภคของชาวบ้านไปสู่การพึ่งพาสินค้าจากภายนอกมากขึ้น เงินตราจึงเป็นสิ่งสำคัญของชีวิตเนื่องด้วยสามารถใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนตอบสนองความต้องการเหล่านั้น

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

ความเปลี่ยนแปลงในด้านกระบวนทัศน์ความคิดของชาวบ้านดอนขุนวิเศษที่เป็นไปในแนวทางแบบทุนนิยมนั้น ได้ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านมีความเปลี่ยนแปลงไปจากวิถีชีวิตในแบบดั้งเดิม อันเป็นผลสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลจากภายนอกที่เข้ามาแทรกแซงการจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนอันส่งผลกระทบต่อการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจต่างๆ ดังมีรายละเอียดดังนี้

การผลิต การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ความคิดไปในแนวทางของการพึ่งพาและให้คุณค่ากับเงินตราและวัตถุเป็นหลัก ได้ส่งผลให้ชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการผลิตในแบบยังชีพไปสู่การผลิตในแบบทุนนิยมด้วยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า อันได้แก่ อ้อยและข้าวโพด โดยพบว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลทำให้ศักยภาพในการบริหารจัดการปัจจัยการผลิตของชาวบ้าน ทั้งที่ดิน แรงงาน ทุนและการประกอบการ ต้องเปลี่ยนแปลงไป ในส่วนของที่ดิน นั้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า ซึ่งจะต้องปลูกพืชชนิดเดียวกันคราวละมากๆและต้องเร่งผลผลิตโดยการใช้ปุ๋ยและสารเคมีอย่างเข้มข้น อันเป็นการใช้ที่ดินตามแนวคิดของระบบทุนนิยม ไม่มีเวลาพักดินเพื่อฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ จนส่งผลทำให้สภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินต้องเสื่อมโทรมลง ในขณะที่ความจำเป็นในการใช้ปุ๋ยและสารเคมีอื่นๆ กลายมาเป็นปัจจัยหลักที่ผลักดันให้ต้องพึงพาเงินทุนมากขึ้น ทำให้ต้องกู้หนี้ยืมสินมาใช้ในการผลิตจนก่อให้เกิดปัญหาตามมาหลายประการ นอกจากนี้ การที่มีพื้นที่ทำกินลดน้อยลงจากการเพิ่มขึ้นของประชากรทั้งจากการขยายครอบครัวของคนในพื้นที่และการอพยพเข้ามาอยู่อาศัยของคนจากภายนอก ทำให้ไม่สามารถจัดสรรที่ดินได้อย่างเพียงพอ จนกลายเป็นปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินที่เกิดขึ้นในชุมชนในเวลาต่อมา

การบริโภค ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตไปสู่แนวทางการผลิตเพื่อการค้า ความทันสมัยที่เข้ามาสู่หมู่บ้านผ่านกระบวนการโลกาภิวัตน์ สิ่งต่างๆเหล่านี้นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพฤติกรรมการบริโภคให้เปลี่ยนแปลงไปในแนวทางของการบริโภคนิยมและวัตถุนิยม ที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือการเปลี่ยนแปลงทางด้านค่านิยมที่แสดงออกในรูปแบบของการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยจากภายนอกที่แทรกเข้ามาในรูปแบบต่างๆ ส่งผลให้วิถีการบริโภคของชาวบ้านที่เคยมุ่งเน้นการบริโภคสิ่งที่ตนเองผลิตได้โดยไม่ต้องซื้อหาเปลี่ยนแปลงไปสู่การพึ่งพาสินค้าจากภายนอกมากขึ้น ซึ่งยิ่งเป็นการตอกย้ำให้เงินตรากลายมาเป็นสิ่งสำคัญของชีวิตเพราะเป็นทั้งสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนและสะสมค่า สามารถตอบสนองความต้องการต่างๆได้ บรรทัดฐานและวัฒนธรรมซึ่งเป็นมาตรฐานการประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับการบริโภคของชาวบ้านจึงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยพบว่าชาวบ้านมีการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยจากภายนอก นอกจากนี้ยังพบว่าบรรทัดฐานแห่งความผูกพันและช่วยเหลือกันด้วยระบบน้ำใจเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเป็นการรับจ้างหรือการซื้อขายที่ต้องมีเงินเป็นสิ่งตอบแทน ที่สำคัญคือ ความต้องการบริโภคของครัวเรือนที่เคยมีบทบาทในการควบคุมการผลิตให้ตอบสนองต่อความต้องการของตนเองกลับไม่สามารถทำหน้าที่ได้เช่นเดิมเนื่องจากทัศนคติในการบริโภคของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ความต้องการการบริโภคผลผลิตที่ไม่สามารถผลิตได้เอง ครอบครัวจึงต้องปรับตัวด้วยการเพิ่มกำลังการผลิตเพื่อหาเงินมาใช้แลกเปลี่ยนเพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภคที่

เพิ่มมากขึ้น โดยการมุ่งผลิตเชิงเดี่ยวอย่างเต็มกำลัง สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นผลที่เกิดจากการเข้ามาแทรกแซงของระบบทุนนิยมและความทันสมัย

การแลกเปลี่ยน พบว่าการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชาวบ้านดอนขุนวิเศษไปสู่การผลิตเพื่อการค้ามีผลทำให้กิจกรรมการแลกเปลี่ยนที่เคยตั้งอยู่บนพื้นฐานของน้ำใจและการเอื้อเฟื้อแบ่งปันกันระหว่างญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านเปลี่ยนแปลงไปสู่การแลกเปลี่ยนที่ต้องคำนึงถึงผลตอบแทนในรูปแบบของเงินตราในระบบตลาด เนื่องวิถีการผลิตแบบทุนนิยมได้แยกผู้ผลิตออกจากผู้บริโภคด้วยการแบ่งผู้ทำหน้าที่ทางเศรษฐกิจต่างๆออกจากกันตามลักษณะของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทำให้การแลกเปลี่ยนมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในฐานะเป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงทำให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคให้สามารถได้รับการตอบสนองความต้องการต่างๆโดยใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง จากปัจจัยดังกล่าวทำให้ชาวบ้านมีความจำเป็นต้องผนวกตัวเองเข้ากับระบบทุนนยมที่จำเป็นต้องสัมพันธ์กับกลไกตลาด แต่ด้วยข้อจำกัดของชาวบ้านในหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการขาดเงินทุนและการขาดความรู้ที่เท่าทัน การแลกเปลี่ยนในลักษณะดังกล่าวจึงนำมาซึ่งความสัมพันธ์อันเสียเปรียบเนื่องจากการขาดอำนาจการต่อรอง ชาวบ้านจึงต้องตกอยู่ในสภาวะพึ่งพิงกับตลาดภายนอกอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

การจัดสรร พบว่าการแพร่ขยายของระบบทุนนิยมเข้ามาสู่ชุมชนที่นำไปสู่การผลิตเพื่อการค้า การบริโภคสิ่งที่ไม่ได้ผลิตเองโดยอาศัยการแลกเปลี่ยนแบบตลาดที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลางเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลให้การจัดสรรผลผลิตของชาวบ้านดอนขุนวิเศษเปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือผลผลิตที่ผลิตได้ในชุมชนไม่ได้ถูกใช้บริโภคภายในชุมชนเอง แต่กลับถูกส่งเข้าสู่ระบบกลไกตลาดไปสู่ผู้ที่มีความต้องการสินค้าและมีอำนาจการซื้ออยู่ในมือโดยผ่านนายทุนหรือพ่อค้าคนกลางโดยผลตอบแทนที่ชาวบ้านได้รับก็จะอยู่ในรูปของเงินตราตามกำลังความสามารถในการผลิตของแต่ละครัวเรือน ประกอบกับความจำเป็นและบีบรัดทางเศรษฐกิจที่ชาวบ้านเผชิญอยู่ ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบการจัดสรรแบบแบ่งปันด้วยน้ำใจถูกละเลยไป ผลผลิตทั้งหมดที่ชาวบ้านผลิตได้จึงมีแต่เพียงการจัดสรรตามความสามารถในการผลิตของแต่ละครัวเรือน

จะเห็นได้ว่ากระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นไปในแนวทางของทุนนิยม ไม่ว่าจะเป็นการให้ความสำคัญกับเงินตรา การผลิตเพื่อขาย การบริโภคและการแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาด การจัดสรรตามกำลังความสามารถในการผลิตของตน โดยพบว่ากระบวนทัศน์ความคิดและวิถีปฏิบัติดังกล่าวเป็นผลมาจากการเข้าแทรกแซงของระบบทุนนิยมและการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ส่งผลให้ชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยนการจัดระเบียบทางสังคมจากโครงสร้างสังคมที่มีการจำแนกแจกแจงน้อยไปสู่โครงสร้างสังคมที่มีการจำแนกแจกแจงที่ซับซ้อนมากขึ้น ก่อให้เกิดการจำแนกแจกแจงกิจกรรมทางเศรษฐกิจขึ้นใน

ชุมชน ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้กระบวนทัศน์ชุดเดิมถูกทำให้เสื่อมความยึดถือลงและถูกแทนที่ด้วยกระบวนทัศน์ในแบบทุนนิยม

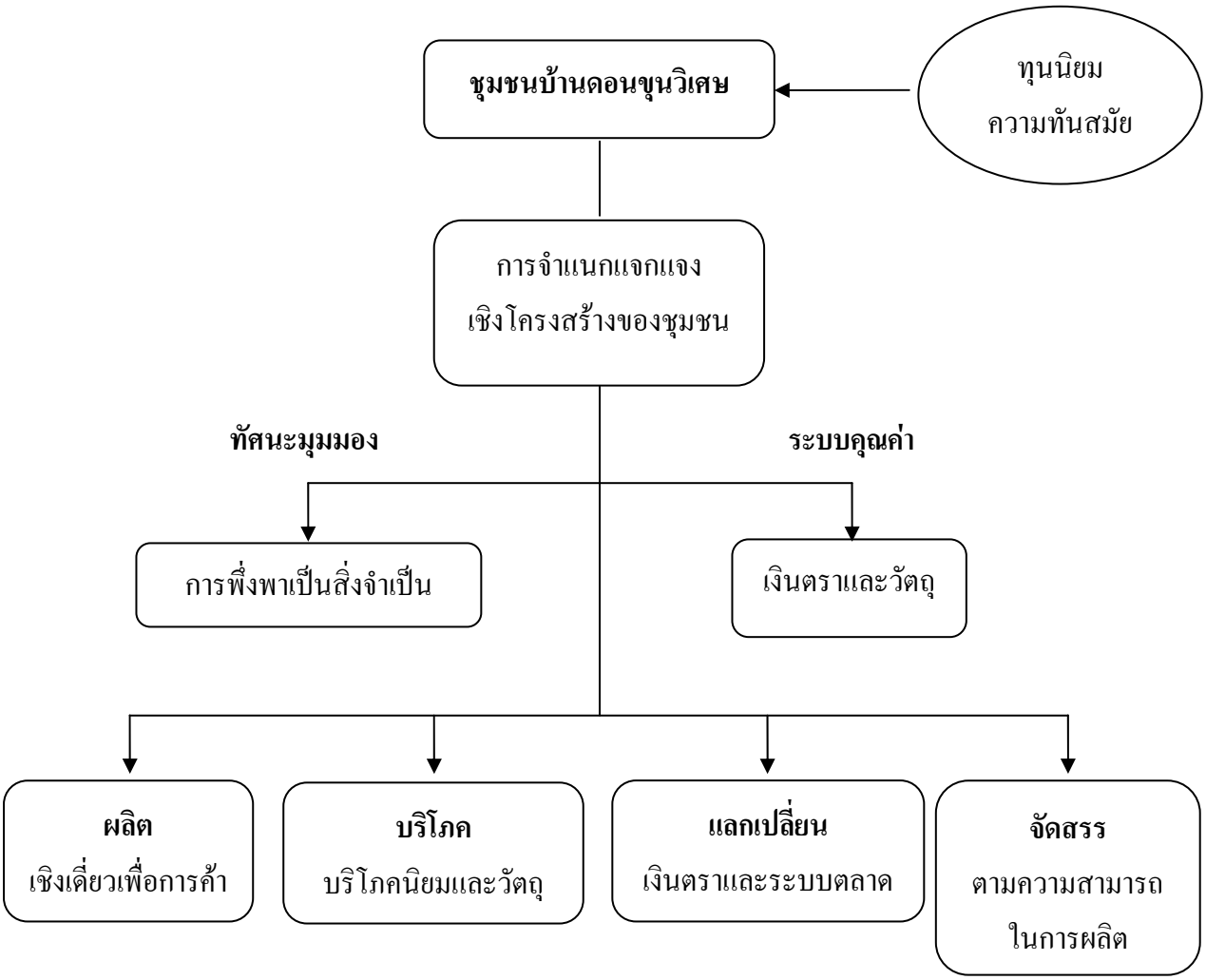

แผนภูมิที่ 5 กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในช่วง พ.ศ. 2505-2540

กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ ในช่วงปี พ.ศ.2541 – 2553

ภายใต้วิกฤตแห่งกระบวนทัศน์ทุนนิยมที่ชาวบ้านประสบอยู่ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านเลือกนำมาใช้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการปรับกระบวนทัศน์ของชาวบ้านในลักษณะของการผสานระหว่างกระบวนทัศน์ดั้งเดิมแบบพึ่งพาตนเองและกระบวนทัศน์แบบทุนนิยมอันเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคมในปัจจุบัน กล่าวคือมิได้คัดคานหรือต่อต้านระบบทุนนิยมอย่างสิ้นเชิง แต่ก็ไม่ได้หมายถึงการสยบยอมต่ออำนาจการครอบงำของระบบตลาดของทุนนิยมเช่นในอดีตที่ผ่านมา ในขณะเดียวกันกระบวนทัศน์ของชุมชนเดิมที่มีมาแต่ในอดีตก็ยังคงดำรงอยู่และถูกหยิบขึ้นมาใช้อย่างเหมาะสม ด้วยการปรับตัวของชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ด้วยเหตุที่ชุมชนได้ผ่านกระบวนการจำแนกแจกแจงเชิงโครงสร้างทางสังคมไปมากแล้ว ผนวกกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่นับวันจะทวีความรุนแรงขึ้น จนมีแนวโน้มที่จะผนวกทุกสังคมเข้าด้วยกันอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ชาวบ้านจึงมีความจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ด้วยการแสวงหากระบวนทัศน์ใหม่ที่สอดคล้องกับบริบทในปัจจุบัน เพื่อให้ชุมชนได้มีอำนาจการต่อรองกับระบบทุนนิยมได้อย่างเท่าเทียมกัน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นภาพที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษที่สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการปรับกระบวนทัศน์ของชุมชนที่ต้องดำรงอยู่ภายใต้เงื่อนไขของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

ประสบการณ์ชีวิตและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นำไปสู่แนวคิดการบูรณาการ

จากประสบการณ์ความล้มเหลวในการเดินตามแนวทางของทุนนิยมและการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ประกอบกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชุมชนได้นำมาประยุกต์ใช้ ได้ส่งผลให้ชุมชนมีแนวคิดในการปรับตัวให้เข้ากับกระบวนทัศน์กระแสหลัก เนื่องด้วยตระหนักดีว่าการแก้ปัญหาชุมชนเพื่อให้สามารถก้าวพ้นการพึ่งพิงภายนอกและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งนั้น คงไม่สามารถปฏิเสธอุดมการณ์ในแบบทุนนิยมได้ ด้วยโครงสร้างสังคมในระดับมหภาคนั้นได้พัฒนาไปสู่ความเป็นเศรษฐกิจทุนนิยมอย่างชัดเจน ดังนั้นการยอมรับเอาระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเป็นส่วนหนึ่งในระบบความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การที่จะดำรงตนอยู่ได้ท่ามกลางกระแสความรุนแรงของกระบวนทัศน์หลักนั้น ชุมชนต้องมีการปรับตัวและสร้างความเข้มแข็งในลักษณะของการดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง โดยชุมชนจะต้องทำหน้าที่ของตนในการตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชนและสร้างสวัสดิการที่จำเป็นให้แก่สมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชนได้เช่นกัน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นชุดความคิดที่ชุมชนเลือกนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต แนวคิดของการสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง ได้ก่อให้เกิดการสร้างกลไกบูรณาการทางสังคมขึ้น เพื่อเป็นองค์กรที่จะช่วยในการสร้างอำนาจการต่อรองและการปฏิสัมพันธ์ให้แก่ชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความสามารถในการควบคุมวิถีการผลิต การจัดสรร และการแลกเปลี่ยน ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายในชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดการสร้างกระบวนทัศน์ชุดใหม่ในลักษณะของการปรับตัวให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงไปของโครงสร้างสังคม โดยการยอมรับในการดำรงอยู่ของวิถีการผลิตเพื่อการค้าว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการผลิตในชุมชน เป็นการผสมผสานสองวิถีการผลิตเข้าด้วยกันในลักษณะของการปรับตัว โดยให้ความสำคัญต่อทั้งสองวิถีการผลิตอย่างเหมาะสม ด้วยวิถีการผลิตเพื่อการค้านั้นเป็นการปรับตัวของชุมชนต่อการมีปฏิสัมพันธ์กับบริบทภายนอกที่มีระบบทุนนิยมครอบครองอยู่ โดยเลือกเอาการสร้างผลผลิตที่ชุมชนได้เปรียบ เพื่อการสร้างและสะสมทุนในเชิงเศรษฐกิจเพื่อไว้ใช้ในการแลกเปลี่ยนกับภายนอกชุมชน อีกทั้งยังเป็นการดึงเอาผลตอบแทนจากมูลค่าส่วนเกินกลับเข้าสู่ชุมชนให้เกิดการหมุนเวียนของทุนภายในชุมชน ในขณะที่วิถีการผลิตเพื่อยังชีพเป็นไปเพื่อการสร้างผลผลิตอย่างหลากหลายที่ชุมชนนั้นต้องการใช้บริโภคเอง ซึ่งอาจเป็นผลผลิตคนละชนิดกับการผลิตเพื่อการค้า เพื่อดำรงไว้ซึ่งหน้าที่ของชุมชนในการเป็นผู้ผลิตที่หลากหลาย เพื่อให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้และลดการถูกดูดซับมูลค่าส่วนเกินออกจากชุมชน ดังนั้นความเข้มแข็งของชุมชนอันเกิดขึ้นจากแนวทางการผสานแนวทางสองส่วนเข้าด้วยกัน ส่งผลให้ชุมชนสามารถปรับวิถีการผลิตให้เอื้อต่อการดำรงชีพและเพื่อการค้าได้พร้อม ๆ กันในลักษณะของการบูรณาการ

กระบวนทัศน์ใหม่ของชุมชน การปรับตัวเพื่อการอยู่ร่วมกับระบบทุนนิยม

การเกิดขึ้นของแนวคิดในแบบบูรณาการได้ส่งผลให้ชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในลักษณะของการปรับตัวให้เข้ากับกระบวนทัศน์ในแบบทุนนิยม ด้วยตระหนักดีว่าการที่จะดำรงตนอยู่ได้อย่างมั่นคงและเข้มแข็งท่ามกลางระบบเศรษฐกิจกระแสหลักนั้น จำเป็นต้องสร้างกระบวนทัศน์ของชุมชนชุดใหม่ขึ้นมาให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้การที่ชุมชนได้ผ่านกระบวนการจำแนกแจกแจงเชิงโครงสร้างไปแล้ว ตามแนวคิดสังคมทันสมัย ดังนั้นกระบวนทัศน์ของชุมชนที่จะผนวกเข้ากับทุนนิยมในระดับมหภาค ย่อมต้องเป็นกระบวนทัศน์ที่มีความแตกต่างไปจากกระบวนทัศน์ในอดีตที่ดำรงอยู่ในบริบทของสังคมประเพณี และในขณะเดียวกันก็ต้องมีความสอดคล้องกับกระบวนทัศน์หลักของสังคมที่มีแนวคิดในแบบทุนนิยมเป็นอุดมการณ์หลัก แต่การยอมรับต่ออุดมการณ์ดังกล่าว มิได้หมายถึงการสยบยอมต่ออำนาจของทุนนิยมที่จะทำให้ชุมชนอยู่ในฐานะถูกเอารัดเอาเปรียบ หรือถูกแย่งเชิงส่วนเกินออกจากชุมชน

และทิ้งให้ชุมชนอยู่ในวงจรแห่งความยากจนหรือไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ หากการยอมรับต้องตั้งอยู่บนระบบความสัมพันธ์อย่างเท่าเทียมที่ชุมชนจะสามารถสร้างและใช้ศักยภาพของตนเองเพื่อประโยชน์แห่งชุมชนเป็นสำคัญ

แม้ว่าชุมชนจะมีประสบการณ์ความล้มเหลวจากการตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกระบวนทัศน์ทุนนิยม ในขณะเดียวกันปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชุมชนนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต จะมีแนวอุดมการณ์หลักที่เป็นไปในแนวทางของการพึ่งตนเอง แต่ก็พบว่ากระบวนทัศน์ใหม่ของชุมชนที่เกิดขึ้นนี้ ยังคงมีอิทธิพลของอุดมการณ์ทุนนิยม ไม่ว่าจะเป็นการมีมุมมองในเรื่องของเงินตราและวัตถุว่าเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นเป้าหมายส่วนหนึ่งของชีวิต การมีภาคการผลิตเพื่อการค้า การบริโภคและการแลกเปลี่ยนตามกลไกตลาด การจัดสรรตามความสามารถในการผลิต ฯลฯ สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของกระบวนทัศน์ในแบบทุนนิยมซึ่งเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคมไทย อิทธิพลของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ชีวิตจากความล้มเหลวในการเดินตามแนวทางทุนนิยม และการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ไม่ได้ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ด้วยเหตุนี้กระบวนทัศน์ชุดใหม่ของชุมชน จึงมีความเปลี่ยนแปลงเพียงแค่ในระดับของการปรับตัวในเชิงเนื้อหาของอุดมการณ์ทุนนิยม เพื่อให้สอดรับกับปัญหาหรือวิกฤตที่เกิดขึ้นในชุมชนเท่านั้น ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงในระดับของการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (paradigm shift) ตามแนวคิดของคูห์น ในขณะเดียวกันสิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นการรื้อฟื้นระบบความสัมพันธ์ในลักษณะของการพึ่งพากันในชุมชนบนพื้นฐานของน้ำใจและการแบ่งปัน การเกิดขึ้นของการตระหนักในคุณค่าของความรู้ ฯลฯ ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการปรับตัวของชุมชน เพื่อการดำรงตนอยู่ร่วมกับสังคมที่มีแนวคิดแบบทุนนิยมเป็นกระบวนทัศน์หลักได้อย่างแยบยลนั่นเอง

จะเห็นได้ว่า จากประสบการณ์ความล้มเหลวจากการดำเนินตามกระบวนทัศน์กระแสหลัก ประกอบกับการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ได้ส่งผลให้ชุมชนมีแนวคิดในการบูรณาการตัวเองให้เข้ากับกระบวนทัศน์กระแสหลัก ส่งผลให้ชุมชนเกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติไป ดังมีรายละเอียดดังนี้

กระบวนทัศน์ความคิด

ทัศนะมุมมอง : การพึ่งตนเองและการพึ่งพากันในชุมชน ทางรอดในวิถีทุนนิยม

การตกอยู่ภายใต้วิถีชีวิตในแบบทุนนิยมโดยขาดความรู้ที่เท่าทัน ได้ส่งผลให้ชาวบ้านต้องสูญเสียความสามารถในการพึ่งพาตนเองและถูกแทนที่ด้วยแนวทางของการพึ่งพาสังคมภายนอกอยู่ตลอดเวลา อันนำมาซึ่งความเสียหายที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษดังที่กล่าวมาแล้วนั้น จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านมีความพยายามในการหาทางออกจากภาวะการพึ่งพิงดังกล่าว จากประสบการณ์ความล้มเหลวจากการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก ที่ชาวบ้านมองว่าเป็นการนำตัวเองไปผูกติดหรือพึ่งพิงกับระบบตลาดโดยขาดความรู้ที่เท่าทันและขาดอำนาจในการต่อรองจึงส่งผลให้ต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบให้กับตลาดภายนอก ในขณะเดียวกันปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางสำคัญที่จุดประกายความคิดในเรื่องของการพึ่งตนเองให้เกิดมีขึ้นอย่างเด่นชัดอีกครั้งหลังจากที่แนวความคิดดังกล่าวได้ขาดหายไปในช่วงของการผลิตแบบทุนนิยม โดยการพึ่งตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เป็นการพึ่งตนเองในลักษณะของการปรับตัวให้เข้ากับสังคมทุนนิยม ทั้งในระดับปัจเจกรวมไปถึงการพึ่งตนเองทางสังคมในรูปแบบของการเกื้อกูลกันภายในชุมชนและการสร้างขบวนการกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองกับสังคมภายนอก หลักของความพอประมาณและความมีเหตุผล ทำให้ชาวบ้านมีความประมาณตนเองและไม่ประมาทกับชีวิต จนเกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดจากการหวังพึ่งพาสังคมภายนอกมาสู่การพึ่งพาตนเองเป็นหลัก แต่ในขณะเดียวกันหลักของการสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งได้ส่งผลให้ชาวบ้านมีการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ โดยไม่ปฏิเสธความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกและระบบทุนนิยมอันเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคมในปัจจุบัน มีการรวมตัวเป็นกลุ่มของชุมชนโดยอาศัยระบบความสัมพันธ์ในแนวนอนแบบเครือญาติและเพื่อนบ้านเป็นสายใยแห่งการยึดโยงคนในชุมชนเข้าด้วยกัน จนเกิดการพึ่งพากันเองภายในชุมชนและสร้างอำนาจการต่อรองกับสังคมภายนอกด้วยความรู้ที่เท่าทัน เพื่อสามารถที่จะดำรงตนอยู่ได้ท่ามกลางกระแสทุนนิยมอันเป็นกระบวนทัศน์หลักที่ครอบคลุมสังคมในปัจจุบัน

ระบบคุณค่า : เงินตรา ความรู้และน้ำใจ ระบบคุณค่าที่สร้างดุลยภาพให้กับชุมชน

การที่กระบวนทัศน์กระแสหลักยังคงเป็นกระบวนทัศน์หลักที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ประกอบกับการที่ชาวบ้านยังคงมีการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกอยู่ตลอดเวลาด้วยแนวโน้มความสัมพันธ์ที่แนบแน่นขึ้นในทุกขณะจากกระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้**เงินตราและความเจริญทางวัตถุ**ยังเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน และด้วยเหตุที่ชุมชนได้ผ่านกระบวนการจำแนกแจกแจงเชิงโครงสร้างทางสังคมไปมาก

แล้ว การพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนทำให้ชาวบ้านคุ้นเคยกับความสะดวกสบายที่ได้รับจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ใช้เงินตราเพื่อการแลกเปลี่ยน แนวทางการดำรงชีวิตส่วนหนึ่งของชาวบ้านจึงยังต้องเป็นไปเพื่อแลกเปลี่ยนเงินตราและแสวงหาวัตถุในการสร้างความสะดวกสบายให้กับชีวิต แต่ในขณะเดียวกัน หลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ได้ส่งผลให้ชาวบ้านมีความพอประมาณในการผลิตและการบริโภค โดยให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองและการมีความรู้เท่าทันกับสังคมภายนอก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยหลักที่ฉุดรั้งไม่ให้ชาวบ้านให้ความสำคัญกับคุณค่าเงินตราและวัตถุเป็นหลักเพียงอย่างเดียว

ในส่วนของระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ**น้ำใจและการแบ่งปัน** นั้น พบว่าเป็นระบบคุณค่าที่เคยมีอยู่อย่างชัดเจนในช่วงสังคมดั้งเดิม เนื่องมาจากการมีวิถีการดำรงชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติและพึ่งพาอาศัยกันเอง ผนวกกับความสัมพันธ์ในแนวราบที่เข้มแข็งจากการสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษร่วมกัน จึงมีความผูกพันกันในระบบเครือญาติอย่างแน่นแฟ้น แต่พบว่าในภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านเข้าสู่ระบบทุนนิยม ระบบคุณค่าดังกล่าวก็ค่อยๆเลือนหายไป เนื่องจากการให้ความสำคัญในคุณค่าของเงินตราและวัตถุเป็นหลักใหญ่ในชีวิตจนคุณค่าอื่นๆถูกมองข้ามไป จากประสบการณ์ความล้มเหลวในช่วงการผลิตแบบทุนนิยมได้ส่งผลให้คนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของการพึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้นการสร้างความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเอื้อประโยชน์ให้สามารถมีชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขโดยอาศัยระบบน้ำใจและการแบ่งปันจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นของชุมชน ประกอบกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันมีแนวคิดในเรื่องของการสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งให้กับชุมชนในรูปแบบของกระบวนการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองกับระบบตลาดภายนอก และด้วยพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบความเป็นเครือญาติและเพื่อนบ้าน กระบวนการกลุ่มที่เกิดขึ้นในชุมชนจึงเป็นสิ่งที่กระชับความสัมพันธ์ของชาวบ้านให้แน่นแฟ้นมากขึ้น ก่อให้เกิดความผูกพันและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ส่งเสริมคุณค่าในด้านน้ำใจและการแบ่งปันให้กลับมาเด่นชัดอีกครั้ง

ในส่วนของ**ความรู้**นั้น พบว่าจากบทเรียนที่ผ่านมาทำให้ชาวบ้านรับรู้ได้ว่า การก้าวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจในแบบทุนนิยมโดยขาดความรู้ที่เท่าทันย่อมส่งผลให้ชาวบ้านต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ อันนำมาซึ่งความเสียหายที่เกิดขึ้นกับชุมชน ที่ส่งผลทำให้ชาวบ้านต้องตกอยู่ในวังวนแห่งการพึ่งพาสังคมภายนอกตลอดเวลา ในขณะเดียวกันชาวบ้านก็ตระหนักดีว่าคงไม่อาจหลีกเลี่ยงที่จะต้องไปมีความสัมพันธ์กับระบบดังกล่าว การที่จะสามารถดำรงอยู่ได้นั้น การมีความรู้ที่เท่าทันเป็นสิ่งที่จำเป็น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเอง โดยใช้ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบคอบ ที่จะนำความรู้เหล่านั้น มาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน

เพื่อประกอบการวางแผนในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆ จากประสบการณ์ที่ผ่านมาและการนำแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ทำให้ชาวบ้านมีความตระหนักถึงและให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆที่ทำ โดยพบว่ามีการนำเอาความรู้ทั้งจากองค์ความรู้เดิมที่ชาวบ้านอาจละเลยไม่ได้นำมาใช้และการแสวงหาองค์ความรู้ใหม่ที่ชาวบ้านเปิดใจรับจากภายนอกมาพิจารณาเชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการปฏิบัติ อันนำมาซึ่งการสามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างมั่นคง

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

ด้วยกระบวนทัศน์ความคิดดังกล่าวส่งผลให้ชาวบ้านดอนขุนวิเศษมีแนวทางการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้ง 4 ด้าน อันได้แก่ กิจกรรมการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิต ที่เปลี่ยนแปลงไปดังมีรายละเอียดดังนี้

การผลิต พบว่าชาวบ้านดอนขุนวิเศษมีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตด้วยการบูรณาการตัวเองให้เข้ากับวิถีทุนนิยม โดยการสร้างความหลากหลายของผลผลิตในลักษณะของการผลิตแบบสองวิถีที่มีทั้งการผลิตเพื่อขายและการผลิตเพื่อการบริโภคเอง กล่าวคือ มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าส่วนหนึ่งประมาณ 50% ของพื้นที่เพาะปลูก พืชที่ปลูกได้แก่ กระเจี๊ยบเขียวและหน่อไม้ฝรั่ง ส่วนที่เหลือก็เป็นการปลูกพืชที่ชาวบ้านใช้ในการบริโภคเองได้ โดยมีความหลากหลายของชนิดของพืชที่ปลูกใกล้เคียงกับแนวทางการผลิตเพื่อยังชีพในสมัยเดิม โดยผลผลิตในส่วนนี้เป็นไปเพื่อการบริโภคเองเป็นหลัก เมื่อมีส่วนเกินก็สามารถแลกเปลี่ยนเงินตราได้ด้วย พืชที่ปลูก ได้แก่ พืชผักสวนครัว และผลไม้ต่างๆ อาทิเช่น กล้วยน้ำว้า โดยการผลิตในส่วนของการผลิตเพื่อขายนั้น ชาวบ้านมองว่าเป็นความจำเป็นที่จะต้องแสวงหาเงินตราเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนกับสังคมภายนอก ในขณะเดียวกัน การผลิตในส่วนของการผลิตเพื่อการบริโภคเองนั้น ชาวบ้านมองว่าเป็นพื้นฐานหรือเรียกได้ว่าเป็นภูมิคุ้มกันที่สำคัญที่จะประกันความพอเพียงและความมั่นคงสำหรับการบริโภคของตนเองไว้ได้ โดยการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตไปสู่การมีสองวิถีผลิตร่วม

การบริโภค พบว่าการที่ชาวบ้านยังคงมีวิถีการผลิตเพื่อการค้า ประกอบการต้องตกอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ นับเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อพฤติกรรมการบริโภคของชาวบ้านให้หันเหไปบริโภคสินค้าต่างๆจากภายนอกมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงรั้งไม่ให้ชาวบ้านลื่นไหลไปตามกระแสดังกล่าว การให้ความสำคัญในเรื่องของการพึ่งพาตนเองได้สร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักในความจำเป็นของการบริโภคสิ่งมีตนเองผลิต โดยเฉพาะปัจจัยพื้นฐานในการบริโภค ที่ชาวบ้านมองว่าเป็นความจำเป็นในการสร้างภูมิคุ้มกันในการดำรงชีวิต ในขณะเดียวกัน

ชาวบ้านก็ยอมรับว่ายังมีอีกส่วนหนึ่งที่ยังต้องมีการซื้อหาแลกเปลี่ยนจากสังคมภายนอกในส่วนที่ไม่สามารถผลิตได้เองหรือสินค้าอำนวยความสะดวกอื่นๆ โดยการบริโภคในส่วนนี้ชาวบ้านให้ความสำคัญในเรื่องของความพอประมาณและมีเหตุผลในการบริโภค ทำให้เกิดความตระหนักในการเลือกสิ่งที่จะบริโภคให้เป็นไปตามความเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่และความจำเป็นของตนเอง ผนวกกับประสบการณ์ความล้มเหลวที่ผ่านมาก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการที่ควบคุมพฤติกรรมการบริโภคของชาวบ้านให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม การตระหนักในความเสี่ยงที่เกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านสามารถลดหรือระงับความต้องการในการบริโภคซึ่งเกิดขึ้นโดยการถูกกระตุ้นจากกระแสโลกาภิวัตน์ โดยความต้องการการบริโภคของชาวบ้านจะถูกควบคุมไว้จนกว่าครัวเรือนจะมีความพร้อมที่จะซื้อได้ ซึ่งวิธีการดังกล่าวก็คือการหันกลับมาใช้รายได้ในปัจจุบันเป็นตัวกำหนดการใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของชาวบ้าน อันเป็นแนวทางที่สร้างความสมดุลให้กับวิถีชีวิตของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

การแลกเปลี่ยน พบว่าที่ผ่านมา การแลกเปลี่ยนของชาวบ้านกับสังคมภายนอกที่ต้องใช้เงินตราเป็นสื่อกลางส่วนใหญ่เป็นการแลกเปลี่ยนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ไม่เท่าเทียมกัน ชาวบ้านต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบเนื่องจากการขาดความรู้ที่เท่าทันและขาดอำนาจในการต่อรอง อันนำมาซึ่งความเสียหายที่เกิดขึ้นกับระบบเศรษฐกิจของชาวบ้าน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นแนวทาง ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับระบบการแลกเปลี่ยนกับตลาดภายนอกในแนวทางใหม่ แนวคิดในการพึ่งตนเองแต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ปฏิเสธความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก การที่จะสามารถดำรงตนอยู่ให้ได้ในท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงนั้น การสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น โดยชาวบ้านได้พบว่าปัจจัยสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งก็คือความสามารถในการสร้างอำนาจในการต่อรองกับชุมชนภายนอก ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงพยายามปรับตัวเพื่อที่จะดำรงรักษาอำนาจการต่อรองไว้ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มอาชีพต่างๆ เช่น กลุ่มกระเจี๊ยบเขียว กลุ่มพืชผักปลอดสารพิษ กลุ่มแม่บ้านแปรรูปทางการเกษตร เพื่อเป็นการสร้างอำนาจการต่อรองในการแลกเปลี่ยนให้เพิ่มมากขึ้นทั้งในด้านการซื้อปัจจัยการผลิตและการขายผลผลิตให้แก่ตลาด ทำให้ชาวบ้านตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบหรือถูกเอารัดเอาเปรียบน้อยลง มีรายได้เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้การรวมกลุ่มของชาวบ้านยังส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่นำมาซึ่งองค์ความรู้ที่ใช้ได้กับบริบทของชุมชนได้อย่างเหมาะสม และเป็นองค์ความรู้ที่ทำให้ชาวบ้านมีความรู้ที่เท่าทันกับตลาดภายนอก ชาวบ้านจึงไม่ตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การแลกเปลี่ยนของชุมชนเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

การจัดสรร พบว่า การเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตแบบผสมผสานที่มีทั้งการผลิตเพื่อการบริโภคเองและการผลิตเพื่อการค้า ประกอบกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็น

แนวทางในการดำรงชีวิตในปัจจุบันจะมีแนวคิดในเรื่องของการจัดสรรผลประโยชน์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแบ่งปันและน้ำใจ แต่ตราบใดที่วิถีการผลิตของชาวบ้านยังมีส่วนที่ต้องเกี่ยวข้องกับการผลิตเพื่อการค้า แนวคิดในเรื่องของการจัดสรรผลผลิตตามความสามารถในการผลิตของแต่ละครัวเรือนก็จะยังคงเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ปรากฏอยู่ในชุมชน โดยการจัดสรรดังกล่าวเกิดขึ้นในส่วนของการผลิตเพื่อการค้าอันได้แก่ การปลูกกระเจี๊ยบเขียว หน่อไม้ฝรั่งตลอดจนพืชผักต่างๆ ที่ต้องมีการแลกเปลี่ยนกับตลาดภายนอก ซึ่งในมุมมองของชาวบ้านมองว่าเป็นความจำเป็นในการดำรงชีวิตที่ต้องมีการแสวงหาเงินทองหรือทรัพย์สินไว้เพื่อใช้จ่าย การผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนเงินทองจึงเป็นสิทธิ์ของทุกครัวเรือนที่จะทำได้ตามกำลังความสามารถของตนเอง แต่ในขณะเดียวกันพบว่าจากประสบการณ์ความล้มเหลวในการดำเนินชีวิตในแบบทุนนิยมประกอบกับการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงและให้ความสำคัญกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะของความเป็นเครือญาติและเพื่อนบ้านที่ยึดโยงและก่อให้เกิดความผูกพันและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผนวกกับการที่ชุมชนยังคงมีความผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับพุทธศาสนา ทำให้ค่านิยม ความเชื่อ การดำรงชีวิตล้วนมีพื้นฐานมาจากคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่น การทำบุญ-ทำทาน ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หรือกฎแห่งกรรม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสาเหตุที่ทำให้แนวทางการจัดสรรผลประโยชน์ในลักษณะของการแบ่งปัน อันเคยปรากฏอยู่ในสังคมดั้งเดิมกลับมาปรากฏอีกครั้ง โดยการแบ่งปันดังกล่าวมีทั้งในรูปแบบของการแบ่งปันผลผลิตที่ตนเองสามารถผลิตได้ ทรัพยากรที่ตนเองมี อาทิเช่น ที่ดิน รวมไปถึงการแบ่งปันผ่านกลุ่มที่ชาวบ้านจัดตั้งขึ้นในรูปของสวัสดิการของชุมชน อันได้แก่ กองทุนหมู่บ้านที่จัดสวัสดิการด้านให้ทุนการศึกษาแก่ลูกหลานในหมู่บ้าน จัดสวัสดิการเพื่อดูแลผู้สูงอายุที่ไม่สามารถทำมาหากินได้ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่ากระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษภายหลังจากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ยังคงมีอิทธิพลของกระบวนทัศน์ในแบบทุนนิยมและการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยอันเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคม ไม่ว่าจะเป็นการที่ยังคงให้คุณค่ากับเงินตราและวัตถุว่าเป็นสิ่งสำคัญ การที่วิถีการปฏิบัติในบางส่วนยังคงต้องมีการแลกเปลี่ยนและการพึ่งพิงกับระบบตลาดและสังคมภายนอก แต่ในขณะเดียวกันจากประสบการณ์ชีวิตและการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการปรับกระบวนทัศน์ของชาวบ้านในลักษณะของการผสานระหว่างกระบวนทัศน์ดั้งเดิมแบบพึ่งพาตนเองและกระบวนทัศน์แบบทุนนิยมอันเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคมในปัจจุบัน กล่าวคือมิได้คัดคานหรือต่อต้านระบบทุนนิยมอย่างสิ้นเชิง แต่ก็ไม่ได้หมายถึงการสยบยอมต่ออำนาจการครอบงำของระบบตลาดของทุนนิยมเช่นในอดีตที่ผ่านมา ในขณะเดียวกัน

กระบวนทัศน์ของชุมชนเดิมที่มีมาแต่ในอดีตก็ยังคงดำรงอยู่และถูกหยิบขึ้นมาใช้อย่างเหมาะสมด้วยการปรับตัวของชุมชนเพื่อสอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ด้วยเหตุที่ชุมชนได้ผ่านกระบวนการจำแนกแจกแจงเชิงโครงสร้างทางสังคมไปมากแล้ว ผนวกกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่นับวันจะทวีความรุนแรงขึ้น จนมีแนวโน้มที่จะผนวกทุกสังคมเข้าด้วยกันอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ชาวบ้านจึงมีความจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ด้วยการแสวงหากระบวนทัศน์ใหม่ที่สอดคล้องกับบริบทในปัจจุบัน เพื่อให้ชุมชนได้มีอำนาจการต่อรองกับระบบทุนนิยมได้อย่างเท่าเทียมกัน

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่ากระบวนทัศน์ชุดใหม่ของชุมชนภายหลังจากการนำปรัชญาเศรษบกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ไม่ใช่ความเปลี่ยนแปลงในระดับของการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (paradigm shift) ตามแนวคิดของคูห์น แต่พบว่าเป็นขบวนการในการปรับตัวเพื่อการดำรงตนได้อย่างมั่นคงในกระแสของทุนนิยมอันเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคม แม้การกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติชุดใหม่ของชุมชนจะยังคงมีอิทธิพลของทุนนิยมอยู่ ทั้งที่แนวคิดทุนนิยมได้เคยสร้างความเสียหายให้กับระบบเศรษฐกิจชุมชนดังที่กล่าวมาแล้ว และในขณะเดียวกันแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็ไม่อาจทำให้กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในระดับของการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ได้ ทั้งที่ชาวบ้านรู้ดีว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่สามารถทำให้ชุมชนหลุดพ้นจากการพึ่งพิงสังคมภายนอกได้ นั่นก็ด้วยกระบวนความคิดและแนวทางการปฏิบัติชุดใหม่ที่เกิดขึ้น สามารถตอบความต้องการของชุมชนได้เป็นอย่างดี ชุมชนสามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างมั่นคงท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงอันมีทุนนิยมและการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคม

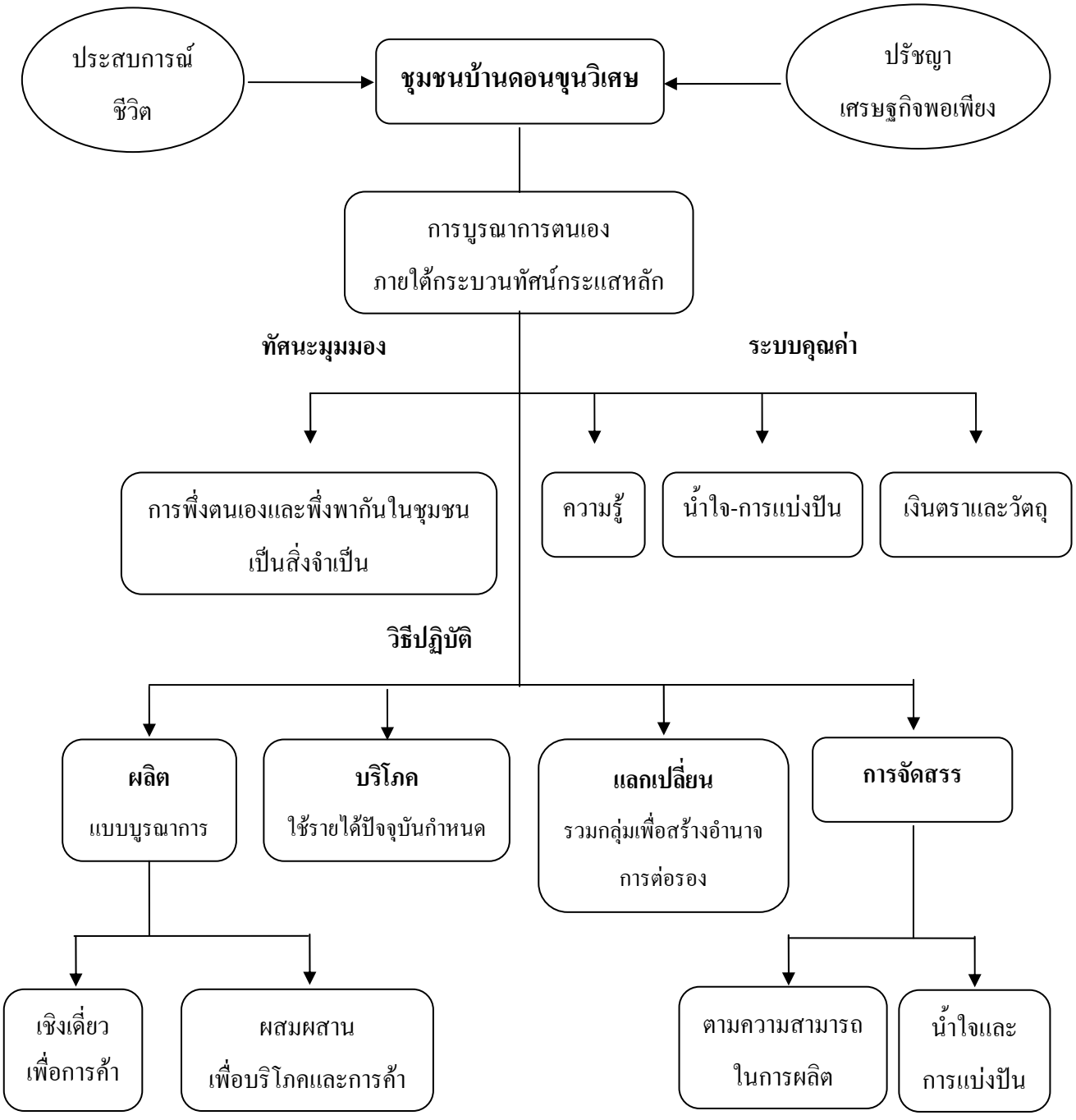

แผนภูมิที่ 6 กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในช่วง พ.ศ. 2541-2553

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบกระบวนทัศน์ความคิดและ แนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ ระหว่างช่วงก่อนและหลังจากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

กระบวนทัศน์ ความคิด / แนวทางการปฏิบัติ	ก่อนการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต (พ.ศ.2505 - 2540)	หลังการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต (พ.ศ.2441 – 2553)
ทัศนะมุมมอง	มองการพึ่งพิงสังคมภายนอกว่าเป็นสิ่งจำเป็น	มองการพึ่งพาตนเองว่าเป็นสิ่งจำเป็น
ระบบคุณค่า	- เงินตราและวัตถุ	- เงินตราและวัตถุ - น้ำใจและการแบ่งปัน - ความรู้
วิธีการปฏิบัติ **การผลิต**	ผลิตเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า	บูรณาการ 2 วิถีการผลิต - ผลิตเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า - ผลิตแบบผสมผสานผสานเพื่อการบริโภคเองและเพื่อการค้า
การบริโภค	บริโภคนิยมและวัตถุนิยม มุ่งให้ตนได้ใช้สินค้าและบริการเพื่อสนองตอบความพึงพอใจของตน โดยขาดความรู้ที่เท่าทัน	- บริโภคอย่างมีเหตุผลและรู้เท่าทัน โดยใช้รายได้ปัจจุบันเป็นตัวกำหนดการบริโภค
การแลกเปลี่ยน	ใช้เงินตราและสินเชื่อต่างๆเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน ผ่านกลไกของระบบตลาดการค้าที่หวังผลกำไร	การสร้างระบบการจัดการในรูปของกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองกับตลาดภายนอกชุมชน
การจัดสรร	จัดสรรตามความสามารถในการผลิต	จัดสรรผลผลิต 2 แบบ - จัดสรรตามความสามารถในการผลิตสำหรับการผลิตเพื่อการค้า - จัดสรรในลักษณะของการแบ่งปันสำหรับการผลิตเพื่อการบริโภคเอง และการจัดสวัสดิการของชุมชน

บทที่ 8
สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ภายหลังจากการปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการวิจัยและเก็บข้อมูลจากปรากฏการณ์จริงที่ดำรงอยู่ในชุมชน เพื่อนำมาวิเคราะห์และสร้างเป็นทฤษฎีฐานราก (grounded theory) อันเป็นทฤษฎีที่เน้นการศึกษาปรากฏการณ์สังคมจากมุมมองและการให้ความหมายของคนที่อยู่ในปรากฏการณ์ ทั้งนี้เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มาสร้างมโนทัศน์ (Concept) และหาความเชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์ต่างๆให้ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีสำหรับการอธิบายและทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนดังกล่าว

ในการวิจัยครั้งนี้ ข้อมูลของการวิจัยได้มาจากการศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามด้วยตนเอง และเข้าไปสังเกตุกลุ่มคนที่ต้องการศึกษาและมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมี 21 ราย ประกอบไปด้วย กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชน กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มกรรมการหรือสมาชิกกลุ่มกิจกรรมต่างๆของชุมชน และกลุ่มชาวบ้านทั่วไปจำแนกตามสาขาอาชีพต่างๆ เพื่อมุ่งเน้นที่หาคำตอบสำหรับปัญหาการวิจัย 2 ส่วนได้แก่ กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ก่อนการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิต และกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ภายหลังการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิต โดยผู้วิจัยได้แบ่งช่วงเวลาของการศึกษาเป็น 2 ช่วง ตามช่วงระยะเวลา ได้แก่

ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2505-2540 อันเป็นช่วงก่อนการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต

ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2541- 2553 อันเป็นช่วงที่ชาวบ้านเริ่มนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตจนถึงปัจจุบัน

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดการขอบเขตของการศึกษากระบวนทัศน์ใน 2 มิติ คือ ในมิติที่เกี่ยวข้องกับทัศนะมุมมองและมิติของการให้คุณค่า โดยศึกษาผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ 4 ด้าน ที่ประกอบไปด้วย การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิต ซึ่งนำเสนอในแต่ละส่วนเกี่ยวกับผลการวิจัย การอภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะจากการวิจัย ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ต.ห้วยหมอนทอง อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม สามารถสรุปผลการวิจัยกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางในการปฏิบัติของชุมชนที่ศึกษา ใน 2 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในช่วงพ.ศ. 2505-2540

ประเด็นที่ 2 กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในช่วงพ.ศ. 2541-2553

ดังมีรายละเอียดนี้

1.กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในช่วงพ.ศ. 2505-2540 การเชื่อมโยงชุมชนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

การเกิดขึ้นของกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชุมชนในช่วงของการเปลี่ยนผ่านจากสังคมดั้งเดิมไปสู่สังคมในแบบทุนนิยมนั้น มีปัจจัยสำคัญคือ ความพยายามเชื่อมโยงชุมชนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยปัจจัยกายภาพที่ปรากฏชัดเจนในการเชื่อมโยงให้นายทุนและกลไกตลาดเข้าสู่ชุมชนได้สะดวกรวดเร็วมากขึ้น คือ การสร้างเส้นทางคมนาคมเพื่อเชื่อมโยงชุมชนกับเมืองและระหว่างชุมชนกับชุมชน ผนวกกับความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีและระบบการสื่อสารต่างๆ ทำให้เกิดการกระจายข้อมูลข่าวสารในสังคมต่างๆไปสู่กันอย่างทั่วถึงและรวดเร็วขึ้น ชุมชนถูกยึดโยงกับระบบทุนนิยม ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนการจัดระเบียบทางสังคมจากโครงสร้างสังคมที่มีการจำแนกแจกแจงน้อยไปสู่โครงสร้างสังคมที่มีการจำแนกแจกแจงที่ซับซ้อนมากขึ้น เกิดการจำแนกแจกแจงกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชน โดยเฉพาะในวิถีการผลิตและการบริโภคที่ถูกแยกออกจากกันอย่างชัดเจน ชุมชนกลายเป็นผู้ผลิตในภาคเกษตรกรรมและเป็น

ผู้บริโภคสินค้าและบริการจากภายนอก โดยมีระบบการแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาดเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อ ระบบความสัมพันธ์ดั้งเดิมที่เคยดำรงอยู่ในสังคมดั้งเดิม คือ การพึ่งพาอาศัยกันบนพื้นฐานของน้ำใจเริ่มเสื่อมถอยลง ชุมชนต้องสูญเสียศักยภาพและอำนาจในการควบคุมและตอบสนองความต้องการของตนเองและตกอยู่ในสภาพของความอ่อนแอ ต้องพึ่งพิงสังคมภายนอกมากขึ้น

โดยพบว่าความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างดังกล่าวได้ส่งผลให้กระบวนทัศน์แบบดั้งเดิมของชุมชนที่มีแนวคิดของการพึ่งพาตนเอง ถูกลดระดับของความสำคัญลง เนื่องจากไม่อาจรองรับกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชนได้ ส่งผลให้กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ มีความเปลี่ยนแปลงไป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

มองการพึ่งพาสังคมภายนอกว่าเป็นสิ่งจำเป็น การตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ได้ส่งผลให้เนื่องจากระบบการพึ่งตนเองถูกทำลายลง เนื่องด้วยไม่สามารถนำมาใช้กับระบบเศรษฐกิจในแบบทุนนิยมที่ต้องมีการพึ่งพิงสังคมภายนอกตลอดเวลา ชุมชนจึงมีทัศนะมุมมองในเรื่องของการพึ่งพาสังคมภายนอกว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แม้ผลพวงจากการพึ่งพาจะนำมาซึ่งความเสียหายให้กับครัวเรือนและชุมชนก็ตาม

ให้คุณค่ากับเงินตราและวัตถุ เป็นเป้าหมายของชีวิต การปรับเปลี่ยนวิถีการบริโภคจากการบริโภคสิ่งที่ผลิตเองและการแลกเปลี่ยนสิ่งที่ต้องการบริโภคภายในชุมชนบนพื้นฐานของน้ำใจและการแบ่งปัน ไปสู่การบริโภคสินค้าและบริการจากภายนอกชุมชน โดยใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ส่งผลให้เงินตราได้กลายเป็นสิ่งสำคัญทั้งในแง่ของการใช้เป็นสิ่งแลกเปลี่ยนและสะสมมูลค่า ประกอบกับกระแสความเจริญทางวัตถุในรูปแบบต่างๆที่หลั่งไหลเข้ามาสู่หมู่บ้าน ส่งผลให้ชาวบ้านมีพฤติกรรมการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไปในแนวทางของการบริโภคนิยมมากขึ้น ในขณะเดียวกันระบบการผลิตแบบพึ่งตนเองก็มีแนวโน้มลดลงจากการมุ่งผลิตเพื่อการค้าเป็นหลัก สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้เงินตราและวัตถุกลายเป็นสิ่งสำคัญหรือเป้าหมายของคนในชุมชนเนื่องด้วยสามารถใช้ตอบสนองความต้องการต่างๆได้

ด้วยทัศนะมุมมองและการให้คุณค่าดังกล่าว ได้ส่งผลให้ชุมชนมีแนวทางการปฏิบัติที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ

การผลิต พบว่า มีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการผลิตในแบบยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการค้าในแบบทุนนิยม ด้วยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า อันได้แก่ อ้อยและข้าวโพด โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลทำให้ศักยภาพในการบริหารจัดการปัจจัยการผลิตของชาวบ้าน ทั้งที่ดิน แรงงาน ทุนและการประกอบการ ต้องเปลี่ยนแปลงไปดังมีรายละเอียดดังนี้

ที่ดิน พบว่า การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า เป็นแนวทางการผลิตที่มีเป้าหมายในเชิงปริมาณ จึงมีความจำเป็นต้องใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกจำนวนมาก ประกอบกับความจำเป็นในการเร่งผลผลิต จึงทำให้เกิดการใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นมากขึ้นจนไม่มีเวลาพักดินเพื่อฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ การใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเร่งผลผลิตและการใช้ยาฆ่าแมลงกำจัดศัตรูพืชอย่างเข้มข้น ส่งผลทำให้สภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินต้องเสื่อมโทรมลง จนส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์โดยรวมในเวลาต่อมา นอกจากนี้ยังพบว่าเกิดปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกิน เนื่องจากการขยายตัวของชุมชนทั้งจากการขยายครอบครัวของคนในพื้นที่และการอพยพเข้ามาอยู่อาศัยของคนจากภายนอก ทำให้ไม่สามารถจัดสรรที่ดินได้อย่างเพียงพอ จนกลายเป็นปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกิน

แรงงาน พบว่า วิถีการผลิตเพื่อการค้ามีความจำเป็นต้องใช้แรงงานในลักษณะของการระดมแรงงานในทุกขั้นตอนของการผลิต การอาศัยแรงงานในครัวเรือนแต่เพียงอย่างเดียวจึงไม่เพียงพอ นอกจากนี้ด้วยวิถีการผลิตแบบทุนนิยมที่มีการเร่งผลิตภายใต้ระยะเวลาที่จำกัด การแบ่งปันแรงงานในรูปแบบของการเอาแรงจึงเป็นไปได้ยาก ด้วยความจำเป็นดังกล่าว ชาวบ้านจึงต้องพึ่งพาแรงงานจากภายนอกครัวเรือนในลักษณะของการจ้างงาน แรงงานจึงกลายเป็นสิ่งมีค่าที่สามารถแลกเป็นเงินตรา ระบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับแรงงานจึงแปรเปลี่ยนจากการช่วยเหลือเกื้อกูลและใช้แรงงานตอบแทนกันไปสู่ความสัมพันธ์แบบนายจ้างกับลูกจ้างโดยให้เงินตราเข้ามาแทนที่

ทุนและการประกอบการ พบว่า วิถีการผลิตเพื่อการค้าทำให้ทุนเงินตราเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ในการเป็นตัวกลางในการซื้อหาปัจจัยการผลิตไม่ว่าจะเป็นเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยและสารเคมีตลอดจนแรงงานและเครื่องจักรที่ใช้ในการผลิตจากภายนอก ในขณะเดียวกันชาวบ้านซึ่งเดิมมีวิถีชีวิตในแบบพึ่งพาตนเองและไม่มีการสะสมผลผลิตส่วนเกินในรูปแบบของเงินตรามากนัก การที่ต้องซื้อหาปัจจัยการผลิตดังกล่าวจากภายนอกทำให้เกิดภาวะที่ต้องพึ่งพิงนายทุนและพ่อค้าคนกลางจนนำมาซึ่งภาวะหนี้สินและการต้องพึ่งพาตลาดภายนอกตลอดเวลา

การบริโภค พบว่า การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตไปสู่แนวทางการผลิตเพื่อการค้าและความเจริญที่เข้ามาสู่ชุมชน นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้พฤติกรรมการบริโภคของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป ที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือการเปลี่ยนแปลงทางด้านค่านิยมที่แสดงออกในรูปแบบของการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยจากภายนอกที่แทรกเข้ามาในรูปแบบต่างๆ เช่น รถเร่ขายของ ตลาดนัดหรือร้านค้าที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้วิถีการบริโภคของชาวบ้านที่เคยมีการบริโภคสิ่งที่ตนเองผลิตเป็นหลัก เปลี่ยนแปลงไปสู่การพึ่งพาสินค้าจากภายนอกในลักษณะของการบริโภคนิยมมากขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่าความต้องการบริโภคของครัวเรือนที่เคยมีบทบาทในการควบคุมการผลิตให้ตอบสนองต่อความต้องการของตนเอง กลับไม่สามารถทำหน้าที่ได้เช่นเดิม เนื่องจากเจตคติในการบริโภคของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ความต้องการการบริโภค

ผลผลิตที่ไม่สามารถผลิตได้เอง การบริโภคจึงไม่สามารถควบคุมหรือกำหนดการผลิตได้โดยตรงอีกต่อไป ครัวเรือนจึงต้องปรับตัวด้วยการเพิ่มกำลังการผลิตเพื่อหาเงินมาใช้แลกเปลี่ยนเพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภคที่เพิ่มมากขึ้น

การแลกเปลี่ยน พบว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมการแลกเปลี่ยนจากการแลกเปลี่ยนบนพื้นฐานของน้ำใจและการเอื้อเฟื้อแบ่งปันกันภายในชุมชน ไปสู่การแลกเปลี่ยนในระบบตลาดที่คำนึงถึงผลตอบแทนในรูปแบบของเงินตรา แต่ด้วยข้อจำกัดของชาวบ้านในหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการขาดเงินทุนและการขาดความรู้ที่เท่าทัน การแลกเปลี่ยนในลักษณะดังกล่าวจึงนำมาซึ่งความสัมพันธ์อันเสียเปรียบเนื่องจากการขาดอำนาจการต่อรอง ชาวบ้านจึงต้องตกอยู่ในสภาวะพึ่งพิงกับตลาดภายนอกอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

การจัดสรร พบว่า การเข้ามามีอิทธิพลของระบบทุนนิยม อันนำไปสู่การผลิตเพื่อการค้า การบริโภคสินค้าและบริการจากนอกชุมชน การแลกเปลี่ยนโดยอาศัยระบบตลาดที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนส่งผลให้การจัดสรรผลผลิตของชาวบ้านดอนขุนวิเศษเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ผลผลิตที่ผลิตได้ในชุมชนไม่ได้ถูกใช้บริโภคภายในชุมชนเอง แต่กลับถูกส่งเข้าสู่ระบบกลไกตลาดไปสู่ผู้ที่มีความต้องการสินค้าและมีอำนาจการซื้ออยู่ในมือโดยผ่านนายทุนหรือพ่อค้าคนกลาง ผลตอบแทนที่ชาวบ้านได้รับก็จะอยู่ในรูปของเงินตราตามกำลังความสามารถในการผลิตของแต่ละครัวเรือน นอกจากนี้ด้วยปัญหาการขาดแคลนเงินตราและวัตถุที่ชาวบ้านเผชิญอยู่ ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบการจัดสรรแบบแบ่งปันด้วยน้ำใจถูกละเลยไป ผลผลิตทั้งหมดที่ชาวบ้านผลิตได้จึงมีแต่เพียงการจัดสรรตามความสามารถในการผลิตของครัวเรือน

จะเห็นได้ว่ากระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นไปในแนวทางของทุนนิยม อันเป็นผลมาจากการเข้าแทรกแซงของระบบทุนนิยมและการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ส่งผลให้ชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยนการจัดระเบียบทางสังคมจากโครงสร้างสังคมที่มีการจำแนกแจกแจงน้อยไปสู่โครงสร้างสังคมที่มีการจำแนกแจกแจงที่ซับซ้อนมากขึ้น ก่อให้เกิดการจำแนกแจกแจงกิจกรรมทางเศรษฐกิจขึ้นในชุมชน กระบวนทัศน์แบบเดิมในลักษณะของการพึ่งตนเองจึงไม่สามารถดำรงอยู่ได้ เนื่องจากไม่สามารถรองรับกับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้อย่างเหมาะสม จึงเกิดการการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ไปสู่กระบวนทัศน์แบบทุนนิยมในที่สุด

2.กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในช่วงพ.ศ. 2541-2553 การปรับตัวของชุมชนเพื่อการดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม

ประสบการณ์ความล้มเหลวจากการเดินตามแนวของทุนนิยมได้สร้างความเสียหายให้กับชุมชนในหลายด้าน ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือการสูญเสียระบบการพึ่งพาตนเองอันเป็นพื้นฐานสำคัญของการดำรงชีวิต และถูกแทนที่ด้วยการต้องพึ่งพาสังคมภายนอก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านเลือกนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการปรับกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้าน ด้วยตระหนักดีว่าการที่ชุมชนผ่านกระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ผ่านการจำแนกแจกแจงเชิงโครงสร้างทางสังคม ในขณะเดียวกันชุมชนยังต้องดำรงอยู่ภายใต้ระบบทุนนิยมอันเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคมไทย ทำให้ชุมชนต้องมีการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ จากประสบการณ์ชีวิตผนวกกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชุมชนนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ส่งผลให้ชุมชนเกิดแนวคิดในลักษณะของการบูรณาการตนเองให้เข้ากับกระบวนทัศน์กระแสหลัก

จากการศึกษาพบว่า กระบวนทัศน์ใหม่ของชุมชนที่เกิดขึ้นนั้น ยังคงมีอิทธิพลของอุดมการณ์ทุนนิยม ไม่ว่าจะเป็นการมีมุมมองในเรื่องของเงินตราและวัตถุว่าเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นเป้าหมายส่วนหนึ่งของชีวิต การมีภาคการผลิตเพื่อการค้า การบริโภคและการแลกเปลี่ยนตามกลไกตลาด การจัดสรรตามความสามารถในการผลิต สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นว่ากระบวนทัศน์ในแบบทุนนิยมยังคงเป็นกระบวนทัศน์หลักของชุมชน เนื่องจากอิทธิพลของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตไม่ได้ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ด้วยเหตุนี้กระบวนทัศน์ใหม่ที่เกิดขึ้นจึงไม่ได้เป็นการปรับเปลี่ยนในระดับของการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (paradigm shift) ตามแนวคิดของคูห์น แต่เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงในระดับของการปรับตัวในเชิงเนื้อหาของอุดมการณ์ภายใต้กระบวนทัศน์แบบทุนนิยม เพื่อให้สอดรับกับปัญหาหรือวิกฤตที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยพบว่า การปรับตัวดังกล่าวเกิดขึ้นจากความพยายามในการบูรณาการตนเองของชุมชนเพื่อการดำรงตนอยู่ร่วมกับสังคมที่มีระบบทุนนิยมเป็นกระบวนทัศน์หลัก

ปรากฏการณ์ดังกล่าว เป็นภาพที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษที่สะท้อนให้เห็นถึงการปรับกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชุมชนที่ต้องดำรงอยู่ภายใต้เงื่อนไขของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโดยมีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทาง ดังมีรายละเอียดดังนี้

ให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองและการพึ่งพากันในชุมชน เนื่องจากประสบการณ์จากความล้มเหลวจากการดำเนินชีวิตตามแนวทางทุนนิยมที่นำชาวบ้านเข้าสู่ภาวะการพึ่งพิงกับสังคมภายนอก ผนวกกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต นับ

ได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่บ่มเพาะและจุดประกายความคิดในเรื่องของการพึ่งตนเองให้เกิดมีขึ้นในชาวบ้านอีกครั้ง เป็นการพึ่งตนเองทั้งในระดับปัจเจกอันได้แก่ การมุ่งเน้นการผลิตเพื่อการบริโภคเองร่วมกับการผลิตเพื่อขาย ในขณะเดียวกันก็มีการพึ่งตนเองในระดับชุมชน อันได้แก่ การรวมตัวของชาวบ้านเป็นกลุ่มต่างๆ โดยอาศัยระบบความสัมพันธ์ในแนวนอนแบบเครือญาติและเพื่อนบ้านเป็นสายใยแห่งการยึดโยงคนในชุมชนเข้าด้วยกัน จนเกิดการพึ่งพากันเองภายในชุมชนและสร้างอำนาจการต่อรองกับสังคมภายนอก

มองเงินตราและวัตถุว่ายังเป็นสิ่งจำเป็น การตระหนักดีว่ายังคงต้องอยู่ในโลกของทุนนิยมที่มีความจำเป็นต้องติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนกับสังคมภายนอก ส่งผลในมุมมองของชาวบ้านเห็นว่าเงินตราและความเจริญทางวัตถุในรูปแบบต่างๆยังเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อวิถีชีวิตในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้แนวทางการดำรงชีวิตส่วนหนึ่งของชาวบ้านจึงยังต้องเป็นไปเพื่อแลกเปลี่ยนเงินตราและแสวงหาวัตถุในการสร้างความสะดวกสบายให้กับชีวิต แต่ในขณะเดียวกัน หลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตก็ถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยควบคุมไม่ให้ชาวบ้านให้ความสำคัญกับคุณค่าเงินตราและวัตถุเป็นหลักเพียงอย่างเดียว

ฟื้นฟูระบบน้ำใจและการแบ่งปัน จากประสบการณ์ความล้มเหลวที่ผ่านมาจากการมุ่งเน้นการดำเนินตามแนวทางแบบทุนนิยมได้ส่งผลให้ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของการพึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้นการสร้างความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเอื้อประโยชน์ให้สามารถมีชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขโดยอาศัยระบบน้ำใจและการแบ่งปันจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นของชุมชน ประกอบกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันมีแนวคิดในเรื่องของการสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งให้กับชุมชนในรูปแบบของกระบวนการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองกับระบบตลาดภายนอกภายใต้พื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคมในแบบความเป็นเครือญาติและเพื่อนบ้านอันเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เคยปรากฏเด่นชัดในสังคมดั้งเดิม กระบวนการกลุ่มที่เกิดขึ้นในชุมชนจึงเป็นสิ่งที่กระชับความสัมพันธ์ของชาวบ้านให้แน่นแฟ้นมากขึ้น ก่อให้เกิดความผูกพันและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ส่งเสริมคุณค่าในด้านน้ำใจและการแบ่งปันให้กลับมาเด่นชัดอีกครั้ง

ให้ความสำคัญกับความรู้ จากประสบการณ์ความล้มเหลวที่ผ่านมาทำให้ชาวบ้านตระหนักดีว่า การที่จะสามารถดำรงอยู่ให้ได้สังคมแบบทุนนิยมนั้น การมีความรู้ที่เท่าทันเป็นสิ่งที่จำเป็น ในขณะเดียวกันปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก้ให้ความสำคัญกับการใช้ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ มาใช้ เพื่อประกอบการวางแผนในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนทำให้ชาวบ้านมีความตระหนักถึงและให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆที่ทำ โดยพบว่ามีการนำเอาความรู้ทั้งจากองค์ความรู้เดิมที่ชาวบ้านอาจละเลยไม่ได้นำมาใช้และการ

แสวงหาองค์ความรู้จากภายนอกมาพิจารณาเชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการปฏิบัติ อันนำมาซึ่งการสามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างมั่นคง

ด้วยทัศนะมุมมองและการให้คุณค่าดังกล่าว ได้ส่งผลให้ชุมชนมีแนวทางการปฏิบัติที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ

การผลิต พบว่า ชาวบ้านดอนขุนวิเศษมีแนวทางในการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป ในลักษณะของการบูรณาการตัวเองให้เข้ากับระบบทุนนิยมซึ่งมีแนวทางการผลิตเพื่อการค้าเป็นหลัก โดยการสร้างความหลากหลายของผลผลิตในลักษณะของการผลิตแบบสองวิถีที่มีทั้งการผลิตเพื่อขายและการผลิตเพื่อการบริโภคเอง โดยมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าส่วนหนึ่ง เนื่องจากชาวบ้านมองว่าเป็นความจำเป็นที่จะต้องแสวงหาเงินตราเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนกับสังคมภายนอก ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งก็เป็นการปลูกพืชที่ชาวบ้านใช้ในการบริโภคเองได้ โดยมีความหลากหลายของชนิดของพืชที่ปลูกใกล้เคียงกับแนวทางการผลิตเพื่อยังชีพในสมัยเดิม โดยผลผลิตในส่วนนี้เป็นไปเพื่อการบริโภคเองเป็นหลัก เมื่อมีส่วนเกินก็สามารถแลกเปลี่ยนเงินตราได้ด้วย ชาวบ้านมีมุมมองในการผลิตส่วนนี้ว่าเป็นพื้นฐานหรือเรียกได้ว่าเป็นภูมิคุ้มกันที่สำคัญที่จะประกันความพอเพียงและความมั่นคงสำหรับการบริโภคของตนเองไว้ได้ โดยการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตไปสู่การมีสองวิถีผลิตร่วม ได้ส่งผลทำให้การจัดการเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตต่างๆมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือ

ที่ดิน พบว่า ด้วยลักษณะของการครอบครองที่ดินที่ส่วนใหญ่มีการครอบครองเป็นแปลงเดียวกันจึงเป็นการสะดวกต่อการจัดการที่ดินในการปลูกพืชแบบผสมผสาน โดยชนิดของพืชที่ปลูกนั้น พบว่า ชาวบ้านมีการคัดสรรชนิดของพืชที่จะปลูกในลักษณะที่สอดคล้องและเอื้ออำนวยกันในการดูแลรักษา ส่งผลให้เกิดรูปแบบของการจัดการที่ดินในแบบบูรณาการ ความสมบูรณ์ของดินมีมากขึ้นจากการปลูกพืชหมุนเวียน การลดลงของศัตรูพืชจากความหลากหลายของพืชที่ปลูกในลักษณะที่มีการบูรณาการกัน เมื่อความสมบูรณ์ของดินมีมากขึ้นและศัตรูพืชลดลง ปริมาณการใช้สารเคมีในการบำรุงดินและการกำจัดศัตรูพืชก็ลดลง ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตของชาวบ้านลดลง ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะดินและน้ำมีความสมบูรณ์มากขึ้น

แรงงาน พบว่า การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตมาสู่การผลิตแบบผสมผสานที่มีการปลูกพืชที่หลากหลายโดยมีทั้งพืชหลักและพืชรอง ซึ่งพืชแต่ละชนิดก็มีระยะเวลาของความต้องการแรงงานที่แตกต่างกัน คนในชุมชนจึงมีงานทำกันตลอดทั้งปีแต่เป็นลักษณะของการทำงานที่ไม่เร่งรีบมากนัก อาศัยแรงงานภายในครัวเรือนเพียงอย่างเดียวก็เพียงพอแล้ว นอกจากในบางครั้งที่ทำไม่ทันหรือต้องการแรงงานจริงๆก็จะใช้ระบบการจ้างแรงงาน โดยแรงงานที่จ้างก็คือคนในชุมชนที่พอมีเวลาว่างในช่วงเวลาดังกล่าวนั่นเอง

ทุนและการประกอบการ พบว่า ในส่วนของการผลิตพืชหลักที่เป็นการผลิตเพื่อการค้านั้น ชาวบ้านยังคงมีความต้องการเงินทุนและทรัพยากรการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย สารเคมี จากภายนอก เนื่องด้วยความจำเป็นในด้านเงินลงทุนและข้อจำกัดของการใช้สารเคมีที่ต้องถูกควบคุมโดยผู้รับซื้อที่จะเป็นผู้กำหนดและเป็นผู้จัดหามาให้ สำหรับการปลูกพืชอื่นๆนอกเหนือจากพืชเศรษฐกิจหลักนั้น พบว่าอำนาจในการจัดการต่างๆยังคงดำรงอยู่ในครอบครัวอย่างเต็มที่ โดยพืชที่ชาวบ้านปลูกส่วนใหญ่เป็นพืชที่ชาวบ้านบริโภคอยู่แล้วเป็นหลัก

การบริโภค พบว่า การที่ชาวบ้านยังคงต้องอยู่ภายใต้ระบบทุนนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้พฤติกรรมการบริโภคของชาวบ้านส่วนหนึ่งยังคงเป็นไปในลักษณะของการบริโภคสินค้าต่างๆจากภายนอก แต่ในขณะเดียวกันปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงรั้งไม่ให้ชาวบ้านลื่นไหลไปตามกระแสดังกล่าว การให้ความสำคัญในเรื่องของการพึ่งพาตนเองได้สร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักในความจำเป็นของการบริโภคสิ่งที่ตนเองผลิต โดยเฉพาะปัจจัยพื้นฐานในการบริโภค ที่ชาวบ้านมองว่าเป็นความจำเป็นในการสร้างภูมิคุ้มกันในการดำรงชีวิต ในขณะเดียวกันชาวบ้านก็ยอมรับว่ายังมีอีกส่วนหนึ่งที่ยังต้องมีการซื้อหาแลกเปลี่ยนจากสังคมภายนอกในส่วนที่ไม่สามารถผลิตได้เองหรือสินค้าอำนวยความสะดวกอื่นๆ โดยการบริโภคในส่วนนี้ ชาวบ้านให้ความสำคัญในเรื่องของการรู้เท่าทันและมีเหตุผลในการบริโภค ทำให้เกิดความตระหนักในการเลือกสิ่งที่จะบริโภคใช้สอยให้เป็นไปตามความเหมาะสมกับสภาพ ความเป็นอยู่ของตนเอง นอกจากนี้ประสบการณ์ความล้มเหลวที่ผ่านมา ก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการที่ควบคุมพฤติกรรมการบริโภคของชาวบ้านให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นความพยายามรักษาความสามารถในการบูรณาการกิจกรรมการผลิตและการบริโภคไว้ด้วยกัน อาทิเช่น การปลูกพืชผักต่างไว้เพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภคโดยไม่ได้ปลูกเพื่อขายแต่เพียงอย่างเดียวเหมือนก่อน การที่ครัวเรือนพยายามจำกัดความต้องการในการบริโภคของตัวเองโดยใช้รายได้ปัจจุบันเป็นตัวกำหนดการบริโภค รวมทั้งความเข็ดขยาดการเป็นหนี้สินจากประสบการณ์ความล้มเหลวที่ผ่านมา สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านสามารถควบคุมพฤติกรรมการบริโภคโดยเฉพาะอย่างยิ่งความต้องการส่วนเกินในส่วนของสินค้าฟุ่มเฟือยต่างๆให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมได้

การแลกเปลี่ยน พบว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นแนวทาง ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับระบบการแลกเปลี่ยนกับตลาดภายนอกในแนวทางใหม่ จากความรู้ที่เท่าทันทำให้ชาวบ้านตระหนักได้ว่าคงไม่อาจปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงการแลกเปลี่ยนกับสังคมภายนอกได้ ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงมีความพยายามในการแก้ไขปัญหาความเสียเปรียบหรือการโดนเอารัดเอาเปรียบจากการแลกเปลี่ยนกับสังคมภายนอกด้วยการปรับตัวเพื่อที่จะดำรงรักษาอำนาจการ

ต่อรองไว้ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มอาชีพต่างๆเพื่อเป็นการสร้างอำนาจการต่อรองในการแลกเปลี่ยนทั้งในด้านการซื้อปัจจัยการผลิตและการขายผลผลิต ส่งผลให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้การรวมกลุ่มของชาวบ้านยังส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่นำมาซึ่งองค์ความรู้ที่ใช้ได้กับบริบทของชุมชนได้อย่างเหมาะสม และเป็นองค์ความรู้ที่ทำให้ชาวบ้านมีความรู้ที่เท่าทันกับตลาดภายนอก ชาวบ้านจึงไม่ตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การแลกเปลี่ยนของชุมชนเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

การจัดสรร พบว่า เนื่องจากวิถีชีวิตของชาวบ้านส่วนหนึ่งยังต้องเกี่ยวข้องกับการผลิตเพื่อการค้า แนวคิดในเรื่องของการจัดสรรผลผลิตตามความสามารถในการผลิตของแต่ละครัวเรือนก็จะยังคงเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ปรากฏอยู่ในชุมชน โดยการจัดสรรดังกล่าวเกิดขึ้นในส่วนของการผลิตเพื่อการค้าที่ต้องมีการแลกเปลี่ยนกับตลาดภายนอก ซึ่งในมุมมองของชาวบ้านมองว่าเป็นความจำเป็นในการดำรงชีวิตที่ต้องมีการแสวงหาเงินทองหรือทรัพย์สินไว้เพื่อใช้จ่าย การผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนเงินทองจึงเป็นสิทธิ์ของทุกครัวเรือนที่จะทำได้ตามกำลังความสามารถของตนเอง แต่ในขณะเดียวกันพบว่า จากประสบการณ์ความล้มเหลวในการดำเนินชีวิตในแบบทุนนิยมประกอบกับการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงและให้ความสำคัญกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะของความเป็นเครือญาติและเพื่อนบ้านที่ยึดโยงและก่อให้เกิดความผูกพันและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผนวกกับการที่ชุมชนยังคงมีความผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับพุทธศาสนา ทำให้ค่านิยม ความเชื่อ การดำรงชีวิตล้วนมีพื้นฐานมาจากคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่น การทำบุญ-ทำทาน ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หรือกฎแห่งกรรม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสาเหตุที่ทำให้แนวทางการจัดสรรผลประโยชน์ในลักษณะของการแบ่งปัน อันเคยปรากฏอยู่ในสังคมดั้งเดิมกลับมาปรากฏอีกครั้ง

จะเห็นได้ว่ากระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษภายหลังจากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ยังคงมีอิทธิพลของกระบวนทัศน์ในแบบทุนนิยมและการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยอันเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคม แต่ในขณะเดียวกันจากประสบการณ์ชีวิตและการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ได้ส่งผลให้เกิดการพลิกฟื้นกระบวนทัศน์ความคิดและวิถีปฏิบัติในแบบเดิมที่เหมาะสมกับยุคปัจจุบันมาใช้ ในลักษณะของการบูรณาการระหว่างกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติแบบเดิมและกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวเข้าสู่วิถีทุนนิยมโดยมีหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมาเป็นฐานคิดที่สำคัญ

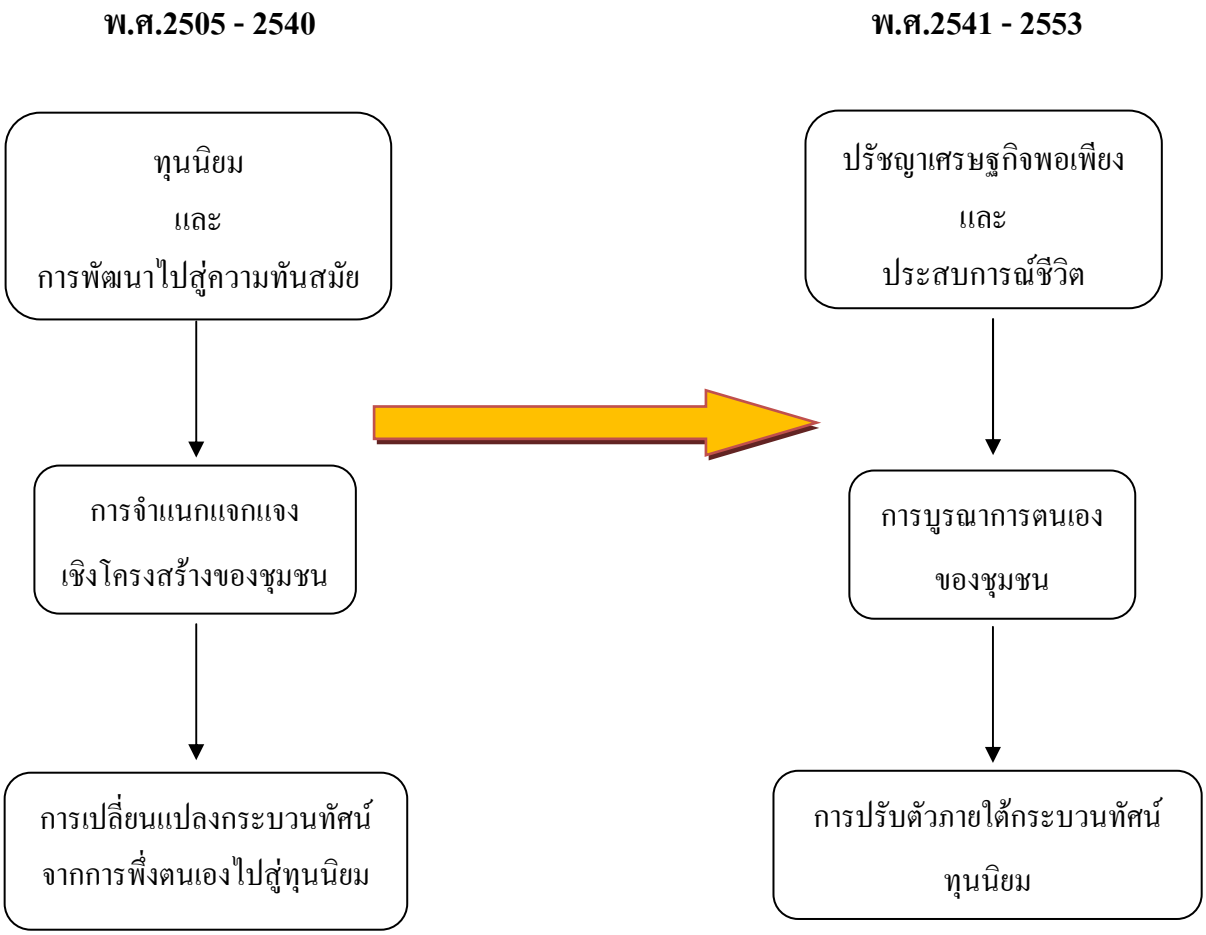

แผนภูมิที่ 7 แบบแผนการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านดอนขุนวิเศษในช่วง พ.ศ. 2505-2540 และช่วง พ.ศ. 2541-2553

อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่อง กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ต.ห้วยหมอนทอง อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม ผู้วิจัยได้อภิปรายผลจากข้อสรุปผลการวิจัย เกี่ยวกับกระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติของชุมชน ตามปรากฏการณ์จริงที่ได้ศึกษาใน 3 ประเด็น คือ

ประเด็นที่ 1 กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติก่อนการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต

ประเด็นที่ 2 กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติภายหลังการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต

ประเด็นที่ 3 แนวทางการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติ

1.กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติก่อนการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต

จากการวิจัยพบว่า ในช่วง พ.ศ.2505 เป็นช่วงที่แนวคิดในแบบทุนนิยมและการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยได้เข้ามามีอิทธิพลกับชุมชน อันเป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของภาครัฐ ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่งผลทำให้กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่สอดคล้องกับกระบวนทัศน์ในแบบทุนนิยม กล่าวคือ มีวิธีการคิดแบบแยกส่วน ลดทอนปัญหา และมีมุมมองและวิธีการวิเคราะห์ปัญหาในเชิงวัตถุ โดยมองเหตุแห่งปัญหาว่าเกิดจากการขาดปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งไป วิธีการแก้ไขปัญหาจะมุ่งให้ความสำคัญกับสิ่งที่ขาดหายไปเป็นหลัก โดยเชื่อว่ามีปัจจัยเดี่ยวที่เป็นหลักสำคัญที่สุดเพียงไม่กี่ปัจจัยที่จะทำให้ปัญหาหมดสิ้นไป ด้วยวิธีคิดดังกล่าวส่งผลให้ชาวบ้านมีแนวคิดของการให้ความสำคัญกับเงินตราและวัตถุเป็นหลักใหญ่ เนื่องจากสามารถทำให้ชีวิตพ้นจากข้อจำกัดที่เคยประสบมาในอดีต ทำให้แต่ละคนต้องเสาะแสวงหาและสะสมความมั่งคั่งเฉพาะตน ซึ่งสอดคล้องไปกับอุดมการณ์ทุนนิยมที่มุ่งเน้นการสร้างความมั่งคั่งด้วยความเจริญเติบโตจากการบริโภคและการผลิตที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ โดยอาศัยเงินตราเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนและสะสมมูลค่า ส่งผลทำให้เจตคติ ค่านิยมในการมองเรื่องของความสุขของชาวบ้านมีเพียงมิติเดียว เน้นไปในทางวัตถุ กล่าวคือ ความสุขเกิดจากการได้กินใช้และอยู่อย่างสะดวกสบายทางกายภาพ สอดคล้องไปกับอุดมการณ์ของทุนนิยมและการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่ปราศจากข้อจำกัดตราบเท่าที่บุคคลจะมี

ความสามารถในการเปลี่ยนความสามารถของตนเองหรือทุนอื่นๆที่ตนเองมีอยู่ให้เป็นไปในรูปของเงินตราและวัตถุได้

พบว่าตัวอย่างของวิธีการคิดที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ การมองปัญหาความยากจนหรือความขาดแคลนของชุมชนว่าเป็นเรื่องของการขาดเงินรายได้และไม่มีวัตถุในการดำรงชีวิตให้ทันสมัย ซึ่งแก้ไขได้ด้วยการเร่งเพิ่มผลผลิตในเชิงการค้าพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของผลผลิตในรูปของเงินตรา อันนำมาไปสู่การก้าวเข้าสู่วิถีผลิตในเชิงการค้า ซึ่งวิธีคิดดังกล่าวตรงข้ามโดยสิ้นเชิงกับสภาพความเป็นจริงของชาวบ้านอันเป็นสังคมชนบทซึ่งสรรพสิ่งดำรงอยู่อย่างสัมพันธ์กัน ทั้งระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเองและระหว่างคนกับธรรมชาติ ตลอดจนองค์ประกอบของสังคม ไม่ว่าจะเป็นในด้านเศรษฐกิจ โครงสร้างสังคมฯลฯ ที่มีการร้อยรัดกันอย่างเป็นระบบ การมุ่งเน้นไปในแนวทางใดแนวทางหนึ่งเพียงอย่างเดียวย่อมส่งผลกระทบต่อสมดุลของสังคม ซึ่งผลการวิจัยนี้สอดรับกับงานวิจัยของ อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2546) ที่กล่าวว่า กระบวนทัศน์และการจัดการความยากจนของรัฐในแผนพัฒนาฯฉบับที่ 1-8 เป็นกระบวนทัศน์เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ที่มีทัศนะ-วิธีคิดต่อโลกและชีวิตในลักษณะดียวกับวัตถุที่แยกส่วน ลดทอน และสัมพันธ์กันแบบกลไก โดยสนใจเฉพาะมิติทางวัตถุรูปธรรมและเชื่อว่ามนุษย์สามารถควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้ตามความต้องการ ความสุขของชีวิตอยู่ที่การมุ่งแสวงหาวัตถุเป็นหลักใหญ่ อันเป็นวิธีคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดในแบบทุนนิยมอันเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคม

2.กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติภายหลังการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต

1.ภายหลังจากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ก็ยังพบว่าชุมชนยังคงให้คุณค่ากับเงินตราว่าเป็นสิ่งสำคัญ และยังคงมีวิถีการผลิต การบริโภคและการแลกเปลี่ยนส่วนหนึ่งที่ต้องมีการพึ่งพิงกับสังคมภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการผลิตเพื่อการค้า การบริโภคและการแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาดโดยมีเงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนและสะสมมูลค่า ซึ่งแนวคิดและแนวทางปฏิบัติดังกล่าวมีอิทธิพลมาจากกระบวนทัศน์ในแบบทุนนิยมอันเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคม อันแสดงให้เห็นว่าการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตไม่ได้ทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (paradigm shift)ไปจากกรนะบวนทัศน์ทุนนิยม ทั้งนี้เนื่องจากว่าแนวคิดในแบบทุนนิยมยังคงเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคมไทย ในขณะที่ชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ยังคงไม่อาจปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงอิทธิพลจากกระบวนทัศน์ดังกล่าวได้

แม้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะยังไม่อาจสร้างปรากฏการณ์ในระดับของการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ตามแนวคิดของ โทมัส คูนห์ ได้ แต่ก็พบว่าการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ส่งผลให้ชาวบ้านมีกระบวนทัศน์ความคิดที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีมุมในด้านความคิดที่กว้างขึ้นและมีแนวโน้มที่จะเป็นไปในลักษณะของการบูรณาการ กล่าวคือให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองแต่ในขณะเดียวกันก็สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ โดยมุ่งเน้นความสมดุลย์ องค์รวมและความยั่งยืน พิจารณาเหตุปัจจัยหลายๆด้านที่เชื่อมโยงกันโดยใช้เหตุผลและยึดหลักของความพอดี มุ่งแก้ไขปัญหาโดยใช้ปัญญาและองค์ความรู้ในลักษณะของการบูรณาการไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจนและความขาดแคลน ที่ชาวบ้านพบว่าไม่ได้เกิดจากการขาดแคลนเงินตราและวัตถุเพียงอย่างเดียว แต่เกิดขึ้นจากการขาดความสมดุลในด้านการผลิตและการบริโภค อันเกิดจากการให้คุณค่ากับเงินตราและวัตถุเป็นหลักจนละเลยระบบคุณค่าที่มีความสำคัญอื่นๆ อันได้แก่ ความสำคัญของความรู้ ระบบน้ำใจและการแบ่งปัน วิธีการในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวก็ด้วยการบูรณาการคุณค่าเหล่านั้นเข้าด้วยกันให้มีความพอดี โดยไม่ให้ความสำคัญกับคุณค่าอันใดอันหนึ่งมากเกินไปจนส่งผลให้เกิดความเสียสมดุล กล่าวคือยอมรับที่จะอยู่ร่วมกับระบบทุนนิยมอันเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคมด้วยความรู้ที่เท่าทันอันจะทำให้ไม่ตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ แต่ในขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับคุณค่าของน้ำใจและการแบ่งปันอันเป็นสิ่งที่ดีงามที่หล่อหลอมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง สามารถดำรงตนอยู่ได้ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง

2.กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติของชุมชนภายหลังการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตมีลักษณะบางอย่างที่คล้ายคลึงกับวิถีชีวิตในยุคดั้งเดิมก่อนการปรับเปลี่ยนไปสู่ทุนนิยม กล่าวคือ มีแนวคิดของการพึ่งตนเองเป็นหลัก แต่สิ่งที่แตกต่างไปจากอดีตก็คือ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้จุดประกายความคิดในส่วนของการสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็ง เพื่อให้สามารถดำรงตนอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยพบว่านอกเหนือไปจากการพออยู่พอกินแล้ว การมีคุณภาพชีวิตในสังคมปัจจุบันที่แตกต่างไปจากเดิม ทำให้ชาวบ้านมีความจำเป็นต้องใช้เงินตราในระดับหนึ่งเพื่อใช้เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน การที่ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตของตนเองเพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้าหรือผู้บริโภค แต่ในขณะเดียวกันการที่ไม่เป็นไปตามกระแสสังคมทั้งหมด ทำให้เกิดความพอประมาณและความรู้ที่เท่าทัน ชาวบ้านไม่เพียงแต่รู้ว่าตนไม่สามารถที่จะแข่งขันกับทุนจากภายนอกชุมชนได้ แต่ยังตระหนักด้วยว่ากระแสโลกาภิวัตน์ที่รุกคืบชุมชนเข้ามาทุกขณะ หากปล่อยตัวไปตามกระแสสังคมที่เกิดขึ้นโดยไม่คำนึงถึงสภาพความเป็นจริงใกล้ตัวที่ล้อมรอบชุมชนอยู่ ก็จะนำความเดือดร้อนมาให้แก่ตน การดำเนินชีวิตบนศักยภาพของตนเองสามารถสร้างองค์ความรู้ขึ้นได้อย่างหลากหลายเพื่อการอยู่รอดของชีวิตและเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้

ซึ่งผลการวิจัยนี้สอดรับกับสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีกระบวนการเคลื่อนไหวของทั้งหมด (Holomovement) ของโบห์ม (Bohm 1980 , อ้างถึงในชลลดา ทองทวี 2547) ที่กล่าวถึงกระบวนการในการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ว่ามีลักษณะของการเคลื่อนย้ายอย่างต่อเนื่องเชื่อมโยงกันตลอดเวลาในลักษณะของการคลี่ขยายเผยออกมา (unfoldment) และ การม้วนซ้อนเข้าไป (enfoldment) ในรูปของน้ำวนหรือเกลียวก้นหอยที่เป็นพลวัต (spiral dynamics) โดยกระบวนการดังกล่าวนี้ จะทำให้กระบวนทัศน์เดิม ม้วนซ้อนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเคลื่อนไหวของทั้งหมด แล้วคลี่ขยายออกมาให้เห็นเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ ที่จะรวมเอาคุณสมบัติของกระบวนทัศน์เดิมเข้าไว้ด้วย โดยที่กระบวนทัศน์เดิม ยังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับระบบอื่น ๆ ซึ่งเป็นบริบทแวดล้อมในกระบวนการเคลื่อนไหวดังกล่าวด้วยอย่างไม่อาจแยกออกจากกันได้ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของความเป็นทั้งหมด (wholeness) และส่วนหนึ่งของกันและกัน

3. แนวทางการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติ

ความพยายามปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิตของชาวบ้านดอนขุนวิเศษโดยการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้นั้น พบว่าสอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องของการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของคูห์น ซึ่งเสนอว่าในยุคสมัยหนึ่งจะมีช่วงเวลาหนึ่งที่กระบวนทัศน์เดิมดำรงอยู่อย่างมั่นคง ประชาคมยอมรับกระบวนทัศน์นั้นมาเป็นกรอบหรือแบบแผนในกิจกรรม ต่อมาเมื่อกระบวนทัศน์นั้นเริ่มมีปัญหา กล่าวคือไม่สามารถอธิบายหรือให้ความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ต่างๆ ได้ จนเสื่อมความยึดถือและลดบทบาทของความสำคัญลงในประชาคม จนถึงที่สุดแล้วจึงเข้าสู่ช่วงวิกฤตและนำไปสู่การปฏิวัติกระบวนทัศน์เดิมโดยมีกระบวนทัศน์ใหม่เข้ามาแทนที่ โดยในช่วงวิกฤติของกระบวนทัศน์จะเป็นช่วงเวลาที่ประชาคมพยายามแสวงหากระบวนทัศน์ใหม่เพื่อแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ ดังเช่นสิ่งที่เกิดขึ้นกับชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษในช่วงปี พ.ศ. 2539-2540 เมื่อกระบวนทัศน์ทุนนิยมที่ชาวบ้านยึดถือเป็นกระบวนทัศน์หลักได้สร้างความเสียหายให้เกิดขึ้นกับชุมชนในหลายๆด้าน ที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือการตกอยู่ในภาวะของการพึ่งพิง อันนำมาซึ่งการโดนเอารัดเอาเปรียบจากสังคมภายนอกและความเสียหายที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรในชุมชน โดยพบว่าชาวบ้านมีความพยายามแสวงหาวิถีทางในการแก้ไขให้หลุดพ้นจากวิกฤตดังกล่าวด้วยการเลือกนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นชุดความคิดที่ชาวบ้านเลือกนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต จนมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านกระบวนทัศน์ความคิดและวิถีการปฏิบัติของคนในชุมชน แต่ก็พบว่ายังไม่มีอำนาจพอที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงในระดับของการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ตามแนวคิดของคูห์น เนื่องจากความเข้มแข็งของกระบวนทัศน์หลักตามอุดมการณ์ของทุน

นิยมที่ยังมีอิทธิพลอยู่ในสังคมปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตาม กระบวนการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์นั้นมิได้หยุดนิ่ง หากมีพลวัตอย่างต่อเนื่อง กระบวนทัศน์ใหม่ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ก่อให้เกิดอำนาจในการคัดคานต่อการครอบงำของระบบทุนนิยมได้อย่างเท่าเทียมทั้งในแนวทางที่สอดคล้องประสานกับกระบวนทัศน์เดิม แต่ในขณะเดียวกันก็มีความพยายามที่จะสร้างความได้เปรียบให้กับชุมชนในลักษณะของการสร้างอำนาจในการต่อรองที่เหมาะสม อันจะทำให้ชาวบ้านไม่ถูกเอาเปรียบจากตลาดภายนอกที่ยังคงมีระบบทุนนิยมเป็นกระบวนทัศน์หลัก เช่น การรวมตัวกันสร้างผลผลิตที่ชุมชนมีความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบจากระบบการค้า หรือบางส่วนอาจจะเกิดขึ้นเพื่อบรรเทาการเอารัดเอาเปรียบลงได้บ้างเท่านั้น เช่น การรวมกลุ่มอาชีพต่างๆเพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองกับตลาดภายนอก การลดภาระหนี้และดอกเบี้ยของชุมชนจากการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เป็นต้น ความพยายามในการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่เกิดขึ้นในชุมชนทำให้ชาวบ้านเกิดอำนาจอิสระในการจัดการต่อการแก้ปัญหาที่เกิดร่วมกันภายในชุมชนได้ โดยสามารถลดการพึ่งพิงกับระบบภายนอกลงได้ในระดับหนึ่ง อันก่อให้เกิดอำนาจการต่อรองระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอกให้มากขึ้น และเป็นการสร้างระบบคุณค่าและบรรทัดฐานทางสังคมขึ้นมาใหม่ให้สอดรับและสามารถดำรงตนอยู่ได้ไม่ว่ากระบวนทัศน์หลักจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.ในการสรรหาหรือคัดสรรกระบวนทัศน์ใหม่เพื่อแทนที่กระบวนทัศน์เดิมที่ไม่เหมาะสมกับชุมชนนั้น พบว่าชาวบ้านมีกระบวนการคัดสรรกระบวนทัศน์ที่เหมาะสมกับตัวเองได้ดีกว่าการคัดสรรที่คนอื่นจัดให้ ดังเช่นการนำแนวทางการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยและเศรษฐกิจทุนนิยมมาใส่ในชุมชนเพื่อเปลี่ยนแปลงให้ชุมชนดำเนินเศรษฐกิจเพื่อการค้าแบบทุนนิยมนั้น พบว่าแนวทางดังกล่าวนั้นแม้จะดูเหมือนว่าเป็นทางออกที่จะสามารถแก้ไขปัญหาของชาวบ้านได้ แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไป ชาวบ้านได้ค้นพบด้วยตัวเองว่ากระบวนทัศน์ดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่เข้ากับระบบความเชื่อ ค่านิยมของชาวบ้าน อันนำมาซึ่งความเสียหายที่เกิดขึ้น ในท้ายที่สุดชาวบ้านก็จะคัดสรรสิ่งที่เหมาะสมกับตัวเขาเองมากกว่า ดังเช่นสิ่งที่เกิดขึ้นกับหมู่บ้านดอนขุนวิเศษ แม้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะมีวิธีการเข้ามาสู่ชุมชนจากการสนับสนุนของภาครัฐ แต่ก็พบว่ามีแนวคิดดังกล่าวมีพื้นฐานของการพึ่งตนเอง อันเป็นสิ่งที่เข้ากับวิถีชีวิตของชาวบ้านและเป็นวิถีของการดำรงชีวิตที่เคยปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในยุคดั้งเดิมอันมีผลทำให้ชุมชนสามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างมั่นคงและยาวนาน จนมาถึงช่วงที่กระบวนทัศน์ทุนนิยมเข้ามาแทรกแซงจนกลายเป็นกระบวนทัศน์หลักของชุมชน โดยพบว่าภายหลังจากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการ

ดำเนินชีวิต ทำให้ชาวบ้านพบว่าวิถีชีวิตของชุมชนน่าจะเหมาะแก่การพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงมากกว่าเศรษฐกิจเพื่อการค้าแบบทุนนิยม แต่ก็มิได้หมายความว่าชาวบ้านปฏิเสธโดยสิ้นเชิงกับเศรษฐกิจเพื่อการค้า เพราะในสังคมปัจจุบันชาวบ้านก็ยอมรับว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจเพื่อการค้า แต่เป็นการค้าที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสามารถในการพึ่งตนเองเป็นหลัก แต่ก็มีส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นมาก็คือ การตระหนักในการสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งโดยอาศัยความรู้ที่เท่าทันกับสังคมภายนอก อันจะนำไปสู่การดำรงตนอย่างยั่งยืน

2.ในการดำรงอยู่ของชุมชนได้อย่างยั่งยืนท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์นั้น การตระหนักในคุณค่าขององค์ความรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นปัจจัยที่สำคัญ เนื่องจากไม่ว่ากระบวนทัศน์ของชุมชนจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม ชุมชนก็ยังคงต้องดำรงอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ การให้ความสำคัญกับองค์ความรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดกระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยความเต็มใจ โดยมีลักษณะการเรียนรู้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและการรวมกลุ่ม จากแหล่งเรียนรู้ทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน แต่ทั้งนี้ก็มิได้หมายความว่ากระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นดังกล่าวเป็นสูตรสำเร็จที่เกิดขึ้นในสังคมเกษตรกรรม ถึงแม้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่มีโอกาสได้เล่าเรียนต่อหลังจากเรียนจบการศึกษาในภาคบังคับแล้ว แต่พวกเขาล้วนแล้วแต่มีอาชีพเลี้ยงปากเลี้ยงท้องด้วย การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต เรียนรู้จากทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัว เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ เรียนรู้จากการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริง การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นสิ่งที่จริงจังและเข้มข้น เป็นการเรียนรู้เพื่อนำไปใช้จริง อันนำมาซึ่งการสร้างกระบวนทัศน์ที่เหมาะสมให้กับชุมชน

3.จะเห็นได้ว่า ผู้ที่อยู่ในชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในวัยกลางคนจนถึงวัยชรา ซึ่งช่วงอายุดังกล่าวอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงกับเศรษฐกิจทุนนิยม ชาวบ้านในชุมชนจึงรับรู้ถึงความแตกต่าง ข้อดีข้อเสีย ของระบบเศรษฐกิจทั้งสองแบบ จึงสามารถบูรณาการระบบเศรษฐกิจทั้งสองแบบมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตอันนำไปสู่การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ได้อย่างลงตัว ในขณะที่เด็กรุ่นใหม่ในสังคมปัจจุบันที่เกิดและเติบโตมากับเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ดังนั้นในอนาคตการสืบทอดและสืบต่อแนวคิดในกระบวนการพัฒนาในรูปแบบของเศรษฐกิจพอเพียงหรือเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองก็อาจจะสะดุดลงได้ การศึกษาจะมีบทบาทอย่างไรกับกระบวนการผลิตซ้ำแนวคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง ที่จะปลูกฝังสู่คนรุ่นใหม่ซึ่งเติบโตขึ้นมาในระบบการศึกษาในโรงเรียนในสังคมโลกาภิวัตน์อย่างแท้จริงได้ ในการปฏิรูปการศึกษาจะต้องทำให้การศึกษาทำหน้าที่ปลูกฝังจิตสำนึกให้ผู้เรียนซึ่งเป็นอนาคตของประเทศชาติเติบโตขึ้นมาด้วยระบบความคิดที่พึ่งตนเอง การพึ่งตนเองนั้นเราคงมิได้หมายเพียงแต่ให้ชาวบ้านพึ่งตนเอง ชุมชนพึ่งตนเองเท่านั้น ประเทศก็ต้องพึ่งตนเองด้วย และการพึ่งตนเองนั้นมิได้หมายความว่าจะไม่

ค้าขายแลกเปลี่ยนกับผู้อื่น เพราะการค้าขายแลกเปลี่ยนทำให้ชีวิตของเรามีทางเลือกมากขึ้น และทางเลือกที่มากขึ้นก็คือการมีโอกาสที่มากขึ้นนั่นเอง แต่ขึ้นอยู่กับว่าเราจะใช้ทางเลือกและโอกาสที่มีมากขึ้นอย่างมีคุณค่าและมีคุณภาพเพียงใดต่างหาก การศึกษาจะต้องทำให้เด็กและเยาวชนเกิดจิตสำนึกต่อส่วนรวม สามารถใช้ความรู้ ความสามารถที่ได้รับมาช่วยเหลือชุมชนของตนอย่างไรจึงจะทำให้ชุมชนของตนเองเข้มแข็งยิ่งขึ้น คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยสิ่งที่ได้รับตอบแทนอาจจะมิใช่รายได้ที่ได้รับเป็นตัวเงิน แต่ผลตอบแทนที่ได้รับคือความพึงพอใจ ความสุขใจ ความอบอุ่นในครอบครัว ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี ความมั่นคงทางจิตใจ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ก็คือ “ความพอเพียง” ที่เกิดขึ้นในจิตใจนั่นเอง อาจจะไม่สามารถวัดเป็นตัวเงินหรือตัวเลขในเชิงปริมาณได้ แต่มีคุณค่าทางจิตใจและส่งผลต่อเนื่องถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคตได้

4.การสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งด้วยการสร้างอำนาจอิสระในการแลกเปลี่ยนในรูปแบบของขบวนการกลุ่มต่างๆมีผลทำให้เศรษฐกิจของชุมชนเกิดความเข้มแข็ง เกิดอำนาจการต่อรองกับเศรษฐกิจภายนอกทั้งในการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการจัดสรร โดยพบว่า ความเข้มแข็งของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษที่สำคัญมี 3 ประการ ได้แก่

4.1 การมีศักยภาพในการพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ หมายถึง ความสามารถในการรวมกลุ่มเพื่อผลิตและแลกเปลี่ยนผลผลิตของตนเองได้อย่างเข้มแข็ง สามารถควบคุมปริมาณการผลิตและราคาผลผลิตได้อย่างเหมาะสม สามารถสร้างเครือข่ายความรู้และทักษะในการผลิต และมีศักยภาพในการผลิตทดแทนปัจจัยนำเข้าที่สำคัญในกระบวนการผลิตได้

4.2 สร้างการมีอำนาจควบคุมการแลกเปลี่ยนผลผลิตของตนเอง หมายถึง การสร้างเครือข่ายผู้ซื้อผลผลิตที่มีความแน่นอน จนสามารถกำหนดปริมาณการผลิตได้อย่างสอดคล้อง มีองค์กรเศรษฐกิจชุมชนทำหน้าที่ประสานการขายที่มีประสิทธิภาพ มีการสร้างอำนาจการต่อรองที่เหมาะสม และสามารถรักษาคุณภาพผลผลิตได้จนเป็นเอกสักษณ์ผลผลิตของชุมชน

4.3 การมีความสามารถในการสร้างรายได้หมุนเวียนในชุมชน หมายถึง การที่เศรษฐกิจชุมชนมีความสามารถในการจัดสรรทุนในการผลิต จนเกิดเป็นการผลิตที่มีตลาดรองรับ ที่สร้างรายได้เหมุนเวียนในชุมชนได้ในปริมาณที่เพียงพอต่อการยังชีพของคนในชุมชน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1.ควรจะมีการศึกษากระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางในการปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทอื่นๆที่แตกต่างกันเพื่อหาคำตอบที่กว้างขวางยิ่งขึ้นว่า ในแต่ละบริบทนั้นมีกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางในการปฏิบัติดังกล่าวนี้ มีเงื่อนไข ปัจจัยที่เหมือน

หรือแตกต่างกันอย่างไร เพื่อศึกษาในระดับจุลภาคของสังคมแต่ละจุด และนำมาประกอบเป็นภาพรวมของกระบวนทัศน์ของสังคมไทยในการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

2.ควรมีการศึกษาวิจัยกระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางในการปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชาวบ้านดอนขุนวิเศษฯ โดยใช้การวิจัยเชิงผสมทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเพื่อให้กระบวนทัศน์ความคิดและแนวทางในการปฏิบัติที่ได้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น สามารถสร้างเป็นมาตรฐาน

3.ควรมีการศึกษาวิจัยในเชิงปฏิบัติการณ์แบบมีส่วนร่วม (PAR) ในระดับภาพรวม เช่น ในระดับจังหวัด หรือในระดับภาค เพื่อระดมการมีส่วนร่วมของกลุ่มชาวบ้านที่มีบริบทที่แตกต่างกัน เพื่อให้ได้องค์ความรู้ในเชิงกระบวนทัศน์ที่มีความหลากหลายและเกิดจากความคิดเห็นของชาวบ้านในภาพกว้าง

4.ควรมีการศึกษาถึงปัจจัยที่เอื้อให้กระบวนทัศน์ในแบบทุนนิยมยังคงดำรงความเข้มแข็งและเป็นกระแสหลักภายในสังคมไทย และปัจจัยที่เอื้อให้กระบวนทัศน์เศรษฐกิจพอเพียงเกิดความเข้มแข็งจนพัฒนามาเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคมได้

5.ควรมีการศึกษาในเชิงประเมินผลว่า กระบวนการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่เกิดขึ้นจากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตนั้น มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างไร

6.ควรมีการศึกษาในเชิงการวิจัยและพัฒนาว่าจะขยายผลและพัฒนารูปแบบของการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ภายใต้บริบทที่แตกต่างกัน เพื่อสร้างเป็นตัวแบบในการพัฒนาให้เศรษฐกิจพอเพียงกลายเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคมไทย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กังสดาล อยู่เย็น. “พลวัตชุมชนบ้านเปร็ดในภายใต้แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. เศรษฐศาสตร์กระแสกลาง : ทิศทางเศรษฐกิจไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ซัคเซสมีเดีย, 2543.

โกศล ช่อผกา. “พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542.

งามพิศ สัตย์สงวน. หลักมานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2534.

จังหวัดนครปฐม. ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดนครปฐม. [Online]. Accessed 2 February 2009. Available from : http://www.nakhonpathom.go.th

จามะรี พิทักษ์วงศ์. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2529.

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคนอื่นๆ. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2548

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : การปรับกระบวนทัศน์กระบวนการยุติธรรมไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสหวิทยาการ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

ชนิตา รักษ์พลเมือง. การศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, 2532.

ชมพูนุช บุญรักษา. “การปรับกระบวนทัศน์ด้านการพึ่งพาระบบสุขภาพในชุมชนบ้านหนองช้าง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่.” วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต สาขาการส่งเสริมสุขภาพ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.

ชลดา บุญณะอินทร์. “กระบวนทัศน์ข้าราชการกรมไปรษณีย์โทรเลขภายหลังแปรสถานภาพเป็นพนักงานสำนักงานคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, 2550.

ชลลดา ทองทวี. ทีทรรศน์เกี่ยวกับเรื่องกระบวนทรรศน์. [online]. Accessed 26 August 2004. Available from http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document9773.html

ไชยยศ เหมะรัชตะ. “กฎหมายกับชีวิตที่พอเพียง.” เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง สังคมศาสตร์กับชีวิตที่พอเพียง : ปัจจุบัน-อนาคต ของสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน, 2543. (อัดสำเนา)

ณรงค์ โชควัฒนา. เศรษฐกิจชุมชน : ทางเลือกเพื่อทางรอดสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2542.

ณรงค์ มาศสุวรรณ. “การศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาของชุมชน : ศึกษากรณีมหาวิชชาลัยชุมชนศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัย อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.

ณรงค์ศักดิ์ ธนวิบูลย์ชัย. หลักเศรษฐศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2529.

ทรงชัย ติยานนท์. “การศึกษาทัศนะของเกษตรกรในการสร้างความมั่นคงทางรายได้ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.

นรินทร์ สังข์รักษา และคณะ. ผลดีของการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน : กรณีศึกษาจังหวัดราชบุรี. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2551.

นิศา ชูโต. การวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพมหานคร : แม็ทส์ปอยท์, 2545.

บุณยสฤษฎ์ อเนกสุข. “กระบวนทัศน์การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม.” วิทยานิพนธ์ ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2549.

พัชรินทร์ สิรสุนทร. “แนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาสังคม.” เอกสารประกอบการสอน สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2547.

วิวัฒนชัย อัตถากร. “ภาพรวมเศรษฐกิจไทยในระยะดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2504-ปัจจุบัน(2532).” เอกสารการสอนชุดวิชา เศรษฐกิจไทย หน่วยที่ 7. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2539.

พระขวัญเมือง สุหะ. “พุทธศาสนากับลัทธิบริโภคนิยม ศึกษาเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์แนวพุทธกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2546.

พระไพศาล วิสาโล. ด้วยพลังแห่งปัญญาและความรัก : สร้างสรรค์ทางเลือกใหม่เพื่อสังคมไทยในศตวรรษหน้า. กรุงเทพมหานคร : เรื่อนแก้วการพิมพ์, 2538.

พิศมัย รัตนโรจน์สกุล. “ทุนชุมชน : เงื่อนไขในการดำรงอยู่ของชุมชนในระบบทุนนิยม.” ปริญญานิพนธ์ ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543.

มนตรี สามเมือง. “กระบวนทัศน์ใหม่ในการจัดการมูลฝอยของเทศบาลนครขอนแก่น.” วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2543.

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. คณะสังคมศาสตร์. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน [Online]. Accessed 15 September 2010. Available from http://social.cru.in.th/link/Comdev/ชุดวิชา2/ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน/ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน.doc

รัตนา สายคณิต และ ชลลดา จามรกุล. เศรษฐศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : เยียร์บุ๊คพับลิชเชอร์, 2537.

วรทัย จารุทวัย. “การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ศึกษากรณีชุมชนประชาราษฎร์พัฒนา ต.บึงคำพร้อย อ.ลำลูกกา จ.ปทุมธานี.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร และ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. วิพากษ์เศรษฐกิจทุนนิยมคืนสู่ชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โครงการวิถีทรรศน์, 2542.

วิทยากร เชียงกูล. การพัฒนาทุนนิยมในประเทศไทย ศึกษากรณีสังคมเกษตรภาคกลาง พ.ศ. 2503-2523. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นหมาก, 2526.

วิวัฒนชัย อัตถากร. “ภาพรวมเศรษฐกิจไทยในระยะดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2504-ปัจจุบัน(2532).” เอกสารการสอนชุดวิชา เศรษฐกิจไทย หน่วยที่ 7. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2539.

สมคิด พรมจุ้ย และคณะ. ความพอเพียงกับการอยู่รอดของสังคมชนบทไทยกรณีหมู่บ้าน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2545.

สมลักษณ์ สันติโรจนกุล.เศรษฐศาสตร์วิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, 2542.

สมศรี จินะวงษ์. “การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง.” วิทยานิพนธ์ ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร. [Online]. Accessed 16 March 2005 . Available from : http://www.sufficiencyeconomy.org/show.php?Id=134

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 [Online]. Accessed 19 October 2006. Available from : http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=139

สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง. แนวทางปฏิบัติ 7 ขั้นสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียง : จากแนวปฏิบัติสู่แนวคิดทางทฤษฎีของเศรษฐกิจพอเพียง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดยูเคชั่น จำกัด, 2550.

สุภางค์ จันทวานิช. “วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยชิงคุณภาพ.” ใน คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา, 103. อุทัย ดุลยเกษม, บรรณาธิการ. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.

สุเมธ ตันติเวชกุล. ใต้เบื้องพระยุคลบาท. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2543.

เสน่ห์ จามริก. “เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน” เอกสารการสัมมนาโครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน ครั้งที่ 1 เรื่องปรัชญาการพัฒนา : ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ณ สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน นนทบุรี, 2541.

เสรี พงศ์พิศ. ร้อยคำที่ควรรู้. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์, 2547.

องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหมอนทอง. “หมู่บ้าน อยู่เย็นเป็นสุข บ้านดอนขุนวิเศษ” ,2552. (อัดสำเนา)

อดินันท์ พรหมพันธ์ใจ. “การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชุมชนเพื่อการจัดการทุนประเทศเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.” สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550.

อภิชัย พันธเสน. “เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงกับการวิเคราะห์ความหมายของนักเศรษฐศาสตร์.” เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2542 เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2542. (อัดสำเนา)

อภิชัย พันธเสนและคณะ. สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง. พิมครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549.

อภิรดา ผ้าเจริญ. “การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการดำรงชีวิตด้วยวิถีเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยต้นตุ้ม ต.ห้วยลาน อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.

อรศรี งามวิทยาพงศ์. กระบวนทัศน์การพัฒนาของรัฐ : จากผู้ใหญ่ลีถึงหลุยส์ วิตตอง. [Online]. Accessed December 2002. Available from : http://www.midnightuniv.org/miduniv888/newpage21.html

อรศรี งามวิทยาพงศ์. “กระบวนทัศน์และการจัดการความยากจนในชนบทของรัฐในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-8 : พ.ศ.2504 – 2544.” วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาบริหารสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.

อรสุดา เจริญรัถ. “การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย.” ปริญญานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543.

อัมพร วิจิตรพันธ์. เศรษฐศาสตร์ทั่วไป. กรุงเทพมหานคร : ศรีเมืองการพิมพ์, 2525.

อำพล เสนาณรงค์ “ทิศทางการพัฒนาชนบทตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง.” เอกสารประกอบการประชุมวิชาการของสถาบันวิจัยพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2542. (อัดสำเนา)

อุทัยวรรณ มินสุวรรณ. “ภาวะความทันสมัยในระบบครอบครัวและเครือญาติกับวัฒนธรรมการนับถือผีของชาวกะเหรี่ยง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2541.

ภาษาอังกฤษ

Abramam, Francis. M.Perspective on Modernization. Toward a General Theory of Third World Development. Wadhington D.C. : University Press of America, 1979.

Cesar, F. Multi-Paradigm Learning of Declarative Models. Spain : Univeridad Politenica de Valencia, 2003.

Glaser, B. and Strauss, A. The Discovery of Grounded Theory : Strategies for Qualitative Research. Chicago : Aldine, 1967.

Hoogvelt, A.M.M. The Third World in Global Development. London : Macmillan Publisher, 1982.

Horowitz, Irving L. Three Worlds of Development. New York : Oxford University Press, 1966.

Koh, S. "Farm Succession and Inheritance The Social Reproduction Crisis in south Korean Agriculture" Disertation Abstracts International, 1999.

Moore, Wilbert E. Social Change. New Delhi : Orentice – Hall of India (Private) Ltd.,1965.

Reynold, R., Nelson, C., and Brannick, M.T. "Paradigm Shifts and Age of Adopters." [Online]. Access on April 2004. Available from : http://www.luna.usf.edu/~mbrannic /files/biog/SIOP04RR.pdf

Strauss, A. Qualitative Analysis for Social Scientists. Cambridge : Cambridge University Press, 1987.

Taylor, G. From Modernization to Modes of Production. London: The Macmililan, 1979.

Valenzuela, J.S. and Valenzuela, A. Modernization and Dependence: Alternative in Perspective in the Study of Latin American Underdevelopment in J.J. Villamil, 8 Traditional Capitalism and National Development. Sussex : The Harvester Press, 1979.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ชื่อ-นามสกุล	อายุ	การศึกษา	สถานภาพในชุมชน	อาชีพหลัก
กลุ่มผู้สูงอายุของชุมชน				
1.นางสะอิ้ง นุชเพเนียด	89	ป.4	-	-
2.นางมณฑา อ่ำยิ้ม	69	ป.4	-	ปลูกกระชาย
3.นายสมจิต แย้มนิยม	67	ป.4		ปลูกอ้อย
4.นางหลิม แย้มนิยม	67	ป.4		แม่บ้าน
กลุ่มผู้นำชุมชน				
5.นายสุนทร บุญประสพ	60	มศ.5	ผู้ใหญ่บ้าน	ปลูกหน่อไม่ฝรั่ง, ถั่วฝักยาว
6.นางหนู อรุณรุต	56	ป.4	ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนห้วยหมอนทองมุ่งพัฒนา, ประธานกลุ่มผู้ปลูกกระเจี๊ยบเขียวเพื่อการส่งออก	ปลูกกระเจี๊ยบเขียว ,กระเพรา,หน่อไม้ฝรั่ง
7.นางอำไพ ชูจอหอ	61	ป.4	ประธานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต	ปลูกผักชีฝรั่ง, กระเพรา, โหรพา
8.นายสายัน พันธ์มุข	43	ป.6	ประธานกลุ่มพืชผักปลอดสารพิษ	ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง, กระเพรา, โหรพา
9.นาย บุญเรือง นิลผาด	45	ป.6	รองประธานร้านค้าชุมชน	ปลูกถั่วฝักยาว ผักฟางตุ้ง ผักชี
10.นายดำรง วุฒิอนันต์ชัย	55	ป.4	รองประธานกลุ่มพืชผักปลอดสารพิษ	ปลูกกระเจี๊ยบเขียว, หน่อไม้ฝรั่ง, ผักชี, มะเขือ
กลุ่มชาวบ้านทั่วไป				
11.นาง บรรจง ภู่ฝ้าย	64	ป.4		ทำนา
12.นางสุดใจ แย้มนิยม	65	ป.4		แม่บ้าน
13.นางจำเรียง ทับสวัสดิ์	40	ป.6		ทำนา

ชื่อ-นามสกุล	อายุ	การศึกษา	สถานภาพในชุมชน	อาชีพหลัก
กลุ่มชาวบ้านทั่วไป (ต่อ)				
14.นางบุญยืน แย้มนิยม	38	ป.6		ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง, มะเขือ, กะเพรา
15.นางจรูญ แย้มนิยม	45	ป.4		ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง, มะเขือ, กะเพรา
16.นางสุนีย์ นุชเพเนียด	58	ป.4		ปลูกกระชาย, โหรพา
17.นายสวาท บุญยัง	53	ป.4		ปลูกผักชีฝรั่ง, โหรพา, มะเขือ
18.นางจันทร์เพ็ญ บุญยัง	49	ป.4		ปลูกผักชีฝรั่ง, โหรพา, มะเขือ
19.นางมาเรียม แย้มนิยม	50	ป.4	เหรัญญิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต	ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง, กะเพรา, โหรพา
20.นายอนุสรณ์ บุญประเสริฐ	21	ปวช	เหรัญญิกร้านค้าชุมชน	รับจ้าง
21.นางสาวธันวพัสส์ ไป๊เขียว	29	ม.6	เลขานุการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต	ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง, ถั่วฝักยาว, มะเขือ

ภาคผนวก ข
แนวทางการสัมภาษณ์

แนวการสัมภาษณ์

1.ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของชุมชน

1.ชุมชนมีอายุมานานกี่ปี มีการก่อตั้งมาตั้งแต่ปีใด การกำเนิดของชุมชนเกิดขึ้นอย่างไร ชุมชนมีประวัติความเป็นมาอย่างไร

2.สภาพแวดล้อมของชุมชนในอดีตเป็นอย่างไร เช่น สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพที่ดินทำกิน ที่ดินสาธารณะ สภาพป่าไม้ แหล่งน้ำ พืชพรรณต่าง ๆ ความอุดมสมบูรณ์หรือความขาดแคลนต่างๆ

3.มีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนวิวัฒนาการมาอย่างไรบ้าง (ในด้านต่าง ๆ ในข้อ 2) เพราะเหตุใดจึงมีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกิดขึ้น โดยระบุปีที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นให้ได้อย่างชัดเจน

4.การเกิดขึ้นของโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา เทคโนโลยีการผลิตต่างๆ ที่เข้าสู่ชุมชน เกิดขึ้นเมื่อไร (ระบุปีให้ชัดเจน) เกิดขึ้นได้อย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงอะไรเกิดขึ้นบ้าง

5.การเปลี่ยนแปลงด้านประชากรของชุมชน ได้แก่

-เมื่อเริ่มตั้งชุมชน มีกี่ครัวเรือน ลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นอย่างไร มีความสัมพันธ์อย่างไร หรือมีการปกครองดูแลกันอย่างไร การยังชีพเป็นอย่างไร

-ต่อมามีการเปลี่ยนแปลงจำนวนครัวเรือนไปอย่างไร มีการอพยพย้ายถิ่นกันอย่างไร ระบบความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร มีการยังชีพที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

6. ระบบความเชื่อ คุณค่า และวัฒนธรรมในชุมชน

- ศาสนาของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนเป็นอย่างไร

-มีความเชื่อใดที่ดำรงอยู่ในชุมชนบ้างตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น ผี บรรพบุรุษ ธรรมชาติ

- ประเพณีต่าง ๆ ในรอบปีของชุมชนมีอะไรบ้าง เป็นอย่างไร ทำขึ้นเพื่ออะไร

-วัฒนธรรมที่เป็นทุนทางสังคมภายในชุมชนในอดีต เช่น ความช่วยเหลือ การทำบุญ ทำทาน

7. ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นอย่างไร ได้แก่

-ความเป็นเครือญาติกันในชุมชนเป็นอย่างไร นับญาติกันอย่างไร มีการช่วยเหลือกันอย่างไร

-ระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย ผู้เฒ่ากับเด็กและคนหนุ่มสาว

-ระบบความสัมพันธ์แบบอื่น ๆ ที่ปรากฏให้เห็นในชุมชนอีกหรือไม่

8. ระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับภายนอกชุมชน ได้แก่

- ความสัมพันธ์กับรัฐเป็นอย่างไร รัฐมีบทบาทต่อชุมชนอย่างไรบ้าง

- ความสัมพันธ์กับชุมชนใกล้เคียง ติดต่อกันอย่างไร ติดต่อกันเรื่องอะไรบ้าง

9.การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไร ใครเป็นผู้นำความคิดเรื่องนี้มาสู่หมู่บ้าน การเกิดขึ้นในตอนแรกเริ่มมีปัญหาอุปสรรคอย่างไรบ้างหรือได้รับความร่วมมืออย่างไรบ้าง และมีพัฒนาการมาอย่างไร

2. การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (ช่วงก่อนและหลังการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต)

1.ในอดีต อาชีพหลักของหมู่บ้านนี้คืออะไร อาชีพดังกล่าวนี้ทำให้ชาวบ้านพอกินหรือไม่ และในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพไปจากเดิมหรือไม่ และหลังจากเปลี่ยนแปลงแล้วดีขึ้นหรือไม่ มีการทำอาชีพเสริมอื่น ๆ อีกนอกจากการทำอาชีพหลักหรือไม่ และการทำอาชีพเสริมดังกล่าวเป็นไปเพื่ออะไร

2.ปัจจัยในการดำรงชีพของชุมชนที่สำคัญ ๆ มีอะไรบ้าง ได้แก่ อาหารเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย มีวิธีการได้มาอย่างไร เช่น ผลิตเอง-อะไรบ้าง หาจากธรรมชาติ-อะไรบ้าง มีการสะสมปัจจัยสำหรับการดำรงชีพอย่างไรบ้าง

3.ในรอบหนึ่งปี ชาวบ้านทำนาปีละกี่ครั้ง และผลผลิตที่ได้ในแต่ละรอบ จุดประสงค์หลักในการผลิตคือเพื่อนำไปใช้อย่างไร (เช่น เพื่อขาย เพื่อบริโภคในครัวเรือน ฯลฯ) และพอเพียงสำหรับครัวเรือนหรือไม่ ในกรณีที่ไม่พอเพียงชาวบ้านแก้ปัญหาอย่างไร และหลังจากนั้นแล้วปัญหาได้หมดสิ้นไปหรือไม่ (ทั้งปัญหาเก่าหรือปัญหาใหม่ที่อาจจะเกิดขึ้นมาจากการแก้ปัญหาเดิม เช่น การกู้หนี้ยืมสิน เป็นต้น) ในกรณีที่มีส่วนเกิน ดำเนินการอย่างไร (เช่น นำไปขาย เก็บไว้ทำพันธุ์ นำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งอื่น)

4.การประกอบอาชีพมีการพึ่งพากันในชุมชนอย่างไร เช่น มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันหรือไม่ ถ้ามี มีรายละเอียดหรือการจัดการอย่างไร เช่น การกำหนดวันเวลาที่มาช่วยกันอย่างไร หากมีใครไม่ปฏิบัติตามกติกา มีระบบควบคุมและลงโทษอย่างไร ใครเป็นผู้ดูแลหรือกำหนดกฎเกณฑ์เหล่านี้ ชาวบ้านอื่นๆรับรู้และมีส่วนร่วมในกติกานี้อย่างไร และระหว่างหมู่บ้านอื่นๆมีการช่วยเหลือหรือพึ่งพากันในการทำมาหากินหรือไม่ อย่างไร

5.ในทัศนะของท่าน ท่านคิดว่าในแต่ละครัวเรือน จำเป็นต้องทำการผลิตในเนื้อที่เท่าใดจึงจะพอกินสำหรับครัวเรือนตลอดปี (บอกจำนวนสมาชิกของครัวเรือนด้วย)

6.คนส่วนใหญ่ในชุมชน มีกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดินหรือไม่ ในกรณีที่ไม่มีหรือมีน้อยไม่เพียงพอกับการบริโภคของสมาชิกในครัวเรือน ได้มีการแก้ปัญหานี้อย่างไร และได้มีการช่วยเหลือแบ่งปันของคนในชุมชนหรือไม่ อย่างไร

7.ปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินการผลิตของชาวบ้านเหมือนหรือแตกต่างจากในอดีตหรือไม่ และวิธีแก้ไขปัญหาแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร

8.หน่วยงานภาครัฐ สถานศึกษา หรือองค์กรเอกชน ฯลฯ ได้มีส่วนช่วยเหลือในด้านการผลิต (เช่นให้เมล็ดพันธุ์ ให้เงินทุน ให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ ฯลฯ) แก่ชุมชนของท่านหรือไม่ และมากน้อยเพียงใด และหากไม่มีความช่วยเหลือจากหน่วยงานเหล่านั้นแล้ว ชุมชนของท่านจะช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้หรือไม่

9.ในกระบวนการผลิตของชาวบ้าน อาศัยปัจจัยการผลิต (เช่น ทุน แรงงาน เทคโนโลยี ฯลฯ) ที่มีอยู่ในชุมชนมากน้อยเพียงใด และได้มีการใช้ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ในอดีต (เช่น การเอาแรง การทำขวัญข้าว ฯลฯ) ในการดำเนินการผลิตหรือไม่ อย่างไร หากได้ประกอบพิธีกรรมหรือพฤติกรรมตามประเพณีหรือความเชื่อต่างๆแล้ว มีความรู้สึกอย่างไร เช่น คิดว่าจะทำให้การผลิตได้ผลดียิ่งขึ้น และในทางตรงกันข้าม หากฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามจะมีความรู้สึกอย่างไรและหากมีใครไม่ปฏิบัติตามชาวบ้านจะมีปฏิกิริยาอย่างไร

10.แหล่งน้ำที่มีอยู่ในชุมชน เพียงพอต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของคนในชุมชนหรือไม่มีการจัดสรรการใช้ทรัพยากรสำหรับปัจจัยการผลิตในส่วนที่เป็นทรัพยากรร่วมกัน เช่น แหล่งน้ำ ฯลฯ อย่างไร และนอกเหนือจากการใช้ทรัพยากรเพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรมแล้วยังมีการใช้ทรัพยากรเหล่านั้นเพื่อการอื่นอีกหรือไม่ และลักษณะของการใช้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของปัจเจกบุคคลหรือเป็นของส่วนรวม

11.มีการผลิตอะไรบ้างของชุมชน ที่ดำเนินการในลักษณะของส่วนรวม โดยร่วมกันผลิต ร่วมกันรับผลประโยชน์ และได้ดำเนินการในลักษณะนี้มาเป็นเวลานานเท่าใดแล้ว เริ่มต้นขึ้นได้อย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง และใช้วิธีการแก้ไขปัญหาอย่างไร (เช่น ขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกชุมชน ปรึกษาหารือและหาทางแก้ไขกันเอง เป็นต้น)

12.มีการแลกเปลี่ยนสินค้าหรือผลผลิตกันอย่างไร ใช้สิ่งของหรือแรงงานเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน เริ่มมีการใช้เงินตราแลกเปลี่ยนเมื่อใด ใครเป็นคนเริ่ม สินค้าหรือผลผลิตที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนดังกล่าวมีอะไรบ้าง เป็นการแลกเปลี่ยนกันโดยตรงหรือผ่านพ่อค้าคนกลาง มีตลาดหรือไม่ มีอัตราการแลกเปลี่ยนอย่างไร ใครเป็นผู้กำหนดอัตราและมีความพึงพอใจกับอัตรานั้นหรือไม่

13.ในการนำผลผลิตที่ผลิตได้ไปขายนั้น ชาวบ้านต่างคนต่างขาย หรือมีการรวมตัวกันเพื่อขายและมีพ่อค้าเข้ามาซื้อผลผลิตในชุมชน หรือชาวบ้านต้องนำไปขายที่ตลาด หรือวิธีอื่นๆ

14.การขายทำอย่างไร ตลาดอยู่ที่ไหน ระบบตลาดเป็นอย่างไร รายละเอียดเกี่ยวกับการสั่งซื้อสินค้าจำนวน/ชนิด การผลิต ราคา การขาย ระบบตลาด ระบบการแลกเปลี่ยนเป็นอย่างไร ใครเป็นผู้กำหนดราคา การต่อรองราคาทำอย่างไร

15.การได้กำไรหรือการขาดทุนมีปัจจัยใดบ้างที่เป็นตัวกำหนด มีอะไรบ้างที่เป็นปัญหาแก้ไขอย่างไร

16.มีสิ่งใดบ้างที่ชาวบ้านจำเป็นต้องใช้/บริโภค แต่ไม่สามารถผลิตได้เองในชุมชน และเป็นเพราะเหตุใด

17.มีสิ่งใดบ้างที่ถือว่าเป็นของฟุ่มเฟือย ไม่จำเป็นในปัจจุบันนี้ แต่คนในหมู่บ้านมีการบริโภค เพราะเหตุใดจึงต้องบริโภค แล้วท่านมีความเห็นต่อสิ่งฟุ่มเฟือยนั้นอย่างไรบ้าง

18.ชาวบ้านในชุมชนที่เป็นหนี้สินมีประมาณร้อยละเท่าไร และส่วนใหญ่เป็นหนี้เพื่อใช้ในกิจการการผลิตหรือการบริโภค (เช่น กู้เงินมาเพื่อใช้ซื้อปุ๋ย / ยาฆ่าแมลง จ้างแรงงาน เป็นค่าเล่าเรียน ค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น) และส่วนใหญ่กู้จากแหล่งเงินภายในชุมชน หรือภายนอกชุมชน (เช่น พ่อค้าเงินกู้ภายในชุมชน พ่อค้าเงินกู้ภายนอกชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ สถาบันการเงิน ฯลฯ)

19.การติดต่อสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนเป็นอย่างไรบ้าง มีใครบ้างที่เริ่มเข้ามาติดต่อกับชุมชน เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ พ่อค้า ธนาคาร ลักษณะความสัมพันธ์เป็นอย่างไร เข้ามาติดต่อกับชุมชนด้วยเรื่องใด

20.ในชุมชนของท่าน ได้มีการแลกเปลี่ยน / สัมพันธ์กับเครือข่ายหรือไม่ อย่างไร และลักษณะของความสัมพันธ์เป็นไปอย่างเท่าเทียมกัน หรือเป็นไปในลักษณะที่ชุมชนอื่นเป็นฝ่ายได้หรือรับความช่วยเหลือจากชุมชนของท่าน

21.ท่านคิดว่า การติดต่อซื้อขายกับภายนอกหมู่บ้าน อำนาจการต่อรองเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นหรือไม่ ทำอย่างไรชาวบ้านจึงจะมีอำนาจต่อรองที่เท่าเทียมกับภายนอก เช่น การรวมกลุ่ม ข่าวสารข้อมูล การช่วยเหลือและสนับสนุนจากรัฐ เป็นสิ่งจำเป็นหรือไม่ เพราะเหตุใด

22.การได้รับข่าวสารจากภายนอกชุมชน (เช่น จากวิทยุ โทรทัศน์ หมู่บ้านข้างเคียง ฯลฯ) มีส่วนทำให้คนในชุมชนเกิดความต้องการในการบริโภคเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ หรือไม่ และในกรณีที่มีรายได้ไม่เพียงพอ การที่จะให้ได้สิ่งที่ต้องการมา ชาวบ้านใช้การเก็บออม หรือการกู้หนี้ หรือวิธีอื่น ๆ

23.มีการออมเกิดขึ้นบ้างหรือไม่ เป็นลักษณะใด และมีหนี้สินบ้างหรือไม่ เหตุใดต้องมีการกู้ยืมเงินกัน เพราะอะไร

24.มีการจัดสรรผลผลิตที่ได้จากแต่ละครอบครัว เพื่อแบ่งปันให้แก่ส่วนรวมของชุมชน เช่น วัด โรงเรียน ฯลฯ หรือไม่ อย่างไร

25.กลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพต่างๆ เกิดขึ้นอย่างไร มีผลอย่างไรต่อการผลิตการบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรรผลผลิตในชุมชนหรือไม่ คนในกลุ่มมีความไว้วางใจกันแค่ไหน อย่างไร มีการควบคุมกันอย่างไร การรวมกลุ่มมีผลต่อการลงทุน การขาย และรายได้ต่างจากการอยู่อย่างต่างคนต่างทำอย่างไร

26.ท่านคิดว่าในปัจจุบัน หมู่บ้านมีปัญหาเศรษฐกิจใดเกิดขึ้นบ้าง เช่น ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ ปัญหาใดที่ท่านเห็นว่าเป็นปัญหาสำคัญที่สุดที่จะต้องแก้ไข และควรแก้ไขอย่างไร เพราะเหตุใด

27.ความสำคัญของคนในชุมชนเป็นอย่างไร เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่ อย่างไร คนยังพึ่งพิงกันในเรื่องอะไรบ้าง มีปัญหาอะไรที่เกิดขึ้นบ้างในชุมชน (เช่น ปัญหาหนี้สิน ทรัพยากรธรรมชาติ การย้ายถิ่นฐานออกไปทำงานนอกชุมชน)

28.ความสุข ความสบายใจของคนในอดีต ดูจากอะไรบ้าง (เช่น มีอาหารเพียงพอ ไม่มีภัยธรรมชาติ ไม่มีโจรผู้ร้าย ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ไม่มีโรคระบาด ไม่ทะลาะเบาะแว้งกัน) ความสุขของครอบครัว กับความสุขของส่วนรวมแตกต่างกันอย่างไร อะไรคือปัญหาที่ทำให้คนไม่มีความสุข คนมีการแก้ไขปัญหากันอย่างไร สิ่งที่เรียกว่าความสุข ความสบายใจ ในปัจจุบันแตกต่างจากเมื่อ 4-5 ปีก่อนหรือไม่ อย่างไร ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

ภาคผนวก ค
หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูล

ที่ ศธ 0520.107(นฐ)/1727 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม 73000

15 พฤษภาคม 2552

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เรียน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล

ด้วย นายพิทักษ์ สุพรรโณภาพ นักศึกษาระดับปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร กำลังทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “กระบวนทัศน์ความคิดและการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม” มีความประสงค์จะขอเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชาชนในหมู่บ้านดอนขุนวิเศษ ตำบลห้วยหมอนทอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์ ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลให้แก่นักศึกษาดังกล่าวด้วย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์ จักขอบพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร. ศิริชัย ชินะตังกูร)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย
นครปฐม โทร. 0-3421-8788 , 0-3424-3435

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นายพิทักษ์ สุพรรโณภาพ
ที่อยู่	42 หมู่ 6 ตำบลลำพญา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม 73130
ที่ทำงาน	วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยมหิดล 999 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ.2534	สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนพระปฐมวิทยาลัย อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม
พ.ศ.2538	สำเร็จการศึกษาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสถิติ มหาวิทยาลัยศิลปากร
พ.ศ.2549	ศึกษาต่อระดับปริญญามหาบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร
ประวัติการทำงาน	
พ.ศ.2548 – ปัจจุบัน	เจ้าหน้าที่ทะเบียนและประมวลผล วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยมหิดล